Neslihan SAM

Kent Toplum Kültür

EZGİ KİTABEVİ

Kent

Toplum

Kültür

Neslihan SAM

EZGİ KİTABEVİ

2. Baskı

KENT, TOPLUM, KÜLTÜR

NESLİHAN SAM

EZGİ KİTABEVİ
2018

2. Baskı
Ocak 2018

Baskı
Güven Mücellit Matbaacılık Ltd. Şti.
Tel: (0 212) 445 00 04
Sertifika No: 11935

Yayına Hazırlayan
Çetin Serdar

Kapak
Çetin Serdar

Sertifika No: 13740
ISBN: 978 605 4484 40 9
Bandrol Seri: THG-LCB 392510-393059

Dağıtım
Ezgi Kitabevi
Altıparmak Cad. Burç Pasajı No: 35
Osmangazi - BURSA
Tel: (0 224) 220 96 97 - Fax: (0 224) 223 24 70
ezgi@ezgikitabevi.com / www.ezgikitabevi.com
ezgi@ezgiyayinevi.com / www.ezgiyayinevi.com

ÖNSÖZ

Mekân, sadece bir geometri, fiziksel bir madde, bir sınır olarak değil, zihinsel ve deneyimsel pratikleri de içine alacak şekilde var olduğu için toplumsal olarak üretilmektedir. İnsanlar mekânlara anlam yükledikleri ve bir biçimde onunla ilişki kurdukları anda, mekân bir "yer" haline gelmektedir. Kentler de, sosyal, ekonomik, siyasi ve idari olarak üretilmiş mekânların yapılandırılmış bir bileşkesidir. Bu bağlamda, kentsel mekânın analiz edilmesi bir yerde, ekonomik, siyasal ve ideolojik sistemler ile onların toplumsal pratikteki yansımalarının birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Çünkü kentsel alanlarda inşa edilen şeyler, zamansal ve mekânsal anlamda yeri geldiğinde tarihsel bir kaydı, yerine göre de tarihsel ara durakları nitelemektedir.

Kent uygarlıklarının her biri, kendilerini, birbiri peşi sıra gelen parçalar halinde iniş ve çıkışları olan bir tarih olarak sunmaktadır. Kentler, her toplumun farklı topluluklarının, alt kültürlerinin ve kurumsal organizasyonlarının bir buluşma noktasıdır. Bunu belirleyen şey, bir kentsel toplumun veya topluluğun sınır çizgileridir. Bu çizgilerin ne kadar dar veya geniş olduğunu anlamak için, miras bırakılan kültürün görkemli bir yetkinliğe ve kod sistemine sahip olup olmadığına bakılması yeterlidir. Geçmişten tarihsel ve mekânsal anlamda alınan her kültürel miras, Bauman'ın ifadesiyle, bir anlamda geleceğin bitkilerini sürekli olarak yeniden çevrime sokmayı amaçlayan bir hammaddeye dönüşmektedir.

Kültürün kendini bütünsel bir bilgi, hatta bir insan ve toplum teorisi olarak sunduğu yerlerde bu bilgiyi ve teoriyi edinen kentli bireylerin başlı başına değerlendirici bir güç haline gelebilecekleri ileri sürülebilir. Zira bilgilenme, zihindeki ta-

sarımlar arasındaki bir ilişki ve bu ilişkinin doğruluğu sorunu değil; bireyin kendisi ve zihni dışındaki toplumsal-tarihsel bir dünyada eyledikleri ile bu eyleme sırasında bildikleridir. Bu bağlamda kentsel toplulukların, kültür üzerinden değerlendiren, eleştiren, vurgulayan, nitelendiren, sınıflandıran bir bilgi, teori ve bunların her ikisine dayalı bir güç olarak okunması mümkündür.

Kültür kavramı, bir birey, grup ya da toplumun entelektüel, ruhsal ve estetik gelişimini ifade ettiği gibi; bir dizi sanatsal faaliyetin ve bunların ürünlerinin saptanmasını, ilave olarak da bir insanın, grubun ya da toplumun yaşam biçimini, faaliyetlerini, inançlarını ve göreneklerini belirtmektedir. Kent ve kentsel mekânların, kültürel bir çerçeve içerisinde, kendilerine verilen anlama bağlı olarak farklı şekillerde yorumlanabilirliği söz konusudur. Bu çalışmada da, kentlerin oluşumu ve gelişimi, toplum - kültür etkileşiminden hareketle, farklı tarihsel bağlamlarda analiz edilmeye çalışılmaktadır.

Çalışmanın ortaya çıkması sürecinde, usta-çırak ilişkisinden hareketle akademik kariyerimin ilk adımından itibaren desteklerini her zaman hissettiğim değerli bilim insanlarına teşekkür etmek isterim. Bu destekler verilmeseydi, emeklemeden yürünemeyeceği için, yapılan bu çalışmanın da bitirilmesi mümkün olamazdı. İlk teşekkürü, akademik kariyere başladığım 1994 yılından kendisinin emekliye ayrıldığı 2012 yılına kadar birlikte çalıştığım, danışman hocam Prof. Dr. Hasan ERTÜRK'e etmek isterim. İktisat formasyonumu kent çalışmaları ile birleştirip, kent ekonomisi alanında kendimi geliştirmemi sağladığı için kendisine minnettarım. İkinci olarak, 2003 yılında erken bir yaşta aramızdan ayrılan Prof. Dr. Rana A. ASLANOĞLU'nu anmadan geçemeyeceğim. Kendisi, kentin karmaşık bir düzlem olmasından hareketle kent

sosyolojisi alanında da okumalar yapmama vesile oldu ve bu çalışmanın altyapısında onun izleri de yer alıyor. Diğer yandan, manevi desteklerini her zaman hissettiğim, farklı çalışmalarda birlikte yer aldığım tüm hocalarıma, meslektaşlarıma ve arkadaşlarıma da çok teşekkür ederim.

Şüphesiz en büyük teşekkürü, sosyolog olma vasfıyla beni bu çalışmayı yapmaya teşvik eden, gerek çalışmanın düşünceden eyleme dönüşmesinde, gerekse teorik alt yapının hazırlanması ve eleştirel bir gözle kontrollerinin yapılmasında akademik desteğini her daim yanımda hissettiğim değerli eşim ve meslektaşım Doç. Dr. Rıza SAM hak ediyor. Tabiiki büyük bir özlemle zaman ayırmamı sabırla beklerken gösterdiği anlayış ve hayatla sürekli barışık kalmamı sağladığı için oğlum Ertuğ Eren SAM'a da ne kadar teşekkür etsem azdır.

Bu arada, çalışmanın bir kitap olarak yayınlanmasını gerçekleştiren Ezgi Kitabevi ve çalışanlarına, özellikle de Edibe USTA BAYRAKTAR'a, Çetin Serdar BAYRAKTAR'a ve emeği geçen herkese şükranlarımı sunarım.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmadaki tüm hata ve eksiklikler de yazarına aittir. Bu noktada meslektaşlarımdan ve okuyuculardan gelecek olan eleştirilerin, eksikliklerin giderilmesi noktasında katkı sağlayacağını belirtmek isterim ve çalışmanın ilgi duyan herkese yararlı olmasını dilerim.

Haziran 2017, Bursa **Doç. Dr. Neslihan SAM**

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Bireylerin, toplumsal ve ekonomik çevrelerini benimsemeleri, onlara anlam atfetmeleriyle gerçekleşmekte olup; bu, toplumsal etkileşimlerinin bir parçasını oluşturmaktadır. Anlam, bireysel veya kolektif nitelik taşıyabilmekte, yani insan hayatındaki belli deneyimlere veya yerel tarihteki olaylara gönderme yapabilmektedir. Anlamlı bir çevre, büyük ölçüde bireyin toplumsal kimliği ile örtüşmektedir. Bireyin toplumsal kimliği ise, topluma ve mekâna uyum yeteneği sayesinde çevreye aşina olmanın yanında emniyet duygusunu da beraberinde getirmektedir. Nitekim bireylere, nerelisin veya memleketin neresidir, diye sorulduğunda aslında karşılıklı olarak bir duygu birliğinde buluşulup-buluşulamayacağı test edilmektedir.

Toplum yaşamı, herkes için standart olabilecek kuralları ortaya koymayı ve kurallı hareket etmeyi gerektirmektedir. Bu anlamda, kentlerde çok sayıda birbirini tanımayan insanın birbirine benzer davranışları sergilemeleri, kurumsallaşmış bir kişiliğin dışa vurulma biçimi olarak ifade edilebilmektedir. Ancak her benzer kentsel mekânın toplumsal olarak üretilmelerine bağlı olarak farklı anlamları da olabilmektedir. Bu bağlamda, kentin kurumları ve kurumsallaşmış yapılar, bir kentin ve kent topluluğunun aynı zamanda zihniyetini de oluşturmaktadır. Kentler, hem çok sayıda farklılık ve çeşitlilik hem de çatışma ve mücadele alanları içerdiğinden dolayı böyle bir yapı içerisinde genelde hayatın özelde ise bir kent hayatının devam etmesi, bir yerde, kentte hayatlarını sürdür-

mek isteyenlerin uyum kabiliyetine ve donanımına bağlıdır. Bu durumda kentin gelişmesi, burada yaşamak isteyenlerin zihinsel gelişimleriyle bir paralellik göstermektedir.

Kentsel gelişmenin her dönemi, farklı zaman ve mekân ufukları olan ve farklı güçler arasındaki güç dengesini ifade eden, ayrı bir sosyal katman yaratmaktadır. Söz konusu yeni katmanın gelişme süreci bir önceki katman ile etkileşim içinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla kentler, bir yandan kolektif tüketim biçimleri aracılığıyla emek gücünün yeniden üretilmesini sağlayan ve toplumsal üretim ilişkilerindeki değişimler sonucu ortaya çıkan yeni politikaların merkezi; bir yandan da küresel nitelikte birçok örgütü karmaşık ağ ilişkileri üzerinden başka ağlarla bir sistem dâhilinde buluşturan yapıların işlediği bütünsel bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda gerek kentleşme gerekse kentliliğin oluşumu ve her ikisi için sürdürülmesi gereken süreçler, toplumsal artı ürünün önemli bir miktarının mekânın belirli bir noktasında yoğunlaşmasını gerekli kılmaktadır. Bunun nedeni, üretim tarzının, hem nesnel hem de öznel olarak, sadece tüketilen nesneleri değil, aynı zamanda tüketimin usulünü de üretmiş olmasıdır.

Kentler, metalaşmayla, üretilen, tüketilen, dönüştürülen ve yenilenen, kısaca alınıp satılabilen bir ticari mal haline gelmekte ve içerisine kültür endüstrisi ürünleri bir meta olarak yerleştirilmektedir. Zira, fiziki mekân sembolik anlamlarından arındırılmış boş bir mekân olmayıp, ancak kültürel olarak okunabilmektedir. Kentin iktidar dinamikleriyle şekillenen kültürel aidiyetler, günlük yaşam pratikleri içinde "biz" ve "ötekiler" arasındaki sınırlar yoluyla korunmakta ve süreklilik kazanmaktadır. Bu bağlamda bir kentin içinde yer alan ve geçmişten gelen tüm sanat eserlerini, estetik değerleri

veya yapıtları sadece maddi değerleri açısından ya da salt güzel olduklarından değil, bir kültürü ifade etmeleri nedeniyle de görmek ve değerlendirmek gerekir. Çünkü zaman içerisinde mekânlar, en sade ve doğal ihtiyaçların sonucu ortaya çıkan şeyleri, bir dünya görüşü ve yaşama kültürünün süzgecinden geçirerek, ifade dolu bir "yapı" haline getirmektedir.

Bu çalışmada, kentsel mekândaki yapısal farklılıklar, toplum-kültür etkileşiminden hareketle ve farklı dönemleri de içerecek şekilde incelenmektedir. Çalışma, "Kent, Toplum, Kültür" genel başlığı altında toplam on bölümden oluşmakta ve sırasıyla kentin etimolojik tahlili, kentlerin oluşum ve gelişim süreçleri, modern, postmodern ve ağ kentler, kentsel yeniden yapılanma ve soylulaştırma, bağımlı kentleşme, kent, yeni yoksulluk ve sosyal dışlanma, kent, kimlik ve demokrasi konularını kapsamaktadır.

1

KENTİN ETİMOLOJİK TAHLİLİ

Geçmişten günümüze değin geçen süreçte şehir veya kentler, bütün topluluk ve toplumların ilgi odağı olmuştur. Bu ilgi, en bariz şekilde bazen kurulan bazen de kurulacak olan bir kente yönelik insan akınlarında kendini göstermektedir. Her iki durumda da kent, insanları kendine adeta güçlü bir mıknatıs gibi çekmektedir. Kuşkusuz böyle bir çekim, gelişigüzel nedenlerden ötürü gerçekleşmemektedir. Başka bir ifade ile kentlerin çekim gücünü oluşturan unsurlar, sadece beton, çelik veya demir yığınından meydana gelen bir yapı ve yapılanma tarafından sağlanamamaktadır. Bu bağlamda kentlerin, yüklendikleri anlamları çözümleyebilmek açısından tarihsel süreç içerisinde etimolojik olarak incelenmeleri gerekmektedir.

Şehir veya kent, etimolojik olarak bilinebilen en eski kaynaklar dikkate alındığında hâkimiyet ve devlet anlamına gelen Farsça hşasra ve Sanskritçe ksatra kelimeleri ile karşılanmıştır. Bu kelimenin Pehlevice'deki karşılığı şahr'dır. Şahr, "büyük şehir" ve "idari bir bölgeyi" işaret etmekle birlikte, hâkimiyet ve devlet anlamını da bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle bu hususu, şahr kelimesinden türetilen ve ünvanlarda anlatılmak üzere kullanılan kelimelerde daha net görmek mümkündür. Örneğin Şahryar, Şahrbanu ve Şahrvaraz kelimeleri sadece birer ünvanı değil, aynı zamanda ünvanlarda devlet anlamının korunmasını ve bir hâkimiyetin temsil edilmesini de anlatmaktadır. Bu bağlamda şehir veya

kent denildiğinde, belli bir "idari ve yönetim bölgesi" dile getirilmektedir. Bu ifade, tersinden okunduğunda, yani bir "idari ve yönetim bölgesi" anlatıldığında, aslında bir şehir veya kent kastedilmektedir. Nitekim bu bağlamda bir idari bölge, yönetim bölgesi hatta bir memleketi ifade etmek gerektiğinde Eski Farsça'da Dahyauş kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelime, Babil dilinde "Matu" ve "Alu" kelimeleri ile anlamdaştır. Kullanılan kelimelerin önemi, Elamca'da bir şehir ideogramı ile karşılanmış olmasından ileri gelmektedir. Şahr kelimesinin ünlü inceltilmesine bağlı olarak türetilen bir başka kelime de şehristan'dır. Bununla da "baş şehir/kent" veya "müstahkem şehirler/kentler" yani surlarla sağlamlaştırılmış kale-karargâh şehirler/kentler kastedilmektedir. Bu kelimenin Arapça'daki tam karşılığı Medinâ'dır. Bu şehirlerin çekirdeğini eski doğu kültürlerinde hükümdarın ikametgâhı, saray mensupları, memur ve muhafız kitlesinin teşkil ettiği ve bu çekirdeği çevreleyen tüccar ve esnaf kuşağından oluşan karargâh şehirler/kentler oluşturmaktadır (Berkay, 2009: 30–31).

Pehlevice'de şehir/kent anlamında kullanılan şahr kelimesini Türk kültür çevrelerinde de görmek mümkündür. Örneğin Harezmşahlar, İslam kültürü ile İslam araştırmalarının çok yayıldığı bir coğrafyada şehir/kent karşılığı olarak "şeher" kelimesini kullanmaktadır. Orta Avrupa'daki Kuman Türkleri de şehir için "şahar" demektedir. Eski Mısır ve Kıpçak Türk kültür çevrelerine ait kaynaklarda da şehir karşılığı olarak "şar" kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Bu kaynaklara göre şar, büyük bir şehir ve Medine demektir. Bunun dışında eski Türk kültür çevrelerinde büyük kale şehirler veya başkentler anlatılmak istendiğinde "beş balık" veya "ordu balık" kelimeleri kullanılmaktadır. Buna karşın genellikle

daha küçük şehirler veya kentler, ken, kend, uluş, balık veya balığ; kale, hisar veya surlar ile çevrilmiş yerler ise, kermen, karban veya kervan kelimeleri ile ifade edilmektedir. Bu arada bazı Türk kültür çevrelerinde köy veya kırsalı anlatmak üzere kend kavramının kullanıldığı da belirtilmelidir (Ögel, 1991: 223–259). Ayrıca, bir şehir, kasaba veya meskûn bir mahal anlatıldığında ribâtât veya ribât kavramına da yer verilmektedir (Sümer, 1993: 87). Bu kavramın, Anadolu öncesi Türk kentlerinin mekânsal örgütlenme düzenini oluşturan öğelerden birini oluşturduğu ileri sürülmektedir. Özellikle her bir esnaf ya da zanaat grubunun ayrı mahalleler halinde örgütlendiği pazar yeri ya da kapalı çarşılar, zanaat atölyeleri veya imalathaneler ile dış mahallelerin bulunduğu ticaret merkezleri veya ikincil (yeni) kentsel merkez bölgeleri bu kavramla anlatılmaktadır (Özcan, 2016: 172).

Günümüz Batı kültüründe şehir/kent kavramına daha ayrıntılı bir içerik kazandırabilmek için Antik Yunan ve Latince'de kullanılan bazı kavramlara yer verilmesine, bunların karşılaştırılmasına ve ayrımına gidilmesine gerek vardır. Bu bağlamda "astü-polis" ve "urbs-civitas" kavramlarına öncelik verilmesi başlı başına önem arz etmektedir. Çünkü bu kavramlar, uygarlığın ve uygarlık katlarının bir kent uygarlığı şeklinde yükselişinde temel yapı taşlarını oluşturmaktadır.

Astü kelimesi Proto-Hint-Avrupa dillerinde "ues" veya "ves" kökünden gelmektedir. Kelime daha çok bir yerde bulunmak, kalmak, yaşamak ve eyleşmek anlamında kullanılmaktadır (Köbler, 2007: 93). Eski Hint dilinde aynı kökten gelen şu formlara da rastlanılmaktadır: "Vasati" (bir yerde oturuyor ve yaşıyor), ettirgen çatıda Vesayati (bir kişiyi misafir etmek, gecelemesini sağlamak); "Vastu" (ev, barınak),

"Vasa-Vesman" (yatak odası). Eski Yunanca'da bu kökten türemiş (ues veya ves), "aesa" (geceyi bir yerde geçirmek), "aesko" (bir yerde oturmak), "hestia" (ocak, sunak, aile), "vastü" (şehir, kent), "astos" (şehirli, kentli) kelimeleri bulunmaktadır. Çok sayıda dilde değişik kullanımları olan bu kök (ues veya ves), örneğin Latince'de "vesta" (ocak, evin, ailenin koruyucu tanrıçası), Gotik dilde wisan fiilinde (olmak, varolmak ve yaşamak) ve Almanca'da wesan (olmak) kelimeleri ile karşımıza çıkmaktadır (Pokorny, 1959: 1170; Frisk, 1954: 173).

Astü'nün kent olarak ifade edilişine M. Ö. yaklaşık 507'lerde Kleisthenes'in reformlarında rastlanılmaktadır. Bilindiği üzere bu tarihlerde bütün Attika Bölgesi (Atina ve çevresi) üç ana idari bölgeye ayrılmaktadır. Bunlar, kent, kıyı ve iç bölgeler şeklindedir. Burada kent için "astü", kıyı için "paralia" ve iç bölgeler için de "mesogeia" kelimeleri kullanılmaktadır. Doğal olarak bu idari sınıflandırmada Atinapolis, astü olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda Attika Bölgesi (Atina ve çevresi) bir bütün olarak ele alındığında, astünün, bir polisin kent bölgesini oluşturduğu anlaşılmaktadır (Funke, 1999: 19–20). Astü kelimesinin zaman içerisindeki değişimini anlatabilmek ve neyi işaret ettiğini gösterebilmek amacı ile bu noktada Polis kelimesinin de ayrıntılı incelenmesi gerekmektedir.

Polis veya Ptolis kelimesi sur, hisar, şehir ve devlet anlamında kullanılmaktadır. Proto-Hint-Avrupa dillerinde kelimenin kökü, pel, pela, ple veya pur'dan gelmektedir. Polis veya ptolis'in gövdesini ise "pel" kökünden türetilen "pelis" oluşturmaktadır. Gövde olarak pelis, taşların üst üste doldurulması veya koyulması ile oluşturulmuş bir duvarı ya da

sur'u anlatmaktadır. Polis veya ptolis, fiil olarak pelhi şeklinde ifade edilmektedir. Fiil olarak pelhi, dökmek, akmak, yüzmek, uçmak ve doldurmak anlamında kullanılmaktadır (Köbler, 2007: 497; Pokorny, 1959: 798). Genel anlamda bir polis, "akropolis", "agora" ve "chôra" kavramları ile birlikte düşünülmektedir.

Pek çok Antik Yunan kentinde, özellikle dinsel nitelikte yapıların bulunduğu, çevresi yüksek surlar ve duvarlarla örülü hisarlar bulunmaktadır. Yunanca'da akros (yüksek, tepede, zirvede) ve polis kelimelerinin birleşmesi ile türetilen bu kelime birebir çevrilecek olursa "yüksek-kent" anlamına gelmektedir. Yunan dünyasında Atina Akropolis'i görkem ve yapılarının mimarisi bakımından en seçkin olanıdır. Burada "Erekhteion", "Parthenon" gibi tapınaklar bulunmaktadır. Polis'in genel olarak kült ve ibadet ile ilgili en önemli etkinlikleri Akropolis'te yapılmaktadır (Pokorny, 1959: 18; Seyffert, 1956: 4). Buna karşın polis'in bir başka bölümü olan agora ile yurttaşların toplandığı bir yer veya bölge anlatılmaktadır. Bu kelimenin kökü "ger" veya "gere"dir, anlamı ise, toplanmak veya bir araya getirmektir. Agora kelimesi "ger" veya "gere" kökünden fiil olarak "ageiro" olarak türetilmiştir ve anlamı da toplamak veya devşirmektir. Aynı kelime zayıflatılmış mastar şeklinde kullanıldığında sadece toplanmak değil, aynı zamanda meclis oluşturmak anlamını da vermektedir. Bu kök, Latince, "grex" şeklinde kullanılmakta olup, anlamı bir sürü, yığın ve küme'dir (Köbler, 2007: 11; Pokorny, 1959: 382). Bu bağlamda agora, bir polis'in içinde sadece kamusal bir yer değil, aynı zamanda kentin merkezini, yani atan kalbini temsil etmektedir. Başka bir ifade ile agora, bir polis'in toplumsal yaşamı, iş ve siyasası için gündelik bir sahne oluşturmaktadır (Wycherley, 1993: 45). Doğal olarak

böyle bir sahne, yaşam destek ünitelerinden bağımsız bir şekilde hayatlarını biyolojik anlamda sürdürememektedir.

Bu bağlamda Arkaik ve klasik dönemlerde, bizzat Yunanistan, İtalya, Sicilya, Küçük Asya'nın bazı kıyıları ve erken Yunan kolonilerinde, Chôra sözcüğünün, ekseriyetle agroi'nin (tarlalar), yani şehir devletine (polis) bağlı kırsal bölgelerin eş anlamlısı olarak kullanıldığına rastlanılmaktadır. Burada zaman zaman kentsel bölge için kullanılan özel ve sınırlı anlamı ile polis sözcüğünün, chôra ile karşılaştırıldığı görülmektedir. Bu kullanım, Helenistik dönemde ve Roma hâkimiyetinde de devam etmiştir. Bu anlamda her polis'in kendi kırsal bölgesi olarak anılan bir chôra'sı bulunmaktadır. Başlangıçta chôra, herhangi bir Yunan Polisi tarafından idare edilmeyen geniş bir bölgenin bütününü ifade ederken, zamanla belirli polislerin idaresi altındaki büyük kırsal bölgeleri nitelemeye başlamıştır (Croix, 2014: 25–26). Bu sayede Antik Yunan'da bazı ana kentlerin, yani metropolis'lerin kurduğu koloni kentler, kendi başlarına bağımsız birer polis olarak adlandırılmış ve onlara, uzakta kurulanı işaret etmek üzere ap-oikia denilmiştir. Bunların her birinin kendine özgü bağımsız kent kimliği bulunmaktadır. Buna karşın, bir kent kimliğine sahip olmayan ticaret merkezleri, "emporion" olarak adlandırılmaktadır (Pokorny, 1959: 1131).

Bu açıklamaların ışığı altında kent anlamında kullanılan astü ile polis'in ayrımına geçilebilir. Astü başlangıçta her ne kadar bir kenti anlatsa da zamanla hem topluluğun bütün üyelerinin hem de toprak sahiplerinin toplamının belli bir arazi üzerindeki dağılımını işaret etmeye başlamıştır. Polis ise, bir yerin toplumsallığı sağlanmaya başlandığı andan itibaren hem devletin başlı başına bir varlık haline geldiğinde

hem de bu varlığın fonksiyonlarının dönüşüme uğrattığı astü'nün sonucunda merkezi bir yeri dile getirmektedir. Buna göre astü, bir polisin hem merkezi dışında kalan dağınık yerleşmeleri hem de polisin bir merkez haline geldikten sonra statüsü dönüşüme uğramış yerleşmelerdir, denilebilir. Başka bir ifade ile astü, bir çekirdeğin polis statüsüne dönüştükten sonra da ayrık köylerin bir kümesi gibi şekil almaya devam etmesini göstermektedir. Nitekim astüler, 8. 7. ve 6. yy'larda büyük oranda çekirdekleşmiş bir yerleşimden ziyade, ufak köy büyüklüğündeki yerleşimlerin bir kümesi olduğunu gerçek anlamda keskinleştirmiştir (Snodgrass, 2000: 4–13).

Astü ve polis'in dışında kullanılan bir kavram da site'dir. Zaman zaman site ve kent (polis), birbirlerinin yerine eşanlamda kullanılsalar da aslında eşanlamlı sözcükler değildir. Genel olarak site, ailelerin ve tribülerin (ortak atalı birçok klan) dinsel ve siyasi birliğini nitelendirmektedir. Buna karşın kent, bu birliğin toplantı ve ikamet yeridir. Bu bağlamda eskilerde kentlerin, insan ve evlerin zaman içindeki yavaş yavaş artışından ziyade birdenbire kurulmasına başlanabilmesi için öncelikle sitenin kurulması gerekmektedir. Aileler, ortak atalı klan ve tribüler, tapınmada birleştikten sonra, ortak tapınmanın ihtiyacı olan tapınağın inşası için kentin kurulmasına başlanmaktadır. O halde bir kentin kuruluşu, dinsel bir eylemdir ve bu eylem, öncelikle sitenin inşası ile gerçekleşmektedir (Coulanges, 2011: 131). Ancak zamanla site (polis), belirli merhalelerden geçerek nihai şeklini almaya başladıkça sadece bir dini eylemin icra edildiği bir yer değil, aynı zamanda hem bir siyasi düşüncenin hem de belirli bir akılcılık biçiminin olgunlaştığı yerler haline gelmişlerdir. Bu bağlamda site kavramı güçlü bir biçimde yapılaştıkça, bağımsız ve kendi içindeki alanlara hâkim olan politik bir

antiteyi ifade etmektedir. Böylelikle site, (polis) başlangıçta sömürge şehirlerde oluşan polis'lerden farklı olarak daha sonraları büyük şehirlerde ve Atina'da yerleşik hale gelmeye başlamış ve şehir devletleri biçimini almıştır. Bu sayede site denildiğinde anlatılmak istenen şey, yazılı kanunların toplumu organize ettiği ve yurttaşlık anlayışının ortaya çıktığı bir ortamdır (Russ, 2014: 32–35).

Kent bahsinde astü, polis ve sitenin dışında urbs ve civitas arasında da bir ayrıma gidilmektedir. Bazı klasik yazarlara urbs sözcüğünü urvum'dan (saban demirinin kavisi) veya urvo'dan (sabanla daire çizmek) bazı yazarlara da orbis'ten (kavisli bir şey, bir küre, dünya) türetmek ilgi çekici gelmektedir. Bu ilgi çekicilik, Roma'nın kuruluş tarihindeki Romulus efsanesi ile ilişkilendirilmektedir. Bilindiği üzere Romulus efsanesinde yuvarlak bir çukurun açılması, (sulcus primigenius) kent surlarının inşasını tanımlamaktadır. Roma, merkezi bir çukurda yer almaktadır ve bu çukura "mundus" denilmektedir. Her kentte bir mundus olması, bu anlamda kentin, dünyanın merkezinde, yani yeryüzünün göbeğinde (orbis terrarum) konumlanmış olmasına yorumlanmaktadır (Eliade, 2016: 37–38). Buna karşın civitas, böyle bir yapının üzerinde insanların gerçekleştirdikleri sosyal inşacılıktır, denilebilir. Bu konuda Sennett, Sevilla'lı Saint Isidore'nin (Yaklaşık 560–636) sözcüklerin kökenini açıklayan Etimolojiler isimli kitabını referans alarak city'nin iki kaynağından biri urbs, diğeri civitas arasında bir karşılaştırma yapmaktadır. Urbs, kentin taş yapısıdır. Bu yapı, korunma, ticaret ve savaş gibi pratik nedenlerle kurulmuştur. Civitas'ın anlamı ise, kentte biçim bulan duygular, ritüeller ve inançların bütünlüğünden oluşmaktadır (Sennett, 1999: 27). Benzer bir ayrım da Henri Pirenne tarafından yapılmıştır. Ona göre urbs, surlarla çevrili

bir kasaba veya kent anlamına gelirken, civitas, yurttaşları veya yurttaşlar topluluğunu nitelemekle birlikte devlet anlamını da içermektedir (Pirenne, 1991: 113). Berkay ise; urbs ve civitas ayrımına urbs cephesinden yaklaşmakta ve bir ayrıntıya dikkat çekmektedir. Berkay'a göre, Latince şehir/kent anlamına gelen urbs kelimesinin büyük harfle, yani Urbs olarak yazıldığında sadece başkent Roma anlatılmaktadır. Nitekim bu kökten türetilen Urbanitas kelimesi, Roma şehri sakinlerinin hem taşralılardan ayrılması hem de bir zarafetin dile getirilmesi için kullanılmaktadır (Berkay, 2009: 46).

Bu durumda kent, Roma'da Urbanitas'ın, yani medeniyetin yuvasıdır, denilebilir. Bununla anlatılmak istenen, uygar bir kişinin kendini, görgülü davranış ve nüktedanlık ile ifade ettiği, dolayısı ile eğitimsiz köylünün kaba davranışlarına, yani rusticitas'a karşıt olan bir terbiye kültürüdür. Bu amaçla Romalılar, köylü özellikleri olmayan bir villanın, kılık değiştirmiş bir kent evi olacağını ileri sürmekte ve kırsaldaki evlerin lüks özelliklerini adlandırırken kent kelimesini seçmektedir. Kentin bu anlamda kullanılması, kendi başına bir değerler ölçeğini ima etmektedir. Buna göre, Romalı bir beyefendi olmak için bir yanda iyi bir çiftçi olmak, diğer yanda köylü olmayı engellemek için kırsalda bile medeni görünmek gerekmektedir. O halde Romalılar için kent, başlı başına bir medenileştirme aracıdır (Hadrill, 2000: 251–253). Bu bağlamda Roma dünyasında villa sisteminin, kent asilzadelerinin hem ekonomik temeli hem de kırsal karargâhı olarak gelişmesinin, aslında köyün Romalılaştırılmasının bir kanıtı olduğu ileri sürülebilir (Holton, 1999: 15). Bu hususu, köyün veya kırsalın, kent ve kentli haline getirilerek medenileştirilmesi özelinde de okumak mümkündür. Benevolo'ya göre, Roma imparatorluğunun genişlemesi bir anlamda urbs'un genişle-

mesinden başka bir şey değildir (Benevolo, 1995: 21). Buna göre genişleyen her urbs, genişleyen yeni bir dünyayı işaret etmektedir.

Geçmişte Roma dünyasında başlatılan kent ve kır arasındaki çok kuvvetli zihniyet zıtlığının etkilerini günümüzde de görmek mümkündür. Örneğin Fransız dilinde kent, urbs ve onların sakinleri cives cephesi, kültür, kibarlık ve iyi tavırlar ile ilişkilendirilmektedir. Bunun için de urbain (kentsel), urbanitê (kentlilik), civilitê (kibarlık), civilisation (uygarlık) terimleri kullanılmaktadır. Buna karşın kır veya kırsallık dile getirilmek istendiğinde, rus ve onların sakinleri olan rustici cephesinde, kabalık, kültürsüzlük ve vahşilik yer almaktadır. Bunlar da Fransız dilinde rustique (kırsal), rusticitê (kabalığa varan basitlik) rustre (kaba), kelimeleri ile ifade edilmektedir (Kılıçbay, 2000: 177).

Kentleri anlatmak söz konusu olduğunda urbs'un dışında bir diğer kavram civitas'tır. Latince'de civitas, civis sözcüğünden türetilmekte olup, sadece bir durumu anlatmaktadır. İlk anlamı yurttaşlıktır, daha sonraları yurttaşların oluşturduğu bir topluluğu ve en son olarak da yurttaşların yaşadıkları yerleşim yerini ifade etmektedir (OED, 1882: City Maddesi). Civitas, başlangıçta özerk bir yerel birimini anlatmak üzere kullanılmıştır (Holton, 1999: 14). Daha sonraki yıllarda civitas, özellikle de 9.yy'dan başlayarak bir anlam değişikliğine uğramış ve piskoposluk kenti ile eş anlamlı hale gelmiştir. Örneğin bu anlamda Civitas Parisiensis sözü, piskoposun oturduğu Paris kentinin kendisini olduğu kadar, Paris piskoposluk bölgesini de belirtmektedir (Pirenne, 1991: 54). Bu kelime ile daha sonraları kent (city) ve kent devlet (city-state) anlatılmaya başlanmıştır. Günümüzde kullanılan City

kelimesinin kökeni de “civitas”tan gelmiştir ve batılı dillere buradan geçmiştir. Örneğin İngilizce’deki City, Fransızca’da Citê, İtalyanca’da Citta, İspanyolca Ciudad, Latince’deki Civitas kavramından türetilmiştir (Holton, 1999: 13). Kentleri ifade edecek şekilde türetilen kelimeler, ister Yunanca Polis, ister Latince Urbs ve Civitas’tan türetilmiş olsunlar, en sonunda uygarlıkla özdeş tutulabilecek bir anlamı yüklenmişlerdir (Benevolo, 1995: 19). Bugün daha büyük, daha geniş ve birbirine eklemlenmiş kentler anlatılmak istendiğinde de polis kavramı temel alınmakta ve bu kavramdan hareket edilerek bir türetmeye gidilmektedir. Metropolis, Megalopolis ve Ekümenopolis kavramları bu türetmenin en açık örnekleridir.

“Metropolis” veya “metropoliten kentler”, genel anlamda nüfusu 1 milyona yaklaşmış ve belli bir büyüklüğü aşmış anakentleri nitelemektedir. Böyle bir kent, çevresindeki banliyölerin (yörekentleşme) kendisi gibi nüfusu artmaya başladığında, yaklaşık olarak aynı büyüme ve gelişme çizgisine geldiğinde veya aştığında merkezdeki ve çevresindeki yerleşmelerin oluşturduğu bütüne metropoliten bölge adı verilmektedir. Bu bölgede, yoğun sanayi ve teknoloji kullanımı ile birlikte farklı sermaye birikim süreçleri son derece işlevsel kılınmaktadır (Keleş, 2012: 49–50). Başka bir ifade ile bu türdeki kentlerde hem merkezi hem de merkezden çevreye doğru yörekent alanları birbirleri ile bütünleştirilmektedir. Zamanla hem metropoliten bölgelerin hem de bu bölgelerde öne çıkan metropol kentlerin kendileri gibi olan kentler ile birbirlerini bir mıknatıs çekmeleri gündeme gelmiş ve kendilerinden çok daha büyük kentleri ifade etmek üzere megalopolis veya megalopol kentler kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

"Megalopolis" kavramı, Fransız coğrafyacı Jean Gottmann tarafından ortaya atılmış ve geliştirilmiştir. Ülkesel ölçeğe yaklaşan bir büyüklüğü ifade eden Megalopolis, süreklilik gösteren metropoliten alanlar bütünü veya kümelenmesidir. Dünyada bunun ilk örneği olarak ABD'de 800 km uzunluğunda Washington Boston koridoru (BosWash) gösterilmektedir. ABD'nin kuzey doğu kıyısını oluşturan bu ilk Megalopolis, 38 milyon nüfus büyüklüğüne ulaşarak dünyanın en büyük iş, ticaret, politika yönetimi merkezine ve en geniş sanayi kuşaklarından birisine sahip bir kentsel alan olarak, ülkenin ana caddesi ve ekonomisinin mafsalı olarak tanımlanmıştır. BosWash Megalopolisi'nin ABD nüfusu içindeki payı, 50 yıl içinde % 21'den % 52'ye çıkmıştır. Dünyadaki kentleşme oranlarındaki artışa bağlı olarak Gottmann, yeni megalopolisler de tanımlamıştır. Bunlar arasında önde gelen örnekler arasında Quebec-Milwaukee, San Francisco-San Diego, Sao Paulo-Rio de Janerio, Sanghay Bölgesi, Ruhr-Lille, Genova-Marsilya, Randstad (Hollanda), megalopolisleri belirtilebilir. Günümüzde 82 milyon nüfusu ile dünyanın en büyüğü, Tokyo-Shizuoka-Nagoya-Osaka-Okayama-Hiroşima megalopolisi kabul edilmektedir (The Pasific Megalopolis) (Ocakçı, 2016b: 334–335). Ancak günün birinde bu megalopolislerin, bazı ülkelerin nüfuslarını fazlası ile aşmalarına rağmen birbirinin içinde eriyerek ve alaşım halinde bütünleşerek tek bir kent olarak ifade edilebileceği üzerinde de durulmaktadır.

Bu konuda kent plancısı Constantinos Doxiadis, gelecekte dünyanın bütünü ile kentsel bir alana dönüşeceğini, özellikle kentsel alanların birbirleri ile bağlantılı, süreklilik gösteren bir sistem haline geleceğini öngörmektedir. Bu öngörüye dayalı olarak Yunanca dünya ve kent kelimelerini bir araya ge-

tirerek "Ekümenopolis" kavramını geliştirmiştir. Doxiadis, gelecekte dünyanın tek bir kent haline geleceğini düşünmüştür. Günümüz kentlerinin sürekli büyümesi, hızlı nüfus artışı ve yaşanabilir alanların fiziksel mekânda sabit olması sonucu Ekümenopolis ortaya çıkmaktadır. Bu kent bir anlamda, sonu olmayan bir dünya kentidir ve sürekli büyüme kapasitesine sahiptir. Doxiadis, A. B. D. ve Avrupa'da Ekümenopolis oluşumunu incelemiş ve mevcut ana ulaşım eksenleri boyunca kentleşmenin sürmesi sonunda 2060 yılında meydana çıkacak mekânsal yapıyı betimlemiştir (Ocakçı, 2016a: 114).

Bu ifadelerin ışığı altında kentler, belli bir coğrafi alanda hem hayatın biyolojik anlamda sürdürülebilmesi için yaratılan mikro klima alanlarından veya yaşam destek ünitelerinden beslenen hem de giderek artan oranda karmaşık ilişkiler ağı içerisinde olan bir nüfus çoğunluğunun sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi olarak kurumsal bir yapı ve yapılanma çerçevesinde mübadeleyi, dönüşümü, değişimi, farklılığı ve alaşımı örgütlü biçimde yaşadıkları yapısal-fonksiyonel bir organizasyonel inşadır, denilebilir. Ancak bu inşa, tek düze veya düz-doğrusal olmaktan çok ülkenin, kentin, coğrafyanın, kaynakların ve mukayeseli üstünlüklerin küresel, bölgesel, ulusal ve yerel ağ ilişkileri içerisinde prodüktif bir biçimde kullanımına bağlı olarak farklı bir gelişme çizgisinde değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin bazı ülkeler ve kentler, çok büyük olmasına rağmen gelişmemişlikten kurtulamamaktadır. Buna karşın bazı ülkeler ve kentler, çok küçük olmalarına rağmen dünya konjonktüründen bakıldığında karar mercilerinde son derece fonksiyonel bir biçimde yer almaktadırlar. Bu nedenle bir kent tanımlaması yapılmaya çalışıldığında veya kentlerin genel karakteristikleri ortaya konulmak istendiğinde bu hususun dikkate alınması gereği vardır.

Çünkü her ülkenin veya kentin, kendini özgün kılan kültür kodları, tarihsel rolleri, deneyimleri, yükümlülükleri, gelecekten beklentileri, dünya gelişmişlik sıralamasındaki yeri, mukayeseli üstünlükleri ve onları kullanma biçimleri arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. O halde bir tanımlamaya girişilirken her kente, diğer kentler ile olan benzerlikleri ve onlardan ayırt edici özellikleri özelinde yaklaşılmalıdır.

2

KENTLERİN OLUŞUM VE GELİŞİM SÜRECİ

Kentlerin oluşumunu ve tarihi süreç içerisinde kaydettikleri gelişmeleri sağlıklı bir biçimde değerlendirebilmek için öncelikli olarak toplum veya topluluk hayatındaki üretici güçler ile üretim ilişkileri ve etkinliklerinin, yaşam biçimlerini ve birimlerini ilişkisel bir biçimde nasıl yapılandırdığına bakılmalıdır. Bu ilişkisellik metodolojik ve sistematik bir biçimde ortaya konulduğunda, bir köy topluluğundan kasabaya, oradan kentlere, kent ve ulus devletine, hatta bir imparatorluk devletine geçişin, dolayısı ile de bu anlamda yaşanan dönüşümün izlerinin sürülmesi bakımından daha aydınlatıcı, akla yatkın ve anlaşılabilir sonuçların elde edilmesi mümkün hale gelebilir.

Bilindiği üzere bir toplumun veya topluluğun geçim biçimi, geçim birimlerinden (avcı takımları, çiftçi ailesi) ve geçim etkinliklerinden (çobanlık ve toplayıcılık), buna karşın yaşam biçimi ise, yaşam birimlerinden (klan, aile, kabile, aşiret, köy, kent ve ulus) ve yaşam ilişkilerinden meydana gelmektedir. Yaşam ilişkileri ise, geçim ilişkilerini hem kapsayan hem de onları aşan boyutlara sahiptir. Başka bir ifade ile yaşam ilişkileri, bir taraftan insanlar ve doğa, diğer taraftan da yaşam birimleri ve onların üyeleri arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır (Şenel, 1995: 26–27). Bu ilişkiler düzeni ve düzeneği, karşılıklı etkileşim tarzları üzerinden ele alınmadığında veya okunmadığında, bir kentin tarihi süreç içerisinde

geçirdiği değişimler dönüşümler, kaydettiği gelişmeler ve ilerlemelerin ne yönde seyrettiğinin ortaya konulması da olanaksızlaşır.

Kentler, farklılıklardan yeni bir farkın yaratıldığı, dolayısı ile birbirinden farklı dayanışma ilişkilerinin kendini gösterdiği, başlı başına bir erişim, ilgi ve hâkimiyet alanlarını işaret etmektedir. Bu bağlamda, tarih öncesi ve yazılı tarih dönemlerinde coğrafi, teknik veya ideolojik özel iletilere karşılık veren toplulukların farklılaşmaları, bir yerde kültürlerinin de gittikçe çeşitlenmesinin önünü açmıştır. Fakat toplumlar arasında karşılıklı ilişkinin ve kültürel alışverişin artışı, bundan daha da çarpıcı sonuçlar doğurmuştur. Çünkü kültürel gelenek, bir taraftan gittikçe daha çok kollara ayrılma eğiliminde iken, diğer yandan da birleşme ve tek bir nehire katılma eğilimi göstermiştir. Böylelikle kültürel geleneğin ana kolu, yeni kaynakların sularını kendine çekme yolunda gittikçe artan bir şiddetle bütün akıntı sistemine egemen olmaya, tek bir kültüre karışmaya ve onun içinde erimeye başlamıştır. Bu bağlamda yazılı tarih dönemlerinde insanlık kültürünün ana nehri, Mezopotamya ve Mısır'dan çıkıp, Yunan, Roma, Bizans ve İslam dünyası yolu ile Atlantik Avrupa'sına ve Amerika'ya doğru hem akmış hem de kendisine Hint, Çin, Meksika ve Peru uygarlıklarından katılan kültür kolları ile durmaksızın genişlemiştir. Uygarlığın arkeolojik kayıtlarında ve yazılı belgelerde ortaya konan uzun süreç incelendiğinde insanın yeryüzünde seyrek de olsa bir yiyecek toplayıcısı olarak belirmesinin, yaklaşık 500–250 bin yıl öncesinden başladığı ileri sürülmektedir. Arkeologların Paleolitik, yani Eski Taş Çağı dedikleri bu toplayıcılık ekonomisi, tüm insan topluluklarının geçim yoludur, denilebilir. Buna karşın yeni yiyecek üretici ekonomi, Neolitik veya Yeni Taş Çağı olarak

nitelendirilmektedir. Bu da yaklaşık 10–12 bin yıl aralığındadır. İnsanlık tarihi açısından devrim sayılabilecek bu yiyecek üretici ekonomik aşama, kendinden sonraki gerçekleşecek olan ekonomik devrimin temel yapı taşlarını atacaktır. İşte bu ekonomik devrim, Nil, Dicle, Fırat ve İndüs nehirlerinin alüvyonlu vadilerinde zamanımızdan yaklaşık 5 bin yıl kadar önce bazı nehir kıyısı köylerinin kentlere dönüşmesi ile taçlanmıştır. Böyle bir dönüşümün yaşanmasında ihtiyaçların ötesinde bir yiyecek maddesi fazlası üretilmesinin büyük bir etkisi bulunmaktadır. Elde edilen artı ürünün dönüşümün başlatıcısı olmasındaki etkisi, onun, belli bir yerde toplanarak depolanması ve yeri geldiğinde uzman zanaatçılardan, tacirlerden, rahiplerden, memurlardan ve yazıcılardan oluşan yeni şehir nüfusunun beslenmesinde kullanılmasıdır. Bu sayede uygarlığın habercisi olan ve tarih dönemi kayıtlarını başlatan yazı da, kentsel devrimin zorunlu bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Childe, 1993: 21–22).

Yazının kentsel bir devrim ile olan ilişkiselliğinin önemi, öncelikle karmaşıklaşarak farklılaşmaya başlayan bir kentsel yapı içerisinde, artı ürünü oluşturan malların kaydının tutulması amacına hizmet etmesinden kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere "Sümerlerin düşünce dünyasında toprakların tamamı, yurttaşlarının çıkarı adına onları gözeten kentin tanrısına, dolayısı ile tapınağa aittir ve tapınaklar da kent tanrısının evi" kabul edilmektedir (Kramer, 1999: 69–70). Buna göre, yurttaşların ödüllendirilmelerinin koşulu, kent tanrısına ait olan toprakların işlenmesine, her defasında daha fazla artı ürün alınmasına, bu ürünlerin tapınaklarda biriktirilmesine ve sürekli olarak mübadele değeri yaratılarak değişim ilişkilerinde kullanılmalarına bağlıdır. Bütün bunların kontrol edilmesi ve belgelenmesi için de kayıt tutulması gerekmektedir.

Bu amaç doğrultusunda "Sümer rahipleri yazıyı, hem tapınak, ambar ve depolarında bulunan hem de bu yerlerden çekilen malları kaydetmek" amaçlı kullanmışlardır (McNeill, 1994: 32). Böylelikle kentler, Sümerlerde, tanrıların ikamet ettiği bir yer olarak kabul edilmeleri nedeni ile bir süre sonra içlerinde hem tapınakların hem de büyük tapınak biçimini almış sarayların bulundurulduğu mekânlar haline gelmişlerdir. Bu anlamda Sümer kentinden bir tapınaklar kenti diye bahsedilmektedir. Çünkü tapınaklar, merkezine yerleştikleri kentte egemen konumdadırlar. Tarihin ilk toprak sahibi olan bu tapınaklar, devletin ta kendisi sıfatı ile ellerindeki işgücünü kullanmakta, araziyi değerlendirmekte, sulama altyapısının bakımını sağlamakta, siteleri surlarla donatmakta ve askeri gücü devşirmektedir. Bunun sonucunda, devrin Mezopotamya'sında, içlerinde iktidar seçkinlerinin, tacirlerin, her düzeyden yöneticilerin, kâtiplerin, uzman zanaatkârların, tapınak görevlilerinin, askerlerin ve kent halkının bulunduğu, bunların her birinin birbirlerini inşa ettikleri çeşitlilikler üzerinden tamamladıkları hiyerarşik düzeyde kentleşmiş bir yapı ve dünya ile karşılaşılmaktadır (Huot, 2000: 72–81).

Yazının bir diğer önemi, tacirlerin, memurların ve bölgelere arası işlere katılan kişilerin konuşacakları ortak bir dile gereksinim duyduklarında karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu ortak dilin, özellikle ticari veya sulh anlaşmalarında tarafları karşılıklı olarak birbirine bağlayan bir yaptırım gücü de bulunmaktadır. O halde ortak bir dil çerçevesinde alfabetik yazının kullanılması ile kentleşen bölgelerde okuryazarlığın geniş bir biçimde yaygınlaşmaya başlamasının sonucunda birbirinden farklı meslek veya iş grupları arasında değişim ilişkileri hem işlevsel kılınmış hem de bu gruplar çok yönlü ve boyutlu olarak birbirlerine daha bağımlı hale gelmişlerdir

(McNeill, 1994: 75–76). İşte bu bağımlılık ilişkisi, daha üst seviyede gerçekleşmesi gereken ilişki ve etkileşimleri yapılandırmıştır. Böylelikle kentlerin, hem merkezi anlamda varlığı hem de refahı sağlama alınmıştır. Başka bir ifade ile kentler, merkezi anlamda daha fazla refaha kavuştukları ve bunu sürdürebilir kıldıklarında, ticari ağların istikrarının, yolların güvenliğinin, özellikle de ticaret yolları boyunca sıralanan birbirine aşağı yukarı denk güçler arasındaki dengenin korunmasına büyük bir özen göstermek durumunda kalmışlardır (Thalmann, 2000: 244). Bu sayede kendi kendine yeten bir geçimlik ekonomiden başlı başına bir kazanç ekonomisinin hüküm sürdüğü yaşam standartları daha yüksek olan uygar kentsel yapılara ulaşılmıştır. Daha sonra bu yapılar, tüm dünyaya tek bir merkezden yayılarak kent uygarlığının ve kentler arası uygarlık katlarının temellerini teşkil etmeye başlamıştır.

Kuşkusuz böyle bir gelişim sürecinde kent topluluklarının oluşabilmesi için bazı coğrafi, ekonomik ve kültürel şartların elverişli bir biçimde bir arada olmasının yanında, onları kullanabilme gücü ve bilgisinin de büyük bir etkisi bulunmaktadır. Bu anlamda uygarlığın ilk kentlerinin M. Ö. 4000–3000 yılları arasında sulama ve madencilik bilgisinin etrafında şekillendiği söylenebilir (Yörükân, 2006: 33). Nitekim M. Ö. 3000'lerde Sümer ülkesinde su mühendisliği oldukça ileri düzeydedir. Bu tarihlerde sulamaya elverişli tüm topraklar tarım alanı içerisinde yer almaktadır. Adeta her biri birkaç bin insanı barındıran bir düzineden fazla kent, sulama yapılan topraklara serpilmiş durumdadır. Ancak Sümerlerin, uzun su kanalları yaparak nehirlerden su çekmeye devam etmelerinin sonucunda, sulama ve zanaatta uzmanlaşarak göz alıcı bir biçimde zenginliklerini biriktirdikleri kentler, bir süre

sonra savaş nedeni olarak düşman saldırılarına açık alanlar haline gelmişlerdir. Bunun sonucunda ise, M. Ö. 3000 dolaylarında Sümer kentleri, rahiplerin önderliklerine rakip olan askeri bir örgüt geliştirmek zorunda kalmışlardır. Buna rağmen Sümer kentleri, ülke yönetimine hâkim olmak için birbirlerinden bağımsızlıklarını ilan etmek üzere sürdürdükleri savaş ve mücadelelerde kesin bir zafer kazanamamışlardır (McNeill, 1994: 32–34).

Bu nedenle M. Ö. 3000'lerde bereketli hilalin büyük bir bölümünün kentleştiği sonucu ileri sürülememektedir. Bunun için M. Ö. 2000'li yılların başlarını hatta ortalarını beklememiz gerekecektir (Thalmann, 2000: 108–109). Ancak yine de M. Ö. 3000'lerin eşiğinde Aşağı Mezopotamya'daki kurak yapıyı ekime elverişli hale getirmek için gerekli sulama tekniklerini bilen tarım toplumlarının, öncüllerinden daha farklı, karmaşık ve hiyerarşik nitelikte toplumsal örgütlenme biçiminde ilerledikleri sonucuna ulaşmak mümkündür. Özellikle arkeologların, bahsi geçen yerlerde devasa mezarlıklar, tapınaklar, atölyeler ve saraylar ile karşılaşmaları, böyle bir sonuca ulaşmanın en önemli kanıtlarından biridir. Bu bağlamda Uruk halkı, bir tarım toplumunun kent basamağına yükselişinin en önemli anlatımıdır, denilebilir (Huot, 2000: 37–38). Bunun temelinde ise, "suyun, tarımsal açıdan hacminin arttırılması ve ustaca yönetilerek çok önemli bir değişken" olarak kullanılması yer almaktadır (Çevik, 2005: 46). Böyle bir değişkenin en önemli sonucu ise, uygarlığın M. Ö. 1700'lere kadar tek bir merkezden iki hareketle çalkalanması olmuştur. Bunlardan biri çobanlık, diğeri ise saban tarımıdır. Her iki hareket, insanların yaşam biçimlerini büyük ölçüde çeşitlendirerek değiştirmiştir (McNeill, 1994: 36–40).

Böyle bir değişim sürecinin yaşanmasında tarımın bağrında filizlenen zanaat ve ticaret etkinliklerinin, toplumsal artı ürünün toplandığı ve dağıtıldığı merkezlerde, tarımsal üreticilerin yanı sıra din adamları, zanaatçılar, tacirler ve askerlerden oluşan kalabalık bir nüfusun birikmesine neden olmasının çok büyük bir payı bulunmaktadır. Bu sayede yaklaşık 15–20 köyden oluşan yerleşim yerlerinde hem nüfus artmış hem de ekonomik ve toplumsal yapılar farklılaşmış, dolayısı ile köyden kasabaya, kasabadan kente doğru bir dönüşüm yaşanmış ve en sonunda neolitik köy birimlerinin yerini kent devletleri almıştır. Bilindiği üzere, neolitik çiftçi topluluklar, kendilerine yeten bir ekonomiye sahip yerleşik küçük sulama tarımı yapan ve yarı göçebe tarla açma tarımı ile uğraşan topluluklar olarak farklılaşmıştır. Daha sonrasında bunlara hayvan yetiştiriciliğinde uzmanlaşan, ancak kendilerine yeterli bir ekonomileri olmayan göçebe çoban topluluklarının farklılaşması katılmıştır. Göçebe çoban toplulukları, ekonomik yetersizliklerinin üstesinden gelmek için gözlerini yerleşik ve yarı göçebe çiftçi topluluklarının mallarına dikmişlerdir. Bu ise, onları, bir süre sonra topluluklar arası ilişkilerde tacir ve savaşçı topluluklar durumuna sokmuştur. Böylelikle göçebe topluluklar ekonomik etkinliklerini, bir taraftan ticari ilişkiler geliştirerek barışçı bir tarzda, diğer taraftan da savaşçılıklarının gereği yağmacı bir şekilde sürdürerek kendine yeterli toplulukların içerisinde yer almaya ve tabakalaşmaya başlamak sureti ile uygar topluma varan yeni ekonomik etkinliklere yol açmışlardır. Artık yeni ekonomik etkinliklerde geçiş toplumlarının geçim birimleri, asalak ekonomiden toplumsal artı ürün üretme gizilgücüne sahip üretici ekonomiye geçmiştir. Ancak bu üretken ekonominin sürdürülebilirliği, göçebe çoban topluluğun kendi içinde eşitlikçi yapılarından kurtulmasına bağlıdır. Başka bir ifade ile geçim birimlerinin mülk

birikimi olanaklarını yaratması gerekmektedir. Örneğin neolitik çiftçi topluluklarında geçim birimi ailedir ve özel mülk birikimi olanaklarını yaratmaktadır. Buna karşın göçebe çoban topluluklarında geçim birimi, göçebe klanlardan veya aşiretlerden oluşmaktadır ve bunlar da ortak mülkü, topluluk adına kullanma yetkisine sahiptirler. Zamanla göçebe çoban topluluklar da, yerleşik çiftçi toplulukların geçim kaynaklarına el koydukça küçük sulama tarımından büyük sulama tarımına geçmişlerdir. Bunun yanı sıra gerek fetihlerden gerekse büyük sulama tarımı yapılarak kazanılan topraklar, önce egemen halkın (sınıfın) ve din adamlarının daha sonrasında ise, askerlerin ve tacirlerin ortak mülkiyetine ve yönetimine devredilmiştir. Ele geçirilen, fethedilen ve büyük sulama tarımı yapılarak yaratılan topraklardan özel mülklerin edinilmesinin olanaklarını inşa eden düzenleme ve örgütlemeler sayesinde ilkel toplumun geçim biçimi yerini uygar toplumun geçim biçimine bırakmıştır. Bu yeni yapılanmada tarım toplumların üretim teknolojisindeki üstünlükleri ile göçebelerin savaş teknolojisindeki üstünlükleri, artık aynı halkların elinde buluşmuştur (Şenel, 1995: 198–205).

O halde savaş teknolojisindeki üstünlüklerin madenleri işleme üstünlükleri ile birlikte gittiği, bunun da göçebe çoban toplumları tarafından daha basit tarım faaliyetlerinde bulunan toplulukların dönüştürülmesinde kullanıldığı ileri sürülebilir. Başka bir ifade ile madenleri veya metalleri işlemesini bilen yetersiz bir ekonomiye sahip toplumlar, saban tarımı ile uğraşan ekonomik anlamda kendine yeterli toplumlara üstün gelmişlerdir. Bu hususa, Kramer'in "Tarih Sümer'de Başlar" adlı eserinde de "kazma'nın saban'a üstünlüğü açısından yaklaşılmaktadır. Özellikle "saban'ın yapamayacağı pek çok işi kazma'nın" yapabileceği vurgulanmaktadır. Metinde sa-

banın dezavantajları arasında sadece yılın belli bir döneminde kısa süreliğine işlevsel olması, parçaları durmadan kırıldığı için sürekli tamir gerektirmesi ve toprağın işlenmesi için en az altı öküz ve dört kişiye gereksinim duyulması gösterilmektedir. Buna karşın kazma ile sabanın tüm dezavantajları avantaja dönüşmektedir. Bu nedenle Sümer metinlerinde kazma, kendini beğenen ve yaptığı işlerle övünen kişileştirilmiş bir alet olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonrasında ise, bununla özellikle işçi sınıfının, kayıkçı ve bahçıvanların refahı ve güç kazanmaları konusundaki katkıları anlatılmaktadır (Kramer, 1999: 412–417).

Böylelikle kentler, M. Ö. 3000-2000'li yıllar arasında Mezopotamya'da önce Fırat ve Dicle ile başlayan ve Nil, İndus ve Sarı ırmak vadilerinde devam eden verimli tarım ürünlerinin biriktirilmesi ve fazlasının takas edilmesi için birer komuta merkezi haline gelmişlerdir (Benevolo, 1995: 19). Bu bağlamda başlangıçta bir köy yerinin bile değinilen dönüşüm ve değişim ilişkileri çerçevesinde bir kent ve kent devleti haline gelmesi söz konusudur. Örneğin aşağı Mezopotamya adı verilen Sümer'de kente dönüşen ilk köyün Eridu olduğu düşünülmektedir. Bu köyün, M. Ö. 5000'den az önce kurulduğu, M. Ö. 3500 dolaylarında ise, bir kent devletine dönüştüğü arkeolojik kayıtlara dayalı olarak ileri sürülmektedir (Şenel, 1995: 248). Kuşkusuz böyle bir hususun, yeni üretim teknolojileri, ilişkileri, güçleri, güç ilişkileri ve etkileşimleri özelinde birlikte düşünülmesinin gereği vardır. Bu bağlam çerçevesinde hareket edildiğinde Doğu Akdeniz'de Tunç Çağı kentlerinin yaygınlaşmaya başlaması daha anlaşılır hale gelebilir.

Özellikle savaş arabaları tekniğinin yetkinleşmesi ile barbar at yetiştiricileri, çok büyük bir üstünlükten yararlanmayı

bilmişlerdir. Bu üstünlükten yararlanmayı bilenler, fetihleri, adeta bir avuç savaş arabası ile yapılabilecek kadar kolaylaştırmışlardır. Başka bir ifade ile savaş arabalarına sahip az sayıda kişi ile bunların dışında kalanların arasındaki askeri güç farkı, çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu da M. Ö. 2000'lerin biraz öncesinde Mezopotamya'yı çevreleyen tüm bölgelerde yeni taşra uygarlıklarını kurmaya başlayan toprak aristokrasilerinin ortaya çıkmalarını sağlamıştır. Tunç savaş arabalı toplulukların dünyaya yayılışı en yoğun M. Ö. 1700–1400 yılları arasında gerçekleşmiştir. Ancak M. Ö. 1200'lerden sonra aristokratik savaş arabalarının gücünün dayandığı tunçtan daha ucuz olan yeni bir madenin yaygın biçimde kullanılması, bu askeri dengeyi kökten değiştirmiş ve sayı çokluğu savaş alanlarında yeniden kendini göstermeye başlamıştır. Bu teknik ilerlemenin ilk büyük sonucu, eski Ortadoğu'nun büyük imparatorluklarını kuşatan ve onları, M. Ö. 1200–1100 yılları arasında birbiri ardı sıra yıkan yeni bir barbar istilasının doğması olmuştur. Demir çağı barbarlarının askeri başarılarının en önemli nedeni, dünyanın uygarlaşmış bölgelerinde öteden beri süregelen efendiler ile uyruklar arasında varolan derin bir uçurumu yaratmamış olmasıdır. Öyle ki, toplumda isteyen herkesin asker olması mümkündür. Demirin etkisi, siyasi ve askeri açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da önemli sonuçlar doğurmuştur. Örneğin çiftçiler, demirden yapılmış oraklara, saban demirlerine ve öteki demir araçlarına sahip olmaya başlamışlardır. Böylelikle Ortadoğu'nun Demir Çağı istilalarından sonra ortaya çıkan özgür köylü toplulukları, ürünlerinin bir bölümünü zanaat ürünleri ile değiş tokuş etmişler ve bu sayede sıradan bir zanaatçılar grubu da, gezgin olmaktan kurtularak toplumun sürekli bir öğesi haline gelmişlerdir. Bu ise, demir çağının en büyük başarısıdır. Böylelikle yerel kabileler ve kabile federasyonları

arasındaki mücadeleler, çok geçmeden toprağa dayanan geniş devletlerin yeniden ortaya çıkmalarına neden olmuştur. Bu süreçte, göçebelerin, demirin gücünden ve atın hızından tıpkı bir süvari gibi faydalanarak hiçbir piyade ordusunun ulaşamayacağı bir hareketliliğe ve vurucu güce ulaşmalarının payı çok büyüktür. Öyle ki, bu vurucu güç sayesinde köy yakmalar, adeta tehlikesiz ve kolay işler haline gelmiştir (McNeill, 1994: 63–70).

Kuşkusuz kentlerin, kent devletlerine, ulus devletlerine ve en sonunda imparatorluklara varan bir genişleme eğilimine girmeleri, sadece artı ürünün elde edilmesi veya yerine göre vurucu güçlerin yaptığı fetihlerle artı ürünlere el koyarak birikim sağlamaları ile açıklanamaz. Bu nedenle biriktirilen veya el konulan toplumsal artının sürekli olarak yeniden üretilebilmesi için onun bir bölümü ile üretici güçlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Aksi bir durumda, yani artı ürünün üreticilerden alınması, üretici güçlerin gerilemesine yol açacaktır. Üretici güçlerin gerilemeye başlaması karşısında ise, kaba bir güç ile onun eski düzeyini uzunca bir süre sürdürmek olanaksızdır. Çünkü üretici güçler, sadece zorla çalışanlardan değil, aynı zamanda ellerindeki araçları kullanarak istekle çalışanlardan da oluşmaktadır. Araçların etkinliğini ve üzerinde çalışılan toprağın verimliliğini arttıran yatırımlar yapılmazsa, üretici güçlerin gerilemesi kaçınılmazdır. Bu durum karşısında el koyarak birikim elde eden toplumun üyelerinin askeri güçleri azalmakta, dolayısı ile asker olmaktan çıkıp çiftçi olmaya başlamaktadırlar. O zaman da toplumsal artı ile değil, kendi çalışmaları ile yaşayan insanlar haline gelmektedirler. Bu da bir süre sonra yenilgiye uğrattıkları topluluktan farklarının kalmamasına, farklılaşmanın ve sınıflaşmanın durmasına neden olmaktadır. O halde, tarihte hiçbir

toplum, üretici güçleri geliştirmeksizin sınıf durumuna geçememektedir. Bu nedenle, toplumun sürekli bir kararlılıkta ilerleyebilmesinin koşulu, elde edilen veya el konulan toplumsal artının bir bölümünün, hem yeni bir teknolojinin yaratılması hem de yeni bir sınıfın beslenmesi için kullanılmasını gerektirmesidir. Başka bir ifade ile toplumsal artı, yeni bir sınıfın türetilmesini sağlamalı ve onların vasıtası ile de teknolojiye dönüştürülmelidir (Şenel, 1995: 279–282).

Nitekim bu dönüşümü başarılı bir şekilde gerçekleştiren toplumlar, başlı başına genelde bir uygarlık, özelde ise, bir kent uygarlığı olarak tarihteki yerini almışlardır. Ancak bu uygarlık süreci, tek bir düz çizgide birbirinin benzeri yapılarda devam etmemiştir. Bu süreç, daha ziyade zaman içerisinde birbirinden farklı üretici güçlerin, konjonktürlerin ve coğrafyanın da etkisi ile mukayeseli üstünlüklerini daha üst seviyelere taşıyabilecekleri farklı üretim ilişkilerini geliştirmeleri, yeni düzenleme ve örgütlemelere gitmeleri, yeni tatmin vasıtaları ve kurumları inşa etmeleri sonucunda bugün geldiği noktada doğuş yerinden çok farklı boyutlara erişmiştir. Bu bağlamda tarihi süreç içerisinde dönemin konjonktürüne, uygun çevre koşullarına ve kapasite kullanımına bağlı olarak bazı kentlerin diğer kentlere oranla erişim, ilgi, etki ve hâkimiyet sahalarının daha farklı boyutlarda gelişim ve değişim göstererek negatif veya pozitif yönde etkiler yarattığı sonucuna ulaşılabilir.

Yaratılan negatif veya pozitif etkiler dikkate alındığında, her toplumun kendi kentini, her kentin de kendi toplum tipini bir ideal tip olarak inşa ettiği söylenebilir. Örneğin insan toplumlarının tarımla uğraştıkları ve bağımsız bir gelişme doğrultusunun başlangıcı olan aşamayı "antik toplum" oluşturmaktadır. Antik toplum, üretici güçlerin kabile veya soy bir-

liklerine belli bir doğa kesiminde yoğunlaşmasına fırsat veren, topluluk üyelerinin aynı toprak üzerinde bir arada yaşamalarından doğan site biçiminde örgütlenmiştir. Ancak antik site, çağdaş kentlerden kesin çizgilerle ayrılmaktadır. Çağdaş bir olgu olarak kentler, işbölümündeki en ileri aşamanın anlatımı olarak tarımdan ayrılan etkinliklerin yoğunlaştığı, kırsal yerleşmelere karşıt bir topluluk ve yerleşme biçimini nitelemektedir. Oysa siteler, kırsal niteliğini koruyan ve tarımla uğraşan toplulukların yerleştiği merkezler olmaktan öteye gidememişlerdir. Gerçi siteler, zanaatkârlık ve ticaretin tarımdan ayrıldığı bir işbölümüne tanıklık etmişlerdir, ancak, temelde toprak sahibi tarımla uğraşan kabile üyelerinin bir yerleşme yeri olmaktan kurtulamamışlardır (Tuna, 1987: 48). Çünkü antik sitelerin toplumsal örgütlenmesinin temelinde, akrabalık yer almaktadır (Erkan & Özhabeş, 2014: 157). Zamanla sitelerdeki bu akrabalık, kişilerin bir araya getirilmesinden ziyade kendinden daha önce oluşmuş ve devam etmesi tercih edilen birçok grubun konfederasyonu haline gelmiştir. Böyle bir yapı içerisinde, ailelerin ve tribülerin dinsel ve siyasi birliği sağlanmaktadır. Özellikle de sitenin tapınağı, halkın ocağı olarak görülmekte ve değerlendirilmektedir (Coulanges, 2011: 125–143). Dinin kendisi burada sadece bir inanç birliğini sağlamamakta, aynı zamanda güce uzanan bir yolu ve otoriteyi anlatmaktadır. Çünkü antik dünyada dinin desteği olmaksızın otoritenin varlığı düşünülmemektedir (Çevik, 2005: 16). Bu nedenle antik sitenin veya kentin en temel özelliği, etrafındaki kırsal kesim için siyasal, dinsel ve kültürel bir merkez oluşturmasıdır. Siyasal merkez, çevresi ile birlikte kent devletini veya daha geniş anlamda kenti temsil etmektedir (Liebeschuetz, 1999: 1).

Bu bağlamda kır ve kent arasındaki ilişkilerin M. Ö. 1100–500 arasında geçen süreye kadar çok az değiştiği ileri sürülmektedir (Morris, 2000: 35). Ponting'e göre ise, yaklaşık 4000 yıldır bazı istisnalar dışında kentlerin büyük bir çoğunluğu, günümüzdeki kasaba ve köylerin büyüklüğündedir, dolayısı ile kent sakinlerinin büyük bir bölümü de hala çevre alanlarda tarım yapmaktadır. Bunun dışında kalan, örneğin temelde deniz ticareti yapan özellikle de Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinden besin maddesi ithal eden Atina ve Roma gibi kentler, bir yönetim merkezi olarak toplumun zengin ve seçkin üyelerinin, büyük bir yöneticilerin ve rahipler topluluğunun barındığı cazibe merkezleri haline gelmişlerdir. Öyle ki, Roma'nın en iyi döneminde nüfus, büyük olasılıkla 400 bin kişiye çıkmıştır. Bu imparatorluk başkentlerinin, sağlam ekonomik temelleri olmaması ve büyük imparatorlukların zenginliğine bağımlı olmaları nedeni ile genellikle büyüdükleri kadar hızlı bir biçimde çökmeleri de kaçınılmaz olmuştur. Örneğin Roma imparatorluğunun Batı kanadının çökmesi ve imparatorluk sisteminin, Konstantinopolis olarak adlandırılan eski Yunan sömürgesi Bizans'a taşınması ile Roma nüfusu büyük ölçüde azalmıştır (Ponting, 2000: 261).

Özellikle M. S. 3.yy'dan başlayan ve 7.yy'a kadar devam eden bir süreçte "kentlerin güvenliğinin azalması ve bozulmaya yüz tutmaları" konusu başlı başına bir problem olarak öne çıkmaya başlamıştır (Benevolo, 1995: 24–32). Bunun yanı sıra 8.yy'da İslamiyetin Akdeniz'de ilerlemesi ile birlikte ticaret olanaksızlaşmış ve bunun sonucunda kentler kaçınılmaz bir biçimde gerilemiş, hatta kent yaşamının son izleri yok olmuştur (Pirenne, 1991: 51–56). Daha önceleri idari, ekonomik ve kültürel birer merkez olan kentler ya harabe haline gelerek büsbütün ortadan kalkmış ya da sönük kasabalar

veya köyler haline dönüşmüşlerdir. 5.yy'dan 10.yy'a kadar geçen zaman Batı kentlerinin karanlık çağları olmuştur. Bu süre içerisinde genellikle bütün Batı kentlerinin nüfusu azalmış, ticaret fonksiyonları kaybolmuş ve refah dereceleri düşmüştür (Yörükân, 2006: 34). Henri Pirenne'e göre, Batı'da feodalizm ile sonuçlanacak olan bu sürecin ana nedeni, doğuda görülen gelişmeler ve özellikle İslamiyetin ortaya çıkışı ile ilgilidir. Bu gelişmelerin sonucunda Batı dünyası, Akdeniz'e yaslanarak yaptığı ticaretten elde ettiği zenginliği kaybetmiştir ve kendi içine kapanmıştır. Çünkü bir zamanlar doğu ve batıyı birbirine bağlayan Akdeniz, 9.yy'dan itibaren İslam'ın bir iç gölü haline gelmiştir, dolayısı ile ticari alanda büyük bir çöküşe neden olduğu için artık birleştiren değil, ayıran konumundadır (Tuna, 2011: 82–83). Böylelikle bir taraftan dış diğer taraftan iç tehditlerin artması ile birlikte antik site örgütlenmesinden daha farklı bir feodal toplumsal düzen aşamasına geçilmiştir. Bu yeni toplum düzeninde tarım, senyör malikâneleri düzeyinde örgütlenmiştir.

Feodal olarak nitelendirilen toplum düzeninin ortaya çıkışı, zaman olarak Roma imparatorluğunun yıkılışından sonra beliren yeni üretim ilişkileri ve örgütlenmesi ile ilgilidir. Roma kuzeyden gelen saldırıların sonucunda askeri ve siyasi birliğini kaybetmiştir. Bu birliğin ortadan kalkması Roma'nın Batı eyaletlerinde ortaya çıkan ve giderek kendi kendine yeterli bir biçim almaya başlayan üretim örgütlenmelerinin merkez ile olan diğer bağlantılarını da ortadan kaldırmıştır. Roma'nın üretim sisteminin son dönemlerinde Batı eyaletlerinde ortaya çıkan büyük malikâneler, kendi içlerine kapalı ve yeterli olmaya çabalayan üretim birimleri haline dönüşmüşlerdir. Buna göre feodalleşme süreci, bir çözülme, dağılma ve merkezle olan ilişkilerin kopması sürecini içer-

mektedir. Üretim ilişkileri, toprak etrafında toplanmakta, şekillenmekte ve serfleşmiş köylüler ile senyörler arasında sürüp gitmektedir. Bu nedenle, üretim birimi olan toprağın terkedilmesi mümkün değildir. Mülkiyet ilişkileri toprağı işleyebilen serflerden büyük mülklere doğru bir hiyerarşi oluşturmaktadır. Bu mülkiyet ilişkileri, kanun ve örfler ile koruma altına alınmıştır. Böylelikle kişisel bağımlılık ilişkileri meydana getirilmiştir. Senyörün, toprağın üzerindeki özel mülkiyeti, serflerin ona bağımlı olmasına yol açmıştır. Başka bir ifade ile devlet egemenliğinin ortadan kalkması, otoritenin kişiden kişiye uygulanmasını sağlamıştır. Feodal toplumun senyör malikâneleri etrafında örgütlenmesi, kırsal, yöresel boyutta ve dışarıya kapalıdır. Dışarıya kapalılık, üretim birimlerinde uzak yöreler ile ilişkileri düzenleyecek ve yönlendirecek bir üretim fazlasına sahip olmamayı ifade etmektedir. Bu örgütlenme, düşük bir nüfus yoğunluğu ve seyrek bir doku şeklinde yapılanmıştır. Dolayısı ile Batı toplumları yaşadıkları çöküntü sonucunda varlıklarını sürdürebilmek ve istilaların önünde yok olup gitmemek için küçük ve kaçınılmaz bir biçimde kendi içlerine kapalı üretim-yönetim birimlerine bölünerek kendi kendilerini yönetebilecekleri ve sorunlarını çözebilecekleri boyutlara çekilmişlerdir. Başka bir ifade ile yaratabilecekleri zenginliğin, barındırabileceği toplum güçlerine sahip olarak güç yetirebilecekleri yerleri denetlemişlerdir. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan feodalizm, Doğu'da görülen yükselişi ve zenginliği üretmenin değil, Batı'da görülen en asgari düzeyde toplum hayatını sürdürmenin adıdır, denilebilir. Bu nedenle, feodal düzen kendi artı ürününü üretemediği, dolayısı ile güç ve zenginliklerini bu yolda örgütleyemediği için kentsiz bir düzendir. Dolayısı ile kentler ile feodalite bir arada bulunamamakta, çünkü birinin varlığı diğerini dışarıda bırakmaktadır (Tuna, 2002: 280–303).

Bunun nedeni ise, feodal yapı içerisinde her ne kadar teoride bireysel mülkiyet ilişkilerinin meşruiyetinin tanınması ve kabul görmesine rağmen uygulamada soy dayanışmasının sıklıkla mal ortaklığına dayanmasıdır. Nitekim senyörler de kırsal bir bölgenin her yerinde bölümlenmiş tarlalar üzerinde akraba aileler halindeki gruplaşmaları hem teşvik etmekte hem de zorlamaktadır. Çünkü kendisine karşı yükümlülükler konusunda iyi-kötü dayanışma içinde bulunan bireylerin olması işine gelmektedir. Böylelikle sistem, başka bir adamın adamı haline gelerek işlevsel kılınmaktadır. Örneğin serf nasıl köy senyörünün adamı ise, kont da kralın adamıdır. Biri hizmet etmekte, buna karşın diğeri şef olmayı arzulamakta veya onu kabul etmeye yönelmektedir (Bloch, 1995: 122–133). Böyle bir örgütsel yapı içerisinde, korumak, hizmet ve yardım etmek, silahlı sadık bedenin ve şefin karşılıklı yükümlülüklerini özetlemektedir. Buna göre, vassal'ın birinci görevi savaş ve barışta senyörüne yardım etmektir. Vassal, kendi mal varlığının bir parçası olan şeyleri tekrar geri alabilmek için yeni yüklerin altına girmek zorundadır. Bu durumda, bir insanın bir insana bağımlılığı, artık, bir toprağın bir başka toprağın bağımlılığından başka bir şey değildir. İşte tam da bu noktada senyörlük, her şeyden önce bir küçük bağımlı çiftlikler topluluğu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu topluluğun, bir köylü işletmesi olarak ortak efendiye olan bağımlılıkları, bir cins toprak kirası ödentisi ile ilgilidir (Bloch, 1995: 189–212). Bunun dışında söz konusu sistemin sağlıklı işlemesi için Avrupa'ya dışarıdan gelen özellikle Arap, Türk, Macar, Kuzeyliler ve diğerlerinin saldırılarına karşı en etkili savunma biçiminin basit piyade askerlerinden ziyade, onlardan çok daha pahalı olan askeri bir figür olan atlı zırhlı şövalyelerin olduğunun fark edilmesidir. Bu nedenle, istilacıları püskürtmeye yetecek sayıda şövalyeyi besleyecek

şekilde, birincil üreticilere yönelik sömürünün arttırılması askeri bir gerekçe olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısı ile feodalizm, sadece bir iktisadi ve toplumsal sistem olarak değil, aynı zamanda Lord ve Vassal arasındaki ilişkilerin birlikte ele alındığı "bir yönetme yöntemi" olarak da anlaşılmalıdır. Çünkü Avrupa feodalizminin bünyesinde bir taraftan askeri fief'i andıran bir şey, diğer taraftan serfliğin geniş ölçekli varlığı yer almaktadır (Croix, 2014: 339–341).

Böylelikle Karolenj İmparatorluğu'nun 9.yy'ın ikinci yarısında küçük devletçiklere bölünmesi ile güvenlik endişeleri gittikçe artmaya başlamıştır. Bu endişe, komşu prensliklere karşı olduğu kadar Müslüman ve İskandinavlara karşı da duyulmaktadır. Bu nedenle 9.yy'ın ikinci yarısından itibaren her yerde kaleler yükselmiştir. Bu yerlere, "castellum", "castrum", "urbs", "municipium" ve "burgus" adı verilmiştir. En teknik olanı da burgus'tur. Bu sözcük daha sonraları "burg", "borough" ve "borgo" şekli ile tüm dillerde korunmuştur. Zamanla burg'tan başka taş bloklardan oluşan surları ve kapalı yerleri ifade etmek üzere İngilizce'de "town", Rusya'da "gorod" kelimeleri kullanılmıştır. Ortaçağ'da kurulmuş olan bu kasabaların günümüzde izleri yoktur. Ancak bu yerler, barbarların yaklaşması üzerine doğal olarak komşu halklar için bir sığınak görevi görmüştür. Nitekim bu amaçla Ortaçağ'da korumaya elverişli yerlerde burg'ların yükseldiği görülmektedir. Burg'lar her şeyden önce askeri amaçlı işlev gören yapılardır. Ancak daha sonra bu işleve yönetim merkezi olma işlevi de eklenmiştir. Nasıl ki, piskoposluk kasabaya bağlanmışsa, kale bölgesi de burg'a öyle bağlanmıştır. Burada yaşayanlar bir taraftan savaş zamanlarında kale kentte bir sığınak bulmakta, diğer taraftan barış zamanlarında ise, yargı kurullarına katılmak veya yükümlü oldukları vergileri öde-

mek için oraya gitmektedir. Bununla birlikte kale kent, en küçük bir kentsel özellik taşımamaktadır. Çünkü yerel halkın, şövalye ve rahiplerin dışında bu yerlerin hizmetinde çok az insan bulunmaktadır. Dolayısı ile halkı, bir kent halkından ziyade, kale halkıdır. Böyle bir ortamda ticaret ve sanayinin gelişmesi olanaksızdır. Burada yaşayanlar basit bir tüketiciden başka bir şey değillerdir. Kale kentler, yalnızca istihkâm ve yönetim merkezleridir. Ticari ve sanayi etkinlik, onlara yabancıdır. Kale kentlerin nüfusu hiçbir zaman birkaç yüz kişiyi, kasabalar ise, iki-üç bini geçmemektedir. Korumaya ve sığınmaya elverişli bu yerlerde zamanla haftalık pazarlar kurulmaya, yeri geldiğinde satılacak ürünler ambarlarda depolanmaya ve yıllık panayırlar düzenlenmeye başlamıştır. Doğal olarak pazar ilişkilerine konu olan her ürünün girdi ve çıktısından belli bir vergi alınmaktadır. 10.yy boyunca ekonomik canlanma ile birlikte duvarların çevresinde kentlerin yavaş yavaş biçimlenmesi söz konusudur. Çünkü bu dönemde gerek feodal gerekse piskoposluk prensliklerinde, hem halk hem de komşular ile bozulan ilişkileri düzeltmek için girişilen örgütlü bir çabanın ilk belirtilerine rastlanmaktadır. Barış, bu belirtilerin ilkidir. İlk tanrısal barış, 989 yılında ilan edilmiştir. Barışa gereksinim duyulmasının temelinde savaşların, Fransa'da toprak sahibi kontlar, Almanya'da ise, imparatorluk klişesinin yüksek dereceli din adamları tarafından acımasızca yürütülmesi gerçeği yer almaktadır (Pirenne, 1991: 50–66).

Gerek halk gerekse komşular arasında barış ilişkileri örgütlü bir kararlılıkla sürdürüldükçe 11.yy'ın başlarında Batı dünyasındaki kent hayatı yeniden canlanmaya başlamış, bu gelişme önce Akdeniz kıyılarındaki kentlerde gerçekleşmiştir. Haçlı seferleri sonunda Doğu ve Batı arasındaki temasla-

rın artmaya başlaması, ticaret hayatını yeniden canlandırmış, bu da Floransa, Venedik, Cenova gibi elverişli durumda bulunan İtalyan kentlerinin gelişmesine yol açmıştır. Buna paralel bir gelişme de Rusya'da özellikle Baltık denizinden Karadeniz'e giden ticaret yolu üzerinde Novgorod, Moskova vb. kentler birer ticaret merkezi olarak gelişmeye başlamıştır. Bu gelişmeyi, ortaçağın sonlarında Avrupa'nın kuzeybatı sahillerinde özellikle Baltık denizi ve Kuzey denizi kıyıları ile Ren bölgesinde kent topluluklarının ortaya çıkması izlemiştir (Yörükân, 2006: 34–35).

11.yy'ın en önemli özelliği, yerli güç unsurudur. Her yerde para veya iş arayan serüvenci gençler ile birlikte emeklerini her isteyene kiralayan "coterelli" ya da "brabantiones" denen paralı askerlere rastlanılmasıdır. 12.yy'ın başlarında Flandr ve Hollanda'dan yola çıkan bölük bölük köylüler, Elbe'nin iki yakasındaki toprakların sularını kurutmaya gitmişlerdir. Denilebilir ki, Avrupa'nın her yerinde büyük bir işgücü, hem toprakların tarıma açılmasını hem de nehir sularını setlerle çevirmeyi öngören büyük çapta tarım projelerinin sayıca artmasını sağlamışlardır. Toprakların tarıma açılması, bazı yerlerin dışında 10.yy'dan 12.yy'a kadar sürekli artış göstermiştir. Bir anlamda Avrupa, üstünde yaşayanların sayıca artması sayesinde kendi kendini kolonileştirmiştir. Bu durumda Prensler ve büyük toprak sahipleri, işleyecek toprak arayanların istihdam edileceği yeni yeni kasabalar aramaya yönelmişlerdir. Büyük ormanların tarıma açılması ile birlikte Flandr'da yaklaşık olarak 1150 yılında ilk polder'ler, yani denizden kazanılan topraklar da ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda 11.yy'da biri güneyde diğeri kuzeyde olmak üzere iki etkinlik merkezinde, yani bir yanda Venedik, öte yanda Flaman kıyılarında gerçek bir ticari canlanma meydana gel-

miştir. Bu canlılık, dışarıdan gelen bir dürtünün sonucudur. Çünkü içinde yaşadıkları koşullar, onları ticarete zorlamıştır ve onlar da ticaretin sınırsız olanaklarını kâra dönüştürmüşlerdir. Özellikle kazanılan topraklardan elde edilen ürünler ve üretim fazlası, çok geçmeden bu kentleri, dış ülkelere yayılmaya itmiştir. Tüccarlar, bu yayılma sürecinin çok önemli aktörleridir. Çünkü hem deniz hem de ırmakların belirlediği doğal yolları izleyerek satacakları ürünleri, kara Avrupa'sına ulaştırmışlardır. Bu esnada bazı kentler (örneğin Flandr), dışarıdan kaynaklanan ticaret ve yerel olarak sürdürülen sanayinin bir araya gelmesi sonucunda 10.yy'dan başlayan ve sonrasında da devam edecek olan bir ekonomik etkinlik ve üstünlük elde etmişlerdir (Pirenne, 1991: 67–81).

12.yy'dan itibaren bağımlı olan serfler ile senyör arasında meydana gelmeye başlayan derin değişmeler, bu tarihten sonra birçok yüzyıla yayılacak büyük bir kabuk değişiminin işaretini vermeye başlamıştır (Bloch, 1995: 233). Kentlerin ortaya çıkışı bu anlamda, toplumsal gelişimin itici gücüdür, denilebilir. Çünkü bütün dünyaya yeni bir iş kavramının yayılmasına katkıda bulunmuşlardır. Bundan önceki işgücü, toprak kölesi iken, artık, özgürleşmiştir. Avrupa'da ticaretin canlanması ile işgücü özgür hale geldikçe ve 10.yy'dan sonra hız kazandıkça kasaba veya kale kentlerin eteğinde kurulan tüccar kolonileri aralıksız gelişmiştir. Zamanla eski kale kentlerin yanında onlardan farklı olarak bir "dış kent", "banliyö" veya "novus burgus", "forisburgus", "suburbium" kurulmuştur. Hollanda ve İngiltere'de bu dış kenti belirtmek için "portus" kelimesi kullanılmaktadır. Bu yerler, ticari anlamda tüccar gruplarından oluşan sürekli bir alım ve satım yeri, aralıksız bir gidiş-geliş merkezi ve aktarma noktalarıdır. Daha sonraları poort ve poorter ile tüm kasaba ve kasabalı

olanlar anlatılmak istenmiştir. Böylece merkezlerinde yer alan eski feodal veya piskoposluk kentleri, kont veya piskopostan satın alınarak yıkılmaya başlamış ve tüm varoluş nedenlerini birer yapı yığınına dönüştürüldükleri için yitirmişlerdir. Yeni oluşan yapı içerisinde kentler, kırsal nüfusu kendine belirgin bir biçimde çekmiştir. Nüfusun artışı ise, artan becerilere sahip işçilere gereksinimi arttırmıştır. Çünkü az sayıdaki zanaatkâr, yeni gelenlerin çoğalan gereksinimlerini karşılayamaz olmuştur. Bu nedenle en vazgeçilmez meslek üyelerinin örneğin fırıncılar, biracılar, kasap ve demirciler vb. dışarıdan gelmesi gerekmiştir. Burada ticaret, çekirdeklerini oluşturan merkez bir kale kentin çevresinde örgütlenerek sanayi için uyarıcı bir güç haline gelmiştir. Özellikle de Flandr bölgesinde gild'ler (loncalar), kent özerkliğinin başlatıcısı olmuşlardır. Bu loncalar, hiç kimsenin yerine getirme yeteneğine sahip olmadığı bir görevi kendiliklerinden üstlenmişlerdir. Bütün bunların sonucunda orta sınıf yavaş yavaş kırsal bölge halkının ortasında ayrık ve ayrıcalıklı bir grup olarak yer almıştır. Bu sayede ticaret ve sanayi ile uğraşan basit bir toplumsal grup yapısından prenslik erkinin tanındığı yasal grupsal yapıya doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşümün gerçekleştiği yerlerde yaşayanlar, 11.yy'ın başında "burgensis", yani "kentsoylu" veya "burjuva" adını almışlardır. Bu kelimenin 1007'de Fransa'da kullanılmış olması, oldukça dikkat çekicidir (Pirenne, 1991: 83–145).

Kentsoylular, özde barış insanlarından oluşan bir topluluğu ifade etmektedir. Kentin barışı, aynı zamanda kentin yasasını nitelendirmektedir. Sağladığı barış sayesinde kentler, belli bir yasal bölge oluşturmaktadır. Belirli bir bölgeye ilişkin yasal ilke, kişilik ilkesini de birlikte getirmektedir. Öyle ki, kentin etkinliği, barışın and ile onaylandığı ve üyeler ara-

sında sürekli bir dayanışmanın yaratıldığı sınırlarına dek uzanmakta ve kent, kendisini çevreleyen surların çemberi içinde artık, bir hukuk toplumunu oluşturmaktadır. Böyle bir hukuki yapı içerisinde boş bırakılan tüm topraklar hemen işlenilmekte ve yapılan iş, yeni bir anlam kazanmaktadır. Topraktan elde edilen artık gelirin köylünün kendi hakkı oluşu, daha kabul edilebilir hale gelmeye başlamıştır. Buna göre, efendinin hakkı, derebeylik töresince değişmez bir oranda saptandığından topraktan sağlanan gelirin artışından yalnızca toprağı işleyenin yararlanması kabul görmektedir. Bu da eskisinden bambaşka yeni bir köylü tipinin, özgür köylülerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu yeni özgürlük, gelişim süreci içinde çok geçmeden yeniden örgütlenmiş bir toplumsal düzende arkaik yapılarını koruyamayan eski dirliklere bile yayılmıştır. Derebeyleri bile bu durum karşısında bir süre sonra, uzun zamandan beri topraklarını kiralayıp işleyen çiftçilerin olağan durumu olan köleliğin yerini özgürlüğün almasına izin vermek zorunda kalmışlardır. Buralarda toprağın yönetim biçimi değiştikçe, onunla birlikte halkın yönetim biçimi de değişmiştir. Başka bir ifade ile gittikçe hareketlenen ticaret, insanları, zorunlu olarak tarımsal üretime özendirmiş, o zamana değin tarımı bağlayan sınırları ortadan kaldırmış, onu, kasabalara doğru çekmiş, çağdaşlaştırmış ve özgür kılmıştır. Bu nedenle insanlar, uzun zamandır tutsağı olduğu topraktan ayrılmışlar ve özgür işgücü gittikçe daha yaygın bir biçimde köle işgücünün yerini almıştır. Bu bağlamda kırsal sınıfların özgürlüğe kavuşması, kasabaların hem sonucu hem de aracı oldukları ekonomik canlanmanın yol açtığı sonuçlardan yalnızca biridir, denilebilir. Bu olgu paraya çevrilebilir sermayenin gittikçe daha çok önem kazanması ile de aynı zamana rastlamaktadır. Böylelikle ticaret sayesinde para, bir kez daha değişim aracı ve değer ölçüsü olmuş, kasaba-

lar da ticaret merkezi olduklarından zorunlu olarak buralara akmışlardır. Kentlerde yoğunlaşan para ve paraya kolayca çevrilebilir sermayenin gücü sayesinde insanlar hem ekonomik bakımdan yükselmeye hem de siyasal yaşama katılmaya başlamışlardır (Pirenne, 1991: 153–171).

Bu gelişmelerin ışında özellikle 11.yy'dan itibaren kentler sürekli biçimde gelişme kaydederek çeşitli biçimlerde özerklik elde etmişler, dolayısı ile de zayıf ve güçsüz devletlerin kuvvetlerine karşı ciddi direnç göstererek meydan okumuşlardır. Böyle bir sorumluluğun üstlenilmesi, Avrupa kentlerinin göze çarpan en önemli karakterinden birini oluşturmuştur (Benevolo, 1995: 43). Kuşkusuz bütün bunlar bir anda ve rastlantısal olarak gerçekleşmekten ziyade çok uzun bir zaman dilimini içermektedir. Bu süreç, yaklaşık olarak 9.yy'dan 13.yy'a kadar devam etmiştir. Sonuç itibari ile başlangıçta soylulardan çok şeflerin olduğu, bütün doğrudan üreticilerin serf olarak nitelendirildiği, her bir astın en yakınındaki bir şefe bağlandığı, şefler ve profesyonel savaşçılar sınıfının birbirlerini tamamladıkları bir Avrupa feodalitesi, daha önceki toplum tarzlarının sert bir şekilde çözülmelerinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu koşullar değişmeye başladığında da feodalitenin sonu gelmiştir, özellikle 13.yy'ın ortalarından itibaren Avrupa toplumları nihai olarak feodal tipten uzaklaşmaya başlamışlardır (Bloch, 1995: 364–369).

Böylelikle Akdeniz'in uzağında yer alan Avrupa kentlerinin hem sayısı hem de büyüklüğü artmıştır. Örneğin 1300 yılında Avrupa'da 3000–4000 civarında kent bulunmaktadır. Ancak bunların yalnızca dokuzunun nüfusu 25 binden fazladır. Bu kentlerin en kalabalık olanları nüfusları belki de 100 bin kişiye ulaşan Floransa, Paris ve Venedik'tir. En büyük 2.

büyük kent konumunda olan kentler Londra ve Gent'te ise, yaklaşık 50 bin kişi yaşamaktadır. Bu kentlerin dışında kalan kentlerin büyük bir çoğunluğunun nüfusu oldukça düşüktür. Örneğin Hamburg'un gelişen Hansa limanının nüfusu yaklaşık 7000 kişiden oluşmaktadır. Kuzey Avrupa kentlerinin büyük bir bölümünde bu sayı 2000'den daha az kişiye düşmektedir. Aslında bu boyuttaki kentlerin büyük köylerden pek bir farkı yoktur. Bu yerleri köylerden ayıran şey, daha ziyade haftada bir kurulan pazar ve birkaç zanaatkârın bulunmasıdır. 16.yy'da ticaret sisteminin yaygınlaşması ve elde edilen zenginlik sayesinde Avrupa'da kentleşen ilk bölge Hollanda olmuştur. 16.yy'ın başlarında Hollanda nüfusunun yaklaşık beşte biri, nüfusu 10 bini aşan kentlerde yaşamaktadır. Bu zaman diliminde büyük olasılıkla Paris, Avrupa'nın en büyük kentidir ve nüfusu yaklaşık 400 bin civarındadır (Ponting, 2000: 263–264). Zamanla Avrupa kentlerindeki nüfus, çok daha yoğun ve yerleşik bir tarım düzeninin gelişmesi, ticaret ve endüstride su gücünün kullanılması sayesinde eşi görülmemiş boyutlara ulaşmıştır. Nüfus yoğunluğunun doğurduğu baskı ve basınçlar en sonunda, yenidünya'ya, Hindistan'a ve Uzak Doğu'ya giden deniz yollarının keşfini hızlandırmıştır. Bu ise, Atlantik Avrupası'na bir dünya pazarının kapılarını açmıştır (Childe, 1993: 23).

Batı toplumlarında ve kentlerinde gözle görülür kayda değer gelişme ve ilerlemeler, bir süre sonra yeniden ele alınarak Batı kentine ve uygarlığına dair değerlendirmelerin yapılmasını bir hayli kolaylaştırmıştır. Örneğin Weber bu anlamda kent sosyolojisi literatürüne "Batı Kenti" kavramını katmıştır. Weber, kent bahsinde 18.yy'da aydınlanma veya akıl çağı olarak nitelendirilen Rönesans'ın temel kavramları-

nı kullanarak hareket etmekte ve Batı'yı üstün kılacak nitelikte birtakım değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Weber'in sosyolojisinde akıl, akılcılık (rasyonalizasyon), akılcılaştırma veya akla uygunlaştırma kavramları oldukça önemlidir. Weber'in rasyonalizasyonu, özellikle Batı uygarlığına özgü teknik farklılaşma ve bilimsel uzmanlaşmanın sonuçlarını ifade etmektedir. Akıl, akla uygunluk veya akla uygunlaştırma, Weber'in sosyolojisinde iktidar ve otorite açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu aynı zamanda otoritenin de akla uygunlaştırılmasıdır. Bu da Doğu tipi toplumsal ilişkilerden ve yönetime bağımlılıktan Batı'ya özgü bir yönetim tarzına doğru gelişmektedir. Böylelikle aşiret, ataerkil bağlar ve büyü türü inançlar kırılarak Batı'yı Batı yapan özellikler kazanılmaya başlanmıştır. Böylesine bir geçiş ve doğulu özelliklerden sıyrılış Weber'de otoritenin demokratikleşmesi olarak kent konusuna büyük bir önem kazandırmıştır. Weber'in düşüncesinde kent iki açıdan önemlidir. İlki, otoritenin akla uygunlaştırılması yolunda yürütülmüş tarihi ve toplumsal çatışma ve olayların bir arenası olması; diğeri, bu süreçte Batı'nın ve Batı kentinin kendi özgünlüğünün simgesel hale gelmesidir. Kısaca Weber, Batı kenti ile Batı uygarlığı arasında bir ilgi kurmaktadır (Tuna, 2011: 101–105). Weber, Batıya özgü kentler ile tamamen ekonomik açıdan bir üretici ideal kent tipini anlatmaktadır. Bu kent tipi, piyasa koşullarında kapital birikim süreçlerinin değişim değerleri üzerinden hiçbir engel tanımadan ilerleyişini dile getirmektedir.

O halde ticaretin gelişmesi ve sanayinin ilerlemesi, 19.yy'da rakip tanımaz bir güce ulaşan ve zenginliği elde eden kapitalist toplumların ve kentlerin temel taşlarını oluşturmuştur. Ancak bu gelişme ve ilerlemeler, birbirleri ile

ilişkili iki arzu edilmeyen sonucun doğmasına neden olmuştur. Bunlardan ilki, ortaçağ kentlerinin ticaret kentlerinin gücü karşısında çökmesi, ikincisi ise, bir kent proletaryasının ortaya çıkmasıdır (Ragon, 2010: 17). Başka bir ifade ile kentler, bir taraftan ezici bir üstünlüğe ulaşabilmek için her önüne geleni tahrip ederek genişleyerek büyümekte, diğer taraftan bu genişliği ve büyüklüğü koruyabilme noktasında, ucuz işgücünü yaratılan değişim değeri üzerinden metalaştırılan ilişkiler ağı içerisinde sömürmektedir. Nitekim bugün kentlerin ulaştığı boyutlar dikkate alındığında, standart üretimin yapıldığı sanayi kentlerinin yerini çoktan enformasyonel emekle nitelenen, yani beyaz yakalı işgücünün varlığına ihtiyaç duyan kentler almıştır. Ağ ilişkileri ile tanımlanan bu kentler, günümüzün yeni komuta ve kontrol merkezleri olarak kendilerini göstermektedirler. Bu kentler, aynı zamanda bir dünya kenti veya küresel kent olmaları özelinde de ele alınmaktadır.

3

MODERN KENTLER VE MODERN KENT HAYATININ DİNAMİKLERİ

Modern, modernite, modernlik, modernleşme ve modernizm kavramları çoğu zaman içeriklerini oluşturan anlam ve bağlamlardan farklı olarak birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Oysa bahsi geçen kavramların her biri, farklı bir içeriğe ve boyuta sahiptir, dolayısı ile de belli bir dönemi, uygarlığı, aşamayı, ideolojiyi, üretimi, tekniği, rasyonelliği, ilerlemeyi, yeniliği, dinamiği, düzen anlayışını, eski ve geleneksel olandan belli bir kopuşu, başlayışları, bitişleri ve geçişleri nitelendirmektedir. Burada önemli olan şey, kavramlardan birinden diğerine geçişi belirleyen aşamalar, dinamikler ve boyutlardır.

Bu bağlamda modern olmak denildiğinde anlatılmak istenen şey, artık, "düne ait olmayan ve başka yöntemlerle ele alınması gereken bir dünyada yaşamayı" istemektir (Jeanniere, 1993: 16). Bu nedenle, böyle bir isteği gerçeğe dönüştürmek isteyen toplum veya uygarlıklar, "bütün dikkatlerini antikçağ biliminin bir devamı olan bilim ve teknoloji üzerinde yoğunlaştırmışlar, özellikle de adı geometri ile özdeşleşen Öklidyen düşünüş tarzını referans almışlardır (Sarton, 1995: 27). O halde, farklı toplum ve uygarlık tipleri dikkate alındığında, bilim ve teknolojinin, devrimsel nitelikte farklı tarihsel dönemlerin başlangıç ve bitişlerini işaret eden modernite-

leri meydana getirdiğinden bahsedilebilir. Genel anlamda modernitenin başlangıcı, Galileo ve Descartes'in yeni ve rasyonel yöntemlerine bağlı kaldıkları, özellikle 1630'lu yıllara veya 16. ve 17.yy'a karşılık gelen tarihsel bir dönem olarak kabul edilmektedir. Buna karşın bitiş tarihi söz konusu olduğunda ise, ulus devletlerin çöküşü esas alınmaktadır (Toulmin, 2002: 16–18).

Jeanniere, moderniteye geçişi belirleyen dört devrimden bahsetmektedir. Bunlar, sırası ile bilimsel, siyasal, kültürel, teknik ve endüstriyel devrimlerden oluşmaktadır. Burada modernitelerden geçerek moderniteyi tanımlamak için yeni bir mantık ortaya konulmaktadır. Bilimsel devrim, öncelikle "Newton Fiziği" ile başlatılmaktadır. Bu bilim anlayışı, yanılmaz bir ilerleyişi nitelemektedir. Siyasal devrim, demokrasinin sadece bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda devletin de tek rasyonel biçimi haline gelişini anlatmaktadır. Buna göre hükümdarın, geleneksel kurallara göre iktidara gelmesi yeterli değildir; devletin, egemen halkla ilişkisinin demokratik rasyonalite içinde kurulması ve uygulanması da gerekmektedir. Kültürel devrim, düşüncenin laikleşmesi, her alanda tüm ölçütlerin rasyonelleşmesidir. Bu bağlamda doğa artık, tanrının insan için kurduğu bir ev değildir; insan artık, özerk ve kendi kendini düzenleyen bir doğanın içinde yaşamamaktadır. Teknik ve endüstriyel devrim ise, emeğin soyutlandığı, gittikçe daha büyük bir özerkliğin kazanıldığı, makinenin alete üstün geldiği bir yapı ile karakterize edilmektedir. Çünkü emek süreci, artık, doğrudan üretici insana değil, makineye bağlıdır. Soyutlanma, emek sürecinin parçalarının bizzat kendilerinin mekanikleşmesi ile gerçekleşmektedir (Jeanniere, 1993: 16–20).

Giddens, modernite teriminin çok genel anlamda ilk kez feodalizm sonrası Avrupa'da ortaya çıktığını, ancak 20.yy'da giderek dünya çapında tarihsel etkiye sahip olan kurumları ve davranış biçimlerini ifade etmek üzere kullanıldığını ileri sürmektedir. Giddens'a göre, modernitenin 4 ana boyutu bulunmaktadır. Bunlar, sanayileşme, kapitalizm, savaşın sanayileşmesi ve toplumsal yaşamın tüm süreçlerini gözetleyen araçların denetimi ile ilgilidir. Bu 4 ana boyut, Giddens'a göre, modernitenin dinamizmini oluşturan unsurlara temel teşkil etmektedir. Giddens, modernitenin dinamizmini oluşturan unsurları, "zaman ve mekânın ayrılması", "yerinden çıkarıcı mekanizmalar" ve "kurumsal refleksivite" özelinde ele almaktadır. Ona göre, zaman ve mekânın ayrılması, toplumsal ilişkilerin yerel ve küresel ölçekte daha geniş zaman-mekân dilimlerinde yeniden bir araya gelmesinin önkoşullarını anlatmaktadır. Yerinden çıkarıcı mekanizmalar, hem soyut sistemleri oluşturan hem de etkileşimi belirli bir yerin kendine has özelliklerinden koparan sembolik işaretler ve uzmanlık sistemlerini içermektedir. Kurumsal refleksivite ise, bilginin toplumsal hayat koşullarının organizasyonu ve dönüşümünün kurucu unsuru olarak düzenli şekilde kullanılması ile ilgilidir (Giddens, 2010: 28–29). Burada zaman ve mekân ayrılmasında yerinden çıkarılma düzenekleri belirleyici bir rol oynamaktadır. Özellikle bu düzeneğin ilki, yani simgesel işaretin en önemli unsuru olan para, bir şeyin bir başka şey ile değişimine olanak sağlamaktadır. İkinci düzeneği oluşturan uzmanlık sistemleri ise, içinde yaşanılan maddi ve toplumsal çevreyi düzenleyen, teknik bilginin üretimi ve değerlendirmesinde bulunan, sıradan insanların düzenli veya düzensiz olarak danıştıkları ve yardım aldıkları profesyonelleri anlatmaktadır. Refleksivite'de ise, düşünce ve eylemin sürekli birbirinin üzerine yansıtılarak, sistemin, yeniden üretimin

temeline yerleşerek kendini sürdürülebilir kıldığı dile getirilmektedir (Giddens, 1994: 25–40).

Bütün bunların toplamı ise, Touraine'ye göre çok güçlü biçimde bütünleşmiş bir modernliği ima etmektedir (Touraine 1994: 44). Modernliğin genel olarak Rönesans ile birlikte ortaya çıktığı kabul edilmekte ve Antikite ile ilinti içerisinde tanımlanmaktadır. Oldukça etkili olan Alman toplumbilim kuramının bakış açısından modernlik, ilerici ekonomiyi, yönetsel ussallığı ve toplumsal dünyanın ayrımlaşmasını ima etmektedir. Ayrımlaşma ile anlatılmak istenen daha çok olgunun değerden, ahlaksalın kuramsal alanlardan ayrılmasıdır. Weber, Simmel ve Tönnies'e göre, bunlar, modern kapitalist sanayi devletinde ortaya çıkan süreçlerdir. Bu bağlamda modernlik, Batı'da 18.yy'da ortaya çıkan ve o zamandan bu yana toplumsal, ekonomik ve siyasal dizgeler demetine gönderme yapan özet niteliğinde bir terimdir, denilebilir (Sarup, 1997: 188–189). Giddens da modernliği, hem modern ve kapitalist ekonomik düzenin ortaya çıkışı hem de farklı devlet ve örgütlenme türlerinin oluşumu ile ilişkilendirmektedir. Böylelikle modernlik denildiğinde, bilimin ve teknolojinin rasyonel ilerlemesine bağlı makineye dayalı bir uygarlığın gelişimine dair bir şeyler anlatılmaktadır. Bu anlamda ordunun da makineye benzer bir şeye dönüştüğü belirtilmelidir (Giddens & Pierson, 2001: 84–86).

Modernliği tanımlayıcı kavramların bütünlüğüne bakıldığında, "baskın düzen arzusunun" ayırt edici bir nitelikte karşımıza çıktığı görülmektedir (Stavrides, 2016: 155). Düzen arzusu, aslında yaşama arzusundan başka bir şey değildir. Mimaride düzen görmek istememizin nedeni, kendimizi karmaşık duygulardan korumaya çalışmaktan kaynaklanmaktadır. Gördüğümüz düzen, bizi sürekli tehdit eden öngörüle-

mezlikleri öngörülebilir kılmayı başardığımızı ve bir anlamda, bilinmezlerle dolu geleceği hem kontrol edebileceğimizi hem de zihinlerimizi bu sayede dinlendirebileceğimizi düşündürtmektedir. Böylelikle mimaride düzenin gerekliliği, doğanın bilinemezliği ve karmaşıklığı ile birlikte sunulduğunda başlı başına bir değer kazanmaya başlamaktadır. Novalis'in ifadesi ile "düzen, peçesi ardına gizlenmiş karmaşanın hafif ışıltısını görebileceğimiz bir ilişkisellik içerisinde verilmektedir" (Botton, 2017: 199–205). Buna göre bilinemezliği bilinebilir ve öngörülebilir kılmak için "tüm gelişmeler tekniğin, teknik gelişmeler de bilimin egemenliği altında tutulmalıdır" (Ragon, 2010: 463). Bu egemenlik ilişkisi, rasyonellik ölçütlerine ve ilerleme ideolojisine bağlı bir biçimde gerçekleştirilmektedir. Rasyonellik kavramı ile tanımlanan şey, daha çok teknolojik etkinlikler ve makineli üretimdir (Harvey, 2014: 46). Buna karşın ilerleme ideolojisi, Batı'da burjuva sınıfının yükselişine denk gelen bir zaman dilimine atıfta bulunmaktadır. Özellikle "Belle Epoque", yani güzel olarak adlandırılan bir döneme, ilerleme ideolojisinin bilimsel bir din haline dönüştüğü zaman dilimine işaret edilmektedir. Bu dönemde ABD, Almanya ve Fransa'da bir tür ikinci sanayi devrimi gerçekleşmiş, dolayısı ile serbest rekabet kapitalizminin yerini, tekelci bir kapitalizm almıştır (Ragon, 2010: 455). Bu bağlamda gerek mevcut olan gerekse değişen ve yeni bir standarda kavuşan yapılarda baskın düzen arzunun dışavurumu olarak modernlik, Beaudelaire'nin ifadesi ile "sonsuzun, tek bir anda, geçicilikte varoluşu gibi her mevsim değişen modadaki güzellik" olmaya başlamıştır (Touraine 1994: 119–120). Başka bir ifade ile modernlik, tüketilmesi imkânsız bir yenilik bolluğudur (Toulmin, 2002: 14). O halde modernliğin, gündelik hayatın içerisine modern sanat dalları veya akımlarının, kültür endüstrisinin meta ürünlerinin

yoğun bir biçimde tüketilmesinin, ulaşım ve iletişim teknolojindeki yeni tarzların yayılması yolu ile girdiği ileri sürülebilir.

Modernliği oluşturan dinamikler bir süre sonra yeni bir endüstriyel ve sömürgeci dünyanın kurmuş olduğu dinamiklerin zeminini de oluşturmaya başlamıştır. Bu yeni dinamik, modernleşme olarak adlandırılmıştır. Modernleşme, modern dünyayı oluşturduğu düşünülen bireyselleşme, sekülerleşme, endüstrileşme, kültürel farklılaşma, metalaşma, kentleşme, bürokratikleşme ve rasyonelleşme süreçlerini anlatan bir terimdir (Best & Kellner, 1998: 15–16). Bu kavramla, sanayileşmede temellendirilen toplumsal gelişim aşamalarına bir gönderme yapılmaktadır. Özellikle de genişleyen kapitalist dünya pazarının sürüklediği bilimsel ve teknolojik keşifler ile birlikte meydana gelen yenilikler, sanayideki ilerlemeler, nüfus hareketleri, ulus devletin ve kitle hareketlerinin oluşumuna bağlı olarak ortaya çıkan sosyo-ekonomik değişimlerin çeşitliliğinin bir birliği veya bütünlüğü dile getirilmektedir. Modernizm ise, bu birliğin veya bütünlüğün ideolojisi ve tarzıdır. Modernizm, genel olarak hem yüzyılın dönümünde ortaya çıkan hem de yakın zamana kadar çeşitli sanatlara egemen sanatsal hareketle birlikte anılan özel bir kültürel ve estetik biçimler dizisi ile ilintilidir (Sarup, 1997: 188–189). Ancak özel bir kültürel ve estetik biçimler dizisi olarak modernizmin taşıdığı genel karakter, standartlaştırılmış bilgi ve üretim koşullarında doğrusal ilerlemeye, mutlak hakikate ve toplumsal düzenlerin rasyonel biçimde planlanmasına yönelik güçlü bir inancın bulunması nedeni ile teknoloji merkezli, pozitivist ve rasyonalist niteliktedir (Harvey, 2014: 50).

Bu ifadelerin ışığı altında bir kentin modern yaklaşımlar çerçevesinde nitelendirilmesi gerektiğinde özellikle Röne-

sans ve reform sonrası 17.yy'dan itibaren aydınlanmanın etkisi ile planlı bir biçimde gelişme ve ilerleme kaydeden kentler dikkate alınmaktadır. Bahsi geçen zaman diliminde kent planlarının, evrensel düzeyde ve Batı aklının bir ürünü olarak ortaya çıktıkları, dolayısı ile kentin şekillenmesinde etkili oldukları gözlenmektedir. Dikkat çekici bir diğer husus ise, kapitalizm ile modern kentin ortaya çıkmasının aynı zamana rastlamasıdır. Bu rastlantı, birey merkezli ve heterojen yapıda bir kentleşmenin temellerinin atılmasını sağlamıştır. Böyle bir yapı, zaman içerisinde birincil ilişkilerden ziyade ikincil ilişkilere uygun resmi mekânların fazlalığını beraberinde getirmiştir. Bu fazlalık, kamusal alanları kent sakinlerinin "yok merkezine" dönüştürmüştür. Çünkü ortak akıl adına ve organize bir yapı üzerinden plan yapılması, totaliter anlayışın gelişmesine uygun bir zemin yaratmıştır (Erol, 2013: 78). Kısaca kent, adeta bir makine gibi düşünülmekte, değerlendirilmekte ve işlevsel kılınmaktadır. Modern kente yönelik bu yaklaşım tarzını, Le Corbusier'in büyük kentlerle ilgili değerlendirmelerinde dikkate aldığı "kalp ve beyin" metaforları üzerinden daha da temellendirmek mümkündür.

Le Corbusier, büyük kentleri, "dünyanın yapıtının" üretildiği tinsel atölyeler olarak görmektedir. Ona göre, büyük kentler, dünyanın coşkulu hücrelerinden doğmaktadır. Bu coşkulu hücreler olmadığında kentler, dolayısı ile de ülkeler durağan bir hal almaktadır. Bunun yaşanılmaması için ulusal ve uluslararası örgütlenmelerin oluşumunu sağlayabilecek biyolojik organlara ihtiyaç vardır. Buna göre büyük kent, bir kalp olarak düşünülmektedir. Kalp, dolaşım sisteminin etkin merkezini oluşturmaktadır. Buna karşın diğer biyolojik organ beyin, sinir sisteminin yönetim merkezi konumundadır. Büyük kentler, dolaşım ve sinir sisteminin merkezleridir. Bu

merkezler, ulusal ve uluslararası düzeyde ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal olayların, faaliyetlerin ve en etkin unsurların temas yerleridir. Bu nedenle büyük kentler, bünyelerinde barındırdıkları "dolaşım ve sinir sistemlerinin" merkezleri olmaları nedeni ile dünyanın yaşamsal hücreleri olarak nitelendirilmektedir (Corbusier, 2014: 78–89). Bu nitelemenin ilk örneğini, Haussmann'ın planları doğrultusunda inşa edilen, canlı bir beden olarak görülen ve modernitenin başkenti olarak tasarlanan Paris kenti oluşturmaktadır. Paris kentinin sağlıklı bir beden olarak fonksiyon görebilmesi için bünyesinde barındırdığı tüm hastalıklardan, kanserli hücrelerinden ve salgınlarından toptan bir cerrahi müdahale ile sonsuza değin kurtulabileceği dile getirilmektedir (Harvey, 2013a: 334). Bu bağlamda kentlerin sağlıklı bir bedene ve modern bir görünüme kavuşmaları, ancak dolaşım ve sinir sistemi merkezi konumları arasındaki bağların ve bağlantıların sürekliliğini sağlamalarına bağlıdır. Böylelikle kentler, cerrahi bir operasyonla sadece modern bir hüviyete kavuşmamış, aynı zamanda tıpkı endüstrideki makine örneğinde olduğu gibi standartlara uygun biçimde "simetrik ve ritimsel" bir üretimin, dolaşımın, mübadelenin ve tüketimin merkezi olmaya başlamışlardır.

Simmel'in "Para Felsefesi" adlı eserinde de bu husus, yani modern kente dair ritim ve simetrilerin izleri çok net bir biçimde betimlenmektedir. Eserde ritim, zamandaki simetri, simetri de mekândaki ritim olarak tanımlanmaktadır. Her malzemenin bütün formülasyonlarının başlangıcında ritim kulağa, simetri ise göze hitap etmektedir. Simetri, rasyonalizmin, bizi şeylerin saçmalığından kurtaran ve onları, oldukları gibi kabul etmemizi sağlayan gücün ilk göstergesidir. Simetrik yapılar, tamamen rasyoneldir; çokluğun denetimini

bir bakış noktasından kolaylaştırmakta ve hesaplanabilir kılmaktadır. Böylelikle simetri prensibine göre, ideal modern bir kentin veya devletin yerel birimlerinin oluşturulması sağlanılmaktadır. Nitekim semtlerin ve binaların, çemberler veya kareler biçiminde matematiksel olarak düzenlenmesi, simetri ve ritim anlayışının dışavurumuna işaret etmektedir. Denilebilir ki, simetrik ve ritmik anlayış, modern bir kentin, ilk ve en basit yapısını oluşturmaktadır. Bu süreç içerinde akıl ise, bir bakıma hayatın maddesini oluşturan, çevresini denetlenebilir ve özümsenebilir kılan bir kaynak haline gelmektedir. Aklın, şeylere nüfuz edebilmesindeki ilk çerçevesini niteleyen bu durum, aynı zamanda hayat tarzının anlam ve çerçevesini de göstermektedir. Ancak bu çerçeve, merkezileştirici eğilimlerin bir tekniği olarak sadece hayatın sistematik formunu oluşturmakla kalmamakta aynı zamanda bağımsız bir cazibe de kazanmaktadır. Çünkü içsel uyum ve dışsal özlülük, parçaların uyumu ve kaderlerinin hesaplanabilirliği, bütün simetrik sistematik örgütlere bir cazibe sunmaktadır. Makinede de aynı estetik cazibe söz konusudur. Öyle ki, hareketlerin mutlak düzeni ve güvenilirliği, zıtlıkların ve sürtüşmelerin tamamen ortadan kaldırılması, en küçük ve en büyük parçaların uyumlu biçimde birbirlerini tamamlamaları, makineye, en yüzeysel bakışla bile, ayırt edici bir güzellik kazandırmakta ve bu güzellik, modern kentin fabrika örgütlenmesinde de tekrarlanmaktadır. Simetrinin ve ritmin özü, bir bütünü oluşturan her unsurun kendi konumunu, gerekçesini ve anlamını, ancak başka unsurlarla ve ortak bir merkezle ilişki içinde türettiği gerçeğinde yatmaktadır (Simmel, 2014: 493–499). Böyle bir kentsel yapı içerisinde türetilen gerçeğin kendisi, modern bir duygunun oluşumu ile daha da taçlanmaktadır.

Le Corbusier, "Şehircilik" adlı eserinde modern duygunun, zorunlu olarak insanları ileriye doğru ittiğini dile getirmektedir. Bu modern duygu, bir geometri, bir inşa ve sentez zekâsıdır. Eldeki araçlar, kesinlik ve düzen sağlayacak şekildedir. İzlenen kurallar, gelişmeye ve güzele doğru ilerlemenin stratejik temellerinin atılmasına yöneliktir. Akıl, art arda gelen görevlerin birbirine eklendiği sonsuzluğa açılan adeta bir muhasebe alanıdır (Corbusier, 2014: 36–43). Aklın, bir muhasebe alanı olması, modern kentin bütün alanlarının da aklın ürünü olarak "muhasebe mantığı" çerçevesinde şekillendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda modern kentler, yeni ihtiyaçların, dolayısı ile üretim ve tüketime yönelik taleplerin yaratıldığı alanlardır, denilebilir. Bu husus, bir İngiliz tarihçi tarafından Londra kenti referans alınarak çok özlü bir biçimde anlatılmıştır. İngiliz tarihçiye göre, Londra, modern bir kent olarak tarih boyunca asla İngiltere'nin yüreği değil, zaman zaman beyinsel fonksiyonlarını görmesine rağmen, daima onun cüzdanı olarak faaliyet göstermiştir (Simmel, 2014: 509–510). Bu bağlamda bir kentin, "cüzdan olma" vasfını kazanamadığı sürece modern bir kimliğe ve niteliğe yönelik standartlara ulaşamayacağı ileri sürülebilir.

O halde Simmel'in değerlendirmesi dikkate alındığında bir kentin ekonomik gelişimi ile sakinlerinin zihni gelişimi arasında bir karşılıklılık bulunmaktadır. Ona göre, metropol hayatı, metropol insanındaki yüksek bilincin ve zihin hâkimiyetinin temelini oluşturmaktadır. Çünkü metropol, her zaman para ekonomisinin merkezindedir. Bu nedenle para ekonomisi ile zihnin egemenliği birbirine derinden bağlıdır. İkisi de insanları ve şeyleri, katıksız bir tarafsızlıkla ele almaktadır. Böyle bir yapıda insan, yüreği ile değil, zihni ile

tepki göstermek durumundadır. Burada dünyanın her parçası, hem aritmetik problemlere dönüştürülmekte hem de matematik formülleri ile sabitlenmektedir. Nitekim para ekonomisi, adeta pek çok insanın günlerini, ölçüp tarttığı, hesapladığı, rakamsal olarak belirlediği, nitel değerleri nicel değerlere indirgediği mesaisi ile doldurmuştur. Paranın hesaba dayalı doğası, hayatın öğeleri arasındaki ilişkilere yeni bir kesinlik, özdeşlik ve farklılıkların saptanmasına bir katiyet, anlaşma ve sözleşmelere bir netlik kazandırmıştır. Dakiklik, hesaplanabilirlik ve kesinlik, bütün karmaşıklığı ve uzanımları ile metropolün var oluşunun insan hayatına dayattığı niteliklerdir, denilebilir (Simmel, 2003: 87–90). Kısaca, para ve para ekonomisi, metropoliten mantığın ve entelektüalizmin hem kaynağı hem de ifadesidir (Saunders, 2013: 106).

Bu mantık çerçevesinde modern kent, bireysel bağların kopması anlamına gelmektedir. Yıkıcı ve sinir bozucu ekonomik ve toplumsal güçler, yeni bireysel ve kolektif özgürlükler için muazzam bir faaliyet alanı sunmaktadır. Buna göre, modern metropol hayatı, kozmopolitliğin ve modernite kavramının sahneye çıktığı yerdir (Merrifield, 2012: 111–112). Bu sahnede, modern metropolün sosyal bilincinin iki ana bileşeni karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, adsızlık, diğeri ise, devingenliktir. Adsızlık olmadan modern bir kentte, hayatın insani olması beklenilemez. Adsızlığın, pek çok insan için tehlikeli bir yalnızlıktan çok rahatlatıcı bir fenomeni temsil ettiği ileri sürülebilir (Ragon, 2010: 674). Diğer taraftan devingenlik olmasaydı, ticaret ve pazar ilişkileri gerçekleştirilemezdi. Bu bağlamda modern kentin öncelikli özelliği, ticaret ve ve pazar ilişkilerine dair uygun koşulları hem yerine getirmek hem de onları koordine etmekten geçmektedir. Çünkü insanoğlunun potansiyel gücünü muhteme-

len en çok geliştiren endüstriyel rekabetin ve iş bölümünün mümkün olmasının şartı; pazarların, paranın, ticaret ve takasın gelişimine dayanan araçların öncelikli olarak var olmasına bağlıdır. Bu sayede zanaatkârlar, ürünlerini, özgürce satabilecekleri serbest bir piyasaya kavuşmuşlardır. Başka bir ifade ile bu şart, para ekonomisinin, serflikten kurtulmayı gerçekleştirmiş kişi ile efendisi arasındaki ilişkilere uygulanmasından ibarettir. Böylelikle pazar ilişkilerine konu olan bir kentte, hem bireysel yetenekler sunulabilmekte hem de serbest rekabet koşullarında her özel görev için kimin en başarılı olduğuna dair bir seçim yapılabilmektedir. Başarıda dikkate alınan ölçüt, kişisel rekabet şartları altında iken, tekil bir göreve odaklanılması ve özel becerileri harekete geçirebilecek rasyonel yöntemler ve teknik aygıtların kullanılmasıdır. Bütün bunlar ise, bireyler arası farkları seçmeye ve öne çıkarmaya dolaylı veya doğrudan hizmet etmektedir. Bu da uzmanlığın önünü açmaktadır. Bu yönüyle modern olarak bilinen kentlerdeki her meslek, ona içkin olan ve başarıyı getiren bir uzmanlık ve disiplin karakteri edinme eğilimindedir. Güçlendirdiği birliktelikler ile beraber meslekler, bu eğilimi vurgulamaktadır. Mesleklerin ve iş bölümünün etkisi, öncelikle gruplardan ziyade mesleki tipleri üretmektir. Çünkü her meslek grubu, kendi yaptığı işe özgü deneyim, sezgi ve bakış açısı ile bulundukları kentlerde tam bir ferdiyet kazanacak şekilde belirginleşmektedir. Kısaca, belli bir görevin icrasına uygun işçiler ve zanaatkârlar, kent yaşamı tarafından yaratılmış koşulların sonucunda, icra etmeye uygun oldukları bir işi arayarak bir bölgeden diğerine geçmeye mecbur bırakılmışlardır. Bunlar, müşterilerini seyahat ve iletişim zorluklarının azaldığı, ancak giderek genişleyen bir alan içinde aramaktadırlar. İşte kentsel alanlar tam da bu noktada tüm tu-

haflıklarının veya deha belirtilerinin ve aşırılıklarının ödüllendirdiği bir mecra haline gelmektedir (Park, 2016: 49–80).

Böyle bir yapı içerisinde aşırılıkların ödüllendirilmesinden kaynaklanan düzensizlik ve örgütlenmeye dair tüm süreçler, birbirleri ile dönüşümlü bir ilişki içinde olan ve toplumsal düzeni belirli veya belirsiz bir şekilde ilerlemeci olarak görülebilecek bir sonuca götüren hareketli bir dengenin işbirliği içindeki öğeleri olarak görülmektedir. Düzensizlik, yeniden örgütlenmeye işaret ettikçe ve daha etkili uyum süreçlerini geliştirdikçe, patolojik olmaktan çıkmakta ve normal bir şey olarak kabul edilmektedir (Burgess, 2016: 96). Bu durum, para ekonomisinin geçerli olduğu modern bir kent hayatında, "özgürlüğün kendini ifade etme tarzı" olarak sunulmaktadır (Simmel, 2014: 327). Bu bağlamda modern bir kentte özgürlüğün sürdürülebilirliği, para ekonomisi ile birlikte "kültürün radikal biçimde yeniden zihinselleştirilmesini" sağlamak üzere zihinsel süreçlerin "olağanüstü gelişmesini" ve yoğunlaştırılmasını sağlayacak koşullara bağlıdır, denilebilir (Harvey, 2016: 239).

Bahsi geçen koşulların sağladığı modern kentler, mimari anlamda da modernliğin kökleri ve izlerinin taşındığı bir karşılığı, 1919 yılında Almanya'da kurulan Bauhaus Okulu'nda bulmaktadır. Modern bir kentin mimarisinde, modern olan şey, karşımıza yeni olanın başat bir göstergesi olarak çıkmaktadır. Üslup anlayışının önemli olduğu bu modern mimari yapıların en ayırt edici özelliği, biçimin yalınlığı ve kendine yeterliliğidir. Mutlak bir amaç ve uygulama birliği üzerine kurulan bu modern yapılar, kendileri dışında hiçbir şeyden alıntı yapmamakta ve imleme yolu ile hiçbir şeye de göndermede bulunmamaktadır. Gerçekleştirilmeye çalışılan şey, dekoratif, gereksiz ve temelsizliğin benimsenmediği bu yapı-

lar üzerinden işlevsel bir bireysel görüş ve anlatım yakınlığının kurularak, birbirleri ile tutarlı ilkelere göre bağlanan bütüncül bir kentin tasarlanmasıdır (Sarup, 1997: 241–242). Böyle bir kentin mimarisindeki modern hareketin yeniliği, asıl olarak indirgeme, basitleştirme ve yoğunlaşma biçimlerinde yatmaktadır. Çizgi, mekân ve biçim, özsel öğelerine indirgenerek yapının kendine yeterli işlevselliği açık sözlülükle ilan edilmektedir. Modern mimari bu bağlamda, üslup açısından birlik ilkesinin ve özsel anlamının farklı düzeylerdeki ifadesidir, denilebilir (Connor, 2001: 109).

Bu ifade tarzının önemi, ilerleme felsefesinde bütünleşen tek özneli, eksenli ve merkezli tarih akışı ile bütünleşerek sadece evrensel bir gerçekliği değil, aynı zamanda onun mutlak bir hakikat olarak benimsenmesini ve bunun Batı kent merkezlerinde yeniden üretiminin (Davutoğlu, 2016: 59–61) sınırlarının çok ötesine taşan aşkın bir etkiyi yaratmış olmasıdır. Öyle ki, aklın egemenliğinde kurulabilecek modern bir kentin, insanları evrensel bir mutluluğa eriştireceği yönünde genel bir eğilim söz konusudur. Örneğin Türkiye özelinde Ankara'nın modern bir başkent olarak seçilmesi ve imar edilmesi, Cumhuriyetçi tahayyülü besleyen milli bir destan haline getirilmiştir. Öyle ki, Ankara, adeta gençliğin ve sağlığın "ete kemiğe" bürünmüş hali olarak sunulmuştur (Bozdoğan, 2002: 83–91). Bu anlamda modern kent tahayyülü, Türkiye özelinde resmi ideolojinin mekânlaşması anlamına gelmektedir. Bu amaç doğrultusunda modern kent imgesine uygun olarak inşa edilen bulvar, meydan ve kamu binaları ile yeni bir kamusallık tasarlanmıştır. Bu kamusallık, hem kültür yapıları ile üretilmeye çalışılmış hem heykeller ile görünür kılınmış hem de çağdaş isimlendirmeler ile idealize edilmiştir. Böylelikle iktidarın suretleri olan standart kentler ve me-

kânlar yaratılmıştır (Çavuşoğlu, 2014: 58–62). Kısaca modern Batı kentleri, azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde gelişmişliğin, modernliğin, çağdaşlaşmanın, kalkınmanın, ilerlemenin, özgürlüğün ve başarılı olmanın bir ölçütü olarak algılanmış ve kabul edilmiştir.

Bu amaç doğrultusunda cazibe unsuru olan kentlere yoğun bir nüfus hareketi başlamış ve bu hareket sonrasında nüfus yoğunluğunu barındırmak üzere insanları evrensel aklın kuralları doğrultusunda mutlu edebileceği düşünülen yeni kent planları ve konut projeleri hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Ancak özellikle 1960'tan itibaren makine ve bu makine anlayışına uygun inşa edilen kentlerde, yarı otomatizmden mutlak otomatizme geçilmiştir. Bu geçişle birlikte dünyada bir taraftan geçmişin düşük üretim krizlerinin yerini üretim fazlalığı krizleri almaya, diğer taraftan da açlıktan ölenlerin sayısı sindirim güçlüğü çekenlerin sayısından fazla olmaya başlamıştır (Ragon, 2010: 677). Bu durum karşısında modern kent planları ve konut projeleri, ilerleme mantığı çerçevesinde kentte buluşmayı ve bütünleşmeyi sağlamaktan ziyade ayrıştırmayı tetikledikleri için başarısız olmuşlardır. Bu başarısızlık her defasında yeni projeler ile giderilmeye çalışılsa da, sonuçta temel hataların tekrarlanmasından başka bir şey gerçekleşmemiştir (Jacobs, 2011: 405). Tekrarlanan hatanın temelinde, ileriyi öngörmek ve yönetmek için "hekimlik ve cerrahlık" uygulamaları yer almaktadır. Bu uygulamalar içerisinde gerçek bir özgürleşme ihtiyacı, kesmeye, biçmeye ve açmaya dayandırılmaktadır (Corbusier, 2014: 254).

Kuşkusuz hiçbir ilerleme anlayışı, kendini sonsuza dek düz doğrusal bir biçimde sürdürebilecek bir potansiyele sahip değildir. Nitekim konut projelerinde yaşanan başarısızlıkların sonucunda toplumda çok ciddi hayal kırıklıkları hâsıl olmaya

başlamıştır. Bu hayal kırıklıklarının giderilebilmesi amacı ile mevcut kentsel yapılara alternatif olabilecek arayışlara gidilmiştir.

4

POSTMODERN KENTLER VE POSTMODERN KENT HAYATININ DİNAMİKLERİ

Postmodern, postmodernlik, postmodernite, postmodernizm ve postmodern toplum tartışmalarında bilim insanları arasında üzerinde kesin çizgilerle karakterize edilen ortak bir uzlaşı bulunmamaktadır. Örneğin Habermas ve onun gibi düşünen bilim insanları arasında modernitenin kendisi bile daha tamamlanmamış bir proje iken postmodern bir toplumdan ve aşamadan bahsetmek beyhude bir çabadır. Buna karşın bazı bilim insanları da örneğin Lyotard, Jameson, Baudrillard, Bauman ve Murphy, yeni bir dönemden, kültürden, başlı başına bir kopuştan ve modernizmin kendisi ile yüzleştiği bir modernlik olarak postmodern oluşumlardan bahsetmenin daha uygun olacağını düşünmektedirler.

Genel anlamda postmodernlik, modern dönemi izlediği düşünülen tarihsel bir döneme, postmodernizm, modern kültürel ürünlerden farklılaşan sanat, sinema, mimari alanındaki kültürel ürünlere, postmodern toplum teorisi ise, modern toplum kuramından farklı olan bir düşünme biçimine işaret etmektedir. Böylelikle postmodern denildiğinde, yeni bir tarihsel dönem, yeni kültürel ürünler ve toplumsal dünya ile ilgili yeni bir kuramlaştırma tipini kapsayan bir şey kastedilmektedir (Ritzer, 2012: 486). Ancak bu yeni kuramlaştırma tipi, ille de modernliğin reddi, itibarsızlaştırılması veya sona erdi-

rilmesi değildir. Buna göre postmodernlik, kendi kendisine, durumuna ve geçmişte yaptıklarına daha derinlemesine, dikkat ve sağduyu ile bakan, gördüklerini tamamen sevmeyen ve değişme gereksinimi hisseden bir modernliktir. Bu nedenle postmodernlik, rüştüne eren, kendi imkânsızlığını kabul eden ve bir zamanlar yaptığı şeyleri bilinçli şekilde terk eden bir modernliği dile getirmektedir (Bauman, 2003: 348). Özellikle de modernlik ile birlikte düşünülen başlangıç halindeki toplumsal biçimlerin özgül bir tarihselliğin çağrıştırıldığı bir dönemdeki fiilen çözülmeleri anlatılmaktadır (Sarup, 1997: 188).

Bu bağlamda postmodernlik, klasik hakikat, akıl, kimlik ve nesnellik nosyonlarından, evrensel ilerleme veya kurtuluş fikrinden, bilimsel açıklamaların başvuracağı tekil çevreler, büyük anlatılar veya nihai zeminlerden kuşku duyan bir düşünce tarzıdır, denilebilir. Bir düşünce tarzı olarak postmodernlik, aydınlanmanın normlarına karşı dünyanın olumsal, temelsiz, çeşitli, istikrarsız, belirlenmemiş nitelikte ve bir dizi dağınık kültürlerden veya yorumlardan ibaret olduğunu bildirmektedir. Bu da hakikat, tarih ve normların nesnelliği, doğanın verili oluşu ve kimliklerin tutarlılığı hakkında belli ölçüde bir kuşkuculuğu beslemektedir. Kimileri de onu, kapitalizmin yeni bir biçimini doğuran tarihsel bir değişikliğin bir türü olarak görme eğilimindedir. Bu ise, hizmet, finans ve enformasyon sanayilerinin geleneksel imalat sanayileri karşısında zafer kazandığı ve klasik sınıf politikasının yerini dağınık kimlik politikalarına bıraktığı teknoloji, tüketimcilik ve kültür sanayinin geçici, merkezsizleşmiş dünyasını doğuran yeni bir kapitalizm biçimi olarak adlandırılmaktadır (Eagleton, 1999: 9–10). Böyle bir adlandırma yapılırken, postmodern terimindeki "post" önekinin izlediği şey ile ilgili bir ba-

ğımlılığı ve sürekliliği göstermesi dikkate alınmaktadır. Nitekim bazı düşünce insanları, bu anlamda postmoderni, yalnızca modernin şiddetlenmesi, bir hipermodernlik, modernliğin yeni bir yüzü veya modernlik içerisinde bir postmodern gelişme olarak kavramsallaştırma eğilimindedir (Best & Kellner, 1998: 48). Lyotard, "Postmodern Durum" adlı çalışmasında postmoderni, geçmişe şüphe ile yaklaşan modernin bir parçası olarak görmekte ve onun, amacından ziyade sürekli oluşum halindeki bir modernizm olduğunu dile getirmektedir. Sürekli oluşum halinde olan bu yeni aşamada Lyotard, bütünlüğe karşı bir savaşın başlatılması, sunulamayana tanıklık edilmesi, farklılıkların etkin kılınması ve ismin onurunun kurtarılması için bir çağrıda bulunmaktadır. Bu çağrıya icabet edecek olan tüm yazarlar ve sanatçılar, modernin içinde sunulamayanı sunmak ve yapılacak olmakta olanın kurallarını formüle etmek için kuralsız çalışmak durumundadır (Lyotard, 1997: 155–159).

Postmodernizm ise, günümüzde kapitalist kültürde özellikle sanat ve sinema alanında gelişen bir harekete verilen addır. Bu bağlamda postmodernizm denildiğinde, modern kültür ürünlerinden farklı olanı temsil eden bir postmodernlik kültürü anlatılmak istenmektedir. Postmodern kültürde, parodi, pastiş, ironi ve oyun, öne çıkan izleklerdir. Derinlikten ziyade yüzeysellik üzerinde durulmaktadır. Burada vurgu, içerikten biçime doğrudur ve gerçekliğin kendisi, imgelere dönüşmüştür. Zamanın, adeta sürekli olarak bir şimdiler dizisinde parçalanması söz konusudur. Postmodernizmde her daim eklektizme, düşünümselliğe, özgöndergeliliğe, aktararak söylemeye, yapıntıya, rastlantısallığa, anarşiye, parçalılığa, pastişe ve benzetmeye bir gönderme bulunmakla birlikte aynı zamanda hemen her şeyin, metinleştirmesi yönünde bir hare-

ket de söz konusudur (Sarup, 1997: 188–191). Postmodern kültür olarak nitelendirilen postmodernizmde, toplumun bir totalite veya mükemmel bir sistem olduğu fikri reddedilmektedir. Toplum, çeşitli yasalardan oluşan doğal bir şey değil, bilakis onun her boyutu, hayal ürünü olarak görülmektedir. Başka bir ifade ile toplum, içinden çıkılamaz surette bir insani eylem planıdır ve bu planların iç içe geçmesi kültürün korunmasının temeli sayılmaktadır (Murphy, 1995: 61–62). Bu bağlamda postmodern kültür, ekstrem olanı basitleştirmek amacı ile meta anlatılara yönelik bir inanmazlık olarak tanımlanmaktadır (Lyotard, 1997: 12). Meta anlatıların yerini, yerel, bölgesel ve kendine özgü olan almakta, dolayısı ile de bunların gücü, değişim ve hareketlilik söz konusu olduğunda açık uçluluk ve istikrarsızlıkla birlikte açığa çıkarılmakta, serbest bırakılmakta, en uç noktalara ulaşması önemsenmekte ve yerküre çapında homojenleştirilmeye çalışılmaktadır (Eagleton, 1999: 43–50).

Bu amaçla, postmodern kültürün modern kültürden farklılığını ortaya koyabilmek için modern ve postmodern kültür ürünleri arasında bir karşılaştırmaya gidilmektedir. Örneğin Van Gogh ve Andy Warhol'un pabuçları arasında kayda değer farklılıkların olduğu ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu karşılaştırmada öncelikle yeni bir sığlığın ve yüzeyselliğin ortaya çıkışı ile karşılaşılmaktadır. Buna göre, modern ve postmodern kültür ürünleri arasındaki farkı ortaya koyabilmek için çağdaş sanatta fotoğrafın ve fotoğraf negatifinin rolünün anlaşılması gerekmektedir. Çünkü Warhol'un resmi, Van Gogh'un ütopik jestinin tam tersidir ve adeta iradi bir karar ve eylem ile bir renk patlamasına dönüştürülmüştür. Burada bir içerik meselesinden ziyade hem nesneler dünyasında hem de öznenin eğiliminde daha temel bir mutasyon

gerçekleşmektedir. İkinci önemli ölçüt, hislerin sönmesi ile ilgilidir. Bu husus, en açık şekilde Warhol'un "Marilyn Monroe" ve Edward Munch'un "Çığlık" tablosu karşılaştırılarak anlatılabilir. Edward Munch'un "Çığlık" tablosu, hiç kuşku yok ki, modernizmin büyük temaları olan yabancılaşma, ironi, yalnızlık, toplumsal parçalanma ve tecritin saygın bir ifadesidir, dolayısı ile bir zamanlar kaygı çağı diye adlandırılan o dönemin neredeyse problematik amblemidir, denilebilir. Oysa postmodern çağın kültürel ürünlerinde böyle bir derinlemesine hissiyat söz konusu değildir. Postmodern kültür ürünlerinde daha ziyade hissiyatın kendisi, boşlukta asılı, gayri şahsi ve tuhaf bir aşırı coşkunun egemenliği altındadır. Bir bakıma postmodern ürünler, orijinalin mekanik olarak yeniden üretimi ve çoğaltılmasını temsil etmektedir. Başka bir ifade ile pastiş, parodiyi gölgeleyerek, kendine has bir maskeyi taklit etmekte ve ölü bir dilde konuşmaktadır. Buna göre, kültür üreticilerinin başvuracakları yerin geçmiş olduğu dikkate alındığında bu geçmişin, ölü üslupların taklit edildiği bir geçmiş olduğu söylenebilir. Bu durumda da tarihselcilik, tarihi örtmeye başlamakta, dolayısı ile de gönderme yapılan geçmiş, artık yavaş yavaş gündemden düşmekte ve en sonunda, arkasında metinlerden başka bir şey bırakmayacak şekilde tamamen silinmektedir. Bu sayede gerçek tarihin kaderi, bir anda daha önceden kendi hayali geçmişinin sahnesi haline gelmektedir. Böyle bir sahnede yer alan tarih, artık tarihsel geçmişin temsil edilişini değil, bilakis, geçmiş hakkındaki fikir ve stereotiplerimizi gösteren, daha ziyade de değeri düşmüş kolektif bir nesnel ruha ait olan ve zihinsel bir mekâna sürülen tarihin popülerliğini anlatmaktadır (Jameson, 1994: 69- 84).

Bu ifadelerin ışığı altında postmodern ile dile getirilen şey, yeni bir tarihsel dönemi, yeni kültürel ürünleri ve toplumsal dünyaya yönelik yeni bir kuramlaştırma tipini işaret etmektedir, denilebilir. Bu yeni tarihsel dönem, mimari anlamda sembolik bir tarih verilerek taçlandırılmaktadır. Charles Jencks, "Postmodern Mimarlığın Dili" adlı çalışmasında "modern mimari, Missouri, St. Louis'de 15 Temmuz 1972'de saat 15.32'de ölmüştür", diyerek yeni bir tarihsel döneme girdiğimizin müjdesini vermektedir. Jencks'in sözünü ettiği bu olay, modernizmin hegemonyasına karşı çoğul bir dizi direnişin başlangıcının billurlaştığı anı nitelemektedir (Connor, 2001: 112). Çünkü bahsi geçen tarih ve saatte St. Louis'deki Pruitt-Igoe konut kompleksi, "içinde yaşanılamaz bir cehennem çukuru" haline geldiği öne sürülerek dinamitlenmiştir. Konut kompleksinin yıkımının gerçekleştiği tarih ve saat, sembolik anlamda bir zamanlar düşük gelirliler için toplu konut sorununa uygun maliyetli bir çözüm olarak sunulan baraka-bina ve cezaevi tarzı bir tasarıma sahip olan Le Corbusier'in "içinde yaşanacak makineler" prensibinin iflasını göstermektedir. Bu iflasın sonrasında Venturi gibi mimarlar, oyun üzerine kurulu, kendisi ile alay edebilen, şizoid ve popüler olan bir postmodern mimarinin meşrulaştırılmasına öncülük etmişlerdir. Özellikle de modernizmin insanlık dışı uygulamaları, yani tasarım biçimciliği ve işlevsel planlama ile kentleri mahvetmesinin karşısında postmodernizmin, kendiliğindenliğe ve kaosa saygı gösterdiğine, yerel tarza karşı daha sempatik ve demokratik olduğuna hükmedilmiştir (Merrifield, 2012: 311–312).

Postmodern mimari bu anlamda, modernizmin akademizasyonuna, pürizmin tabusuna, dik açı ideolojisine, hijyen tapıncına vs. karşı şiddetli bir tepkinin verildiği, yerelin, ge-

lenekselin, eğretilemelerin, sembolizmin, eklektizmin ve Le Corbusier/Gropius kuşağının nefret ettiği her şeyin göklere çıkarıldığı minimal özellikleri ile kendini göstermekte ve dikkat çekmektedir. Mimarlıkta minimalizmi, iki mimar güçlü şekilde temsil etmektedir. Bunlardan ilki, Japon Tadao Ando, diğeri ise, İsviçreli Mario Botta'dır. Tadao Ando'nun tamamen Japonya'da gerçekleştirdiği ve öncelikle de özel evlerden oluşan çalışmalarında, kare, dikdörtgen ve yarı daire gibi basit biçimlerden oluşan bir repertuar ortaya konulmaktadır. Ando'nun evleri, gürültülü Japonya ortamını içeri almayan ve saydam olmayan kutulardan oluşmaktadır. Kapalı küçük bir evren yapısındaki bu evlerin gökyüzünden başka bir manzarası bulunmamaktadır. Bu mimarinin "yüzyılın neredeyse dinsel bir reddini" ortaya koyan boşluğun, sessizliğin, değişmezliğin mimarlığı, özellikle de "keşiş mimarlığı" olduğu yazılmıştır. Mimari minimalizm kendisini küp, küre ve piramitle ifade etse de Tadao Ando ve Mario Botta silindir veya yarı silindiri kullanmayı yeğlemişlerdir. Örneğin Mario Botta'nın yuvarlak evleri, 12 metre çapındaki bir silindirden yapılmıştır. Ando gibi Botta da çevreyle bütünleşmeyi reddetmektedir. Mimari anlamda bu yuvarlak evler, kendilerini, basit bir malzeme ile göstermektedir. Bu yuvarlak evlerde, genel ilkel biçimin yoğunluğu, aşırı biçimde düzeltilen ikincil formlarla belirginleştirilmiştir (Ragon, 2010: 712–716).

Postmodern mimaride dikkat çekici diğer bir husus, yeni binaların özelliğinin hem popüler olması hem de kent dokusunun yerel özelliklerine saygı göstermesi ile ilgilidir. Bu konuda Jameson, bir mimar ve inşaatçı olan John Portman tarafından yapılan çalışmaları referans almakta ve onun Hyatt Regency, Atlanta'daki Peachtree Center ve Detroit'teki

Renaissance Center'ının yanı sıra Los Angeles kent merkezinde inşa edilen Bonaventure Oteli'ne ayrı bir parantez açmaktadır. Bonaventure Oteli, gerek kentlilerin gerekse turistlerin hevesle ziyaret ettikleri popüler bir binadır. Otelin üç girişi olsa da hiçbiri giriş katında bulunmamaktadır. Otelin her üç girişinde, geçmişin şatafatlı binalarında olduğu gibi sokaktan iç mekâna geçişi hazırlayan eski otel tentesi veya anıtsal bir kapıya rastlanılmamaktadır. Çünkü otelin girişleri gözden ıraktır. Öyle ki, aradaki bahçelerden kulelerin 6. katına girilse bile lobiye inen asansörü bulmak için bir kat aşağıya yürümeniz gerekmektedir. Öte yandan, otele gelenlerin ön kapı diye düşündüğü lobideki giriş, ikinci kattaki alışveriş balkonuna açılmakta ve yürüyen merdivenden ana kayıt masasına inmek zorunda kalınmaktadır. Ayrıca otelin iç mekânında bir kapalılık söz konusudur. Buna rağmen Bonaventure Oteli, total bir mekân, tam bir dünya, bir minyatür kent olmayı hedeflemektedir. Bonaventure Oteli'nde yürüyen merdivenler ve asansörler, yalnızca hareketin yerini almakla kalmamakta aynı zamanda kendilerini, hareketin geri dönüşlü simgeleri ve işareti olarak ortaya koymaktadırlar. Burada artık kendi başımıza gerçekleştirmemize izin verilmeyen o eski gezintinin alegorik imleyeni haline gelen bir taşıma aracı, anlatısal yürüyüşü vurgulamakta, simgelemekte, şeyleştirmekte ve onun yerini almaktadır. Otelde, mekânsal mutasyonun pratikteki en dramatik sonucu, çeşitli balkonlardaki dükkân sahiplerinin meşhur çıkmazı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çıkmaz, 1977'de otelin açılışından beri, hiç kimsenin bu mağazalardan herhangi birini bilseler dâhi bulamadıkları şeklinde özetlenmektedir. Bu çıkmazın doğal sonucu ise, oteldeki dükkân kiracılarının, perişan halde olduklarından bütün mallarına indirimli fiyatlar koymak durumunda kalmalarıdır. Mekânın bu yeni mutasyonu, bize, bir post-

modern hipermekân olarak en sonunda bireysel insan vücudunun kendi yerini saptama, yakın çevresini algısal olarak organize etme ve haritalanacak bir dış dünyada bilişsel olarak kendi konumunun haritasını çizme kapasitesinin aşıldığını göstermektedir. Böyle bir hipermekân içerisinde bireysel öznelerin kendileri ve çevreleri arasındaki zihinsel kopukluğu, çokuluslu ve merkezini kaybetmiş büyük global iletişim ağlarının yoğun etkisi karşısında daha da derinleşmektedir. Kısaca egemen konumdaki hiper mekânlardaki mekânın yeni mutasyonu karşısında bireyler, yönünü belirleyecekleri, yolunu bulacakları ve kendilerini konumlandıracakları bilişsel bir haritayı çizme konusunda yeteneklerini kullanamamaktadır (Jameson, 1994: 101–104).

Ancak yaşanan bu soruna rağmen postmodern mimarlar, modernizme karşıt olan ve kitlelerin popüler beğenilerini yansıtan bir dil arayışındadırlar. Bu arayışın sonunda, postmodern yapılarda modernizmin tek değerlilik ilkesinin çeşitli yollardan reddedildiğinin izlerine rastlanılmaktadır. Bu yollardan birincisi ve en açık seçik olanı, mimarinin anlamlı veya göndergesel işlevine geri dönülmesidir. Böylelikle hem Jencks hem de Venturi gibi postmodern mimarlar, mimaride bastırılmış bir dilin veya çağrışım boyutunun yeniden farkına vararak geometrik tek değerliliğin yerine çokdeğerliliğin öne çıkmasını sağlamışlardır. Bu bağlamda karmaşıklık ve çelişkinin, bir farklılık olarak takdir edilip olumlandığı bir postmodern mimarinin temel yapı taşları atılmıştır. Bu konuda çalışan mimarlardan, Le Corbusier'in vurguladığı gibi tek bir ilkeye göre planlanmış birleşik bir kentin yerine, birbiri ile bağdaşmaz öğelerin nasıl işbirliği içinde yan yana durabildiğini gösteren Las Vegas'ın yayılımından bir şeyler öğrenmeleri talep edilmektedir. Bunun nedeni, Las Vegas'ın şe-

ridini oluşturan birlik ve düzenin, sabit ve durağan değil, bilakis süreç içinde ortaya çıkan karmaşık bir birlik ve düzen olması, dolayısı ile de bizi her düzeyde içine almasıdır. Diğer taraftan postmodernist mimaride çoğulculuğun en belirgin ve dikkat çekilen biçimi, sürekli olarak geçmişe açık olmaktır. Bu sayede, geçmiş, hem farklı üslup ve teknikler ile yeniden ele alınmakta hem de eşzamanlı olarak yeni canlılık biçimlerinin önü açılmaktadır (Connor, 2001: 112–117).

Kuşkusuz böyle bir canlılığın ortaya çıkışında, zamanın algılanış tarzının büyük bir önemi bulunmaktadır. Postmodernistler, modernizmin baskıcı, insan faaliyetlerini ölçüp denetleyen üretkenliğin buyruğuna ait çizgisel zaman anlayışını rahatsız edici ölçüde teknik, rasyonel, bilimsel ve hiyerarşik bir biçimde gördüklerinden, bunun yerine kaotik, bağlantısız ve hizasız bir zaman görüşünü benimseme eğilimindedirler. Bu bağlamda kendimizi belli bir mekâna yerleştirip, onun haritasını çıkarma yeteneğimizin elimizden alındığı gerçeği dikkate alındığında, postmodernistlere göre, bugünün modası beklenmedik olan ile karşılaşmaktan geçmektedir (Rosenau, 1998: 120–123). Buna göre, günümüzün mimari ve kentsel tasarım pratiğinde, kurgu, parçalanma, kolaj, eklektizm, bütün bunların dokularına işlemiş bir geçicilik, düzensizlik ve kargaşa duygusu ana temalar olarak karşımıza çıkmaktadır (Harvey, 2014: 118–119). Bu ana temalar üzerinden mimari fantezinin yapıldığı bir postmodern tarzdan bahsedilebilir. Çünkü bu postmodern tarz, tüm kentlerde alışveriş merkezlerini, meta gösteriminin, gösterinin bir parçası kılmakta ve onları, kentler arasındaki rekabette gösteri arzusunun daha da çılgın bir hale geldiği yerlere dönüştürmektedir (Merrifield, 2012: 312–313).

Bu bağlamda postmodern kentlerin, farklı bakış açılarının kökenini görebileceğimiz bir sahnede sunulan son yirmi yılın metropoliten kültürlerinde ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Çağdaş postmodern kent denildiğinde anlaşılan şey, sinemada, tv'de, videoda, kayıt stüdyolarında, plakçalarlarda, modada ve gençlik tarzlarında ortaya çıkan seslerin ve imgelerin günlük olarak harmanlandığı, döngüsünün sağlandığı ve ekrana yazılan çeşitli tarihlerden oluşan kolaj bir kenttir. Bu kentte, tıpkı Tompkins Meydanı örneğinde olduğu gibi farklılıkların eritilmesinden ziyade küme farklılıklarının yeniden üretilmesinin desteklendiği ve onlara saygı duyulduğu dile getirilmektedir (Harvey, 2002: 217–219). Böylelikle kentteki çeşitliliğin kendisi, beraberinde daha fazla çeşitliliğin ortaya çıkmasına uygun bir zemin hazırlamaktadır. Bunun nedeni ise, kentlerin ürettiği çeşitliliğin, kentlerde çok fazla sayıdaki insanın birbirine yakın olmaları ve bu insanların çok farklı beğenilere, ihtiyaçlara ve kaynaklara yönelik meşguliyetinden kaynaklanan verimli ekonomik kullanım havuzlarını oluşturmalarıdır (Jacobs, 2011: 167–170). Bu noktada postmodernistler kentleşme sürecini, değişimin bütünüyle açık durumlarda oyun oynadığı denetlenemez ve kaotik bir şey olarak görme eğilimindedir. Çünkü üretkenliğin yerleşiklikte değil, bilakis gelip geçicilik, parçalanma, süreksizlik ve kargaşa ile bütünleşen bir göçebelikte olduğuna inanmaktadırlar (Harvey, 2014: 58–60). Böyle bir göçebelikte "heterotopyalar", askıya alınmış ötekilik mekânları olarak ortaya çıkmakta ve yeni bir düzen yaratımı için alternatif kesişme noktası haline gelmektedir. Başka bir ifade ile "heterotopyalar", yeni doğan toplumsal ilişkilere alan açan süreçlerde bir araya gelen intizamsız mekân ve zaman fragmanları olarak ortaya çıkmaktadır. Böylelikle ötekiliğe açılan geçit bir yol olanağı doğmaktadır (Stavrides, 2016: 155–159).

O halde modern mimari karşısında konumlandırılan üç ayrı düzeyde postmodern mimarinin ideolojik biçiminden söz edilebilir. Bunun ilk klasik biçimi, Prens Charles'ın ünlü bir konuşmasında dile getirdiği sözleri ile de örneklendirilebilir. Prens Charles'e göre, modern mimarlar, sıradan insanların duygularını ve arzularını hep göz ardı etmişlerdir. Ona göre, duyguları anlatan kıvrımlar ve kavisler tasarımda yer almalı, bunlar yanlış görülmemeli, her şeyin dikey, düz, eğimsiz, dik açılı ve işlevsel olması zorunluluğu ortadan kalkmalıdır. İkinci önemli karşıtlık, yeni gelişen ve postmodern bir mimarlık ideolojisi olarak adlandırılan "antropometrizm" ile belirginlik kazanmaktadır. Bu sayede postmodernistler, tasarıma ilişkin büyük ölçekten ziyade insani bir ölçek arayışına girmişlerdir. Bu konuda Robert Krier'in insan bedenini bir sütun şeklinde kullandığı ve bedeni, yeniden "her şeyin ölçüsü" olarak ele aldığı çalışmaları, antropometrizmin en önemli örnekleridir. Bir başka örnek, Eisenman ve Gehry'nin, kapalı kutuyu patlatarak bölümlerini daha ulaşılabilir kıldığı modernist dikdörtgenin yapı sökümü veya kent planlamacısı Duany'nin gerçekleştirdiği yaya caddelerinin ve ev sundurmalarının kullanılması ile kamusal uzamın ölçeğinin küçültülmesine yönelik çalışmalarıdır. Modernizm karşıtlığının son belirleyici özelliği, yerel dilin veya yapının popülist biçimlerinin kutsanmış olduğu klasik temelin soylu arayışına karşı çıkan yeni bir postmodernizm ile bütünleşmesidir. Böylelikle postmodernizmin popülist akımı, ayaküstü fastfood lokantaları, göz yanıltıcı duvar düzeyleri, kullanışlı kahve dükkânları, araba yıkama yerleri, moteller, 1930'ların mimarisindeki Morris Lapidus otellerinin neon ışıkları gibi yerel yapı biçimlerini kutsayan mimarlar ve eleştirmenler tarafından en iyi şekilde sunulmuştur. Özellikle eğlence parkları, Disneyworld ve Disneyland'da Michael Graves'ın tasa-

rımladığı oteller, birer postmodern örneği nitelemektedir. Graves, Güney Florida'nın doğal çevresini ortaya koyan hayvan ve su birlikteliği motifleri ile birlikte Mickey ve Minnie'yi kültürel ikonlar olarak seçmiştir. Yine postmodern mimar Robert A. M. Stern, popülist mimaride tarihsel ve toplumsal bağlamı birleştirmeyi denemiştir. Stern'in tasarımladığı Kalifornia Burbank'daki Disney Merkezi, yedi cüceler görünüşünde insan boyutlu sütunlarla tutulan yükseltilmiş çatısı ile dikkat çekmektedir. Özetle, mimaride modern hareketin öldüğü yönünde genel bir görüş birliği bulunmaktadır (Gottdiener, 2005: 189–190).

Ancak ne var ki, postmodern mimari ve kent, kendine özgü bir dil üretmekten ziyade kapitalizmin yeni evresinin dilini konuşmaktadır. Nitekim Jameson da gelinen noktayı, "geç kapitalizmin kültürel mantığı" özelinde değerlendirmektedir. Jameson'un postmodern üzerine yaptığı değerlendirmeler, Mandel'in "geç kapitalizmine" denk düşmektedir. Mandel'in eserinde kapitalizmin kökleri, meta üretimin evrenselleşmesinde ve rekabette görülmektedir. Bu sayede sömürünün özgül kapitalist biçimi, meta üretiminin evrenselleştirilmesi ile tanımlanmaktadır. Denilebilir ki, sermayenin tekelleşmesi ve merkezileşmesindeki artışlar, tekelleşmemiş sektörlerin etkinlik alanlarını daraltmaktadır. Dolayısı ile bu sektörlerde üretilmiş artı değer kitlesinde meydana gelen bir azalma, beraberinde artı değerlerin kaynağında bunlara denk düşen bir gerilemeye neden olmaktadır. Bunun yaşanılmaması için genelleşmiş meta üretimi kesintisiz sürdürülmekle birlikte, bu süreçte emek gücü ve araçlarının kendileri de metalaştırılmak durumundadır (Mandel, 2013: 519–553). Bu da kapitalizmin şimdiye kadar ortaya çıkmış olan en saf biçimini, sermayenin şimdiye kadar metalaştırılmamış bütün alanlara doğru muaz-

zam bir biçimde genişlemesini anlatmaktadır (Callinicos, 2001: 199–200). Baudrillard'a göre bu durum, toplumun bir bütün olarak infilak edip içe göçtüğünü göstermektedir (Best & Kellner, 1998: 151). Toplumun içe göçmesinin ve bir kültür patlamasını yaşamasının nedeni, tekelci kapitalizmden çok uluslu kapitalizme geçilen postmodern aşamada estetik üretim ve meta üretiminin birbirleri ile bütünleşmeleridir. Bu bütünleşme, postmodern aşamada çok değişik türden kültürel dürtülerin, kalıntıların veya yeni doğan formların, içinde kendilerine bir yer edinmek zorunda oldukları bir güç alanını oluşturmaktadır (Jameson, 1994: 62–64). Kültürün başat bir öğe haline geldiği bu evrede, yeni kentlerin çehresini oluşturmak üzere inşa edilen bütün evler, Harveyvari söylemde "artık bir makine değil, bilakis içinde yaşanılacak bir antikadır", denilebilir (Harvey, 2014: 80).

Sonuç itibari ile postmodern kentler ve kentleşme süreci, kapitalizmin yaşadığı krizleri aşma konusunda mekânı stratejik bir araç olarak görmesini işaret etmektedir. Çünkü krizler, kapitalist üretim tarzı dâhilindeki "akla aykırı aklileştirme araçlarını" nitelemektedir. Bu nedenle postmodern bir kentleşme süreci, kapitalizmin geldiği aşamada yeni bir üretim, dolaşım, mübadele ve tüketim için esaslı fiziksel altyapı üretimi anlamına gelmektedir (Harvey, 2016: 107–109). Ancak günümüzdeki kentsel yeniden yapılanma uygulamalarına bakıldığında, bunun, modern kentsel sorunlara alternatif oluşturabilecek sorun çözücü bir girişim olmaktan ziyade daha da sorun yaratıcı olduğu ileri sürülebilir. Kısaca Bauman'ın ifadesi ile modern toplumun bahçe kültürünün, bünyesinde yer alan ayrık otlarından sürekli ayrıştırılarak devam ettirilmesi söz konusudur. Başka bir ifade ile yeni kentsel mekânlar, yoksulların, yoksunların, ötekileştirilenlerin ve dışlananların

başlı başına bir "yok yeri" haline getirilmektedir. Bu anlamda yoksulluk ve yoksunluk ile mücadelenin, oluşturulan yeni mekânsal yapılar ve steril hayatlar dikkate alındığında yoksullar ve yoksunlara karşı mücadeleye dönüştüğü söylenebilir. Bu da kendi ile yüzleşebilen, eleştirebilen ve insani özellikler üzerinden tanımlanabilecek modernin içinde bir postmodernin şimdilik tam olarak oluşmadığı anlamına gelebilir.

5

AĞ KENTLER[*]

Günümüzün gelişmiş ülkelerinin en önemli ayırıcı özelliklerinden biri de mukayeseli üstünlüklerini sürdürülebilir kılabilecek ortaklıklara girişmeleri ve bunu, kurdukları ağ ilişkileri üzerinden gerçekleştirmeleridir. Bu sayede ağ ilişkileri üzerinden kurulan ve yapılandırılan yeni kentler, sadece iktidar ilişkilerine konu olmakla kalmamakla aynı zamanda iktidar uygulayan ve iktidar sağlayan birer komuta merkezleri haline gelmektedir. Bu merkezler, Castells'in "Ağ Toplumunun Yükselişi" isimli eserinde de kapitalizmin değişen boyutları üzerinden tartışılmaktadır. Jameson da, bu noktada günümüzün postmodern toplumlarında kapitalizmin varlığını sürdürebilmek için kendine yardım eden "kültürel bir mantık" ürettiğini ileri sürmektedir. Kuşkusuz bu mantığın üretiminde uluslararası çok uluslu şirketlerin etkisi tartışılmazdır. Ancak küresel ölçekte bu etkinin, düz doğrusal bir çizgide ve dünyanın her yerinde aynı değer ve ölçüde bir yansımaya sahip olduğu ileri sürülemez. Nitekim bu konuda Berger ve Huntington'un, "Bir Küre, Binbir Küreselleşme" isimli eserinde yeterince ikna edici kanıtlar sunulmaktadır. Bu eserde, her ülkenin kendi dinamiklerine bağlı olarak küresel

---

[*] Bu çalışma, Rıza Sam ile birlikte kaleme alınan ve "*İktidarın Ağları ve Ağların İktidarı Arasında Sıkışan Mekânlar*" başlığı ile "*Kente Dair... (Yay. Haz. M. S. Tümtaş & A. D. Ergun & C. Ergun), İstanbul: Bağlam Yayınları, 2016 içinde* yer alan makalenin gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

arenada ağların iktidarı üzerinden kendi başına bir güç olması veya kendisi için kurulan bir dengeye dâhil olması üzerinde durulmaktadır.

O halde, kendilerine mukayeseli üstünlüğü getirebilecek öz bilgiye sahip olan ülkeler, Foucaultvari söylemde, aynı zamanda iktidar uygulayan ve iktidarı alaşağı edebilecek teknolojileri de bünyelerinde barındırmaktadır. Bu bağlamda ülkelerin, devletlerin veya kentlerin karşılaştırılmasının anlamı, başlı başına güçlerin, iktidarların, hızların, güç ve iktidarın ağsal ilişkilerinin hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutulması demektir. Nitekim Wallerstein'ın "Dünya Sistemi" çerçevesinde yaptığı sınıflamadaki dağılımlara bakıldığında bazı yerlerin merkez, çevre ve yarı çevreden ibaret bir konumda oldukları görülmektedir. Bu değerlendirmeyi, kendi dengesini bir güç olarak kuranlar, dengeye gelenler ve bu dengenin dışında kalanlar şeklinde de okumak mümkündür.

1. Kentlerin Ağ İlişkileri Üzerinden Yükselişi

Ağ toplumu, farklı üretim güçleri ve güç ilişkileri ortaklığının, stratejik öz bilgilere dayalı farklı bir ekonomi formatını işlevsel kılmak ve bulundukları sınırların içinde, biraz yakınında veya çok uzağında kendilerini daha da güçlendirmek üzere uzlaştıkları bir yapıdır. Çok sayıda tedarikçinin bulunduğu böyle bir yapıda, kentlerin, iktidarın ağlarından ziyade ağların iktidarlığında inşa edilmeleri söz konusudur.

Castells, "Ağ Toplumunun Yükselişi" isimli eserinde ağları, birbirleri ile bağlantılı düğümler dizisi olabilen, her türlü sınırlamaya karşı koyarak iletişim kurabilen, sınırsız biçimde genişleyebilen ve yeni düğümlerle bütünleşebilme özelliğini gösterebilen yapılar şeklinde tanımlamaktadır. Bu ağsal yapılar, ahenkli bir şekilde kendilerine yaslanan ve bütünleşebil-

me özelliğini gösterebilen bütün toplumsal yapıların dengesini bozmaksızın yeniliklere gidebilmekte, her daim son derece açık ve dinamik bir sistem haline gelebilmektedir. Bu nedenle Castells'e göre ağlar, yeniliğe, küreselleşmeye, merkezsiz yoğunlaşmaya dayalı kapitalizm için çok uygun araçlardır. Çünkü yeni kapitalizmin toplumsal örgütlenme biçimi, zamanın ve mekânın yerinden edilmesini hedeflemektedir (Castells, 2005: 621–623). Bu hedefin sonucunda doğal olarak bir boşluk ortaya çıkmakta, ancak bu boşluk, sistemin aktörleri tarafından boşlukta bırakılmaktan ziyade yenilik yaratıcı bilgi bilişim teknolojileri ile yeniden üretilerek doldurulmaktadır.

Bu bağlamda Castells, günümüzün enformasyonel kentlerini "bilgiye dayalı, ağlar etrafında örgütlenmiş, kısmen akışlardan oluşan doğası yüzünden" bir kent formundan ziyade bir "akışlar mekânı" olarak görme eğilimindedir. O halde ağ toplumunda kentler, sermaye, bilgi, teknoloji, iletişim, görüntü, ses ve sembollerin akışkanlığında, mekânsal olarak enformasyonel biçimde yenilik getiren, yönetebilen, komuta ve kontrol merkezleri görünümleriyle karşımıza örgütlenmiş bir yapı olarak çıkmaktadır. Kısaca bu enformasyonel nitelikteki kentler ve kentsel mekânlar, küresel ölçekte aynı zamanda toplumları yönlendirebilecek bilgi akışlarının da merkezleridir (Castells, 2005: 508–547). Castells'in bu görüşü, Appadurai tarafından da desteklenmektedir. Ona göre, küresel homojenleştirici güçler ile yerelliği oluşturan heterojen güçler arasındaki gerilimin nedeni, küresel kültürün, sürekli bir ayrılma ve yeniden bütünleşme dinamiği taşımasıdır. Bu dinamik içinde küresel kültür, "etnik akış" "medya akışı" "teknolojik akış", "finansal akış" ve "ideolojik akış" olmak üzere beş boyutta akmaktadır (Appadurai, 1990: 296). Ancak

enformasyonel de olsa kentleri sadece bir akışlar mekânı olarak görmemek gerekir. Çünkü kentlerin bu akışkanlığının karşısında Roland Robertson'un ifade ettiği küre-yerelleşmeyi (glocalization) tanımlayıcı nitelikte mekânlar yer almaktadır. Bu kavram çerçevesinde mekânın oluşumu diyalektik bir süreç olarak düşünülebilir. Bunun nedeni, bir yandan küreselleşmenin somut bölgesel yerlerden ayrılışı temsil ederken, öte yandan da küresel akışların, belli yerlerde veya mekânlarda lokal olarak toplanmayı içermesidir (Robertson, 1992: 27–31; Robertson, 1999: 299–302).

Harvey'e göre, küresel ölçekte ayrılış ve toplanmaların, yani birlikte bulunma ve bulunmama durumunun temelinde, üretim tarzının, hem nesnel hem de öznel olarak sadece tüketilen nesneleri değil, aynı zamanda tüketimin usulünü de üretmiş olması yer almaktadır (Harvey, 2003: 187–207). Nitekim bu ilişkisellik, günümüzdeki küresel kentlerin ağsal ilişkileri üzerinden daha da net takip edilebilmektedir. Özellikle de küresel niteliklere haiz olan kentlerde iki farklı düzeyde gerçekleşen bir durumla karşılaşılmaktadır. Bunlardan ilki, kentlerin bir taraftan yüksek düzeyde uzmanlık isteyen hizmetlerin üretimi için gerekli olan pazarlar için değerlendirilmesi; diğer taraftan ise, sınır ötesinde bulunan kentlerin bilgi, teknoloji, meta ve para akışları için çok önemli merkezler olarak görülmesidir (Kiper, 2007: 84). Her iki durumda da gerçekleştirilen üretim ve tüketim tarzına bağlı olarak Lefebvre'nin ifadesi ile "kendi mekânını ve kentini türetme" potansiyeli bulunmaktadır (Lefebvre, 1991: 31). Ancak bu potansiyel, bir piyasa mantığı çerçevesinde gerçeğe dönüşebilmektedir.

2. Yaşanan Krizleri Aşmak İçin Ağ İlişkilerinin Fırsata Dönüştürülmesi

Üretimin, dağıtımın, pazarlama ve tüketimin belli bir doygunluğa eriştiği noktada kapitalizmin yaşadığı her kriz, aslında onun için yeni bir fırsattır, denilebilir. Çünkü krizler, yeni bir aşamaya veya yeni bir formata geçişin sinyalini vermektedir. Bu nedenle kapitalizm, kendi ile ilgili yarattığı çelişkilerden yalnızca genişleme yoluyla kaçarak kurtulmaktadır. Genişleme ise, eşzamanlı yoğunlaşma ve coğrafi yayılma şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Buna göre kapitalizmin var olmayı sürdürebilmesi, bir bakıma birikim için taze bir alanın mevcut olmasına veya yaratılmasına bağlı bulunmaktadır (Harvey, 2012: 308). Bu nedenle kentsel mekânda yaşanan krizlerin aşılabilmesinin koşulu, zorunlu olarak kentsel mekânın yeniden üretimini beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda coğrafi mekânların durmadan oluşumu ve yeniden oluşumu yoluyla kendilerini dışa vurmaları, kapitalizmin iç çelişkilerinden kurtulma isteğinden başka bir şey değildir. Bu sayede kapitalizm, sadece yeni bilgi ekonomilerini, teknolojilerini ve sermayeyi kentlere taşımakla kalmamakta, aynı zamanda hem süreç içerisinde mekânları yok etmeye çalışmakta hem de fethedilen mekânlardan kendisine zaman satın almaktadır (Harvey, 2012: 393–400).

Kentler ve kentsel mekânlar tam da bu noktada kapitalizmin içsel çelişkilerinden kurtulmak üzere seçtiği ve değerlerin yaratıldığı bir uğraktır (Merrifield, 2012: 295). Bu bağlamda her kent ve kentsel mekân, gerek ulusal gerekse uluslararası arenada sermayenin yaratıldığı, aktarıldığı, depolandığı ve yeni pazar olanaklarının ortaya çıkarıldığı başlı başına bir değer alanını ifade etmektedir (Güneş, 2004: 6). Kentler ve kentsel mekânlar üzerinden değerlerin yaratılmasında

iki önemli husus bulunmaktadır: İlki, kapital sistemin sürekli tekelci güçleri bir araya getirmek için birbirinden farklı yolları aramasıdır. Bu yolla sermayenin hem mega şirketlerin elinde toplanması hem de daha gevşek ittifaklar kurularak pazara hakim olunması sağlanılmaktadır. İkinci husus ise, bütün küresel ticareti denetleyen uluslararası ticaret yasaları aracılığıyla, özel mülkiyetten gelen tekel haklarını daha da sıkı güvenceye almaktır. Örneğin bu anlamda patentler ve fikri mülkiyet hakları, tekel güçlerinin daha yaygın biçimde ortaya koydukları kilit bir mücadele alanını temsil etmektedir (Harvey, 2013b: 150–151). Bu sayede mekânların mutlak bir biçimde kontrol edilmesi ile sınıf tekelci rantlara ulaşılmaktadır. Özel mülkiyet haklarının bu şekilde elde edilmesinin kapital sistemdeki karşılığı, sınıf imtiyazından başka bir şey değildir. Buna göre mekân üzerinden yaratılan sınıf tekelci rantlar, bu imtiyaz haklarının daha da ileriye taşınması anlamına gelmektedir. Bu durum, her şeyin ötesinde sadece sınıf yapısının gücünden değil, ayrıca bireysel olarak en güçlü olan toprak sahiplerinin büyük bir hevesle kamu yararının ötesinde nasıl tekel kurabileceğinden de kaynaklanmaktadır (Merrifield, 2012: 294). Burada mübadele edilen şey, sadece eşsiz niteliğe sahip topraklar, kaynaklar ve konumun kendisi değil, aynı zamanda bunların kullanımı yolu ile üretilen mal veya hizmetlerdir. Her iki durumda da tekelci güç, sermayedarlara üretim ve pazarlama üzerinde geniş bir denetim imkânı sağlamaktadır (Harvey, 2013b: 145–148).

Bu sayede, bağımlılık yaratabilecek kurumsallaşmış bir gelişmeyi, kentler ve kentsel mekânlar üzerinden de takip etmek mümkündür. Nitekim bugün, gerek ulusal, gerekse uluslararası sermayedarlar veya çokuluslu şirketler, tekelci güç oluşturmak ve bu gücü korumak için daima mekânsal

stratejiler kullanmaktadırlar. Bu güçler, stratejik yerler ya da kaynaklar üzerinde denetim kurmanın çok önemli bir araç olduğunu düşünmektedirler. Bu bağlamda, belli bir mekâna bir şekilde kendini sabitlemeyi başarabilmiş büyük miktarlardaki sermayelerin, başka bir yerdeki mekânsal sabitlenmenin gerçekleşme kapasitesini engelleyen bir etmen olarak hareket etmeye başladıkları (Harvey, 2004: 82–97) ileri sürülebilir. Bu, başlı başına bir kıtlığın piyasa mantığı üzerinden kurumsallaşmasıdır. Başka bir ifade ile sosyal devletin kurumsallaşamadığı veya iyi işletilemediği durumlarda, piyasa ve piyasayı elinde bulunduran güçler, piyasa mantığının işletilmesine açık tutulan kentlerde ve kentsel mekânlarda küçük bir azınlığın avantajı olabilecek büyük bir zenginliğin yaratılması çabasındadırlar. Ancak yaratılmaya çalışılan zenginliğin kendisi, "kıtlığa dayanan bir sistem içinde üretilmektedir" (Harvey, 2003: 131).

Harvey, bu duruma "el koyarak birikim" adını vermektedir. Bu birikimin, bir dizi varlığı düşük maliyetle sermaye birikiminin hizmetine sunan çok özel bir işlevi vardır. Bu husus, aşırı birikmiş sermayeye ele geçirilecek yeni alanlar açmaktadır. Nitekim dünyanın belli bir kesimindeki devalüe edilmiş varlıklara dikkatlice bakıldığında, bunların, başka bir yerde kârlı yatırım fırsatlarından yoksun sermaye fazlaları tarafından kâra dönüştürülmek üzere satın alındıkları (Harvey, 2004: 124–125; Sam & Sam, 2012a: 18) rahatlıkla görülebilir. Buna göre, kentsel ortak mekânsal alanlara el konulmasının başlıca yolu, gayrimenkulden elde edilen rantlardır, denilebilir. O halde kentleşme, kentsel bir ortak alanın hiç durmadan üretilmesi ve özel çıkarların buna hiç durmadan el koyması ve bunu yok etmesi sürecidir (Harvey, 2013b: 130–133). Tam da bu noktada piyasalaştırma adına alınan her acil

kamulaştırma kararının da aynı zamanda acil bir tekelleşmeyle birlikte el ele gitmekte olduğu ileri sürülebilir (Kaya, 2011: 210–215). Bu da yeni güç ilişkilerine dayalı eşitsizlikleri daha da perçinleştirmektedir.

3. Enformasyonel Soyut Emek Gücünün Yükselişi

Yeni üretim araçları ve üretim ilişkileri günümüzde emeğin gittikçe soyutlaşmasına uygun bir zemin hazırlamıştır. Bu soyut emek gücü, şirketlerin ve ülkelerin birbirleri ile olan rekabetinde önemli bir anahtar sayılmaktadır. Ancak bu güç, üretim sürecinde sürekli dışlayıcı etkisi ve rekabet sürecindeki ikame edilebilirlik özellikleri nedeniyle hem mavi hem de beyaz yakalı işgücü üzerinde olumsuz etkilerde bulunmaktadır (Sam, 2011: 182).

Nasıl ki ekonomide her arz kendi talebini yaratıyorsa, yeni ağ kentlerin yükselişinde de mavi yakalılardan ziyade beyaz yakalılar talep edilmektedir. Rekabetin şiddetlendiği, işin içeriğinin giderek bilgisayarlaştığı, öz bilginin mukayeseli üstünlüklerde stratejik bir önem kazandığı, hızın ve hızlı erişimin öncelikli olduğu ağsal ilişkiler içerisinde beyaz yakalılar, mavi yakalılara oranla daha avantajlı konumdadırlar. Bu ağ ilişkileri içerisinde yer alan insanlardan, sistemin işleyişi için aynı anda "sermaye, mal ve emek" haline gelerek kapasitelerini kullanmaları istenmektedir. Aksi takdirde sistemin işleyişi içerisinde yer alan insanların kapasitelerini kullanmadığı ölçüde reddedilmesi, dışlanması ve ekonomik bir değer ifade etmeyen, yani var olmayan bir şey olarak muamele görmesi söz konusudur (Gorz, 2001: 16).

Yeni ağ ilişkileri içerisinde beyaz yakalılar karşısında mavi yakalıların sürekli değer kaybetmesi ve katma değer üretememesi durumu, Sassen'e göre de, gelişmiş ülkelerin

başlıca kentlerindeki, sosyo-ekonomik ve mekânsal eşitsizliklerin aşırı derecede artmasına neden olmaktadır. Sassen, bu durumu yeni sınıf oluşumlarının, yeni toplumsal yapıların ve enformel ekonomik yapının bir işareti olarak görmektedir (Sassen, 2006: 152). Bu doğrultuda ekonominin güç dengesi üretim mekânlarından, finans ve yüksek derecede özelleşmiş hizmet merkezlerine doğru kaymaktadır (Sassen, 1991: 325). Buna göre oluşan bu yapı karşısında özerk hale gelemeyen, özgün nitelikte ekonomik ürünler inşa edemeyen kentlerin ve kentsel mekânların, başlı başına bir mübadelenin komuta ve kontrol merkezlerini yaratmaları mümkün değildir. Nitekim geçmişte fabrika kentler olarak anılan Manchester, Osaka ve Detroit gibi merkezler, akışlar mekânı ve örgütsel model ağları üzerinden üretimlerini gerçekleştiremedikleri için bugün birer hayalet kent haline gelmişlerdir (Hardt & Negri, 2002: 307).

Günümüzde bu hayalet kentlerin ve kentsel mekânların yerini, yeni küresel ölçekteki kentler almıştır. Yeni küresel kentlerin en önemli ayırıcı mekânsal formu veya temel karakteristiği ise, artan mekânsal ayrışmadır. Bunun temelinde de küreselleşme söyleminin içinde yeni mekânsal oluşumları yönlendirmesi ve meşrulaştırması yer almaktadır. Özellikle de izlenen küreselleşme politikalarının, kentleri ve mekânları modernleştirici yönde bir aracı olduğu kabul edilmektedir (Öktem, 2010: 119–131). Bu anlamda ağ ilişkileri içerisinde modernliğin dışında kalanlar, ayrışmanın, ayıklamanın ve dışlamanın kapsamında tutulmaktadırlar. Bauman'ın bu konuya yönelik değerlendirmesi oldukça ilgi çekicidir.

Bauman'a göre modern kültür, bir bahçe kültürüdür. Çünkü modern kültür, kendini, ideal bir yaşamın tasarımı ve insan ilişkilerinin kusursuz düzeni olarak tanımlamakta, kimli-

ğini ise, doğaya duyduğu güvensizliğin dışında oluşturmaktadır. Söz konusu güvensizliği her fırsatta yapay bir düzene duyduğu özlem ile dile getirmektedir. Bu nedenle genel plandan ayrı olarak bahçenin yapay düzeni, bazı araç ve hammaddeleri zorunlu kılmaktadır. Bauman'a göre düzen, her şeyden önce neyin araç, neyin hammadde, neyin yararsız, neyin ilgisiz, neyin zararlı, neyin yabani ot ya da haşarat olduğunu belirleyen bir tasarım olarak anlaşılmalıdır. Böyle bir tasarım ise, evrendeki tüm öğeleri kendisiyle olan ilişkisine göre sınıflandırmaktadır. Bu anlamda her bahçe tasarımı, kendi yabani otlarını belirlediğine göre, bahçe olan her yerde yabani otların da olması ve onların yok edilmeleri kaçınılmaz olacaktır. Toplumu bahçe gibi gören tüm görüşler, toplumsal doğal ortamın bazı bölümlerini yabani otlar gibi nitelemekte bir sakınca görmemektedir. Bunlar, diğer yabani otlar gibi ayrılmalı, kısıtlanmalı, yayılmaları önlenmeli, yerinden çıkarılmalı ve toplum sınırlarının dışında tutulmalıdır; tüm bu yollar yetersiz kalırsa yok edilmelidir (Bauman, 1997: 125–126). Bu bakış tarzından hareketle günümüzde küreselleşme süreçlerinin ayrılmaz bir parçası olan mekânlar, giderek birleştirdiğinden daha fazla bölünmekte ve parçalanmakta olduğundan aynı zamanda "ayrışmanın ve dışlanmanın" mekânları haline gelmektedir. Çünkü zamansal ve mekânsal mesafelerin teknolojik iptali, insanlık durumunu homojenleştirmek yerine kutuplaştırma eğilimi taşımaktadır (Bauman, 1999b: 8–26).

Bu eğilimin en açık kanıtı, bir zamanlar kenti çevreleyen duvarların her birinin, günümüzde "içten bölücü" yönde işlev görerek ve setler çekerek istenmeyen hemşehrilere karşı alınmış bir önlem olarak karşımıza çıkmasıdır. Buna göre, çağımızın metropollerinde ve mekânlarında başlıca hayatta

kalma stratejisi birliktelikten ziyade sakınma ve ayırmadır, denilebilir (Bauman, 1999b: 57–58). Bu hususu sadece ileri derecede gelişmiş sanayi ülkelerinin bilgi ekonomileri doğrultusunda yeniden yapılandırılan metropollerinde düşünmemek gerekir. Nitekim aynı mantık, üçüncü dünya ülkelerinin sanayisi gelişememiş kentlerinde ve mekânlarında da sürdürülmektedir. Bu ülkelerin kentlerinde, aşırı kentleşme ve mekânların yeniden üretimi, yaratılan yeni bir iş olanağı ile değil, yoksulluğun yeniden üretimiyle yönlendirilmektedir. Bu husus, aynı zamanda neoliberal bir dünya düzeninin, geleceğini yönlendirmek için başvurduğu beklenmedik yollardan biridir, denilebilir. Öyle ki, bu ülkelerin kentlerinin uç bölgelerinde dar gelirlilere ait çoğu konutlar, gecekondu özelliği taşısa da aslında görünmez bir emlak piyasası tarafından sürekli alınıp satıldıklarından, bir süre sonra bu yerler, gecekonduculuğun özelleştirildiği bir korsan kent haline gelmektedir (Davis, 2007: 31–58). Söz konusu bu durum, Wacquant'a göre, "mekânsal bir sabitleme ve yaftalama"nın yapıldığı "cüzzamlıların lanetli toprakları" olarak nitelendirilen yerlerde de geçerlidir (Wacquant, 2007: 66–77; Wacquant, 2011: 262).

4. Toplumsalın İletişim ve Etkileşim Tarzları Üzerinden İnşası

"Chicago Okulu"nun iletişim teorisyenlerine göre, "yeniden inşa edilen her toplum, sadece iletişim ve aktarımla var olmaya devam etmez, aynı zamanda iletişim ve aktarım içinde de mevcut hale getirilmek durumundadır" (Morva, 2013: 109). Bu bağlamda kent ve kentsel mekânlar, Lamarche'ın da ortaya koyduğu gibi, ister istemez kendini yeniden inşa eden "toplumun imgesi"ni meydana getirecek sistemlere ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla da kapitalizm yeniden üretil-

diğinde, onun, mekânsal biçiminin de yeniden üretilebilmesi için (Saunders, 2013: 292–293) iletişim ve aktarımın sistemli bir şekilde organize edilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu durum, yeniden üretim sırasında kapitalist sınıf güçlerinin kentleşmeye ve kentsel mekânlara hâkim olma kapasitelerini yalnızca devlet aygıtları üzerinden değil, topyekûn nüfus üzerinden de kurmalarını zorunlu kılmaktadır (Harvey, 2013b: 116).

Bu zorunluluk ilişkisi, Urry'nin de ifade ettiği gibi, belirli bir örgütlenmiş toplumsal kendiliğin (üretim ilişkileri, devlet, sivil toplum, sınıflar vb.) belirli bir zamansal-mekânsal yapılanma etrafında ilişkisel olarak kurulmasına ve yapılandırılmasına yol açmaktadır (Urry, 1999: 99–100). Başka bir ifade ile üretilen mekânlarda yapılacak eylemin kendisi de örgütlenmektedir. Nitekim mekânsal temsiliyetlerde de yapılandırılmış nitelikte toplumsal örgütlenme biçimleri üzerindeki egemen örüntüleri fazlasıyla görmek mümkündür. Lefebvre de bu konuya "algılanan", "tasarlanan" ve "yaşanan" mekân kavramları üzerinden yaklaşmakta ve mekânın üretimini bu üç kavrama karşılık gelecek şekilde yeniden yapılandırmaktadır. Ona göre, mekânın ilk boyutu, mekânsal pratikler ile ilgilidir. Bunlar bireysel rutinlerden bölge yaratımına dek uzanmaktadır. Bu tür mekânsal pratikler belli bir zaman süreci sonrasında yapılı çevre ve peyzaj halinde daha da somutlaştırılmaktadır. Örneğin mülkiyet ve diğer sermaye biçimleri ile kurulan ilişkiler bu somutluğun bir ifadesidir, denilebilir. Mekânın ikinci boyutu, mekânsal temsiliyetlerden oluşmaktadır. Bu da bilgi biçimleri, planlama teknikleri, devlet aracılığıyla mekânı örgütleyen ve temsil eden pratiklerle ilgilidir. Üçüncü boyut ise, temsiliyetin mekânlarından veya mekânın kolektif deneyimlerinden oluşmaktadır (Lefebvre, 2014: 67–75).

Her üç temsiliyet biçiminin pratiğe dökülerek işlevsel kılınmasının temelinde sürekli bir biçimde tüketime yönelik bir koşullandırma yer almaktadır. Bu koşullandırmalar ise, sermaye sahibi grupların tekelindeki kültürü meta haline getiren kültür acenteleri tarafından üretilmektedir. Böylelikle belli bir mekân üzerinde hayatlarını devam ettirmek durumda olan bireyler, geçmişle kıyaslandığında daha ince ve etkin yöntemlerle tahakküm altına alınmaktadır (Jay, 1989: 313). Özellikle insanların yaşadıkları alanlarda hayatlarını sürdürmeleri ve gelişebilmeleri için sadece üretimin yeterli olmadığı, mübadelenin de gerektiği dikte edilmektedir (Rothbart, 2009: 33-41). Bunun için kentlerde ve kentsel mekânlarda tüm ilişkilerin, hem nesnel hale getirilerek ekonomik bir değere dönüştürülmesi hem de dönüştürülen değerlerin kullanıcıları tarafından arzulanması sağlanılmaktadır (Simmel, 2009: 76-80). Başka bir ifade ile kentsel gündelik rutinler, giderek elektronik medya ve bilişimin yarattığı değişimler ile sanal hale getirilmektedir. Bu durum Baudrillard'ın "similakrum"una denk düşmektedir.

Nitekim günümüz kentlerindeki gündelik yaşamın giderek güçlenen gerçeküstücülüğü, Soja'nın "dünya kenti" gerçekliğinden hareket ederek "postmetropol" (postmetropolis) kavramını geliştirmesine yol açmıştır (Soja, 2000: 147). Soja, böyle bir kent ve kentsel mekân için "Simcity" ifadesini kullanmaktadır. Simcity, bir bilgisayar oyunudur ve temel mantığı da, yeni bir kenti bütün mekânsal elemanları ve kurumları ile birlikte simülasyonlar üzerinden dizayn etmektir (Soja, 2000: 339–340). Burada gerçek üstücülüğün elektronik üretimi söz konusudur. Böylelikle toplumsal hayat alanlarının her yerindeki gerçekliğin kendisi, estetikleştirilerek ve kültürel hale getirilerek sayısız ileti ve göstergelerle doldurulmuş

olmaktadır (Featherstone, 1996: 40). Doğal olarak göstergelerin düzenine içkinliğin olduğu bir yerde ise, insanların artık kendi üzerlerine düşünme perspektiflerini kaybetmeleri kaçınılmaz hale gelmektedir (Baudrillard, 1997: 239). Çünkü tüketime endeksli bir kuşatma altında bulunanlar, "panopticon"un zorlama ve baskılarından çok, "synopticon"un baskı ve basınca gerek duymaksızın uyguladığı baştan çıkarıcı ayartmalarına açıktırlar (Bauman, 1999b: 62), dolayısıyla da şartlanmış alıcılar olarak her daim baştan çıkarılmayı ve ayartılmayı beklemektedirler. Bu bekleyiş, zorunlu olarak tekrar "Chicago Okulu"nun iletişim teorisyenlerinin ileri sürdükleri temel tezlere dönmeyi gerektirmektedir. Çünkü teorisyenlere göre (Small ve Vincent), her toplumun iletişim sistemi aynı zamanda kontrol sisteminin bir parçası olarak işlevsel kılınmaktadır. Dolayısı ile belli bir mekândaki bireyler, bir taraftan iletişim araçları üzerinden haberleşmeye çalışırken, diğer taraftan mesafeler içine yayılmış birer hücre gibi hareket etmektedir. Bu nedenle, toplum içindeki her birey, yapısal olarak kendinden çok sayıda psiko fiziksel kanalın yayıldığı bir merkez olarak düşünülmektedir (Morva, 2013: 92). Bu bağlamda, belli bir mekânda nesnelerin düzenine içkin olarak insanların davranışlarının yönlendirilmesi veya dizayn edilmesi durumu, başlı başına bir kontrol sisteminin varlığının işareti olarak ele alınmalıdır.

O halde Chaney'in ifade ettiği gibi, yeme, içme, dinlenme ve sanatsal etkinlikler gerçekleştirme şeklinde belli bir sınıfa özgü davranış biçimlerine ve kültürel değerlere karşılık gelen yaşam tarzları, tüketim ekseninde belli merkezlerde "özel bağlamlarda anlam kazanan uygulama ve davranış dizileri"ne dayalı bir yaşam formu olarak örgütlenmektedir (Chaney, 1999: 15). Dolayısı ile yeniden yapılanma ve gelişmenin

kültürel stratejisi, soyut ürün türlerine dayalı bir "sembolik ekonominin" olgunlaştığı kent merkezlerini ortaya çıkarmaktadır (Zukin, 1995: 1–47; Zukin, 1998: 825–826). Bu bağlantılılık durumu, kapitalizmin bakış tarzı ile bütünleştiğinde, giderek artan bir işlevsel yakınlığı ortaya çıkarmaktadır. Denilebilir ki, bağlantılılık sayesinde, her şey aynılaştırılmamakta, zaman ve mekândaki sıkışmaya bir miktar kültürel sıkışma eklenmekte, sermayenin akışını kolaylaştıran küresel mekânlar ve ona bağlantı sağlayan koridorlar yaratılmaktadır (Tomlinson, 2004: 19). Bu nedenle kentler ve kentsel mekânlar, farklılaşan tüketim etkinliği çerçevesinde biçimlenen yaşam tarzlarının sahnelendiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu yaşam alanları, aynı zamanda ilettikleri ve etkileşime kattıkları üzerinden iletişimsel bir kontrol sistemini de işlevselleştirmektedir. Nitekim Ritzer'in bu konudaki değerlendirmeleri kontrol sistemlerinin günümüzde ulaştığı boyutlarla ilgili bir fikir vermektedir. Ritzer'e göre kentler ve kentsel mekânlar, bireysel zevklerin ve bedensel hazların tatmininin kültürel ve teknolojik odak noktaları haline gelmektedirler (Ritzer, 2000: 50–57).

Bu odak noktalarda gerçekleştirilen kontrol ve denetim, fiziksel zorlamalar üzerinden baskıcı bir biçimde değil, yaratılan hazlardan ve tatminlerden sağlanılmaktadır. Bu nedenle yalın bir mekândan ziyade her defasında farklı türden mekânlar, mekânsal ilişkiler veya mekânsallaşmalar ile karşılaşılmaktadır (Urry, 1999: 96-97). İletişim ağlarının iktidarında söz konusu bu durum daha da görünür olmaktadır. Sonuç itibari ile günümüzde organize bir biçimde imal edilmiş mekânsal yapılanmalara ve temsiliyet biçimlerine rastlanılmaktadır. Denilebilir ki, dünyanın her yerindeki yeni kentler, mekânlar ve bu mekânlar içindeki yaşantı alanları, belli bir

program dâhinde sürprizlere ve tesadüfiliklere yer bırakılmadan uyumlu hale getirilmekte ve uysallaştırılmaktadır. Bu süreç içerisinde insanlar adeta kendilerine yaşanmamış hazları vaat edenlere veya müjdeleyenlere gönüllü tutsak olma eğilimindedirler. Bu tutsaklık durumu, yeni ağ kentleri ve hayat alanlarını, gerçekliğin çölüne dönüştürmektedir.

6

KENTSEL YENİDEN YAPILANMA VE SOYLULAŞTIRMA

Ekonomik, siyasal ve toplumsal yapıların yeniden yapılandırıldığı, örgütlendiği her aşamada, kentlerin doğasında da yeni dönüşümler gündeme gelmektedir. Bu bağlamda kentlerin dönüşümü iki farklı açıdan ele alınabilmektedir. Bunlardan ilki, dönüşümün her kentin yaşadığı ve yaşayacağı "doğal" bir süreç olarak görülmesi; ikincisi ise dönüşümün planlama eylemi içerisinde bir "müdahale alanı" olarak yer almasıdır. Örneğin Sanayi Devrimi sonrasında, üretim biçimlerindeki köklü bir değişimin geleneksel üretim biçimlerinin örgütlediği kentleri yeniden yapılandırdığı düşünüldüğünde; bu süreçte özellikle Batı Avrupa ülkelerindeki yıkıp yeniden yapmaya dayalı "yenileme" uygulamaları, kentlerin dönüştürülmesine yönelik müdahaleler olarak değerlendirilebilir. Yine Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında da bir yeniden yapılanma sürecinin başladığı ve buna bağlı olarak kentlerde yeniden inşa, iyileştirme ve geliştirme uygulamalarının gündeme geldiği görülmektedir. Ancak hem kentlerin bugünkü karmaşık ve çok fonksiyonlu yapısı hem de planlama disiplininin evrimi göz önünde bulundurulduğunda, kentlerin dönüşümü hususunda önceki deneyimlere nazaran daha kapsamlı ve çok boyutlu bir eylem alanının oluşması beklenmektedir.

Kentsel mekânın dönüşümünde kent-üstü toplumsal ilişki kümelerinin kurucu bir rol oynadığı kabul edilir ise, kentlerin var oluş ve değişim süreçlerinin yalnızca söz konusu kente

ait toplumsal dinamiklere gönderme yaparak anlaşılamayacağı da açık hale gelmektedir. Bu nedenle, kentsel yeniden yapılanmayı anlamakta çıkış noktasını, makro dönüşümlerdeki belirleyicilikleri nedeni ile daha geniş ölçekli toplumsal ilişkiler oluşturmaktadır. Bu çerçevede bakılması gereken en önemli unsurlar, ele alınan döneme ait birikim süreçleri ile geliştirilen politikalar ve stratejiler olmaktadır.

1. Kent ve Kapital Birikim Süreçleri

Kentsel gelişmenin her dönemi, farklı zaman ve mekân ufukları olan ve farklı güçler arasındaki güç dengesini ifade eden, ayrı bir sosyal katman yaratmaktadır. Söz konusu yeni katmanın gelişme süreci bir önceki katman ile etkileşim içinde gerçekleşmektedir. Bu çerçevede, "her katmanın, mevcudun üzerine yeni özellikler ekleyen, mevcut olanları değiştiren, hatta eskiye ait özellikleri aşındıran ve ortadan kaldırabilen bir süreç içerisinde, önceki katmanlar ile etkileşip, birleştiğini" ileri sürmek mümkündür (Massey & Jess, 1995: 222).

Klasik sosyal teoride kent olgusunun gündeme gelmesi, kapitalizmin gelişiminin sosyal, ekonomik ve politik sonuçlarını farklı kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde analiz eden Marx, Weber ve Durkheim'ın çalışmaları ile mümkün olmuştur. Bu analizlerde, kent, kapitalist toplumda yaratılan temel sosyal süreçlerin gelişiminin üzerindeki ikincil bir etki olarak görülmüş; diğer bir ifade ile bir neden değil, belli gelişmelerin önemli bir koşulu olarak değerlendirilmiştir (Saunders, 2013: 15–17). Kentin sistematik bir biçimde ilk olarak ele alındığı Kentsel Ekolojik Kuram'da ise, tek bir kent (Chicago) bağlamında kentsel mekân ile sosyal süreçler arasındaki ilişki analiz edilmiş; kapitalist yapının işleyişinde ortaya çıkan kentsel mekân değişmez bir alan olarak tanımlanmıştır (Aslanoğlu, 1998: 30). Kentin kendisinin bir analiz nesnesi olması ya da mekân ve

sosyal süreçler arasındaki ilişkinin sorgulandığı bir çerçevede tartışılması yönünde yapılan değerlendirmeler ve paradigma arayışları, kapital birikim süreçlerine göre kenti analiz eden yaklaşımları gündeme getirmiştir. Sermayenin uluslararası niteliğinin ön plana çıkması ve 1970'lerdeki ekonomik kriz ile birlikte yeniden yapılanma gereğinin, sermaye birikimi ve bu birikim sürecinin sosyal sınıflar ve mekâna ilişkin boyutlarını ön plana çıkardığı görülmektedir (Eraydın, 1988: 133–135). Bu bağlamda kent, kapital birikiminin odağı olarak özel bir önem kazanmaktadır.

Kentin kapital birikim süreçleri ile analiz edilebilmesi için, toplumsal değişme ve kapital birikim biçimleri ilişkisi ile kapital birikim biçimleri ve kent arasındaki ilişkinin netleştirilmesi gerekmektedir (Tekeli, 1988: 130–132). Toplumsal değişme ve kapital birikim biçimleri ilişkisinin açıklanmasında, artı değerin nasıl doğduğu ve toplumda nasıl bölüşüldüğünün anlaşılması başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Kapital birikim biçimi ile kentin ilişkisini kurabilmek için ise, artı değeri ele geçiren toplum kesimlerinin bu artığı hangi biçimlerde (tüketim veya yatırım) kullandığının belirlenmesi gerekmektedir. Böyle bir analizde, kapital birikimi ile kenti özdeşleştirerek, kentin tümüne bir kapital olarak bakılması olanaklıdır.

Kentbilim yazınında kapital ile kent arasında dört tür ilişkiden söz edilmektedir. Bu ilişkiler;

— kentin artı değerin yaratıldığı yer olması;

— kentin üretim biçiminin yeniden belirlendiği alan olması;

— kentin altyapısının, üretim ve hizmet işlevi binalarının bizzat kendisinin kapital birikimi olması;

— kentsel alanda ortaya çıkan rantlar ile artı ürünün bölüşümünün ve kapital birikiminin etkilenmesi; biçiminde ortaya konulmaktadır.

Kapital birikim süreçleri çerçevesinde kenti analiz eden yaklaşımlardan Castells'ın kuramsal çerçevesinde, mekân ile sosyal süreçler arasındaki ilişki birebir hale getirilerek mekânsal birim-sosyal birim tanımlaması yapılmaktadır (Aslanoğlu, 1998: 62). Castells'e göre kent; ekonomik, siyasal, ideolojik düzlemlerin bir bütünüdür ve ait olduğu sosyo-ekonomik sistemin bir parçasıdır. Kentin siyasal düzlemi yerel yönetim ve merkezi yönetimin yerel organlarından oluşan kent yönetimidir. İdeolojik düzlem, sosyal olarak üretilmiş mekân formlarının yanı sıra, kır-kent kültürel ayırımını, kentsel alt kültürlerin oluşumunu kapsamaktadır. Ekonomik düzlem ise üretim, tüketim ve dağıtım süreçlerinden meydana gelmektedir. Kentsel mekânı bu üç düzlemde, ekonominin belirleyiciliği oluşturmaktadır (Akdiş, 1990: 53–55; Aslanoğlu, 1992: 5–7; Aslanoğlu, 1998: 63; Castells, 1977: 444–446).

Castells'ın kent sorunsalını yeniden düzenlemesindeki en temel savı, bölgesel (hatta ulusal ya da uluslararası) ölçekte örgütlenen üretim birimlerinin aksine, tüketim birimlerinin toplumsal olarak örgütlenmiş olması ve mekânsal olarak sınırlandırılmış bir sistem bağlamında sunulmasıdır. Bu nedenle mekânsal birim ile toplumsal birim arasındaki çakışma, mekânsal örgütlenme ve kolektif tüketim olanaklarının örgütlenmesi arasında tanımlanmaktadır (Saunders, 2013: 195). Bu bağlamda, kentsel mekânı analiz etmek için; ekonomik, siyasal ve ideolojik sistemleri ve bu sistemlerden elde edilen toplumsal pratiği birlikte incelemek gerekmektedir.

Harvey ve Lefebvre'nin yaklaşımlarında ise, kentin önemi, kapitalizmin krizlerine getirdiği çözümler ile sınırlı bulunmakta

ve mekân kapitalizm içinde sermaye birikimini ilgilendirdiği ölçüde ele alınmaktadır. Harvey, kapitalizmin doğası gereği artık değer üretiminde krize girdiğini ifade etmekte ve krize çözüm olarak sermayenin ikincil döngülerinin işletilmesini önermektedir. Sermayenin ikinci döngülerine yapılan yatırımlar, kentsel alana yapılan yatırımlardan oluşmaktadır. Kentsel rant yaratmanın artı değerin yeniden paylaşımındaki önemine dikkat çeken Harvey'e göre, sanayi kapitalizmi kendi ürettiklerine etkin bir talep yaratabilmek için kentleşme sürecine yönelik yatırımları sürekli olarak genişletmekte ve kentsel yatırımlar kapitalist sistem içindeki artığın emilmesini sağlamaktadır. Metropolitan alana yapılan yatırımların dinamiğinde dairesel ve birikimsel bir nedensellik öğesi yer almaktadır (Harvey, 2012: 476; Sam & Sam, 2012a: 13). Bunun bir yan etkisi de ev sahipliğinin ya da tüketimin genişlemesi, genel refah düzeyinin artması gibi etkiler ile emeğin ücretle ilgili taleplerinin azalmasıdır. Harvey, serbest piyasa ekonomisinin kıt kaynakların etkin dağıtımını sağladığını, yaratılmış mekân olan kentsel alanların kıtlığının ise, toplumsal olarak belirlendiğini ve yapay bir kıtlık olduğunu ileri sürmektedir (Harvey, 2003: 143–179; Erder, 2006: 45).

Lefebvre de, kapitalist gelişme içinde sermayenin mekânı bir meta haline getirdiğini ifade etmektedir. Lefebvre'ye göre, kapitalizm; ticari malların mekânsal bir ortamda üretildiği bir sistemden, mekânın kendisinin kıt ve satılabilir bir kaynak olarak üretildiği bir sisteme doğru evrimleşmektedir. Kapitalist mekân üretimi hem artı değer üretmede hem de kârı gerçekleştirmede tamamlayıcı olmaktadır. Sanayiden, kentsel kapitalist üretime doğru geçiş, Lefebvre tarafından "kentsel devrim" olarak ifade edilmektedir (Saunders, 2013: 178–179).

Lefebvre, artı değerin dolaşımındaki iki devre arasında bir ayrım yapmaktadır. Lefebvre'ye göre; birinci devre, sanayi faaliyetinden doğmakta ve doğal kaynakların, insanın kullanabileceği nesne ve güçlere dönüştürülmesini içermektedir. İkinci devrede ise; artı değer, inşaat ve altyapı yatırımlarından ve sabit sermaye yatırımlarının paraya çevrilmesinden kazanılan getirilerden yaratılmaktadır. Lefebvre'ye göre, sanayide oluşturulan ve gerçekleştirilen küresel artı değerin azaldığı yerde spekülasyon ve inşaat sektöründe gerçekleştirilen artı değer oranı çoğalmakta ve ikinci devre, birinci devrenin yerini almaya başlamaktadır (Lefebvre, 1991: 335; Lefebvre, 2014: 339).

2. Kentsel Yeniden Yapılanma ve Küreselleşme

Kentsel yeniden yapılanma, kentin mekânsal ve toplumsal gelişimini belirleyen ekonomik, politik ve kültürel birçok değişkenin etkisi ile şekillenmekte olup; nedenleri ve sonuçlarının kapitalist yeniden yapılanma süreci ile birlikte ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, kentsel yapının dönüşümü ile ilgili olarak üç evreden bahsetmek mümkündür. Birinci önemli dönüşümün 19. yüzyılda yaşanmaya başladığı öne sürülebilir. Kentsel alanlarda kapitalizm, sanayileşme ve göçle birlikte ortaya çıkan hızlı dönüşüm, pek çok araştırmacının bu karmaşık yapıyı anlamaya ve açıklamaya çalışan modeller geliştirmesine neden olmuştur. İkinci önemli dönüşüm evresi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın yeniden inşası sürecinde ve Amerika'da, refah devleti politikalarının da desteği ile orta sınıflara yeni bir yaşam şekli sunan alt kentleşme dönemidir. Kentsel yapının dönüşümündeki üçüncü evre ise, kapitalizmin 1970'lerden itibaren içine girdiği krize bağlı olarak dünyada üretimin ve mekânsal yapıların radikal olarak yeniden ölçeklendirildiği ve yapılandırıldığı küreselleşme dönemidir (Kurtuluş, 2005: 11–13).

Küreselleşme (globalization), kavram olarak dünyanın sıkışması ve tek bir yer olarak algılama bilincinin artışı olarak tanımlanabildiği gibi; çok yönlü, etkileşimli bir süreç olarak da değerlendirilebilmektedir. Giddens, modernliğin sonucu olarak değerlendirdiği küreselleşmeyi, "uzak yerleşimlerin birbirleri ile ilişkilendirildiği, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak" tanımlamaktadır. Giddens'a göre, bu ilişki diyalektik bir özellik taşımakta olup, yerel oluşumlar onları biçimlendiren çok uzak ilişkilerin tam tersi bir doğrultuya da yönelebilmektedir. Yerel dönüşüm, toplumsal bağlantıların zaman ve uzam üzerindeki genişlemelerinin bir parçası olduğu için, küreselleşmenin de bir parçasıdır (Giddens, 1994: 62–63). Robertson'a göre ise, küreselleşme, "farklı yaşam alanları arasındaki etkileşim sürecidir" (Robertson, 1992: 22). Ancak Robertson bu etkileşimde, süreçlerin önemini ve küreselleşmenin heterojen yönünü vurgulayarak küreselleşme yerine "küreyerelleşme" (glocalisation) kavramını önermektedir (Robertson, 1994: 33). Waters için ise, küreselleşme semboller düzeyinde gerçekleşecek bir olgudur, dolayısı ile ulaşılacak olan kültürel küreselleşmedir. Waters'a göre, küreselleşme; ekonomi, siyaset ve kültür olmak üzere sosyal yaşamın üç alanında etkili olmaktadır. Ekonomi alanı, mal ve hizmetlerin üretim, dağıtım ve tüketimini içermektedir. Siyaset alanı içinde, gücün yoğunlaşması, savunma ile ilgili örgütlenmeler, bunların kurumlaşmış otorite ve diplomasiye yansıması yer almaktadır. Kültür alanı ise, olaylar, etkiler, anlamlar, inançlar ve değerleri temsil eden sembollerin üretimini kapsamaktadır (Waters, 2001: 17).

Küreselleşme sürecinde mekânsal yeniden yapılanmalara ilişkin bir dizi yaklaşım geliştirilmektedir. Bu yaklaşımların çe-

şitliliğine rağmen iki temel yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi, ulus devletin egemenliğini yitirdiği ve tek kimlikli sınırsız bir dünyaya doğru gidildiğini ifade etmektedir. İkinci yaklaşım ise, birincisini bütünleyen nitelikte, yeni küresel ekonominin yeni bir mekânsal organizasyon çerçevesinde organize ve kontrol edildiğini ileri sürerek, bu mekânları da "dünya kenti", ihracat bölgeleri, offshore bankacılık bölgeleri ve odakları, serbest ticaret bölgeleri, yeni bölgeler vb. olarak adlandırmaktadır (Öktem, 2005: 25–28).

Dünya Kenti kavramı, 18. yüzyıldan itibaren kullanılmış olmakla birlikte, bugünkü anlamına 1980'den sonra kavuşmuştur. İlk defa Goethe tarafından 18. yüzyılda Paris ve Roma'nın kültürel zenginliğini ifade etmek için, daha sonra ise 1915 yılında İskoç plancı Geddes tarafından dönemin yeni büyük metropolitan alanlarını tanımlamak için kullanılmıştır. Kavramın anlamı ünlü plancı Peter Hall tarafından genişletilmiştir. Hall, 1966 yılında yazdığı "Dünya Kentleri" başlıklı kitabında dünya kentlerini dünyanın en önemli ekonomik aktivitelerinin yoğunlaştığı alanlar olarak tanımlamıştır. Dünya kenti, finans ve yönetimi de içine alan ekonomik, eğitimsel ve kültürel aktivitelerle birlikte, başta tıp ve hukuki konular olmak üzere değişik alanlarda uzmanlaşmış bireylerin yoğunlaştığı yerlerdir. Bu kriterlere göre Hall, Londra, Paris, Hollanda'nın Randstad Bölgesi, Moskova, New York, Tokyo ve Ruhr Vadisi'nin dünya kenti olduğunu ileri sürmektedir (Hall, 1984: 15–18).

Dünya Kenti kavramı, daha sonra Friedman ve Wolff tarafından geliştirilmiş, özellikle de yenidünya ekonomik sistemi ile bağlantılı olarak tanımlanmıştır. Friedman 1986 yılında yayınlanan eserinde "dünya kenti hipotezini"; "kentin dünya ekonomisine eklemlenme biçimi ve bu süreçteki mekânsal fonksiyonlar kentte oluşan yapısal değişiklikleri etkilemekte-

dir" şeklinde formüle etmektedir. Bu hipotez doğrultusunda dünya kentleri bazı göstergelerle birlikte dikkat çekmektedir. Bu göstergelere göre dünya kentleri, büyük bir ana finansal merkez, çok uluslu şirketlerin yönetim merkezleri, uluslararası kuruluşların yoğunlaşma oranları, hizmet ve imalat sektöründeki merkezileşme ve niceliksel büyümeler, nüfus büyüklüğü ve ana ulaşımın bir düğüm noktası haline gelmesi ile karakterize edilmektedir (Friedman, 1986: 69–83; Aslanoğlu, 1998: 141–142; Short & Kim, 1999: 53; Ercan, 1996: 61–65; Ertürk & Sam, 2011: 108–109). Bunun yanı sıra Friedman tarafından dünya kentlerinin ideolojik etkileme ve kontrol merkezleri olduğu da belirtilmekte ve "Dünya Sistemi" analizinin temel referanslarına bağlı olarak dünya kentleri; "merkez", "çevre" ve "yarı çevre" ülkelere ait olmaları açısından hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutulmaktadır (Ercan, 1996: 68). Sassen ise, dünya kentlerini sadece kontrol ve yönetim merkezleri olarak değil, aynı zamanda ticaret ve hizmet sektörü ile finansal yeniliklerin üretiminin de gerçekleştiği kentler olarak tanımlayarak dünya kenti kavramına yeni bir boyut kazandırmaktadır (Sassen, 1991: 25).

Küreselleşme, ulus devletin sınırlarını aşıp, ticaret ve sermaye akışkanlığını arttırarak hızlanırken; üretimde esneklik ve yeni işbölümü, yerel özelliklerin ve yerelleşmiş yeni üretim yapılarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu yerel birimler, kendi özelliklerini koruyarak dünya sistemi içinde söz sahibi olmaya çalışırken, dünya sisteminde kent ve bölgelerin ana yerel birimler olduğu söylemi giderek ağırlık kazanmaktadır. Kentin küresel olarak gelişen ekonomi ve toplum içindeki dönüşüm biçimlerini açıklayan, bu "küresel" ve "yerel" süreçler arasındaki karşılıklı bağlantılar olmaktadır (Hall, 1984: 69–83; Sassen: 1995: 28; Urry, 1999: 208–209; King, 1998: 187–190;

Tümertekin ve Özgüç, 1999: 34–52). Batı'daki sanayi kentlerinin birçoğu "sanayisizleşme" olarak adlandırılan bir sürecin sonucunda "üretim mekânları" olmaktan "tüketim mekânları" olmaya doğru evrilmekte ve küresel ekonomi içinde hizmet sektörünün en önemli kazanç alanını oluşturduğu mekânlara dönüşmektedir (Urry, 1999: 209).

Kentler bir yandan küresel turizm sektörü yatırımları, diğer yandan da küresel üretim ve tüketim kültürüne uygun yeni merkezi iş alanları ve lüks konut yatırımları ile sermaye için çekici hale gelmektedir. Öte yandan üretim biçimindeki değişimin (seri üretimden, esnek üretime geçiş) "farklılık" kavramına yüceltilen bir değer atfetmesi ile birlikte, toplumsal katmanlardaki çeşitlenme ve bu alanların giderek birbirinden, hem üretimde yüklendikleri işlevler hem de tüketim kalıpları açısından ayrışmaya başlaması kent mekânının da buna bağlı olarak daha çok "adacık" halinde şekillenmesine yol açmaktadır (Işık, 1994: 7–36; Işık, 1995: 98–106; Ocak, 1996: 32–40).

Kent merkezleri daha önce buralarda yerleşmiş bulunan üst gelir grupları tarafından terk edilmekte ve kentin çeperinde farklı gelir gruplarına hitap eden banliyöler ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durum, merkezi bölgelerin vergi gelirlerinde ve elde edilen rantlarda azalmaya neden olurken, belediyeler de hem sermayeyi hem de orta ve üst gelir gruplarını yeniden merkeze getirmenin yollarını aramaktadırlar (Knox, 1994: 258–261). Kentsel yenileme projeleri çerçevesinde merkezdeki çöküntü alanlarındaki konutlar, orta ve üst gelir gruplarını çekecek biçimde "soylulaştırılmakta", aynı zamanda da tarihi mekânlar restore edilerek yeni işlevlerle yeniden kullanıma açılmaktadır (Smith, 1986: 15–34).

3. Soylulaştırma

Kentsel yeniden yapılanmanın bir parçası olan "soylulaştırma" (gentrification), kent merkezinde yer alan fiziksel ve sosyal çöküntünün yaşandığı konut alanlarının fiziksel yapısının iyileştirilmesi sonucunda, yerleşim genelinde "sosyal sınıf" ve "mülkiyet yapısı" değişimine yol açmaktadır. Bu bağlamda, soylulaştırma süreci, "sosyo-ekonomik dönüşüm" olarak da ifade edilebilmektedir. Çünkü süreç bir yandan, yeni orta sınıf ve yoksul sınıfın karşılaşmasını olanaklı kılmakta, ancak yoksul sınıfın yerinden edilmesine neden olmakta; diğer yandan ise, eski kent içi alanlarda mülkiyet ve arazi değerleri üzerinden kentsel rantların yaratılması ile belirli sınıfların ayrıcalıklı konuma gelmesi sonucunu doğurmaktadır (Sam, 2010: 136).

Soylulaştırma, "sosyo-kültürel açıdan bozulmuş, çöküntüye uğramış, dolayısıyla fiziksel çevresi de bozulmakta olan alanlarda, özellikle de tarihi kent parçalarında, sosyal yapının ıslah edilmesi" olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanıma göre ise, soylulaştırma "köhnemiş olan eski kent içi alanlarının sokak veya mahalle ölçeğinde olmak üzere çeşitli girişimlerle eski işçi sınıfı veya yoksul alt sınıf kullanıcılarının yeni orta sınıf veya daha yüksek gelirli bir sınıf tarafından yerinden edilerek sınıfsal ve mülkiyet yapısı itibari ile değişime uğramasıdır". İlk olarak Londra'da 1960'lı yılların ortalarında işçi mahallelerindeki konutların orta-üst gelir grupları tarafından satın alınması ve bu alanların fiziksel anlamda değişime uğrayarak yeni konutların eskilerin yerini alması ile birlikte; Ruth Glass'ın bu trendi tanımlamak üzere soylulaştırma (gentrification) kavramını kullandığı bilinmektedir. Islah edilen bölgede sosyal ve ekonomik anlamda sınıfsal bir sıçrama, ekonomik bir dönüşüm ve yükselme beklenirken; bölgenin ıslahı ile varlıklı toplum kesimlerinin buraya çekil-

mesi ve yerel vergilerin arttırılması amaçlanmaktadır (Hamnett & Williams, 1980: 469–487; Atkinson, 2000: 149–165; Şen, 2005: 127–159; Ergün, 2006: 15–30; Özden, 2016: 152–157).

Kentsel yeniden yapılanmanın kapsamlı olarak gerçekleştiği yıllar olan 1960'ların sonları ve 1970'li yıllar soylulaştırma süreçlerinin de gerçekleşmeye başladığı yılları oluşturmaktadır. Süreç öncelikle Londra, Paris, San Francisco, Washington, Toronto ve Vancouver gibi belli başlı gelişmiş ülke kentlerinde görülmeye başlamış olup; soylulaştırma sürecinin ne zaman ve neden bu kentlerde başladığına yönelik açıklamalar farklılık göstermektedir. Bu yıllarda gelişmekte olan ülkelerdeki durum ile ilgili olarak çok az örnek yabancı yazında yer almıştır. 1990'lı yıllardan sonra ise, gelişmekte olan Meksika, Güney Afrika ve Ekvator gibi ülkeler ile ilgili çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu noktada soylulaştırma ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sürece ilişkin farklılık veya benzerliklerin tespit edilmesine yönelik önemli bir eksiklik bulunmakla birlikte; genel olarak soylulaştırma süreçlerinin ortaya çıkışında rol oynayan temel etmenler aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir: (Hamnett & Williams, 1980: 475):

— Kentlerin giderek büyümesi ve değişimi ile mekânsal erişebilirlik temelindeki tercihlerin değişimi,

— Nüfusun demografik ve hane halkı yapısındaki değişim,

— Yaşam biçimi ve tercihlerdeki değişim,

— Enflasyon ve yatırımlara bağlı olarak konut fiyatlarındaki göreli değişim,

— Büyük kentlerdeki istihdam ve mesleki yapının değişimi.

Soylulaştırma süreçlerini açıklamak üzere kullanılan kuramsal yaklaşımlar, "geleneksel yaklaşım" ve "eleştirel yaklaşım" olarak iki kategoride ele alınabilmektedir. Geleneksel yaklaşımın ilk dönem araştırmalarında soylulaştırma süreci, semt değişimlerini tanımlayan ve sosyal değişimlere vurgu yapan bir biçimde ele alınmıştır. Sosyal değişimler çerçevesinde daha çok soylulaştırıcıların demografik tanımı ve kültürel tercihlerinin önemi vurgulanmıştır. Bu araştırmaların bir diğer özelliği de, sürecin nerede meydana geldiği, nasıl yayıldığı ve soylulaştırıcıların kimler olduğu gibi sorulara dayalı olarak gerçekleştirilmiş olması ve sürecin nedenlerinden çok etkileri üzerinde durulmuş olmasıdır. İlk dönem araştırmaları açısından bir başka eğilim, 1960'lı yıllarda İngiltere'de kaydedilmiştir. Londra'da belli başlı işçi sınıfı semtlerinin orta sınıf tarafından ele geçirildiğinin gözlenmesi, soylulaştırma sürecinin nedenlerine yönelik araştırmaların başlamasına neden olmuştur (Hamnett & Williams, 1980: 469–487).

Geleneksel yaklaşımın son dönem araştırmalardaki etkisi ise, talep yönlü yaklaşım çerçevesinde kendisini göstermektedir. Tüketici tercihlerini ön plana çıkaran bir yaklaşımla, soylulaştırmaya kentsel gelişim sürecinde yaşanabilecek doğal bir olgu olarak vurgu yapılmaktadır. Eski kent merkezlerinin eskimeye ve çöküntü alanları haline gelmeye başlaması ile hane halklarının buradan ayrılması da doğal bir hareketlilik olarak karşılanmakta olup, soylulaştırma süreci küçük ölçekli ve geçici bir süreç olarak ele alınmaktadır. Diğer yandan soylulaştırıcıların kimler olduğu sorusu talep yönlü yaklaşımın da temelini oluşturmakta ve kentsel yeniden yapılanma sürecindeki ekonomik olanaklardan yararlanarak yüksek gelir düzeyine kavu-

şan aynı zamanda küresel kültürün taşıyıcısı olan "yeni orta sınıf" veya "genç profesyonellerin" tüketim tercihleri ve kültürel kimliğinin önemi üzerinde durulmaktadır (Kurtuluş, 2003: 75–99). Bu yaklaşımda ayrıca tersine bir hareketle banliyölerden kent içine doğru yeni bir hareketliliğin olup olmadığı araştırılmakta ve kent içi alanların çok kültürlü ve kimlikli dinamiklerine dayalı yaşamının yeniden tercih edilmeye başlanması soylulaştırma sürecinin en önemli nedenlerinden biri olarak görülmektedir. David Ley, soylulaştırıcıların kendi kültürel referansları ve demografik karakterleri üzerinde durmakta ve soylulaştırıcıları kültürel farklılıkları tercih eden ve homojenlikten kaçınan bir kesim olarak ifade etmektedir (Ley, 1986: 521–535).

Eleştirel yaklaşımda ise, soylulaştırma süreci, politik iktisat bakış açısı ve arz yönlü bir yaklaşım ile konut piyasasındaki yeniden yatırım olanakları ile sermaye birikim süreci ilişkisine dair genel toplumsal dinamiklerin analiz edilmesini içerecek şekilde ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, ekonomik yeniden yapılanmanın soylulaştırma sürecini nasıl başlattığı ve sonuçlarının kimler üzerinde etkili olduğu konusuna yoğunlaşmaktadır. Eleştirel yaklaşıma göre, mekânsal düzeydeki eşitsizliklerin temel yaratıcı mekanizması, kapitalizmin eşitsiz gelişme dinamikleridir (Smith, 1986: 21). Bu bağlamda, Harvey, bir yandan, emek süreci içinde yaratılan artı değere kapitalist güçler tarafından el konulmasının kent mekânındaki eşitsizliklerin temelinde yattığını ifade ederken; diğer yandan kentsel taşınmazlar etrafında oluşan spekülatif aktivitelerin de bu eşitsizliği katmerli hale getirdiğini belirtmektedir. Kent çevresinde yaratılan eşitsizliklerin en çarpıcı örneğini, kent merkezlerinde oluşan "çöküntü bölgeleri" oluşturmaktadır (Harvey, 2003: 143–179). Smith ise, bu alanlarda yaratılan yoksulluğun kentsel ye-

nileme süreci ile nasıl tekrar bir rant sağlama aracı haline dönüştürüldüğünü ve bunun sonucunda da bu kesimlerde yaşayan alt gelir grupları ve marjinal kesimlerin nasıl dışlandıklarını ve "yeni orta sınıfların" bu alanlara nasıl el koyduklarını açıklamaktadır (Smith, 1984: 15–24).

Eleştirel yaklaşımda, soylulaştırma sürecinin analizinde Neil Smith'in geliştirmiş olduğu "rant farkı kuramı" (rent gap theory) önemli bir açıklama aracı rolü görmektedir. Rant farkının oluşumunda kamusal ortaklıklar veya diğer özel fonlar ile gerçekleştirilen konut stokundaki iyileştirmeler gerilemiş olan eski kent içi alanlarında yeniden yatırım sürecini başlatmaktadır. Bu bağlamda, bireysel yatırımlar tek başına konut piyasasındaki yeniden yapılanmayı açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Rant farkı kuramı, konut ve arazi piyasasındaki yeniden yatırım sürecini açıklamada, sermayenin banliyöleşme biçimindeki yapılaşmaya yönelmesi ile bunu takip eden süreçte yeniden değerlenen eski kent merkezlerine yönelmesi arasında bir nedensellik ilişkisi kurmaktadır. Bu bağlamda, yeni banliyölerin oluşumuna yönelen sermaye hareketi ile birlikte kent merkezlerindeki gerileme, beraberinde bu iki alan arasındaki değerlenme oranları açısından rant farkını yaratmaktadır.

Smith'e göre, kentsel yeniden yapılanmayı biçimlendiren süreç şu şekilde özetlenmektedir (Smith, 1986: 20–22; Smith, 2015: 38):

— Banliyöleşme ve rant farkının ortaya çıkışı,

— İleri kapitalist ekonomilerin sanayisizleştirilmesi ve beyaz yakalı işgücünün artışı,

Mekânsal merkezileşme ve eş zamanlı olarak sermayenin âdemi-merkezileşmesi,

— Kâr oranlarının düşüşü ve sermayenin döngüsel hareketi,

— Demografik değişiklikler ve tüketim biçimlerindeki değişiklikler.

Eleştirel yaklaşımda kent mekânının dönüşümüne ilişkin olarak post modern yorumlar da sunulmaktadır. Ley ve Cybriwski post-endüstriyel kentlerde kültür ve sınıf oluşumunda temel değişim yolu ile soylulaştırmayı açıklamakta; Zukin ise, post-endüstriyel kentlerde kültür ve sınıf oluşumundaki değişim bağlantılarını teorileştirmektedir (Ley, 1980: 238–258; Zukin, 1987: 129–147; Soja, 1994: 1–39). Türkçe literatür incelendiğinde ise, soylulaştırma sürecinin toplumsal boyutunun analizine dayalı çalışmaların ağırlıklı olduğu görülmektedir (Keyder, 2000b: 206–221; Enlil, 2000: 46–49; Uzun, 2000: 54–61; İslam, 2003; İslam, 2005: 121–137; Behar & İslam, 2006, Ahunbay & Dinçer & Şahin, 2016).

Özetle, gerilemiş eski kent içi alanların yoksul ve marjinal gruplardan kurtarılması biçiminde algılanan soylulaştırma süreci, var olan sorunlara yönelik bir politika önerisi getirmekten çok, kentsel eşitsizliği arttıran bir etkiye sahip görünmektedir. Nitekim uluslararası alandaki ve ülkemizdeki uygulamalar değerlendirildiğinde, çoğunlukla restorasyon ve rehabilitasyon sürecine giren tarihi semtlerin eski kullanıcılarının konutlarını satma, kiraya verme gibi yollarla terk ettiklerine tanık olunmaktadır. Dolayısı ile kullanıcıların istekleri dışında ve mecbur kaldıkları için yaşadıkları mekânları terk etmesi, soylulaştırma sürecinin bir taraftan bazı sorunları çözerken, diğer taraftan yeni sorunlar yarattığını doğrulamaktadır.

Soylulaştırma sürecinin sadece banliyölerden kent merkezine bir geri dönüş hareketi olarak yorumlanması, sığ bir açıklamaya neden olmaktadır. Bu bağlamda, soylulaştırma sürecinin toplumsal ve ekonomik boyutlarının birlikte ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çünkü soylulaştırma sürecinin toplumsal boyutunun ön plana çıkarıldığı talep yönlü yaklaşımda, soylulaştırıcıların kültürel tercihleri ve demografik karakterlerine vurgu yapılarak sürecin ardındaki ekonomik etmenler göz ardı edilmektedir. Diğer yandan soylulaştırma sürecinin ekonomik boyutunun analiz edildiği arz yönlü yaklaşımda ise, rant farkı kavramı kullanılarak sermayenin rolü ön plana çıkarılmakta, ancak yaşam süreçleri, kişisel tercihler ve zevkler gibi kentsel yerleşimde önemli toplumsal etmenler geri plana itilmektedir.

7

BAĞIMLI KENTLEŞME*

Toplum ve tarih dışı kalmak, azgelişmiş veya gelişmekte olan konumunda kronikleşen bir süreklilik göstermek, kader değildir ve olmamalıdır. Çünkü bu, başlı başına bir zihniyet meselesidir. Başka bir ifadeyle, gelişmişliğin veya geri kalmışlığın temelinde, düşünsel kapasitelerin her daim düşünceyi üretebilecek yeni bir yaklaşım tarzını benimsemiş olmaları ya da tam tersi bir yönde hareket etmeleri yer almaktadır. Bu anlamda, gelişmişliğe veya azgelişmişliğe bir zihniyet ya da yaklaşım tarzı açısından bakıldığında, onun, bir kader olarak görülmesi kendiliğinden geçerliliğini yitirmektedir. Nitekim bu konuda, İsviçre ve Hollanda en çarpıcı örnekler olarak karşımızda durmaktadır. Bilindiği üzere, İsviçre dünya'nın çikolata imparatoru olan ülkesidir. Ancak bu ülke, çikolatanın hammaddesi olan kakaoyu kendi topraklarında üretememektedir. Çünkü iklim koşulları buna uygun değildir. Buna rağmen İsviçre, dünya çikolata imparatorudur. Bunun nedeni, kurduğu çikolata imparatorluğunu sürdürebilir kılan örgütlerinin hem tek tek kendi içerisinde hem de diğerleriyle olan ilişkilerinde üst düzeyde organize olabilmesidir. Bu nedenle İsviçre, geçmişte "taşıma suyu ile değirmen döndürülemez"

* Bu çalışma, Rıza Sam ile birlikte kaleme alınan ve "*Örgütlenemeyen Bağımlı Kentlerin Kronikleşen Benzerlikleri*" başlığı ile "*Sosyo-Kültürel Farklılık ve Alaşım Mekânları. Kent ve Kentler" (Ed. N. Sam & R. Sam), Bursa: Ezgi Kitabevi, 2012 içinde* yer alan makalenin yeniden düzenlenmiş ve güncellenmiş halidir.

diyenlere günümüzde bunun olabileceğini kanıtlamak suretiyle son derece anlamlı bir mesaj vermektedir. Aynı şeyler, Hollanda için de geçerlidir. Hollanda çok küçük bir coğrafi alana sahiptir. Öyle ki, Türkiye'nin Konya ilinin yarısı büyüklüğünde olan bir ülkedir. Ancak Konya ilinin yarısı büyüklüğünde olan Hollanda bugün esas geçimini tarım sektöründen kazanan ülkelere domates ihraç ederek adeta bir ders vermektedir.

Her iki ülkede yer alan örneklere bakıldığında, geçmişte, gelişmiş ve zengin sayılabilmek için olması gerekenler arasında gösterilen elverişli doğa şartları ve yeraltı-yerüstü zenginlikleri bulunmamaktadır. Ancak bunların bulunmamasına rağmen her iki ülke yine de zengindirler. Bunun nedeni, yaşamsal öneme haiz olan örgütleri bünyelerinde bulundurmaları ve bunların da çok organize olarak fonksiyonel bir biçimde hareket etmeleridir. Bu sayede, dünya üzerinde coğrafi mekân olarak küçük kalsalar da yayılarak büyüme ve gelişme olanağını elde etmektedirler. Burada trajik olan şey, onca elverişli doğa şartlarına, yeraltı-yerüstü kaynaklarına ve insan birikimine sahip olan ülkelerin geri kalmaya namzetlikleridir. Bu bağlamda yapılan çalışmada da geri kalmış, azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde örgütlenememeyi doğuran ve bağımlı hale gelmeye neden olan kronikleşen benzerlikler ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

1. Bir Ekonomik Ürün ve Mübadele Değerinin Yaratılamaması

Kentleri bağımlı kılan ve onların örgütlenmelerini engelleyen hususların başında, yeni ürünleri ortaya koyamamaları dolayısıyla da bunlar üzerinden bir mübadele değerini yaratamamış olmaları yer almaktadır. Belli bir üretim kolunda veya sektörde yer alan dolayısıyla üretken nitelikte faaliyet

gösteren herkes bu hususa çok vecız bir biçimde dikkat çekmektedir: "yeter ki elinde satacak bir malın veya ürünün olsun". Bu veciz ifadenin buradaki hayati önemi, tartışmalı bir soruyu aydınlığa kavuşturmasıdır. Özellikle "ürün mü parayı satın alır yoksa para mı ürünü satın alır" karşılaştırmasında aydınlığa kavuşturulan şey, "ürünün parayı satın aldığıdır". Özetle bununla anlatılmak istenen şey, üretim faaliyetlerini askıya almış bir ülkenin kentlerinde doğanın verdiklerinin dışında elde para olsa bile bir şey üretilemediği için aç kalınabileceği ve yaşamın sırf bu nedenden ötürü yitirilebileceğidir. O halde kentler bu anlamda olmak üzere, bir insan bedeninin açılımı olarak kendilerini özerk kılacak koşulları sağlamak için her daim ekonomik bir niteliği ve mübadele değeri olan ürünleri üretmek durumundadırlar. Başka bir ifade ile işlem hacminin yaratımına yönelik ekonomik bir değere süreklilik kazandıramadıklarında yok olmaya veya bağımlı yaşamaya mahkûmdurlar. Bu nedenle kentlerde ekonomik ürünlerin çeşitlenmesi ve bunların mübadele değerlerinin yaratılarak dolaşıma sokulmasının hayati bir önemi bulunmaktadır.

Ekonomik değerler, genelde değerlerin ekonomik karakterini belirleyen karşılıklılık ve göreliliğin aynılarının oluşturulmaları sayesinde ortaya çıkmaktadırlar. Bu iki sürecin her birinin diğerinin aynı anda hem nedeni hem de sonucu olduğu zaman da devreye üçüncü bir süreç girmektedir. Bu üçüncü sürecin adı mübadeledir. Böylelikle bu mübadele süreci sayesindedir ki, bir nesne uğruna kendini inkâr etmenin zorunlu oluşunun o nesneye yüklediği değer, aynı zamanda ekonomik bir değer haline gelmektedir. O zaman nesneleri ekonomik değerlere dönüştüren şey, sürekli bir biçimde arzu duyanların kendi aralarında ve mübadele içinde gerçekleştir-

dikleri ilişkilerdir, denilebilir (Simmel, 2009: 76–80). Bu mantık çerçevesinde Rothbart, Robinson Crusoe için dahi, belli bir ekonomik ürünün ve mübadele değerinin yaratılarak ortaya konulmasını şarta bağlamıştır. O, bize, "tüketmeden önce üretebilmelisin ki tüketebilesin", demektedir. Rothbart, bu üretme işlemi ile insanın, çevresini kendi dışında bulunan canlıların yaptığı gibi kullanmak yerine tabiatın sağladıklarını amaçları doğrultusunda şekillendirebileceği ve değiştirebileceği düşüncesindedir. Özetle Rothbart'ın belirtmek istediği şey, insanların yaşadıkları alanlarda hayatlarını sürdürmeleri ve gelişebilmeleri için sadece üretimin yeterli olmadığı, mübadelenin de gerektiğidir. O, aynı zamanda, mal sahibi olmanın tek yolunun da, üretim yapmaktan ve mübadelede bulunmaktan geçtiğini söylemektedir. Daha açık bir ifadeyle zenginliği elde etmek isteyenler, bundan sonra ya onu bizzat üretmek ya da onun üreticisinden başka ürünlerle takas yapmak durumundadırlar (Rothbart, 2009: 33–41). İşte tam da bu noktada kentler en önemli mübadele merkezleri olarak karşımızda durmaktadır.

Braudel de bu konuda "kent olmadan mübadele olmaz" diyerek bir anlamda kentlerin özerk olarak varolma koşullarını ortaya koymaktadır (Braudel, 2001: 105). Başka bir ifadeyle kentler, ancak yakın ve uzak çevreler veya bölgelerle çok sıkı hizmet ilişkileri kurduklarında ya da geliştirdiklerinde var olabilirler. Geçmişte ve günümüzde bu hizmet ilişkisinin sürdürülmesinde, vazgeçilmeyen öğelerin başında ticaret ve sanayi gelmektedir. Öyle ki, bunlardan ilki olan ticaretle sürekli bir alışveriş sağlanmasaydı ve değişim amacıyla mal tedarik etmek için de ikincisi yani sanayi olmasaydı kentin yok olup gitmesi kaçınılmaz olurdu. Bu anlamda kentler, varlık koşullarının sürekliliğini, değinilen bu ayak izlerini

bünyelerinde bulundurmalarına borçludurlar (Pirenne, 1991: 102–105). O halde kentlerin büyüyüp gelişmeleri ve diğer kentlerin önüne geçmeleri, bu düşünce çerçevesinde yeni üretim tarzlarını geliştirmelerini gerektirmektedir. Böyle bir gereklilik, ancak, yeni uzmanlaşmış emekçiler, idareciler, dağıtıcılar ve kontrol ediciler üzerinden (Kıray, 1999: 131) ekonomik bir değer inşa edildiğinde ve bir mübadele değeri yaratıldığında anlamlıdır. Çünkü bu husus, kentlerde, mesleklerin ve zanaatların çeşitlenmesine bağlı uzmanlık alanlarının artışını beraberinde getirmektedir. Bu da arzu edilebilir bir kentleşme, kentsel büyüme ve gelişme anlamına gelmektedir (Kılıçbay, 2000: 142).

Bunun nedeni kentlerin, her şeyden önce en üst düzeydeki iktisadi işbölümünün ve işbirliğinin merkezi olmasıdır. Başka bir ifadeyle kentler, bu bağlamda olmaları koşuluyla, ne kadar genişlerse işbölümünün ve işbirliğinin belirleyici koşullarını da o kadar fazla üretmektedirler. Çünkü kentler, kentli bireyleri kendi alanlarında üstat olarak anılabilecekleri bir uzmanlığa zorlamaktadır. Böylelikle kent hayatı, insanların hayatta kalmak için doğayla giriştiği mücadeleyi, bir anlamda insanlar arası bir kazanç mücadelesine dönüştüren bir hayat haline gelmektedir. Buradaki kazanç, doğadan ziyade başka insanlardan elde edilmektedir. Çünkü uzmanlaşmanın kökleri, sadece kazanç elde etme yolundaki rekabete dayanmamaktadır: satıcı, müşteride sürekli yeni ve farklı ihtiyaçları ortaya çıkarma yolunu bulmak zorundadır. Daha açık bir ifadeyle, henüz tüketilmemiş bir gelir kaynağı, kolay ikame edilemeyen bir işlev bulmak için verilen hizmette uzmanlaşma şarttır. Bu süreç, kamusal ihtiyaçların farklılaşmasını, incelik kazanmasını ve zenginleşmesini teşvik etmektedir. Bütün bunlar, kişisel farklılıkların artmasına, tinsel ve ruhsal

özelliklerin bireyselleşmesine neden olmaktadır (Simmel, 2003: 98–99).

Denilebilir ki, değinilen bu farklılıklar ve bireysellikler özelinde, her kente dair bir kentlilikten veya kentsellikten bahsedilebilir. Bununla, diğer başka şeylerin yanında belli bir işbölümüne ve işbirliğine dayanan, egemen üretim tarzıyla genelde tutarlı ve dengede olan dolayısıyla da hiyerarşik faaliyet düzenine yaslanan bir toplumsal biçim veya yaşam tarzı kastedilmektedir. Başka bir ifadeyle kentlilik ya da kentsellik, toplumsal artık ürünün niteliksel anlamda önemli bir miktarının mekânın belirli bir noktasında yoğunlaşmasını gerekli kılmaktadır. Bunun nedeni, üretim tarzının, hem nesnel hem de öznel olarak, sadece tüketilen nesneleri değil, aynı zamanda tüketimin usulünü de üretmiş olmasıdır (Harvey, 2003: 187–207). Nitekim bu ilişkisellik, günümüzdeki küresel kentlerin ağsal ilişkileri üzerinden daha da net takip edilebilmektedir. Özellikle de küresel niteliklere haiz olan kentlerde iki farklı düzeyde gerçekleşen bir durumla karşılaşılmaktadır. Bunlardan ilki kentlerin bir taraftan yüksek düzeyde uzmanlık isteyen hizmetlerin üretimi için gerekli olan piyasalar için değerlendirilmesi; diğer taraftan ise, sınır ötesinde bulunan kentlerin bilgi, teknoloji, meta ve para akışları için çok önemli merkezler olarak görülmesidir (Kiper, 2007: 84).

Kuşkusuz her iki durumda da, birbirleriyle bağlantılı düğümler dizisi olabilen, sınırsız biçimde genişleyebilen ve yeni düğümlerle bütünleşebilme özelliği olan ağların ve ağsal yapıların belirleyiciliği söz konusudur. Bu ağsal yapılara ahenkli bir şekilde yaslanarak onlarla bütünleşen tüm toplumsal yapı ve yapılanmaların, dengesini bozmaksızın yeniliklere gidebilmesi, son derece açık ve dinamik bir sistem ha-

line gelebilmesi her zaman beklenilebilir (Castells, 2005: 621–623). Nitekim bu anlamda, geçmişte fabrikalarda üretilen onca top'tan, uçaktan, kamyondan ve vagondan sonra günümüzde artık bu yerlerde kendi kendimize seri halde fabrikasyon konutlar üretmemiz gerektiği üzerinde durulmaktadır. Başka bir ifadeyle kentlerde üretilen konutlar, tıpkı fabrikalarda üretilen arabalar gibi bir gerece dönüştürülmek istenmektedir (Corbusier, 2010: 239–247). Böyle bir üretim ve dönüşümün özerk bir biçimde gerçekleştiği kentleri, Weber, "malların ve aklın dağıtım merkezi" olarak nitelemektedir (Weber, 2000: 61). Doğal olarak bu özellikleri bünyelerinde barındıran kentlere herkes, bir Tamil atasözünde de değinildiği üzere, "iflas ettiklerinde koşmaktadırlar" (Braudel, 2001: 279).

O halde, geçmişte, şimdi ve gelecekte kentin gelişmesine bağlı olan herkesi kucaklayabilecek bir büyüme makinesi geliştiremeyen veya bu makinenin kentsel bir koalisyona dönüşmesini gerçekleştiremeyen, küresel koşullara yerel yapıların geliştirdiği yanıtları içinde taşımayan, esnek bir zeminde özgürce düşünülemeyen, merkezi hükümet veya belediyelerin girişimiyle yaşadığı sorunları bir girişimcilik merkezi üzerinden çözemeyen kentlerin (Aslanoğlu, 2000: 26–35), özerk hale gelmeleri, özgün nitelikte ekonomik ürünler inşa etmeleri dolayısıyla da başlı başına bir mübadele yaratmaları mümkün değildir. Nitekim geçmişte fabrika kentler olarak anılan Manchester, Osaka ve Detroit gibi merkezler, akışlar uzamı ve örgütsel model ağları üzerinden üretimlerini gerçekleştiremedikleri için bugün fabrika kentsel mekân özelliklerinin ortadan kalktığı birer hayalet kent haline gelmişlerdir (Hardt-Negri, 2002: 307).

2. Piyasa Sisteminin Yıkıcı Etkilerini Telafi Edebilecek Sosyal Devlet Anlayışının Kurumsallaşamaması

Kentler, merkezi anlamda üretim, dağıtım ve tüketimin çok çetin rekabet koşullarında yapıldığı alanlardır. Bilindiği üzere çetin rekabet koşulları, serbest piyasa ağı ve ilişkileri içerisinde sadece bu rekabet koşullarını yaratabilecek, dolayısıyla da üretim ilişkileri ile üretim güçlerinin kontrolünü tekel oluşturabilecek şekilde elinde tutanlara bir avantaj sağlamaktadır. Büyük bir çoğunluk ise, bu avantajın rasyonel yarar doğrultusunda paylaşımından mahrumdur. Doğal olarak bu durum, kaynakların bilinçsizce tüketilmesine, adil olmayan bir paylaşıma ya da yağmalamaya açık kapı bırakarak, sosyal adaleti tesis edecek ilke ve değerlerin teminatı olabilecek sosyal devlet uygulamalarını işlevsizleştirmektedir. Dolayısıyla da kamusallığın ve kamusal yararın çok yönlü ve çok boyutlu içinin boşaltıldığı yerlerde herkes korunaksız hale gelmektedir. Bu nedenle, amacın aracı meşru kıldığını düşünenler ve onu rasyonelleştirenler, aynı zamanda bu anlayış çerçevesinde birbirlerine yok edici bir düşman gözüyle bakmaktadırlar. Hobbes'in ifadesiyle, adeta "her birey bir diğerinin kurdudur", denilebilir. O halde, böyle bir durum içerisinde bulunanların, daraltılmış bir yaşam alanında kalmaya mahkûm oldukları ve kendilerini geçindirecek kaynakları tedarik etmede de yoğun bir biçimde kıtlık çektikleri ileri sürülebilir.

Kentler bu anlamda, herkesin herkesle buluşmasına izin verilmeyen, farklılıkların kompozisyonu üzerinden fark yaratılamayan alanlar haline gelmektedir. Özellikle de dengeli büyümenin gerçekleştirilemediği, birbirinden farklı üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasında bir denge tesis edilemediği ve kalkınmanın sembolik düzeyde salt imaj oluşturmak

üzere kaldığı durumlarda, rekabetin kendisi, rekabet dışılaştırıcı etkiler doğurmaya başlamaktadır. Kentler, bu rekabet dışılaştırıcı etkilerin en yoğun yaşandığı ve hissedildiği mekânlardır. Bunun nedeni, güç eşitsizliklerini pekiştirici bir biçimde yapılandıran güç tekellerinden ileri gelmektedir. Bu bağlamda, kentlerin bazı mekânları güç tekellerinin gökdelenleri haline gelirken, bazı mekânları da bu gökdelenlerin gölgesinde yaşamak durumunda kalmaktadır. Bu yerlerde çok yönlü ürünlerin üretilmesi ve mübadele değerlerinin yaratılması mümkün değildir. Çünkü serbest piyasa ağı ve ilişkileri, işleyiş mantığı çerçevesinde, güç dengelerini ahenkli bir bütünlükte kuramayan kentlerde ve merkezlerde yoksulluk ve yoksunluk yaratan yıkıcı bir güç haline gelmektedir. Bu yıkım gücünün etkilerini bertaraf edebilmek için güçlü bir sosyal devlet anlayışına ve onun kurumsallaşmasına ihtiyaç vardır. Sosyal devlet anlayışının olmadığı ve onun kurumsallaşamadığı yapı ve yapılanmalar içerisinde herkes, piyasa mantığının telafisi mümkün olmayan etkilerine savunmasız bir şekilde katlanmak durumundadır.

Sosyal devletin en belirgin özelliği, ekonomik ve sosyal hayatın kişi ve toplum yararına düzenlenmesi, bu alanların devlet tarafından etkin bir biçimde yönlendirilmesidir. Sosyal devlet, toplumun kalkındırılması ve geliştirilmesini amaçlayan, sosyal refahı ve sosyal dengeyi sağlamaya çalışan bir devlettir. Dar anlamda emek ve sermaye arasındaki dengenin korunmasını ve çalışanların milli gelirden adil pay almasını, işsizliğin önlenmesini, işgücünün korunmasını ve çalışma şartlarının düzenlenmesini, geniş anlamda ise, toplumdaki ekonomik ve sosyal yönden güçsüz olan grupları koruyucu önlemleri içermektedir. Sosyal devlet güçlü gruplara karşı, güçsüzleri koruyarak sosyal dengeyi ve sosyal adaleti sağla-

makla yükümlü olan, yoksullukla savaşan, milli gelirden düşük pay alan grupları ekonomik baskıdan kurtaran, herkese mali gücüne göre vergilendirme yapan, dolayısıyla da çalışanların adil ücret almaları yönünde çaba sarf eden bir devlettir. Dünyada bunun en çarpıcı örnekleri modern ve kurumsal refah devleti modelleridir. Modern refah devleti modelinde, sosyal politika önceliklerinin başında tam istihdam gelmektedir. Bu sayede, herkese çalışma hakkı tanınmaktadır. Kurumsal refah devleti modelinde ise, çalışma hakkı yerine çalışılmayan durumları telafi eden sosyal güvenlik hakkı üzerinde durulmaktadır. Burada devletin kendisi, ilk başvurulacak istihdam yaratma yeri değil, bilakis ilk başvurulacak tanzim ve telafi makamıdır. İsveç, Almanya ve Avusturya bu modellerin en önemli temsilcileridir (Leba, 1998: 12–19). Her iki modelde de serbest piyasa ağı ve ilişkilerinin neden olduğu veya olabileceği yıkıcı etkilerin sosyal devlet anlayışı çerçevesinde ve kurumsallaşmış bir biçimde giderilmesi söz konusudur.

Bu bağlamda, gelişmişlik seviyesi ne olursa olsun sosyal devlet anlayışının farklı modeller çerçevesinde kuramsallaşamadığı ülkeler, devletler veya kentler, neo-liberal politikaların yıkıcı etkilerine kalmaya namzettir, denilebilir. Çünkü neo-liberal politikalar çerçevesinde gerçekleştirilen "finansal kuralsızlaştırma ve ödemeler dengesi, sermaye hesabının serbestleştirilmesini beraberinde getirerek krizlerin en iyi habercisi olduğunu" göstermektedir (Erdem, 2005: 277). Gerçi bu politikalar zaman zaman bir iktisadi akımın yol göstericiliğinde uygulamaya konan piyasa yönelimli reformların bir sunumu şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak bunlar, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşların geçiş sürecine yönelik yapısal uyum şartlarına bağlı politikalarını des-

tekleyen ve büyük ölçüde Washington Uzlaşması'na dayalı politikalardan oluşmaktadır. Bu politikaların temelinde özellikle iki ilke dikkat çekmektedir: İlki, fiyatlar üzerinde devlet müdahalesinin kaldırılmasıyla ekonomide arz ve talep dengesini sağlayacak bir fiyat sisteminin oluşturulmasıdır. İkincisi ise, dış ticaret ve döviz piyasası başta olmak üzere piyasalar üzerindeki kontrol ve kısıtlamaların kaldırılmasıyla ekonomilerin dış dünya ile etkileşimlerinin sağlanmasıdır (Ölmezoğulları, 2008: 260–261).

Fakat ne yazık ki, yapılan uygulamaların IMF, Dünya Bankası ve Washington Uzlaşmalarına endeksli oluşu, özellikle de döviz kuru ve reel ücret ayarlamalarının bahsi geçen yapıların iznine tabi tutulması, bir taraftan "komşunu diğer taraftan da işçini yoksullaştır" sloganına bir işlevsellik kazandırmaktadır. Böyle bir durumda, emek fazlasını tasfiye eden işyerleri, yeniden canlanma dönemlerine geçildiğinde, eski üretim düzeylerini emek girdilerini azaltarak sürdürmek zorunda kalmaktadır. Başka bir ifadeyle, azalan emek üzerinden elde edilmeye çalışılan verim artışlarıyla istihdam yaratamayan bir büyüme meydana getirilerek ayakta durulmaya çalışılmaktadır (Boratav, 2010: 76–81). Ancak ayakta durulmaya çalışılan zeminler son derece kaygandır. Çünkü burada betimlendiği şekliyle dış borçlar genelde denetimsiz olarak büyümektedir. Ayrıca mali çöküntüler de bir borç krizi ile iç içedir. Bunun sakıncası, dış borçların denetim dışı büyümesine bağlı olarak, ülkenin, sürekli bir biçimde uluslararası mali kuruluşların, finans kapitalin ve büyük alacaklı devletlerin denetimi altında tutulmuş olmasıdır. Kısaca, finansal sistemin içe ve dışa dönük olarak liberalleşmesi, dış bağımlılığı sürekli kılan, adeta onu kurumsallaştıran bir gelişme olarak ortaya çıkmaktadır (Boratav, 2010: 120–121).

Böyle bağımlılık yaratabilecek kurumsallaşmış bir gelişmeyi kentler ve kentsel mekânlar üzerinden de takip etmek mümkündür. Nitekim bugün, gerek ulusal, gerekse uluslararası sermayedarlar veya çokuluslu şirketler, tekelci güç oluşturmak ve bu gücü korumak için daima mekânsal stratejiler kullanmaktadırlar. Bu güçler, stratejik yerler ya da kaynaklar üzerinde denetim kurmanın çok önemli bir araç olduğunu düşünmektedirler (Harvey, 2004: 82). Bu bağlamda, belli bir mekâna bir şekilde kendini sabitlemeyi başarabilmiş büyük miktarlardaki sermayenin, başka bir yerdeki mekânsal sabitlenmenin gerçekleşme kapasitesini engelleyen bir etmen olarak hareket etmeye başladığı (Harvey, 2004: 97) ileri sürülebilir. Bu, başlı başına bir kıtlığın piyasa mantığı üzerinden kurumsallaşmasıdır. Başka bir ifadeyle sosyal devletin kurumsallaşamadığı veya iyi işletilemediği durumlarda, piyasa ve piyasayı elinde bulunduran güçler, piyasa mantığının işletilmesine açık tutulan kentlerde ve kentsel mekânlarda küçük bir azınlığın avantajı olabilecek büyük bir zenginliğin yaratılması çabasındadırlar. Ancak yaratılmaya çalışılan zenginliğin kendisi, "kıtlığa dayanan bir sistem içinde üretilmektedir" (Harvey, 2003: 131). Daha açık bir ifade ile belli bir kentsel mekânda, mekânsal ilişkiler hakkında soyut düşünebilme ve şemalaştırma becerisine sahip olanlar, bulundukları yerlerde mekânları aşıp onu bir kaynak gibi kullanma hakkını kendilerinde görebilmekte, buna karşın bu becerilerden yoksun olanlar kendilerini muhtemelen mekânın esiri olarak kabullenmektedirler (Harvey, 2003: 81). Bu durumda kentler, adeta zenginliği ve yoksulluğu daha çarpıcı bir biçimde barındıran, her ikisini de derinleştiren kurumlara dönüşmektedirler. Çünkü sosyal devletin yokluğunda bir tarafta üretim sürecinden dışlanmış ve kendi çözümlerini üretmeleri için piyasa koşulları ile baş başa bırakılan kitlelerin yoksulluğu-

nun daha da perçinleşmesi varken (Şengül, 2007: 103–104), diğer tarafta kendi refah adalarında müreffeh bir biçimde yaşayanlar bulunmaktadır.

Doğal olarak kentsel mekânlar üzerinde böyle bir durumun varlığı, varsıl kentli bireyler ve aileler için herhangi bir sorun teşkil etmese de piyasanın yıkıcı etkilerini yaşayanlar için telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurmaktadır. Bunun nedeni, her ikisinin yürüdükleri, koştukları zemin ve kulvarların farklılığından kaynaklanmaktadır. Öyle ki, birisi için ulaştıkları, yaşadıkları, elde ettikleri başlı başına sahip olunan bir konfor ve lüks iken diğeri için bunlar ancak hayal edilebilir. Piyasanın kentler ve kentli bireyler üzerindeki bu yıkıcı etkilerinin üstesinden ancak sosyal devletin kurumsallaşması sayesinde gelinebilir. Çünkü farklı güç dengelerini birbirleriyle ahenkli bir dengede buluşturmakta ve tutmaktadır. Aksi bir durumda, yani sosyal devlet anlayışının benimsenip kurumsallaşması gerçekleşemediği sürece piyasanın yıkıcı etkilerinden ne kentlerin ne de kentli bireylerin kaçması mümkündür.

3. Kamusal Yararın Toplumcu Belediyecilik Çerçevesinde İnşa Edilememesi

Toplumcu belediyecilik, bir kentin birbirinden farklı mekânlarında kıtlık içerisinde, kendilerine sınır çizilen daraltılmış yaşam alanlarında hayatlarını öğrenilmiş çaresizlikler içerisinde sürdürmek zorunda kalanlara, yaşadıkları dengesizlikleri kamusal yarar doğrultusunda rasyonel hizmetler üreterek dengeye getirebilecek olan örgütsel bir yapıdır. Bu belediyecilik anlayışında, kaynaklar israf edilmeden, kalıcı nitelikte ve ekolojik temelli bir ekonomik kalkınmanın sağlanması hedeflenmekte ve bundan herkese bir pay verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Genel itibariyle toplumcu belediyecilik uygulamaları, belediyelerin gereksinim duydukları mal ve hizmetleri üretmek için yatırım yapmaları ve halka bazı hizmetleri daha ucuza sağlayacak belediye iktisadi teşebbüslerini kurmaları biçiminde gerçekleşmektedir. Bu belediyeler, yatırımlarını halka piyasa koşullarından daha ucuza mal ve hizmet sağlamak gibi kamusal amaçlarla gerçekleştirmektedir. Burada, kamunun ekonomiye yatırımcı olarak müdahalesi vardır. Toplumcu belediyeciliğin bir diğer boyutu da kent parlamentosu, mahalle komitesi gibi araçlarla halkın yönetime katılımının sağlanmasıdır. Bu belediyecilik anlayışının en olumlu tarafı, uygulandığı kent merkezlerinde günümüzün küreselleşme koşullarında dahi olanaklı olduğunu göstermesidir. Nitekim uygulandığı kent merkezlerinde, kamu hizmeti sunabilmek için özelleştirme ve küresel piyasalara borçlanmanın zorunlu olmadığını fazlasıyla kanıtlamaktadır (Şahin, 2009: 342- 350). O halde, buradan hareketle toplumcu belediyeciliğin öncelikli görevi, toplumsal çabalarla oluşturulan rantı, yine toplumun hizmetine sunmaktır. Toplumcu belediyecilik anlayışı, rant ve spekülasyon temelli zenginleşme yerine, üretimi ve üretici belediyeciliği öne çıkarmaktadır. Üretici belediye, denetleyici belediye olmanın yanında, hizmeti de ya doğrudan ya da aktif sorumluluğunun gereklerini yerine getirerek dolaylı olarak kendisi üretmektedir (Ergun-Gül, 2009: 313). Piyasa mantığının işleyişini kendi içerisinde saf dışı bırakarak, mavi bayrak almayı başarabilmiş düzenli ve düzeyli "yavaş kent" (citta slow) denilen uygulamalar, bu belediyecilik anlayışının en iyi örnekleri arasında sayılabilir. Ancak bu belediyecilik anlayışının, kentlerin bütün mekânlarını temsil edici bir kabiliyeti bulunmamaktadır. Örneklerine daha çok ekstrem düzeylerde rastlanılmaktadır.

Bugün gelinen noktada ise, belediyelerin asıl görevleri olan kamusal yararlar doğrultusunda rasyonel hizmet ve karar üretme işlevlerinden gittikçe uzaklaştıkları olgusuyla karşılaşılmaktadır. Ekonomik niteliği olan kaynakları özelleştirme çabaları, bu uzaklaşmayı yeterince aydınlatmaktadır. Nitekim günümüzde belediyelerin, kamu yönetiminin yeniden yapılanması çalışmaları kapsamında ve kamu işletmeciliği kavramı çerçevesinde, kentsel kamu hizmetlerini piyasaya ihale eden kurumlara dönüştükleri görülmektedir. Özellikle uygulamada tarımda destekleme politikalarından vazgeçilmesi, esnek üretim modelinin yaygınlaşması, kentte emek gücünün yeniden üretimine yönelik sosyal adaletçi hizmetlerin sunumundan vazgeçilmesi, işsizliği ve yoksulluğu derinleştirmesi, (Şengül, 2007: 103) bir anlamda toplumcu politikaların esamesinin okunmadığına işaret etmektedir. Bu ise, yeni bir mülk sahipliği ve değeri yaratımının piyasalara devredildiğini göstermektedir.

Kaldı ki, mülk sahipliği doğası gereği, mülkiyet değerlerini arttıran iktisadi politikalarla piyasada karşılık bulmaktadır. Oysa toplumcu politikalar, mülk değer artışları üzerinde sıkı bir kamu denetimini gerektirmektedir. Toplumcu politika mantığı, bu denetimin, mülk sahipliğine erişemeyen toplumsal kesimlerin ihtiyaçlarını gözeten bir yaklaşımla yapılmasını gerekli kılmaktadır. Buna karşın yaratılan değer artışları üzerinden bir taraftan mekânsal ve sınıfsal ayrışmalar artan oranda görülmeye başlamakta, diğer taraftan da kamu harcamalarının bütün toplumsal kesimlere eşit yönde dağılmasının önüne engeller konulmaktadır. Bu da toplumcu politika alanının gittikçe zayıflatılması anlamına gelmektedir. Doğal olarak toplumcu politika alanının zayıf olduğu veya zayıflatılmaya çalışıldığı bir yerde, kentin sosyal yaşamına hâkim

olan kamusal hizmetler, refah koşulları, topluluk katılımı vb. alanlar hâkim sınıfın meşruiyet alanları olarak biçimlenebilmektedir. Bu durum, aynı zamanda sosyal hak kazanımlarının konusu olarak kentsel gerilimlerin de en önemli kaynağı konumundadır (Şen, 2010: 321–322).

Kuşkusuz böyle bir gerilimin temelinde, belediyelerin kamu hizmetlerini yerini getirir iken işletme mantığı ile hareket etmeleri yer almaktadır. Buna göre, kente yönelik olarak alınacak kararlarda ya da yapılacak yatırımlarda; kamu, kent ya da kentli yararından çok ekonomik getiriler ve kârlılık belirleyici olabilmektedir. Bu durumda belediyelerin başarısı, artık, kentine ve kentlisine götürdüğü kamu hizmetlerinin niteliği ile değil, yöresine çekeceği yatırımın miktarı ve kârlılığı ile ölçülür hale gelmektedir. Ancak belediyelerin başarısı olarak görülen bu durum gittikçe kronikleşen bir hal almaya başlamaktadır. Öyle ki, bir yarış ortamı içine itilerek veya bizzat bu ortama kendileri girerek ülkelerine ya da kentlerine daha fazla dış sermaye çekebilme telaşı içinde olan belediyeler, bir taraftan iç ve dış borçlanmalarının artışına bağlı olarak bir borç çıkmazı içine girerken, diğer taraftan da kamusal kimliklerinden gittikçe uzaklaşmaktadırlar. Nitekim günümüzde belediyelerin özellikle geleneksel merkezler ve iş kolları yerine tüketime odaklı yeni iş alanları ve iş merkezlerine önem vermeleri, bunun en açık göstergesidir (Kiper, 2007: 79–81). Kısaca, her şeyin bir pazarlama mantığı çerçevesinde işlevsel kılınmaya çalışılarak, rant amaçlı kaynakların yaratılması söz konusudur. Ancak rant amaçlı kaynaklar ne kadar fazlalaşırsa, kentli bireylerin toplumcu belediyeciliğin yokluğunda bir kaybeden olarak bulundukları mekânlara yabancılaşmaları ve oradan uzaklaşmak zorunda kalmaları da bir o kadar kolaylaşmaktadır.

4. Kamusal Alanları Piyasaya Açan Özel Ticari Düzenlemelere Gidilmesi

İthalat ve ihracat dengesini kuramayan bu nedenle de cari açığın yarattığı etkileri bir kriz olarak yaşayan ülkeler, üretken nitelikte ve tamamen kendilerine yeterli olabilecek bir ekonomiyi başarılı bir şekilde uygulama olanağı bulamadıklarından bugün geldikleri aşamada borçlarının faizlerini dahi ödeyemez durumdadırlar. Özellikle de 2001 krizi sonrası ivme kazanan yasal ve kurumsal düzenlemeler sonucu kamusal kurum ve kuruluşların büyük bir çoğunluğu, geniş anlamıyla özelleştirme süreci dâhilinde mülkiyeti özel kişilere geçsin veya geçmesin, ekonomik rasyonalitenin hâkim olduğu birer piyasa aktörü haline gelmişlerdir. Bu çerçevede kamulaştırma uygulamaları, yani kamu yararının artık özelleştirme ile tanımlandığı bir ortamda gerçekleştirilmeye çalışılan kamulaştırma, aynı zamanda piyasalaştırmanın aracı konumundadır. Aralarında beliren fark şudur: Özelleştirme kamu faaliyetlerini özel sektöre devrederken, kamulaştırma özel mülkiyet rejimine tabi taşınmaz bir metayı devralarak piyasa kullanımına sokmaktadır. Başka bir ifadeyle yapılan kamulaştırmalar, piyasalaşmamış özel mülkiyeti piyasalaşmış alana açarak piyasayı yaratma, genişletme ve derinleştirmede özellikle piyasanın işlemediği ya da tıkandığı noktalarda başat rol oynayan uygulamaları temsil etmektedir. Burada dikkat çeken husus, bu uygulamaların bir süre sonra yer ve yön değiştirmesidir. Başka bir ifadeyle piyasalaştırma adına alınan her acil kamulaştırma kararı, aynı zamanda acil bir tekelleşmeyle birlikte el ele gitmektedir (Kaya, 2011: 210–215).

Harvey, bu duruma "el koyarak birikim" adını vermektedir. Bu birikimin, bir dizi varlığı düşük maliyetle sermaye birikiminin hizmetine sunan çok özel bir işlevi vardır. Bu hu-

sus, aşırı birikmiş sermayeye ele geçirilecek yeni alanlar açmaktadır. Nitekim dünyanın belli bir kesimindeki devalüe edilmiş varlıklara dikkatlice bakıldığında, bunların, başka bir yerde kârlı yatırım fırsatlarından yoksun sermaye fazlaları tarafından kâra dönüştürülmek üzere satın alındıkları (Harvey, 2004: 124–125) görülmektedir. İşte tam da bu noktada devlet, kendi elindeki varlıkları ve kaynakları özel sektöre devrederek, daha önce zorunlu olarak yürütmüş olduğu etkinliklerin piyasanın işleyişi içinde görülmesinin önünü açmaktadır. Böylelikle kamusal alanların ticarileştirilmesine bağlı olarak devletin işleyişi içerisinde sermayenin belirleyiciliği egemen bir konuma yükselmektedir (Ercan, 2005: 380). Bu anlamda son yıllarda gerek Dünya'da gerekse Türkiye'de kamusal alanları piyasaya açan ve bu konuyla ilgili özel ticari düzenlemelere gidildiğini gösteren mekânsal politikaların dört temel biçimiyle karşılaşılmaktadır.

Bunlardan ilki, doğal varlıkların sermayeleştirilmesi başlığı altında toplanabilecek olan tarım, orman ve kıyı gibi kamusal alanların yapılaşmaya açılmasıdır. İkincisi, devletin mülkiyetinde ya da tasarrufunda bulunan alanların kullanımının satış, devir, tahsis vb. yollarla özelleştirilmesidir. Üçüncüsü, acil kamulaştırma, kentsel dönüşüm gibi yasal araçlarla mülkiyete el koyma ve onu yeniden düzenleyerek dağıtma yöntemidir. Dördüncü biçim ise, ayrıcalıklı imar haklarıyla donatılmış bir kentsel toprağın (arsanın) çeşitli finansman modelleriyle geliştirilerek yüksek rant üretir hale getirilmesidir (Çavuşoğlu, 2011: 44).

5. Sosyal İlişkilerin Sınıfsal Temeller Üzerinde Çeşitlenememesi

Kentlerin, sosyo- kültürel farklılık ve alaşım mekânı haline gelebilmeleri, alternatif sunabilmeleri, bütünsel bir kimlik

oluşturabilmeleri, yaşadıkları değişimleri tür ve derece olarak ortaya koyabilmeleri, onların, sosyal ilişki ağlarını, sınıfsal temeller üzerinden inşa etmelerine ve çeşitlendirmelerine bağlıdır. Bu, aynı zamanda hem kentlerin hem de kentli bireylerin sosyal ilişki ağlarını asimetrik bir biçimde birbirinden farklı sınıfsal temellere dayandırdıkları sürece özerk olarak tanınmaları ve tanımlanmaları anlamına gelmektedir. O halde, sınıf içi ve sınıflar arası asimetrik ilişki ağları inşa edilemediği sürece, kentlerin ve kentli bireylerin özerk olmaları beklenilemez. Özerkliğin olmadığı bir yerde ise, sosyal ilişkiler bağımlılık temelinde sürdürülmek durumundadır. Çünkü sınıfsal çeşitliliğin olmadığı bir yerde, tek bir sınıfın tekelciliği egemen konuma yükselmektedir. Böylelikle güç eşitsizliklerinin dengesiz bir biçimde sürdürüldüğü patolojik bir durum ortaya çıkmaktadır.

Sınıflar, genel anlamda bireyüstü kişilerden ziyade, üretim ilişkileri içerisinde paylaşılan bir konumları olan ve kendilerini sınıfsal bilinçleri üzerinden kolektivitelere dönüştürebilen fail gruplardır, denilebilir (Callinicos, 1998: 179). Bu fail gruplar, hem kendi içlerinde hem de dışında bulunanlar ile yoğun bir mücadeleye girerek toplumsal bir gerçeklik kazanmaya çaba gösterirler (Öğütle & Çeğin, 2010: 79). Buna göre sınıfların birbirinden farklılaşması, aynı zamanda sosyal ilişkilerin kurumsal düzeyde farklılaşmasıdır. Başka bir ifade ile farklı sınıfsal oluşumlar, farklı sınıfsal yapılar arasındaki ilişkileri tanımlamaktadırlar. Burada sınıf oluşumuyla, belli bir sınıf yapısının biçimlendirdiği çıkar temelinde, o sınıf yapısının içerisinde örgütlenmiş insan birlikteliklerinin oluşumunu meydana getiren sosyal ilişkiler; sınıf yapısıyla da özelde bireyler ya da aileler tarafından doldurulan boş bir konum veya spesifik pozisyonlar, genelde ise sınıflar arasın-

daki özel konumsal sosyal ilişkiler dizisi kastedilmektedir (Wright, 1997: 9–10). Bu anlamda sınıfların, geçmişte ve şimdinin içerisinde tarihsel, sosyal, kültürel, ekonomik ve sınıfsal şuur bakımından belli bir ortak noktası olan ve bu ortaklığı gelecekte de sürdürme kapasitesi bulunan, "aynı konumdaki insan grupları" oldukları ileri sürülebilir (Narin, 2005: 57). Buna göre belli bir mekânda birbirinden farklı sosyal sınıflar ne kadar fazlalaşırsa, o mekânlarda yer alan sınıfların her birinin bir bütün olarak sosyal işbölümündeki yeri aracılığıyla tanımlanmasına dayalı çeşitlilik de o kadar artacak demektir (Becker, 1989: 130).

Ancak bu çeşitliliğin gerçekleşebilmesi bir yerde sınıf birliği algılarını geliştirecek bileşenlere veya sınıf bilinci ölçütlerine bağlıdır. Bu bileşenler veya ölçütler, "kimlik", "muhalefet", "bütünlük" ve "alternatif"ten oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle bir sınıftan bahsedildiğinde onun bir sınıf olarak tanımlanabilmesi için, öncelikli olarak sınıf üyeleri arasında ortak bir kimliğin olması, bu kimliğin hem kendinin hem de farklı sınıfların çıkarlarının muhalefetini içermesi, bu iki bileşenin bir araya gelerek sınıf üyelerinin sosyal durumunu ve genel olarak da toplumu tanımlayan bir bütünlüğü ortaya koyması ve son olarak da mevcut iktidar ilişkileri karşısında bir alternatif oluşturması gerekmektedir (Jacoby, 2010: 167). Böylelikle hayat tarzları uzayı içerisinde gruplar arasındaki her rekabet, farklı sınıfların hem kendi içlerinde hem de kendi dışında yer alan sınıflarla mücadelesinin gizil ancak temel bir boyutu haline gelmektedir. O halde, toplumsal uzayda ortak konumlar içinde olunmadığı ve tüketim alanında da gerçekleşen paylaşılan yatkınlıklar ortaya çıkmadığı sürece sosyal sınıflardan söz edilemez (Bourdieu, 1984: 101–114). Bu bağlamda, sınıf ölçütlerinin yokluğunda ya da onların iyi iş-

letilememesi durumunda, orada, sınıf temeline dayalı asimetrik sosyal ilişkilerin çeşitlilik yaratabileceği düşünülemez.

Bu nedenle, her farklı sosyal sınıf, kendini tanımlamak, diğerlerinden kesin çizgilerle ayrılabilmek ve kolektivite inşasının gerektirdiği yapısal kapasiteden mahrum kalmamak için bilinç ve örgütlenmesini asimetrik ilişkiler çerçevesinde inşa etmek durumundadır (Mann, 1986: 219). Bu sayede, her sosyal sınıfın kendi sınıf sisteminin işleyiş mantığı çerçevesinde üretimin olduğu kadar tüketimin de örgütlenmesini belirlediği görülebilir (Castells, 2014: 65). Bu, gerek üretim gerekse tüketimde farklı seçeneklerin bir tercih olarak kullanılmasına uygun bir zemin hazırlamaktadır. Çünkü kentler ve kentsel mekânlar, çeşitliliğin mekânlarıdır. Buna göre, çeşitliliğin olmadığı ya da yaratılamadığı yerlerde tabi olma zorunluluğu doğmaktadır. Bu da bağımlılık anlamına gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle çeşitliliğin sınıfsal temeller üzerinde inşa edilemediği yerlerde gerçekleşen üretim ilişkileri, egemen konumda olanların sınıfsal güçlerinin ilişkileridir. Bu yönüyle egemen sınıfsal güçler, başlı başına bir tahakküm biçimidir (Hirst, 1977: 137). Doğal olarak böyle bir tahakküm biçiminin olduğu yerlerde birbirine denk olan güçlü "çoklu yapılardan" ziyade "ikili yapılar" karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda, bir sınıf tekelciliğinden bahsedilebilir.

Örneğin bu anlamda Harvey (2003: 158), düşük gelirli kiracı sınıfına konut sağlayan ev sahiplerinden oluşmuş bir sınıf tekeline işaret etmektedir. Bunun yanı sıra Harvey, bu tekelci sınıfın karşısına nerede bulabilirlerse orada ev kiralamaktan başka seçeneği olmayan ve hiçbir şekilde kredi bulamayacak olan bir konut tüketicileri sınıfını koymaktadır. Harvey, bu konuda, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir ev sahipleri sınıfı ortaya çıktığını, ancak tüketicile-

rin seçenekleri olmadığı için, ev sahiplerinin bir sınıf olarak tekel gücünün oluştuğunu söylemektedir. Bu tekel gücü, ev sahipleri her ne kadar kendi aralarında bireysel olarak birbirleriyle rekabet etseler de bir sınıf olmanın gerektirdiği ortak davranış örüntülerini sergilemelerinden ileri gelmektedir. Örneğin, sermayenin getiri oranı belli bir düzeyin altına indiğinde, konutları piyasadan çekme konusunda tereddüt etmemektedirler. Bu sayede ev sahipleri, kapitalist bir piyasa değişimi ekonomisinde, mekânın içerdiği tekelci niteliğin sonucu olarak, bazı durumlarda daha fazla kazanç sağlamanın yollarını keşfetmiş olmaktadır. Burada sermayenin belli ellerde toplandığı ve kıtlığa dayalı bağımlılığın sürdürülmek istendiği ikili yapılarda kentsel sistemdeki bütün beklentiler, toprak ve mülk değerlerinin yükselmesi ve sabit sermaye varlıklarının üretim olanaklarının kullanılabilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunu sağlamanın en emin yolu ise, kent büyümesini sürekli desteklemektir. Ancak burada, başka hiçbir şeyi denetlemeden fiziksel genişlemeyi denetlemek sadece kıtlığın artmasına uygun bir zemin hazırlamaktadır. O halde bireysel ve sınıf tekelci kiraların genel kiralar içinde egemen konuma gelmesi, kapitalist piyasa değişim ekonomisi ve buna bağlı siyasal ve yasal kurumlardaki evrim sürecinin belirli bir kentsellik biçimiyle ilgilidir. Kısaca, tekelci kapitalizm, tekelci kirayla el ele yürümektedir (Harvey, 2003: 158–177).

Sonuç itibariyle bağımlı bir kentleşmeyi tanımak ve anlamak, bir yerde Tekeli'nin de işaret ettiği gibi (1977: 95) dünya kapitalist sisteminin çevresinde yer alan ülkelerin, örgütlü kesimlerinin, sınıflarının özellikle de burjuvazisinin bağımlı konumlarından gelen niteliklerini ortaya koymayı gerektirmektedir. Böylelikle bir kenti tek boyutlu hale geti-

ren ve bağımlılığını sürekli kılan sorun yaratıcı dinamiklerin neler olduğu ve bunların beslendikleri kaynaklar aydınlığa kavuşturulabilir.

6. Enformel Sektörün Önlenemeyen Yükselişi

Sosyal ilişkilerin sınıf temelleri üzerinden çeşitlendirilememesi ve sosyal devletin piyasa güçlerinin norm sarsıcı etkilerini telafi edememesinin doğal sonucu olarak korumasız kalan ve hayatlarını idame ettirmek zorunda olan çok sayıdaki işgücü kendi istihdam alanlarını formel sektörden çok enformel sektörde yaratmışlardır. Bu durumun nedenleri arasında, sektörler arasında dengeli bir dağılım olmaması, sektörel güç dengelerinin tesis edilememesi, işsiz kalan nüfusun büyük bir çoğunluğuna farklı sayıda ve türde istihdam alanları yaratılamaması, nitelikli emek gücünün yetiştirilmesinde karşılaşılan zorluklar, vasıfsız emek gücünün vasıflı işlerde istenen düzeyde emilememesi, vb. sayılabilir.

Bugün dünya kentlerine bakıldığında kent düzeyinde enformel sektörün önlenemeyen bir yükselişinin olduğu görülmektedir. Ancak enformelleşme farklı gelişmişlik seviyelerine sahip ülkelerde kendini doğuran nedenlere bağlı olarak farklı şekillerde etkiler göstermektedir. Örneğin OECD ülkelerinde işgücü piyasalarındaki enformelleşme oranı % 18 iken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran % 40 seviyelerine çıkmaktadır (Schneider, 2004: 7–12). Heintz ve Pollin'e göre, işgücü piyasalarında değişen enformelleşme oranlarına bakıldığında, sürekli enformel artış gösteren ülkeler arasında Arjantin, Bolivya, Brezilya, Kolombiya, Ekvator, Endonezya, Meksika, Paraguay, Venezuela, Burkina Faso, Gine, Kenya, Moritanya, Macaristan, Hindistan, Bali, Pakistan ve Tunus yer almaktadır. Bu ülkelerde, beş yılda, altı ile on yıl arasında ve on yıldan fazla sürede değişen enformelleşme

oranları, kimi ülkelerde % 40-% 50, kimilerinde % 52-% 65, kimilerinde % 67-% 75, kimilerinde de % 77-% 90 aralığında seyretmektedir (Heintz & Pollin, 2003). 1999–2007 yılları için 151 ülke arasında yapılan bir değerlendirmede Türkiye 68. sırada yer almakta olup, bu yıllar için ortalama oranı % 31,3'tür (Schneider & Buehn & Montenegro, 2010: 28–30). 2003–2015 yılları için 31 Avrupa ülkesi arasında yapılan değerlendirmede ise, 2015 yılı itibari ile Türkiye'nin %27,8 oranı ile 3. sırada yer alacağı tahmin edilmiştir (Schneider, 2015: 4).

Bu yüzdelerden hareket edildiğinde işgücü piyasalarının yeni yapılarının içinde iki temel sıkıntı ile karşılaşılmaktadır. Bunlardan ilki yeni işgücü piyasalarında artan işsizlik karşısında yer bulabilmenin oldukça zorlaşmasıdır. İkincisi ise, sahip olunan işlerin devamlılığının sürekli kısalmasıdır (Gooby, 2004: 19). Bu durum, enformel istihdam biçimlerinde sosyal güvencelerin ortadan kaldırıldığını, işten çıkarılma ve çalışma sürecinde ortaya çıkabilecek her türlü olumsuzluğa karşı işçilerin korumasız bırakıldığını göstermektedir (Düll, 2003: 5–6). Nitekim enformelleşme sürecinin en tehlikeli yanlarından biri de, işçilerin emeklilik, sağlık güvencesi gibi haklardan mahrum kalmalarıdır. Bugün bu husus öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, Amerika Birleşik Devletleri'nde bile enformel sektörde çalışan işçilerin sadece % 16'sı emeklilik hakkını kazanabilmektedir (Gallagher, 2007: 65–67). Hiç kuşkusuz böyle bir enformelleşme sürecinin temelini, sermaye sahiplerinin, istihdam yapılarını, piyasadan gelen talepleri karşılayabilecek ucuzlukta ve hareketlilikte yeniden düzenleme istekleri oluşturmaktadır (Atkinson, 1985: 9).

Bu sektörün, kentlerde, örgütlenmemiş düzeyde iş olanaklarına yönelik emek arzı artışları devam ettiği sürece ortadan

kalkması mümkün değildir (Tekeli, 1977: 60–61). Bu arz artışlarının, ikili yapıların bir gereği özellikle de gecikmiş sanayileşmenin sonucu sermayenin belli kesimlerde toplandığı, bir üretim faktörü olarak yetenekli işçilerin sınırlı sayıda tutulduğu her yerde (Şenyapılı, 1978: 11–12), enformel olarak kendisini göstermesi kaçınılmazdır. Enformel sektör içerisinde yer alanlar bir şekilde kendilerinin olduğu kadar içinde yer aldıkları sistemin de yaşaması için önemli işlevler üstlenmektedirler. Özellikle sisteme devingen işgücü ve ucuz emek sunmaktadırlar. Bunun yanı sıra, tüketim toplumunun gereklerine uygun bir yoğunluğu yaratmakta ve sisteme karşı radikal tavır alabilecek kitlelerin piyasaya katılımını sağlamaktadırlar (Özer, 2004: 79). O halde, yapılacak olan yatırımlar düşük düzeyde tutuldukları sürece, emek piyasasının kendiliğinden yapısını belirleyecek olan ucuz emek kullanma yönündeki eğilimler güç kazanacaktır. Nitekim bugün, piyasaların liberalleşmesi adına emek kesimini koruyan düzenlemelerin giderek artan oranda ortadan kaldırılmasıyla da formel kesimin içinde bile başlı başına bir enformelleşme yaşanmaktadır (Özar & Ercan, 2004: 206–207). Ancak bu durum, övünülecek bir şey değildir. Çünkü bir yerde gereğinden fazla örgütleşememişlik varsa orada iş hayatı, kentin bütün merkezi yerlerinde yüzmeye başlayacaktır. Bu nedenlerden ötürü bir kentin kendisine büyük bir kent statüsü verilse de o kent, gelişememiş veya az gelişmiş bir büyük kent olarak anılmaktan kendini kurtaramayacaktır. Kıray'ın İzmir üzerine yapmış olduğu çalışmada tam da bu hususa dikkat çekilmektedir (Kıray, 1998: 103–105).

Wacquant da enformel sektörün kent düzleminde sayısal artışına dayalı olarak, onun neden olabileceği ileri düzeydeki marjinalliğin negatif etkileri üzerinde durmakta ve bunların

altı ayırıcı özelliğine değinmektedir. Bunlardan ilki, ücretli emeğin gittikçe toplumsal istikrarsızlık ve hayat güvencesizliği vektörü olmasıdır. İç istikrarsızlığa düşen, heterojen bir içyapıya kavuşan, kendisi farklılaşan, çevresi farklılaşan ücretli iş, istihdam dünyasının bölgelerine hapsolmuş insanlar için eskiden homojenlik, dayanışma ve güvence kaynağı iken; artık, toplumsal hizipleşme ve istikrarsızlık kaynağına dönüşmektedir. İkincisi, makroekonomik akımlardan, ekonomideki dönemsel dalgalanmalardan, küresel akımlardan işlevsel bir kopuştur. Üçüncü ayırıcı özellik, mekânsal sabitleme ve damgalanmadır. Bu, bütün işçi sınıfı bölgelerine yayılmak yerine, tecrit edilmiş, sınırları çizilmiş bölgelerde yayılma eğilimi göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle, hem içeridekiler hem de dışarıdakiler bu mekânları, "sosyal bir araf" ve "cüzzamlıların lanetli toprakları" olarak algılamaktadırlar. Dördüncü sırada, mekânsal yabancılaşma ve mahal'in çözülmesi yer almaktadır. Özellikle mekânsal damgalama sürecinde madalyonun öbür yüzünde mahal'in kendisi çözülmeye başlamaktadır. Yani, insancıl, kültürel yapısı tanıdık toplum kesimlerini elekten geçirmiş bir yerin yok olması söz konusudur. Marjinal kent sakinleri kendilerini burasıyla tanımlamaktadırlar. Beşinci sırada hinterlandın yok oluşu yer almaktadır. Bu, yaşanabilir hinterlandın yani iç bölgenin ortadan kaybolması ve mahalin daha da yıpranması anlamına gelmektedir. Son sırada da toplumsal parçalanma, simgesel yarılma ya da güvencesizlerin tamamlanmamış doğumu gerçekleşmektedir. Bütün bunlar, sınıfların pekişmesi yerine çözülmesi için daha geniş bir ortam yaratmaktadır. Bu anlamda burada yaşayanlar, artık geçmiş kent yoksulluğu türlerinden ayrı olarak tanımlanabilecek bir risk yoksulluğu ile karşı karşıya kalmak durumundadır (Wacquant, 2007; Wacquant, 2011: 258–269). Bu durum, yalnız gelişmemişlik-

ten kaynaklanan bir durum değil, tam tersine gelişmişliğin içerisinde yer almaktadır.

Işık ve Pınarcıoğlu da "Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği" isimli çalışmalarında bu hususa değinmektedirler. Yazarlara göre, gelişmiş ülkelerde görülen yeni yoksulluk, kıtlık yoksulluğundan farklı olarak risk yoksulluğuna geçişin emarelerini içinde barındırmaktadır. Bu anlamda kıtlığın yaşandığı bir toplumda, eşyanın tabiatı gereği, gereksinim duyulan temel ihtiyaçlar kıt olduğu için yoksulluğun yaşanması kaçınılmaz hale gelirken; gelişmiş ülkelerde sisteme bir şekilde tutunulduğu için böyle bir kıtlık sorunuyla karşılaşılmamaktadır. Fakat refah devletinin sağladığı korunaklı ortamın ortadan kalkışı ve bilgi toplumunun neden olduğu işgücü azalışı karşısında, geniş bir kitle işini kaybetme riski ile karşılaşabilmekte; bu da çalışan kesimlerin sistem dışına atılma tehlikesi ile birlikte yaşamasına neden olmaktadır (Işık & Pınarcıoğlu, 2001: 71).

7. Siyasi Aktörlerin İnşaat Sektörüne Yönelik Popülist ve Pragmatist Politikalara Eğilim Göstermeleri

Toplumsal eşitsizlik, ekonomik gerileme, ücretli emeğin değerinin azalışı, misyon ve vizyon kaybı, amaç ve araç dengesinin kurulamaması, beklentilerin çok alt düzeyde kalması ve benzeri nedenler, kentlerin ve tüm kentsel mekânların en önemli yoksunluk ve yoksulluk kaynaklarını oluşturmaktadır. İnşaat sektörü tam da bu noktada siyasi arenada yer alan aktörler için devreye sokulan en önemli araçlardan biridir. Bu sayede, sembolik anlamda yaşanılan yerde, büyümeye, kalkınmaya, gelişme ve ilerlemeye yönelik bir izlenim verilerek, sorunun kendisi sürekli ertelenmektedir. Nitekim Dünya'daki ve Türkiye'deki uygulamalar da buna işaret etmektedir.

Genel anlamda inşaat sektöründeki büyümenin şu üç amaca hizmet ettiği düşünülebilir: İlki, siyasetin kitlesel destek ve taban oluşturması, ikincisi, reel ücretlerdeki kaybın rant ile telafi edilmesi, ve üçüncü olarak kısa dönemli kaynak ve finansman ihtiyacının karşılanmasıdır. Bunun yanı sıra imar afları ile özellikle düşük gelirlilerin toplumsal kentsel rantlardan pay almalarına imkân tanınmasıyla bu kesimlerin siyasal desteğinin alınması da hedeflenmektedir. Bu yolla, reel ücretlerdeki gerileme ve gelir adaletsizliği gibi olumsuz etkilerin yumuşatılmaya çalışıldığı öne sürülebilir. Ayrıca inşaat sektöründeki canlanma ve büyümenin sağlanılmasıyla, işsizliğin, geçici ve dönemsel olarak azaltılabileceği düşünülmektedir. Kısaca, siyasi aktörler, inşaat sektörünü hem ekonominin sürükleyici sektörü hem de ekonomik yeniden yapılanmanın yarattığı bazı sorunları çözmenin aracı olarak değerlendirmek eğilimindedir (Balaban, 2011: 20–26).

Doğal olarak, değişik yollarla ödünlerin verildiği, toplumda yaşam kalitesi standartlarının düşmesine göz yumulduğu, meşruiyetin aşındırıldığı, dolayısıyla da toplumdaki kişilerin kısa erimli isteklerinin bir araya gelmesinin ortaya çıkardığı sonuçların toplum için iyi olmayacağının çok iyi bilinmesine karşın oy alabilmek, siyasal güç kullanma tekelini koruyabilmek adına bu isteklere boyun eğilmesinin önünü açan popülist ve pragmatist politika ve uygulamaların her birinin uygulandıkları yerlerde sistemi darboğaza itmesi kaçınılmazdır, denilebilir. Bunun nedeni, popülist ve pragmatist uygulamaların çağdaş devletin vatandaşlık anlayışının temel dayanağı olan eşitlik anlayışının yerine geçerek, onu, hem aşındırmaya hem de eritmeye başlamış olmasıdır (Tekeli, 2001: 199–201). Bu eşitlik anlayışı sürekli aşındırıldığı ve eritildiği dolayısıyla da sistemin kendisi sürekli darboğazda

kaldığı içindir ki, işçiler, memurlar ve bir şekilde memleketinden göç edenler, kendi olanakları ile işverene ve kamuya yük olmaksızın günün koşulları uyarınca plansız teriminin tüm olumsuz niteliklerini taşıyan mahallelerini hem kurmak hem de bu yerlerde plansızlığın çok uzun süreler içerisinde neden olduğu sorun yaratıcı etkileri yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum, geçmişte olduğu gibi günümüzde de tüm dünyada emeği bu yoldan daha ucuza mal edebilen işverenler ile işsizlik sorununa çözüm bulamayan hükümetlerin bir stratejisi olarak işlevsel kılınmaktadır (Şenyapılı, 2004: 195).

Başlı başına sorun olan bu stratejinin durdurulması bir yana dünyanın birçok yerinde daha da ivmelendirilmesiyle özellikle kentleşme sürecinde ortaya çıkan sermayenin ve emeğin değişen konumları üzerinden yeni mekânsal farklılaşmalara zemin oluşturabilecek yeni kentsel rantlar oluşturulmak istenmektedir. Nitekim bugün, metropoliten formda gecekonduların oluşturduğu alt kentleşme örüntülerinin yanında biçim ve içerik olarak farklılaşmış yeni alt kentlerin ortaya çıkışı, üretim ilişkileri ve paylaşımda yeni bir dönemin mekânda somutlaşmasına işaret etmektedir. İthal ikameci dönemde üretimi temsil eden emek kesiminin gecekondularının yanında, tüketimi temsil eden, sermaye birikimi, eğitim, mesleki uzmanlaşma ve gelir düzeyi yoluyla bölünmüş orta ve üst sınıflara göre tasarlanmış, planlı alt kentler doğmaktadır (Kurtuluş, 2005: 86). Ancak bu alt kentlerin her biri popülist ve pragmatist politikalar nedeniyle telafisi mümkün olmayan sorunları bünyelerinde barındırmaktadırlar.

O halde, yaşanılan yerde uygulanmaya çalışılan popülist ve pragmatist nitelikteki politikalar, icra edildikleri yerlerde estetik değerlerin ve yaşam kalitesinin büyük bir çoğunluk

için arttırılmasına yönelik kaygılardan oldukça uzaktır, denilebilir. Ayrıca inşaat sektörünün sınırsız ve kontrolsüz bir biçimde büyümesine dayanan bir ekonomi politiğin sorunsuz bir şekilde sürdürülmesi mümkün değildir. Çünkü gereğinden fazla gerçekleştirilen inşaat ve emlak maliyetlerinin ciddi düzeyde ekonomik, toplumsal ve çevresel düzeylerde krizlere neden olması kaçınılmazdır. Bu maliyetler kimi durumda ulusal düzeyde ortaya çıkarken kimi durumlarda da bölgesel ve küresel düzeylerde krizlere neden olmaktadır. Örneğin 2008'de başlayan ve dünyanın bütün büyük ekonomilerini ciddi biçimde etkileyen küresel ekonomik krizin en önemli nedeni, inşaat sektörü ve emlak piyasalarındaki irrasyonel büyüme ve bu tür bir büyümeyi temel alan konut finansman sisteminin çökmesidir (Balaban, 2011: 20). Böyle bir çöküntüyle karşılaşmamak ve kendi sonlarını hazırlamak istemeyen ülkeler, devletler, kentler ve bulundukları yerlerin yöneticileri, mekâna yapı sektörü üzerinden gösterdikleri hassasiyetten çok daha fazlasını yaşanılan yerin bireylerine yatırım yaparak göstermelidirler. Böylelikle kentlere karakterini verecek olan bireyler biriktirilmiş olunur. Edebali de bu hususa çok veciz bir biçimde dikkat çekmektedir: "insanı yücelt ki devlet yücelsin"

8. Enformel Konutların Rasyonel Üretimiyle Gittikçe Hantallaşan Bir Gelişememişlik

Kentler ve kentsel mekânlar, hantallaşan ve gelişme kaydedemeyen yapılarıyla adeta bir bağımlılık abidesidirler. Kuşkusuz bu hantallığın bağımlılık temelinde sürdürülmesindeki neden, farklı formel ve enformel ilişki ağlarının kilit noktalarında yer alan karar vericilerin maliyetleri yükselterek kıtlık yaratmış olmalarıdır. Bu durum, bir taraftan belli bir kesimin seçkinliklerini kendi istedikleri seçilmiş yerlerde

sürdürmesine; diğer taraftan toplumun büyük bir kesiminin formel veya enformel izne tabi olarak dışlanan ve istenmeyen yerlerde yaşamak zorunda kalmasına işaret etmektedir.

Böyle bir ayrımın ortaya çıkmasında, hatta kentleri ve kentsel mekânları bölmesinde arsa maliyetlerinin oldukça yüksek oluşu büyük bir rol oynamaktadır. David Ricardo, bu maliyetlerin yüksekliğini türetilmiş taleplerle açıklamaktadır. Buna göre, arsa talebi de, konuta olan talep nedeniyle türetilmiş bir taleptir (Karayalçın, 2010: 97–98). Dolayısıyla da arsa maliyetleri bu türetilmiş taleplere bağlı olarak sürekli yükselmektedir. Bilindiği üzere kentsel alanlar üzerinde kentsel karar vericiler ile birlikte kıt kaynaklar için mücadele eden çeşitli çıkar grupları bulunmaktadır. Kentsel kaynakları denetleyen, dağıtımını sağlayan ve toplum içindeki güç dağılımını yansıtan kentsel karar vericiler, kıt kaynaklara ulaşmak için yoğun bir biçimde mücadele eden gruplar arasında aracılık etmekte, bu gruplardan bağımsız olarak dağıtım sürecini etkilemektedir (Erder, 2006: 42). Çünkü bu kişiler, Bourdieu'nun ifadesiyle, anılan bu süreci etkilerken, "karar verici sıfatlarıyla kendi özgül sermayeleri ve tikel çıkarlarından dolayı, kendilerine konumlarını doğrulayan şeyler sunarken, kendi işlevlerine ve işleyiş düzenlerine geniş çapta boyun eğilmesini ve ilkelerinin kabulünü dayatacak bir güç söylemi üretmektedirler" (Bourdieu, 1996: 116–117). Dolayısıyla da bu süreçten bir şekilde olumsuz etkilenenler gerek formel gerekse enformel düzeyde yeni güç ilişkileri içerisinde yer almaya çaba göstermektedirler. İşte tam da bu noktada "kliantelist" veya "yeni himayecilik" biçimleriyle karşılaşılmaktadır.

Öyle ki, toprağın enformel biçiminde mülk edinilmesi bile, bu tür himayecilik ilişkilerinin sürdürülebilmesi için bir önkoşul haline gelmektedir. Çünkü politikacılar, çoğunlukla, halktan destek elde etmek, bu desteğin sürmesini sağlamak ve böylece kendi ellerini güçlendirmek amacıyla, keyfi bir tahsis mekanizmasının yarattığı ayrıcalığı ellerinde tutmayı tercih etmektedirler. Bir anlamda böylelikle yasadışı olan bir şeyin yasal hale gelebilmesi mümkün olmaktadır (Keyder, 2000: 177–189). Nitekim zaman zaman dünyanın azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinde işgal edilen arazilerde bir gecede inşa edilen konutların hükümet yetkilileri tarafından savunusu yapılmaktadır. Özellikle "gecekonduların bir zaruret ve ihtiyacın sonucu olduğu, burada oturanların hükümet yardımına muhtaç oldukları ve vatandaşlara yapılacak evlerin işyerlerine yakın semtlerde olması gerektiği" vurgusu yapılarak bu bölgede yaşayanlar himaye altına alınmaya çalışılmaktadır (Şenyapılı, 2004: 198). Bu nedenle, arazi işgalleri genellikle kolektif bir iş olarak kendi kâr paylarını alan müteşebbisler tarafından örgütlenen enformel bir ortaklığa dönüşmektedir (Keyder, 1999: 79).

Doğal olarak kuruluş ve yerleşme aşamalarını ticarileşmiş enformel konut piyasasının kendine özgü kurallarıyla tamamlayan yerleşmeler, bir süre sonra yavaş yavaş "formel kentsel sistem"'in içine girmeye çabalamaktadır. Belediye olma ya da belediye sınırları içine girme, bu sürecin bir başka aşamasını oluşturmaktadır. Bu eklemlenme çabası, yerleşmelere, hem yasallaşma şansını hem de enformel piyasanın ürettiği düşük yaşam standartlı alanlara kamusal kaynakların aktarabilmesi olanağını sağlamaktadır. Bu süreç kısaca, yerelleşmenin kurulması sürecidir. Burada belediye kurumunun işleyişi, kurucu belediyecilik olarak adlandırılan ağırlıkla

yerel olan sistemin kurulmasına yöneliktir. Kurucu belediyecilik, bu alanda, bir taraftan mülkiyet haklarının düzenlenmesiyle burada yaşayanlara meşruiyet sağlamakta, diğer taraftan ortak yaşama alanlarının düzenlemesiyle yerleşik ilişkiler sistemini kurmaktadır. Kurucu belediyecilik anlayışına göre, belediye kurumu buradaki konut alanlarının sorunlarını çözen bir kurumdur ve formelleşme ile bu alandaki asgari yaşam standardını sağlama çabasındadır. Bu yerleşikleşme, aynı zamanda bahsi geçen alanlardaki konut piyasasının formel konut piyasasıyla eklemlenmesini de sağlamaktadır. Bunun en önemli sonuçlarından biri de eklemlenme sürecinin, bu alanların konumunu yükseltmesi ve söz konusu alanlara yoksulların ve yeni göç edenlerin yerleşmesini güçleştirmesidir. Ayrıca bu süreç, bu alanlarda küçük mülkiyetin, bireysel tapunun yaygınlaşmasını sağlamakta ve daha çok küçük müteahhitlerin yaşamasına uygun, “yeni orta sınıf alanları” oluşturmaktadır. Burada kurulan yeni fiziksel ve toplumsal ilişkiler sistemi, esas olarak iki uçtaki kesimleri, yoksulları ve büyük sermayeyi sistem dışına itmektedir. Burada dikkat çekici olan şey, yerel karar vericilerin, yeni iş alanları açmamalarının yanı sıra, mevcut iş piyasasını da denetim altına almamış olmalarıdır. Bu da bölgede var olan enformel iş piyasasının desteklenmesi sonucunu doğurmaktadır. Kısaca bu alanlarda, küçük girişimciliğin ağırlıklı olduğu denetimli bir konut piyasası ile küçük girişimciliğin ağırlıklı olduğu denetimsiz bir iş piyasası oluşmaktadır (Erder, 2001: 154–159).

Başka bir ifadeyle arazi işgalleriyle başlayan gecekondulaşma, hem formel olarak adlandırılan ekonomik ve toplumsal ilişkilerin içinde hem de onların dışında enformel süreçlerde doğan ve gelişen süreçler vasıtasıyla sakinlerine kentte bir yaşam sunmaktadır. Bu süreçler, hem kent hukuku dışın-

da kaçak yapılaşma olarak enformel konut piyasasının, hem de yaşamak için gerekli ücretin kazanılmasını sağlayacak enformel işgücü piyasasının oluşması ile gerçekleşmektedir. Burada enformelliğe dayalı her bir üretim, azgelişmiş ülkelerin dengesiz toplumsal yapısının ortaya çıkardığı bir toplumsal sorundur, denilebilir (Işık & Pınarcıoğlu, 2001: 50–51). Bazı düşünürler de bu türdeki yerleşmeleri, hem iktisadi ve toplumsal sistemin kötü işlemesinin bir sonucu hem de kent ile düşük gelir grupları arasında iktisadi marjinallik ilişkisi ile ulusal ekonomilerle daha güçlü diğer sistemler arasında bağımlılık ilişkisi yaratan kötü bir işleyişin yan ürünü olarak düşünmektedir (Karpat, 2003: 22). Nitekim bugün, üçüncü dünya ülkelerinin klasik emek yoğun kırsal bölge ve sermaye yoğun sınai metropol klişesinden daha çok sermaye yoğun kırsal bölge ve emek yoğun sanayisizleşmiş kent örnekleriyle dolu olmasının özel bir anlamı bulunmaktadır. Bu ülkelerin kentlerinde, aşırı kentleşmeyi iş arzı değil, yoksulluğun yeniden üretimi yönlendirmektedir. Bu husus, aynı zamanda neoliberal bir dünya düzeninin, geleceğini yönlendirmek için başvurduğu beklenmedik yollardan biridir, denilebilir. Öyle ki, bu ülkelerin kentlerinin uç bölgelerinde dar gelirlilere ait çoğu konutlar, gecekondu özelliği taşısa da aslında görünmez bir emlak piyasası tarafından sürekli alınıp satıldıklarından, bir süre sonra buraları, gecekonduculuğun özelleştirildiği bir "korsan kent" haline gelmektedir (Davis, 2007: 31–58).

Bu bağlamda, gerek Dünya'da gerekse Türkiye'de gelir bölüşümü ile gelir kazanımı programlarını başarıyla uygulayanlar, yani piyasada bir meta sattığının son derece farkında olan ve o metanın en kısa sürede el değiştirmesinin en yüksek getiri getireceğini bilen yap satçılar var olduğu sürece (Gülhan, 2011: 31–32), hem emek piyasasının hem de sosyal

mekânların farklı gruplar düzeyinde parçalanması kaçınılmazdır (Şenyapılı, 2006: 114). Bugün bu parçalanma, dünyanın birçok yerinde "soylulaştırma", "seçkinleştirme" veya "mutenalaştırma" başlıkları üzerinden durdurulmak bir yana daha da derinleştirilmektedir. Öyle ki, parçalara ayrılmış kentsel alanlarda yer alan kentliler, temelde dışarıdakiler ve içeridekiler şeklinde ikiye ayrılmakta ve kentin fiziksel mekânları insanın üstünde tutulmaktadır (Erden, 2006: 77). Dolayısıyla güçlü özendiricilerin cezbediciliğinde yer alınmak istenilen ancak gerekli güçten, kapasiteden kısaca kudretten yoksun kalındığı yerler, bir süre sonra, yoksulluğunu patolojik olarak sürdürmek zorunda kalanların "bir yok yeri" haline gelmektedir.

Dünyanın birçok yerinde gelişmişlik seviyesi ne olursa olsun, kentlerin, sorunlu olduğu kadar sorun yaratıcı mahaller haline geldiği gerçeği ile karşılaşılmaktadır. Anomi ve yabancılaşma, intihar oranlarında artış, gecekondulaşma ve çarpık kentleşme, alkolizm ve uyuşturucu bağımlılığı, stresle başa çıkamama, suça yönelimin üst seviyelerde olması, boşanma oranlarının sürekli yükselişi, çevre ve gürültü kirliliğinin engellenememesi, aşırı nüfus artışı, istihdam sorunları ve yoksulluk üretimi, kaynakların verimsiz kullanımı v.b. kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan ve yaşanılan sorunlardır. Doğal olarak böyle bir kentsel yapının bağımlılıktan ve bağımlılığı yaratan ilişkilerden kendini kurtarması mümkün değildir. Böyle bir kentte, çok sayıda iş fırsatını yakalamak suretiyle makûs talihlerini değiştirebileceklerini düşünmüş olanlar derin bir hayal kırıklığı yaşamaktadırlar. Ancak zamanla gelecekle ilgili kurdukları plan ve hayallerinin gerçekleşmeyeceği gerçeğini kabullenmektedirler. Çünkü her ne kadar içinde yer aldıkları kentlerde çok sayıda ve çeşitte iş

fırsatının kendilerine sunulabileceği veya yakalayabileceklerini düşünseler de aynı zamanda kentlerde "iş görme ve gördürme" süreçlerinde işletmecilerin, girişimcilerin veya sermayedarların kendilerince bir düşünceleri ve hesabının olduğunu fark etmektedirler. Bu husus, en açık şekilde kente gelen yeni sakinlere ucuz bir emek gücü olarak bakılması anlayışında kendini göstermektedir. Başka bir ifade ile kendinden yararlanılabilecek her türlü sermayeyi biriktirmek ve kapitalist üretim sistemi içerisinde yer alarak sanayileşmeye dayalı bir kalkınmayı, büyümeyi ve gelişmeyi gerçekleştirme derdinde olanlar, ucuz emek gücüne sanayinin yedek işgücü ordusu açısından yaklaşmakta ve onu, sürekli yedekleme ve yedekte bekletme ihtiyacını hissetmektedirler. Bu sayede, kentteki hem örgütlü ve örgütsüz emek gücü karşı karşıya getirilmekte, hem de onların yeri geldiğinde yaratılan tedhiş üzerinden pazarlık güçleri kırılmaktadır. Bu nedenle, bir şekilde belli bir kente gelenlerin sayısı ne kadar fazla olursa o kentte işgücü o kadar fazla yedeklenmiş ve pazarlık gücünü kırıcı bir güç olarak gerektiğinde oyuna sokulmak üzere yedekte bekletilmiş olmaktadır. Bu da ücretlerin neden sürekli olarak düşük düzeyde tutulduğunu açıklamaktadır.

Günümüzde bu sürecin ne yazık ki üretimin ve işin kendisinin ulus aşırı örgütler tarafından yapılması nedeniyle çok daha vahim bir hale geldiği ileri sürülebilir. Öyle ki, bugün yenilik teknolojilerini ve bunların denetimini ellerinde bulunduran ülkeler, hem sermayeyi hem de ihtiyaç duydukları nitelikli işgücünü istediklerinde çok daha ucuza bir başka coğrafyaya zahmetsizce çekebilmektedirler. Bu sayede, sendikaları olduğu kadar belki ciddi bir sanayileşme atılımını gerçekleştirebilecek olan ülkeleri ve onların kentlerini de devre dışı bırakmış olmaktadırlar. Başka bir ifadeyle bu sü-

reçte, gücü elinde bulunduranlar, güce ortak olmak isteyenler üzerinde, onları, kendine bağımlı kılacak şekilde bir "ehlileştirme" ve "normalleştirme" çabasına girişmektedirler. Mukayeseli üstünlükler üzerinden bir değer çeşitliliği yaratılamadığı sürece, bu bağımlı ehlileştirme ve normalleştirmeden çıkmak pek de mümkün görünmemektedir.

8

KENT, YENİ YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA

Küreselleşen dünyada yoksulluğun yerleşmesine yol açan en önemli unsurlar, refah devletinin dönüşümü sürecinde devletin başta ekonomi olmak üzere sosyal sorumluluk alanından çekilmesi ile birlikte ortaya çıkan işsizlik, sosyal güvencesizlik ve gelecekle ilgili iş - gelir beklentisi yönündeki umutların azalmasıdır. Geçmiş dönemlerde devletin uyguladığı istihdam politikaları, sosyal güvenlik tedbirleri ile büyük ölçüde bertaraf edilebilen yoksulluk olgusu, daha yerleşik ve çok boyutlu bir yoksulluk olgusuna yerini bırakmış görünmektedir. Bu olgu, literatürde geleneksel toplumsal ilişkiler içinde kendini yoksul olarak tanımlamayan kesimlerin piyasa ekonomilerinin gelişimine paralel olarak birey haline dönüşmeleri ile geleneksel çevrelerinden uzak ve herkesin kendi sorunlarını çözmek zorunda olduğu bir ortama sürüklenmeleri sonucu ortaya çıkan "yeni bir yoksulluk" olarak tanımlanmaktadır. Yeni yoksulluğun genel yoksulluktan ayrılan yönü, küresel ekonomik alanda meydana gelen dönüşümler neticesinde daha önce yoksulluk sorunu olmayan kitlelerin yoksul hale gelmesi, yoksulluğun görece kalıcı olması ile bu özellikteki kitlenin giderek mekânsal ve toplumsal süreçlerden dışlanmasıdır. Dolayısıyla küreselleşme süreci öncesi kentin kenarlarında yaşayan ya da göçle gelen nüfusun oluşturduğu yoksulların iş bularak ve birikim yaparak gelecekte

zenginleşme umutları söz konusu iken; yeni yoksulluk olgusu, sözü edilen beklentilere ulaşmayı engellemektedir.

1. Kavramsal Olarak Yoksulluk

Yoksulluk insanlık tarihinde sürekli olarak var olan ve çözüm aranan bir sorundur. Ancak yoksulluğun ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel boyutlara sahip karmaşık bir sorun olarak ortaya çıkması, tanımlama farklılıklarına yol açmakta ve buna bağlı olarak zaman içerisinde yoksulluğu azaltmak ya da ortadan kaldırmak için girişilen çabalar da değişik biçimler göstermektedir.

Rowentree, yoksulluğu "toplam kazançların, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi" şeklinde tanımlamaktadır (Field, 1983: 51). Marshall, "genellikle maddi kaynaklardan, bazen de kültürel kaynaklardan yoksun kalınma durumu" biçiminde ifade etmektedir (Marshall, 1999: 825). Bauman, yoksulluğu, sosyal ve psikolojik bir durum olarak ele almakta; "mevcut toplumda mutlu bir yaşamı ifade eden tüm imkânlardan yoksun bırakılma, hayatın sunmak zorunda olduğunu almama" şeklinde tanımlamaktadır. Böyle bir durumun da, kendini değersiz görmeyle, şiddet içeren katı davranışlar biçiminde beliren kin ve öfkeyle ya da her ikisiyle sonuçlanmakta olduğunu belirtmektedir (Bauman, 1999a: 59–60). Lewis, yoksulluk sorununu kültür bağlamında ele almakta; yoksulların bir yoksulluk kültürü içerisinde yaşadığını ve söz konusu kültürün hem onları toplumun geri kalan kısmından ayırdığını, hem de yoksulluğa mahkûm ettiğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla yoksulluk kültürü, yoksulluktan farklı olarak, sosyal kültür alanı içinde, fertlerin ortak değer ve inançlarını aksettirdiği için nesilden

nesile aktarılmaktadır (Türkdoğan, 1996: 18–20; Gül & Gül, 2008: 66–69).

Pogge ise, yoksulluk sorununu insan hakları bağlamında ele almakta; yoksulluğun, yalnızca kişinin ve ailesinin yiyecek, giyecek, barınak ve tıbbi bakımı içeren sağlık ile refaha uygun yaşama standartları hakkı gibi toplumsal ve ekonomik insan haklarının kitlesel olarak yerine getirilememesine sebep olmadığını, aynı zamanda ekonomik eşitsizliklerle beraber kişisel ve siyasal hakların yerine getirilememesine de katkı sağladığını ileri sürmektedir (Pogge, 2008: 651). Bu bağlamda, "insan hakları sorunu" olarak yoksulluk, küresel kurumlara katılan ve onları destekleyen herkese bireysel sorumluluklar yüklemekte olup; dünya üzerindeki her bir bireyin, insan haklarının nesnelerine erişimlerinin güvence altında olmasını garantileyecek bir küresel kurumsal düzen inşa etme ödevi bulunmaktadır (Pogge, 2006: 103).

Günümüzde yoksulluk sorununun bir bölüşüm sorunu olmaktan çıktığı ve sadece ekonomik değil, toplumsal pek çok yoksunlukla birlikte yaşanmakta olduğu görülmektedir. Yoksulluk sınıflandırmalarında da "mutlak yoksulluk" ve "göreli yoksulluk" yanında "insani yoksulluk" kavramı ön plana çıkmaktadır.

Mutlak yoksulluk, "insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olamama durumu" olarak tanımlanmakta ve parasal gelir ile tüketim harcamaları kullanılarak hesaplanmaktadır. Tüketim harcamalarına göre yapılan hesaplamalar, genellikle yeterli miktarda temel gıda maddesinden oluşan gıda sepetinin maliyeti veya bir asgari kalori normunun gerektirdiği harcama esasına göre değerlendirilmektedir. Buna göre, yaşamda kalabilmek için gerekli en düşük maliyetli gıda harcamalarının parasal değeri bir yoksul-

luk çizgisi oluşturmakta ve bu gelir düzeyine ulaşamayanlar yoksul olarak nitelendirilmektedir (Şenses, 2002: 62–63).

Göreli yoksulluk, "bir kişinin veya grubun yaşam düzeyini, kendisinden daha yüksek gelire sahip bir referans grubunun geliriyle karşılaştırması sonucunda ortaya çıkan bir olgu" olarak tanımlanmaktadır (Şenses, 2002: 91). Göreli yoksulluk hesaplamalarında, bireyin insanca bir yaşam sürdürmesi için yaşadığı toplumsal çevredeki temel altyapısal, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayamaması yoksunluklar kategorisi içinde ele alınmaktadır (Gül, 2002: 109). Gelişmiş ülkelerde yaygın olarak kullanılan göreli yoksulluk göstergesi, ülke içindeki ortalama gelirin altında geliri olan kişileri içermektedir (İnsel, 2001: 66).

2. İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk

İnsani gelişme yaklaşımı, bireylerin ekonomik, siyasal, toplumsal veya kültürel tüm tercih ve seçeneklerinin genişletilmesine vurgu yaparak kalkınmanın merkezine insanı koymaktadır. Bu yaklaşımda, kişilerin gelirlerindeki artış gelişme açısından önemli bir unsur, bir önkoşul kabul edilmekle birlikte, tek başına gelir düzeyindeki iyileşmenin gerçek refahı ölçmekte yetersiz kaldığı; sağlık hizmetlerinin, eğitimin ve toplumsal güvenliğin vb. artmasının ise, yaşam kalitesine ve bu kalitenin artışına doğrudan katkıda bulunduğu belirtilmektedir (Sen, 2004: 202). İnsani gelişme kavramından hareketle geliştirilmiş olan insani gelişme endeksi (Human Development Index), 1990 yılından bu yana Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan insani gelişme raporlarında ülkelerin yaşam kalitesi ve standardını değerlendiren bir ölçüm birimi olarak yer almaktadır. Endeks kapsamında, uzun vadeli ilerleme; insani gelişmenin üç temel boyutu olan "uzun ve sağlıklı bir yaşam", "bilgiye eri-

şim" ve "insana yakışır yaşam koşulları" kapsamında ele alınmaktadır (UNDP, 1990: 12).

1997 yılı insani gelişme raporunda "insani yoksulluk" kavramına da yer verildiği ve insani yoksulluk endeksi (Human Poverty Index)'nin tanımlandığı görülmektedir. İnsani yoksulluk, "iyi bir yaşam standartıyla özgür, onurlu, özgüvenli ve diğer insanlara da saygı duyabilir şekilde uzun, sağlıklı ve yaratıcı bir yaşam sürdürebilme olanak ve seçimlerinden mahrum olma durumu" olarak kavramsallaştırılmaktadır (UNDP, 1997: 15). İnsani yoksulluk endeksi ise, yoksullukla mücadelede bir ülkenin aldığı yolu, yani yoksullukla mücadele politikalarının etkinliğini somut göstergeler ışığında ölçme olanağı vermektedir. İnsani yoksulluk, insani gelişme ve insanca yaşam için parasal olanakların yanı sıra temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için iktisadi, sosyal ve kültürel bazı olanaklara da sahip olmanın gerekliliğine dayanmaktadır. İnsani yoksulluğu ölçmek için geliştirilen insani yoksulluk endeksi de "yaşam süresinin kısalığı", "temel eğitim hizmetlerinden mahrumiyet ve kamusal ve özel kaynaklara erişememe gibi insani gelişim açısından ortaya çıkan mahrumiyetleri", "yoksulluğun boyutlarını" ve "insani gelişim dışında kalmış kişilerin oranını" ölçmektedir (UNDP, 1997: 18).

İnsani gelişme ve insani yoksulluk kavramları, Amartya Sen'in "kapasite/yapabilirlik yaklaşımı"na (capability approach) dayanmaktadır. Türkçe literatürde "yetkinlik", "yeterlilik" ya da "kabiliyet" yaklaşımı şeklinde de ele alındığı görülmektedir. Kapasite/yapabilirlik yaklaşımının başlıca özelliği, insanların ne yapabilecekleri veya ne olabilecekleri yani kapasitelerine yapılan vurgudur (Sen, 1999; Sen, 2001; Sen, 2004; Sen, 2005). Bu noktadan hareketle bir yandan;

yoksulluk, "standart yoksulluk ölçütü olan gelir azlığından çok temel kapasitelerden yoksunluk" olarak görülmekte (Sen, 2004: 36; Townsend, 1985: 666) ve liberal politik felsefe içinde yer alan "eşitlik nedir" sorusu ile ilgilenilmekte (Nussbaum, 2005; Robeyns, 2005), diğer yandan ise; "insanların yararlandığı gerçek özgürlükleri genişletme süreci olarak görülen bir kalkınma yaklaşımı" öne sürülmektedir (Alkire, 2005; Clark, 2005; Evans, 2002; Fleurbaey, 2002; Stewart, 2005; Sen, 2004). Sen'in, "Neyin Eşitliği" (Equality of What) isimli makalesi ve daha sonraki pek çok çalışmasında insan kapasitesi ve özgürlüğüne dayalı bir çerçeve geliştirdiği görülmektedir (Sen, 1979; Sen, 1983; Sen, 1985; Sen, 1995; Sen, 1999; Sen, 2001; Sen, 2005).

Marshall'a göre; yoksunluk, "bir şeyin bir insanın elinden alınması ya da mülksüz bırakmayı karşılamakta olup; esnek bir şekilde de bir şeye sahip olmama durumu (daha önceden ona sahip olunmuş olsun ya da olmasın) için" kullanılmaktadır. Kişinin tam olarak nelerden yoksun olduğu duruma göre değişmekle birlikte; genellikle yiyecek, eğitim, konut ve duygusal ilgi gibi temel insan ihtiyaçlarının karşılanmaması anlaşılmaktadır (Marshall, 1999: 828). Temel kapasitelerden yoksunluk, erken ölümlerde, yetersiz beslenmede, süregiden hastalıklarda, okuryazarlık oranının düşüklüğünde ve diğer başarısızlıklarda ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, bazı toplumlarda yaşa göre saptanan kadın ölüm oranlarının olağanüstü yüksekliğinden kaynaklanan "kayıp kadınlar" fenomeninin, dolayısı ile toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, gelir çözümlemesinden ziyade demografik, tıbbi ve toplumsal geri bildirimle çözümlenmesi gerekmektedir (Sen, 2004: 36; Townsend, 1985: 666).

Belli bir mal düzeyine sahip olmanın değil; zorunlu insani fonksiyonların bütünü veya belirli bir düzeyinin başarılmasının daha önemli olması (Ackerman, 1997: 284) düşüncesinin izlerini Aristoteles, Adam Smith ve Marx'ta da bulmak mümkündür. Aristoteles, insanın iyi yaşamını oluşturan şeyin insani güç ve kapasitelerin kullanılması olduğunu öne sürmekte, ancak bunların tarihsel olarak geliştiğini ve sabit bir biyolojik olgu ile belirlenmediğini savunmaktadır (O'Neill, 2001: 90). Adam Smith, "Ulusların Zenginliği" (The Wealth of Nations) adlı eserinde, yaşama yön verebilmede daha verimli olmanın yanı sıra yeteneklerin geliştirilmesinin de yer aldığını belirtmektedir (Smith, 2004: 27). Marx ise, insan için en üstün amacın kâr ve özel iyelikten ziyade, insansal güçlerin özgür açılımı olduğunu belirtmekte; birşeylere sahip olan insan değil, kendisi birşeyler olan insanın tam gelişmiş olduğunu savunmaktadır (Fromm, 1992: 53).

Sen, insani gelişmeyi, bir insanın "işlevlerinin" (functionings) ve "kapasitesinin/yapabilirliğinin" (capability) genişleme süreci olarak tanımlamaktadır. İşlevler, bir insanın "yapmaya" ya da "olmaya" değer verebileceği çeşitli şeyleri ifade etmektedir. Değer verilen işlevler, yeterli beslenme, önlenebilir hastalıklardan kaçınma, topluluk hayatına katılabilme, kendine saygı duyma gibi biçimler alabilmektedir. Kapasite/yapabilirlik ise, bir kişinin gerçekleştirmesi mümkün olan işlev bileşimlerini ifade etmektedir. Bu durumda kapasite, alternatif işlev bileşimlerini başarmak için gerekli olan temel bir özgürlük olarak ifade edilebilmektedir. Örneğin, oruç tutan zengin bir kişi, yeme ve beslenme bakımından zorunlu olarak açlık çeken yoksul bir kişi ile aynı işlevsel kazanıma sahip olmasına rağmen, birinci kişinin kapasite kümesi ikincisinden farklıdır. Çünkü birinci kişi iyi beslenme işlevine

ulaşabilme kapasitesine sahipken, ikinci kişi sahip değildir. Kısaca, bir kişinin işlevlerinin bileşimi, onun "kazanımlarını" yansıtır iken; kapasite kümesi, elde edebileceği "özgürlüğü" temsil etmektedir (Sen, 2004: 107–109).

Özgürlüğün genişletilmesi, hem kalkınmanın asıl amacı hem de başlıca aracı olarak görülmektedir. Sen, bunları sırası ile özgürlüğün kalkınmada "kurucu rolü" ve "araçsal rolü" şeklinde tanımlamaktadır. Özgürlüğün kurucu rolü, temel özgürlüklerin insan hayatının zenginleştirilmesi bakımından taşıdığı önemle ilgilidir. Temel özgürlükler, açlık, beslenme yetersizliği, önlenebilir hastalıklar ve erken ölümden kaçınabilmenin yanı sıra, okuryazarlık, hesap yapabilme, siyasal katılımdan ve serbestçe ifade imkânından yararlanma vb. temel kapasiteleri kapsamaktadır. Özgürlüğün araçsal rolü ise, farklı türden hakların, fırsatların ve yetkilerin genelde insan özgürlüğünün genişlemesine, böylece de kalkınmaya katkıda bulunma tarzı ile ilgilidir. Araçsal perspektif içinde; "siyasal özgürlükler", "iktisadi imkânlar", "toplumsal fırsatlar", "şeffaflık güvenceleri" ve "koruyucu güvenlik" yer almaktadır (Sen, 2004: 55–60).

Sen'e göre, açlık, insanlarla yiyecekler arasındaki nicel bir oran sorunu değil, insanlarla hakları arasındaki toplumsal ilişki ve temel mallar üzerindeki haklar sorunudur (Sen, 1981: 2). Haklar ve kapasitelerin dağılımı, çoğu zaman, gelir dağılımından çok daha fazla eşitsizdir. Kapasitelerin başlangıçtaki eşitsiz dağılımı, eşitsizliğin toplumsal yeniden üretimini sağlar. Gelir dağılımı eşitsizliği, bunun bir bölümüdür. Gelir ile kapasite arasındaki ilişki, kişinin yaşı, toplumsal cinsiyeti, toplumsal rolleri, yerleşim yeri ve denetleyemeyeceği ya da kısmen denetleyebileceği diğer değişikliklerden güçlü bir biçimde etkilenmektedir. Yaş, özürlülük ya da has-

talık gibi engeller kişinin gelir edinme kapasitesini azaltmaktadır. Bu engeller, aynı zamanda gelirin kapasiteye dönüştürülmesini de zorlaştırmaktadır. Çünkü yaşlı, özürlü ya da ağır hasta olan bir kişi aynı işlevleri kazanmak için daha fazla gelire ihtiyaç duyabilmektedir. Bu durum, kapasite yoksunluğunun gelir yoksulluğundan daha önemli olabileceğini göstermektedir (Sen, 2004: 127–128). Bu nedenle, pozitif özgürlükler açısından, temel yapabilirliklere malik olmak için evrensel ve indirgenemez bir hakkın gerçekten yürürlükte olması ve bu haklara ulaşabilme donanımı, özgürlüklerin temelini oluşturur. Haklara ulaşılabilirlik donanımının belirleyenleri, bireysel ve toplumsaldır. Bunun sosyal politikalar alanında somut anlamı, kapasitelerin yeniden dağılımını hedefleyen girişimlere olan gereksinim olmaktadır (İnsel, 2000: 18–19).

Mills, özgürlüğün sadece insanın dilediğini yapabilmesi olanağı değil, kişinin önündeki seçeneklerden birini seçme olanağı da olmadığını belirtmektedir. Özgürlük, "her şeyden önce gerçekleşebilirliği olan seçeneklerin ortaya konulması, üzerlerinde tartışılabilmesi ve bir seçimde bulunma olanağıdır" (Mills, 2000: 286). Rawls'a göre ise, toplumun belli başlı sosyal, siyasal, hukuki ve ekonomik kurumları, bireyin hak ve özgürlüklerini belirlemekte ve onların yaşam planlarını, ne olabileceklerini ve ne kadar iyi yaşayabilecekleri konusundaki beklentilerini etkilemektedir. Bu temel yapı, adaletin birincil konusudur, çünkü insanlar arasında ortaya çıkabilecek eşitsizlikler önemli ölçüde bu toplumsal yapının ürünü olmaktadır. Bu nedenle adalet ilkeleri, ilk olarak bu eşitsizliklere uygulanmalıdır (Rawls, 1971: 240). Rawls, iki temel adalet ilkesinden hareket etmektedir. Birincisi, her bireyin herkese uygulanan benzer özgürlük sistemleriyle uyumlu

olmak koşulu ile temel özgürlükleri eşit kullanma hakkının olduğudur. İkincisi ise sosyal ve ekonomik eşitsizlikler kabul edilebilir olmaları için, öyle düzenlenmelidir ki; a) en dezavantajlı durumda olanlara en fazla yararı getirebilmeli ve b) avantajlı konumun elde edilmesine yönelik olarak eşit fırsatlar sağlayabilmelidirler (Rawls, 1971: 302). Dolayısıyla temel özgürlüklerin hiçbir zaman daha fazla ekonomik getiri elde etmek adına sınırlanmaması ve ekonomik eşitsizliklerin toplumdaki (siyasal, toplumsal vs.) mevkileri elde etmedeki fırsat eşitliğini bozmaması gerekmektedir (Rawls, 2003: xiii). Sen, sadece fırsatları ya da yapabilirlikleri eşitlemekle adaletin sağlanacağı düşüncesine karşı çıkmakta ve "eşitliğin bir adalet kuramının ihtiyaç duyduğu yegâne değer olmadığını" belirtmektedir (Sen, 2009: 298).

Sen'e göre, gelirler bakımından göreli yoksulluk, kapasiteler bakımından mutlak yoksulluğu getirebilmekte; zengin bir ülkede görece yoksul olmak, kişinin mutlak geliri dünya standartlarından yüksek de olsa büyük bir kapasite engeli olabilmektedir (Sen, 2004: 130). Diğer yandan, yüksek geliri olan ancak siyasal katılım fırsatı olmayan bir kişi bilinen anlamda "yoksul" olmamasına rağmen, önemli bir özgürlük açısından oldukça yoksul görünmektedir. Yine, diğerlerinden daha zengin, ancak tedavisi oldukça pahalı bir hastalık ile mücadele eden bir kişi, gelir dağılımı istatistiklerine göre yoksul olarak sınıflandırılmasa da, önemli bir özgürlükten yoksun olabilmektedir. Kendisine iş bulma fırsatı verilmeyen, ancak devletten işsizlik yardımı alan bir kişi de, gelir açısından yoksun görünebilmekle birlikte meslek edinme fırsatı açısından daha yoksun durumda bulunabilmektedir.

3. Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma

Küreselleşme ve neo-liberal politikaların, ekonomik, politik, sosyo-kültürel ve mekânsal yapılarda önemli değişimlere yol açtığı görülmektedir. Başlangıçta toplumsal bütünleşmeyi sağlayacağı yönünde bir düşünce ile ortaya konan küreselleşme ideolojisinin, yeni katmanlaşmalar yaratmak suretiyle "ayrışma" eğilimlerini arttırdığı ve bu durumun yansımalarının en somut biçimde kent mekânında izlenebildiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, giderek daha geniş nüfus yığınlarının işsiz kaldıkları, bu yüzden yoksulluk, sefalet ve mahrumiyet içinde yaşamakla kalmayıp iktisadi olarak akılcı ve toplumsal olarak faydalı olduğu kabul edilmiş olan her şeyden de sürekli olarak dışlandıkları bir süreç ortaya çıkmaktadır (Bauman, 2005: 143). Bu süreçte "yeni yoksullar", "sınıf altı yoksulluğu" biçiminde de kullanımlara sahip olan ve genel yoksulluk anlayışından farklı bir yoksulluk tipi tanımlanmaktadır.

Yeni yoksulluk, özellikle büyük kentlere doğru olan göç ve kentte geliri düşük kesimlerin yaşam alanı olarak seçtikleri kenar mekânlar ile hız kazanmakta ve yerleşik hale gelerek kendi kendini üreten bir kültür halini almaktadır. "Sosyal eşitsizliğin ortaya çıkması", "ücretli emeğin toplumsal niteliğini kaybetmesi", "sosyal refah devletinin küçülmesi" ile "mekânsal sabitleme ve yaftalama/damgalama", yeni yoksulluğun yapısal kaynaklarını oluşturmakta (Wacquant, 2011: 284–287); klasik yoksulluk kavramsallaştırmasının yanısıra toplumsal konumları da ifade edecek şekilde, "marjinallik/kenardalık" (marginality), "sınıf-altı" (underclass) ve "sosyal dışlanma" (social exclusion) kavramları ön plana çıkmaya başlamaktadır. Marjinallik/kenardalık, daha çok Latin Amerika bağlamında kullanılan ve özünde sisteme enteg-

re olamamışlığı ifade eden bir kavramdır. Sınıf-altı kavramı, daha çok ABD bağlamında gündeme gelmekte ve önceleri sistemin içinde örneğin işçi olarak yer alan kişilerin sistemin dönüşmesinden ötürü aynı olanaklara sahip olmamaları, sosyal özellikleri dolayısıyla da kendi yerleşim çevrelerinde yaşam sürdürmelerini anlatmaktadır. Sosyal dışlanma ise, daha çok AB ülkelerinde kullanılan bir kavramdır (Buğra & Keyder, 2003: 20; Crowther, 2000: 2–3).

Sosyal dışlanma kavramı, ilk olarak Fransa'da ekonomik kaynaklara ulaşamayan fiziksel ve zihinsel engelliler, yaşlılar, uyuşturucu bağımlıları, suçlular gibi sanayi toplumunun normlarına uymayanlar "dışarıda kalanlar" için kullanılmıştır. 1970'lerin sonları ve 1980'li yıllarda dünya sermayesinin küreselleşmesi ve endüstriyel toplumların sosyo-ekonomik yapısında derin farklılaşma süreçleri ve yapısal değişiklikler ortaya çıkması ile birlikte, toplumsal birleşmeye tehdit oluşturan, sürekli işsizlik, varoşların yaygınlaşması ve aile yapısında ortaya çıkan değişiklikler vb. yeni problemlere işaret etmeye başlamıştır (Littlewood, 1999: 4; Sapancalı, 2005: 59). Yoksulluk kavramı ile daha çok bölüşüm sorunu üzerine odaklanılırken; sosyal dışlanma kavramı, bölüşüm sorununun yanı sıra yetersiz sosyal katılım, sosyal bütünleşmenin yokluğu ve güç yoksunluğu gibi sosyal ilişkileri de bünyesinde barındırmaktadır (Room, 1995: 5).

Castells'e göre, "sosyal dışlanma bir durumu değil, süreci ifade etmektedir. Bu yüzden eğitim, nüfus yapısı, toplumsal önyargılar, işin örgütlenişi ve kamu politikalarına göre sınırları değişmektedir" (Castells, 2000: 350). Silver'a göre, sosyal dışlanma; "dayanışma" (solidarity), "uzmanlaşma" (specialization) ve "monopol/tekel" (monopoly) olmak üzere üç temel paradigma içermektedir. Her paradigma, dışlanmayı

farklı bir nedenle ilişkilendirmekte ve arkasında farklı bir politik felsefe bulunmaktadır (Silver, 1994: 539). Dayanışma paradigması; Fransız Cumhuriyetçi geleneğinden hareketle sosyal dışlanmayı, birey ve toplum arasındaki sosyal bağların kopması bağlamında sosyal dayanışmaya gönderme yapmak suretiyle açıklamaktadır. Uzmanlaşma paradigması; Anglo-Amerikan liberalizmi çerçevesinde, sosyal farklılaşma, ekonomik işbölümü ve alanların bölünmesine vurgu yapmaktadır. Bu paradigma çerçevesinde dışlanma, sosyal alanlar arasındaki serbestliğin engellenmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Monopol paradigmasında ise, Sosyal Demokrat Avrupa geleneğinden hareketle, sosyal dışlanmanın grup tekelciliğinin sonucu olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Weber ve Marx'ın görüşleri referans alınarak sosyal düzenin, hiyerarşik güç ilişkileri ile topluma empoze edildiği kabul edilmektedir (Silver, 1994: 541–543).

Sosyal dışlanma, yoksunluk kavramı ile de yakından ilişkili olup; hem "ekonomik-yapısal" hem de "sosyo-kültürel" biçimde ortaya çıkan çok boyutlu bir olaydır (Chakravarty & D'Ambrosio, 2006; Jehoel-Gijsbers & Vrooman, 2007, 2008; Bayram vd., 2010: 82; 2011: 285-286; 2012: 377). Commins (1993), sosyal dışlanma kavramını; "vatandaşlık- entegrasyondan dışlanma", "işgücü piyasasından dışlanma", "sosyal yardımlardan dışlanma" ve "aile - toplumdan dışlanma" şeklinde ele almakta; Silver (1994), "ekonomik", "sosyal", "politik" ve "kültürel" boyutlar ile incelemekte; Jehoel-Gijsbers & Vrooman (2007, 2008) ise, "maddi yoksunluk", "sosyal haklar", "sosyal katılımcılık" ve "kültürel entegrasyon" boyutları ile analiz etmektedir.

Sapancalı (2003), sosyal dışlanma kavramını; mal ve hizmet piyasalarından dışlanma ile işgücü piyasasından dış-

lanmayı içeren "ekonomik alandan dışlanma", mülkiyet ve konuttan dışlanma ile sosyal refah hizmetlerinden dışlanmayı içeren "toplumsal hayattan dışlanma", demokrasi, haklar, yönetim, göçmenler ve azınlıkları içeren "siyasal alandan dışlanma" şeklinde üç boyutta ele almaktadır. Adaman & Keyder (2005) ise, "ekonomik dışlanma", "mekânsal dışlanma", "kültürel dışlanma" ve "politik dışlanma" şeklinde dört boyutta incelemektedir. Sosyal dışlanma kavramının pek çok çalışmada da "yoksullaşma veya yeterli gelir ve kaynaklardan dışlanma", "işgücünden dışlanma", "hizmetlerden dışlanma" ve "sosyal ilişkilerden dışlanma" şeklinde ele alındığı görülmektedir (Gordon vd, 2000). Sosyal dışlanmanın mekânsal boyuttaki yansıması, "fiziksel ayrışma" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel ayrışma, "iki ya da daha fazla grubun yaşam alanlarının birbirinden ayrılması ve kent çevresinde kendilerine ait olduklarını gördükleri farklı mekânlarda yoğunlaşmasını" ifade etmektedir (Tümtaş, 2012: 86). Wacquant'a göre, "ileri marjinalliğin etkisine maruz kalanlar, yerleşik grupların toplum içinde yükselmeyi sağlayan geleneksel imkânlarından mahrum edilmekte ve bu grupların temsillerinden dışlanmakta; ortak kader algısı yaratan, olası gelecek seçeneklerini yansıtan bir dil, ortak imge ve simge birleşiminden yoksun kalmaktadır" (Wacquant, 2011: 269). İnsanlar dışlanma korkusunu hissettiğinde, korkulan reddedilmeye karşı bağışıklık kazanmak için, dışsal sosyal ve kültürel kurallara bağımlı hale gelmektedir (Elliott & Lemert, 2011: 123). Böyle bir yapı içerisinde, toplumsal olarak mesafeli insanları, fiziki olarak birbirlerine yakın bulunmaktan daha fazla rahatsız eden bir şey bulunmamakta (Bourdieu vd, 2015: 224–231) ve ekonomik olarak dezavantajlı konumda olmak da insanların damgalanmasında yeterli bir sebep olarak görülmektedir (Kymlicka, 2006: 462). Yoksulluk, dış-

lanma ve damgalanmanın en yaygın şekilde gerçekleştiği mekânları kentler oluşturmakta olup; yaşanılan kentleşme deneyimine bağlı olarak da görünümü ve derecesi değişmektedir.

Türkiye'nin kentleşme deneyimine bakıldığında, tarım sektöründe Marshall yardımı ile başlayan modernleşme politikasının, kırsal alanlarda hatırı sayılır büyüklükte fazla bir nüfus ortaya çıkardığı (Kazgan, 1999: 92–111); 1950'li yıllardan itibaren hız kazanan göç olgusunun ise, kentlerin düzensiz büyümesine yol açarak yeni gelenlerin iskânı için planlı bir arsa ve konut politikasının izlenmesini engellediği ve çözümü adeta imkânsız sorunları beraberinde getirdiği görülmektedir (Keleş, 2002: 57). Kente göç eden yoksul katmanlar için kentsel deneyim, kentte tutunma (konut edinme) ve yaşama (iş bulma) ile başlamakta, devingenlik bunlara bağlı olarak gerçekleşebilmektedir (Erder, 2001: 18). Bu bağlamda, kentin yeni yoksullarının konut sorununa yanıtlarının işgal ettikleri alanlarda kurdukları "gecekondular", işsizlik sorununa yanıtlarının ise, kentin formel ekonomisinin dışında "enformel bir ekonominin yaratılması" olduğu görülmektedir (Şengül, 2009: 123). Davis'e göre, "gecekondunun toplumsal boyutları, çoğu durumda iktisadi ve toplumsal marjinalliğe karşılık gelmektedir" (Davis, 2007: 38). Türkdoğan'a göre de, "gecekondulaşma ve yoksullaşmanın altyapısı, temelde sınıf çelişkilerinden kaynaklanmakta olup; gecekondulaşma, tarihsel süreç içinde marjinale itilmiş, sorunları ve yaşantıları bir gerçek olarak kabul edilmemiş toprağa bağlı, ekip biçen bir sınıfın dramını ifade etmektedir" (Türkdoğan, 2006: 709). Kentleşmenin başladığı ilk yıllarda kente gelen yeni gruplar, "göreli yoksunluk" (relative deprivation) kavramından hareketle, kendilerini geldikleri yörelerde yaşayan-

lara göre kıyaslamaktadırlar. Diğer yandan kentli yoksullar, kısa sürede karşılanması gerekli acil gereksinmelerini var olan iktidar gruplarıyla çatışarak değil, onların yanında yer alarak çözebilmektedirler (Tekeli, 2009: 100). Bu bağlamda ülkemizde kentleşmenin ilk döneminin, oldukça korunaklı ilişki sistemleri içinde gerçekleştiği görülmektedir.

1980 sonrası dönemde, ilk dönem kent araştırmalarında "tampon mekanizmalar" ya da "ara formlar" olarak adlandırılan, kentleşme sürecinin sarsıcı etkilerini yumuşatan kurum, ilişki, değer ve işlevlerin (Kıray, 1999: 330) yıkılışına tanık olunmuştur. Bu dönemde, bir yandan devletin toplumsal hakemlik rolünü terk etmesi ve toplumsal uzlaşmanın yıkılması, bir yandan da ekonominin yeni kurallara göre düzenlenmesinin sonucunda gelir farkları, daha önce görülmeyen boyutlara ulaşmıştır. Ekonomik ilişkilerin, kazananları ve kaybedenleri zaten büyük bir hızla birbirinden koparmakta olduğu bir toplumda, toplumun hemen her kesimi gerginliğe ve kendi gibi olmayanları "dışlamaya" yönelik, daha saldırgan unsurlar içeren tutumlar geliştirmeye başlamıştır (Türkdoğan, 2006: 769–770). Yeni dönemin baskın göçmen tipi, uysal, kentle bütünleşmeye istekli bir figür değil, yükselmek adına hemen her şeyi yapmaya hazır bir figürdür. Işık ve Pınarcıoğlu (2001), kent yoksullarının 1980 sonrası zorlu koşullarında ayakta kalabilmelerini sağlayan ilişkiler sistemini, "nöbetleşe yoksulluk" olarak ifade etmektedir. Nöbetleşe yoksulluk, "yoksul enformel kesimlerin dönüştürme kapasitesine sahip ağ oluşturabilme kabiliyetleri sayesinde sistemin gediklerini bularak geliştirdikleri bir yoksulluk stratejisi" olarak tanımlanmaktadır. Dönüştürme kapasitesi ise, "bireylerin yapabilirliklerinin, gelecekteki fırsatlara ulaşabilme yeteneklerinin temel ilişki ağları içinde oluşan kolektif

verimlilik sayesinde geliştirilebilme kapasitesi" şeklinde ifade edilmektedir. Işık ve Pınarcıoğlu'na göre, nöbetleşe yoksulluk; "enformel ile formelin, dayanışma ve güç ilişkilerinin, kültür ile sınıfsallığın iç içe girdiği bir süreç olmakla birlikte, geçişken geometride oluşan bir düzenleme tarzıdır" (Işık & Pınarcıoğlu, 2001: 76–81). Dolayısıyla zaman içinde bir grubun başkalarına devrettiği baş edilebilir bir yoksulluk olgusu yerini "devredilemeyen bir yoksulluğa" bırakmış görünmektedir.

Gelinen bu noktada, yoksulluğun insani bir sorun haline dönüştüğü görülmektedir. Zira yeni yoksulluk; sadece gelir, tüketim sorunları dolayısıyla yoksulların mutlak bir fakirlik çizgisinde yaşamasıyla değil, onların yaşamlarını iyileştirecek "yapabilirliklerini" kısmen ya da tamamen yitirmesiyle de ilgili bulunmaktadır. Refah devletinin korunaklı ortamının ortadan kalkışı ile yoksulluk stratejisi geliştirmeye kabiliyeti olmayan kitlelerin aniden kronik işsizlikle karşılaşması, yapabilirliği olanaksız hale getirmektedir. Yapabilirliğin tükendiği yerde de yoksullar teslimiyetçi ve pasif izleyici konumuna düşmektedir (Işık & Pınarcıoğlu, 2001: 72; Mingione, 2013: 11). Türkiye'de de 1990'lı yıllarda görülen yoğun iç göç hareketinin, toplumsal yapıyı ayrışma ve kutuplaşma yönünde etkilediği, buna paralel olarak istihdam imkânlarının daralması, yeni nüfusun modernleşmesi ve bütünleşmesi açısından çözümü zor sorunlar meydana getiren bir yeni yoksulluk olgusunu ortaya çıkardığı ifade edilmektedir. Bu olgu, toplumsal dışlanma riski taşıyan, kenarda kalan, özellikle ekonomik ilişkiler açısından sistemle bütünleşmesi giderek zorlaşan bir toplumsal tabakaya işaret etmektedir (Buğra & Keyder, 2003: 21).

9

KENT VE KİMLİK*

Kentler, sosyal, ekonomik, siyasi, idari ve askeri olarak üretilmiş mekânların yapılandırılmış bir bileşkesidir. Bu bileşke, kentlerin yapısal ve karakteristik özelliklerine göre, farklı renklerde ve desenlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu farklı renkler ve desenler ahenk içinde olan bir ritm duygusu yaratmaktadır. Bu anlamda kentlerin bünyelerinde yer alan sembollerin, anıtların, müzelerin, mabetlerin, merasimlerin, törenlerin, bayramların, zaferlerin, yenilgilerin, geçirilen travmaların, mimari öğelerin, sanatsal ve estetik değerdeki üslupların, hanların, hamamların, çarşıların, çeşmelerin, pınarların, cadde ve sokakların farklı sesler verdikleri söylenebilir. Hatta bunun, uyumlu seslerin çıkarılması anlamında bir senfoni olduğu bile dile getirilebilir. O halde bir kenti dinlemek, orkestranın çaldığı bir senfoniyi dinleyerek sonsuzluk hayallerine dalarak kendinden geçmek demektir. Bu ise, bakmak ve görmek arasındaki farkı ortaya koyabilenler, dolayısıyla da kentin "duy, gör ve temas et" şeklindeki uyarılarına anlamlı karşılıklar verebilenler için geçerli bir durumdur.

---

* Bu çalışma, Rıza Sam ile birlikte kaleme alınan ve "*Bir Kente Bakmak, Bir Kenti Görmek*" başlığı ile "*Sosyo-Kültürel Farklılık ve Alaşım Mekânları: Kent ve Kentler", (Ed. N. Sam & R. Sam), Bursa: Ezgi Kitabevi, 2012 içinde* yer alan makalenin yeniden düzenlenmiş ve güncellenmiş halidir.

1. Kentler, Zamansal ve Mekânsal Çağrışım Gücüne Sahip Olan Bilişsel, Kültürel ve Kolektif Bir Hafızadır

Bir birey, kimliği, kişiliği, benliği, karakteri ve hafızası olmadan tanımlanamamaktadır. Aynı şeyler kentler söz konusu olduğunda da geçerlidir. Bu bağlamda tıpkı bir insan hafızası gibi kentlerin de hafızasından bahsedilebilir. Böyle bir düşünce tarzıyla hareket edildiğinde kentlere, basit bir duvar, beton ya da çelik yığını gözüyle bakılması mümkün görünmemektedir. Çünkü kentsel alanlarda inşa edilen şeyler, zamansal ve mekânsal anlamda yeri geldiğinde tarihsel bir kaydı, yerine göre de tarihsel ara durakları nitelemektedir. O halde, sokaklar, köprüler, anıtlar, yollar, barajlar, türküler, sanat eserleri, zaferler, yenilgiler, geçirilen travmalar, bazen düz bazen de metaforik anlamlarıyla bir kentin hafızasını sürekli canlı ve diri tutacak olan hatırlatıcılar olarak işlev görmektedir. Böylelikle kentler, canlı ve sürekli diri kalabilecek bir hafızaya kavuşarak, kendilerine özgü bir kent kimliğini, kişiliğini, benliğini ve karakterini sergileme olanağını bulmuş olurlar. Genel anlamda kentler, birer hafıza olarak karşımıza iki şekilde çıkmaktadır. Bunlardan biri tarihsel veya zamansal, diğeri ise mekânsaldır.

Kentler, tarihsel veya zamansal bir hafıza olarak ele alındığında kaydı düşülen bir şeyi anlatan ve demirleme etkisi yaratan bir fenomendir, denilebilir. Demirleme işlevi gören bu fenomen, işaret terimi olarak mekânları, yeri belirlenmiş hale getirerek kayda geçirir ve kayda geçirdiği şeyi tescil eder. Bu sayede tescil edilen şey, bize bir bildirimde bulunarak kendisi ile ilgili yürümek zorunda olduğumuz yönü telkin eder (Ricoeur, 2010: 74). Bu anlamda tarihin hafıza olarak kendini belli ettiği bu demirleme fenomenlerinin her birine

bir tür ara duraklar gözüyle bakılabilir. Bu ara duraklar birbiri peşi sıra takip edildiğinde farklı hatlara ya da yörüngelere ulaşılabilir. Bunlardan farklı izler, damgalar, desenler ve izdüşümler elde edilebilir.

Bu nedenle genelde uygarlıklar, özelde ise kent uygarlıklarının her biri, kendilerini, bizlere, birbiri peşi sıra gelen parçalar halinde veya birbirini adeta yabancı dilimler halinde bölümlemekte tereddütlere yer bırakmayacak şekilde iniş ve çıkışları olan bir tarih olarak sunmaktadır. Bu tarih, bitmez tükenmez tarihsel süreklilikleri bünyesinde barındıran bütünsel bir uygarlık olarak kendini göstermektedir (Braudel, 2001: 59–67). Uygarlığın hafıza temellerini oluşturan böyle bir tarih, "ebedi bir tahrik anlamında sürekli bir dönüşüm ve bitmek tükenmek bilmeyen bir doğumdur", denilebilir (Chambers, 2005: 173). Çünkü geçmiş düşüncelerin her biri, her defasında yeniden ele alınıp incelendiklerinde aynı zamanda yeniden bir canlanma ve yaratma gerçekleşmektedir (Collingwood, 2007: 393). Böylelikle sonu gelmez bir sürekliliğin önü açılmaktadır.

Bu süreklilik ilişkisinde tarihin esas ana malzemesi, kısaca zihnin ta kendisi görülür (Simmel, 2009: 32). Çünkü kayıt düşülen tarih, aynı zamanda kimliğin üzerine geçmişin güçlü ve yönlendirici örgütlenmesini yerleştirmektedir. Bu anlamda her kentli birey, tarihsel olarak geçmişin izlerini ve bağlantılarını üzerinde taşımaktadır (Hall, 1998: 83). Başka bir ifade ile eylemlerini bir şekilde açığa vuranlar, amaçlarını formülleştirenler anlatısal tarihlerini dünyaya yansıtmış olurlar (Benhabib, 1999: 173–174). Buna göre, kaydı düşülen ve demirleme etkisi yaratan tarih, kentlerin, uygarlıkların, toplumların, toplulukların ve bireylerin "yalnızca bilinen geçmi-

şi değil, aynı zamanda bilinçaltıdır", denilebilir (Korat, 2009: 96).

O halde, süregiden süreklilikler içerisinde binalar, köprüler, anıtlar, zaferler, yenilgiler, geçirilen travmalar, kısaca bir öyküye konu olabilecek her şeyin, tıpkı bir kent sakini gibi konuştuğu ve eylemde bulunabildiğinden bahsedilebilir. Öyle ki, kentin fiziksel yapıları aracılığı ile geçmiş olaylar, çok uzun zaman önce alınmış kararlar, formülleştirilmiş ve ulaşılmış değerler, adeta canlıymışçasına etkilerini göstermektedirler (Mumford, 2007: 149). Bu yönüyle kentler, sanki iz düşülen tarih ve bağlantılar üzerinden birbirleriyle iletişim halinde olan bilinçlerin bir sektörü konumundadır (Bilgin, 2007: 231).

Kentlere mekânsal bir hafıza gözüyle bakıldığında da karşımıza hafıza mekânı olarak kalıntılar çıkmaktadır. Kalıntılar, bizlere, hafızanın mayalandığı ve geleneğin laboratuarı olan yerleri anlatır. Bu yerlerde, bizler, her zaman görsel bir olayı, sürekli şimdiki zamanda yaşanan bir bağı ve kutsallaştırılan hatıraları görürüz. Gördüğümüz şeyler, aslında başka bir çağın tanıkları ve sonsuzluk hayalleridir. Bunlar, adeta riti olmayan bir toplumun ritleridir. Belli bir gruba aitlik işareti ve hissi oluşturabilecek bir tür iç sestirler. Buna göre kalıntılar, hatırlama ihtiyacı duyabileceğimiz şeylerin sonsuz bir listesini sunarlar. Bu sunum bizleri, geçmiş, şimdi ve gelecek arasında her defasında yeni başlangıçlar yapabileceğimiz bir yolculuğa çıkarır (Nora, 2006: 12–33). Bu bağlamda yaşanılan kentlere ve kentsel mekânlara, kalıntıları itibariyle, geçmişin şimdi içindeki genel tasavvurunu ve imgesini taşıdıkları sürece birer hafıza olarak bakılabilir (Nora, 2006: 172). Nitekim günümüzde de bu anlamda kalıntıların ve kalıntı olabilecek şeylerin üzerinde hem ölülerin ruhu hem de

canlıların gücünün taşınılmak istendiğine fazlasıyla tanık olunmaktadır. Kısaca, geçmişin üzerine bugün yazılmaktadır (Jach, 2001: 233–234). Bu sayede, geçmiş şimdiye çağrılır ve geçmişte yaşanılanlar gün yüzüne çıkarılarak bilincin şimdiyi göstermesi sağlanılır (Giddens, 1998. 90–94). Burada içinde yer alınan mekânlarda gerçekleşen her bir deneyimin uzun dönemli bir hafızayı imlediği rahatlıkla ifade edilebilir (Heller, 2006: 48). Çünkü ifadesel olan şeylerin her biri, başlı başına bir hafıza alanını inşa etmektedir (Foucault, 1999: 79). Böylelikle geçmişten tarihsel ve mekânsal anlamda alınan dolayısıyla da hafızayı canlı ve diri tutan her kültürel miras, bir anlamda "geleceğin bitkilerini sürekli olarak yeniden çevrime sokmayı amaçlayan bir hammaddeye dönüşmektedir" (Bauman, 2011: 68). Yaşanan dönüşümler, aynı zamanda nasıl bir kimlik istenildiğine yönelik bir fikir vermektedir. Kısaca bir kentin hafızasını canlı tutmak üzere oluşturulan geçmişin bilgisinden alınan unsurlar, aynı zamanda onun kimliğinin genel karakteristiklerini de inşa etmektedir (Assman, 1988: 11–16). Hafıza ve kimlik arasındaki bu karşılıklı ilişkisellik, "çiçeğin daima tohumda gizli olması" örneğindeki gibi dikkate alınmalıdır (Bachelard, 2014: 56).

Böyle bir mirasın önemini kavrayan günümüzün kent yöneticileri de hem devraldıkları mirası korumakta hem de geleceğe miras bırakabilecekleri yeni standartların arayışına girmektedirler. Bu arayışta belli bir özgünlüğü yakalayan kentler, onu, kimliğinin en hakiki işareti olarak görmeye ve göstermeye başlamaktadır (Stavrides, 2016: 31). Örneğin Türkiye özelinde bazı kentlerde araba müzelerinin açılması, festivallerin düzenlenmesi, fuarların kurulması, 21.yy. kent ödüllerinin alınmaya çalışılması (Bursa), arkeolojik anlamda

kutsal haç kliselerini gün yüzüne çıkaran çalışmaların yapılması (Denizli), cami, kilise ve havranın aynı karelerde yer aldığı kentlerde dünya barışı ve dinlerin buluşturulması (Antakya), "Mevlana" törenlerinin düzenli yapılması (Konya), dünya mirası olan eserlerin korunması ve dünyaya tanıtılmasını (Selimiye), zamansal ve mekânsal hafızanın bir uzamı olarak görmek mümkündür. Aynı şeyler, dünyadaki bazı kentler için de söylenebilir. Örneğin "Tarihi Mostar Köprüsü," Prag'daki Hunuş Usta'nın o ünlü "Saat Kulesi", Picasso'nun "Guarnica Kasabası", Velasquez'in "Las Meninas"'ı veya "Oy Kosova" türküsü bu minvalde düşünülebilir.

Bunlar, kendi başlarına bir köprüden, saat kulesinden, kasabadan, tablodan veya bir türküden çok daha fazla bir şeyi ifade ederler. İşte bir meta dil olgusu gibi çalışan bu şeyin adı hafızadır. Bu hafıza, her kentin bireylerini geçmişin izlerinde yolculuğa çıkarırken farklı şeyler hatırlatır. Dolayısıyla nasıl ki her birey "hatırlandığı kadar hayatta kalıyorsa" (Zogan, 2008: 481), kentler de bu bakış tarzının bir uzantısı olarak hatırlandıkları ve hafizalarını yitirmedikleri sürece hayatta kalabilirler. Bu anlamda kentlerin her birinin bir marka haline gelmeye çalışması, kendini belli bir etiketle veya logo ile tanıtma çabalarına bir tür hayatta kalma mücadelesi açısından yaklaşılmalıdır. Böyle bir mücadeleden yoksun kalmak, bilişsel, kolektif, kültürel ve kurumsallaşmış bir hafızadan yoksun kalmak demektir. Bu da hem kentli bireylerin hem de kentlerin yok oluşu anlamına gelmektedir.

2. Kentler, Tarihsel ve Bağlantısal Yer Kimliklendirici Yapı ve Yapılaşmaların Mekânıdır

Genelde kimlik özelde de kent kimliği, çok yönlü ve çok boyutlu değişken denklemler içerisinde bireylerin, toplulukların ve toplumların, belirli bir tarihi ve mekansal deneyimi

anlamlı bir şekilde paylaştıkları, ondan beslendikleri ve kendilerini bilinçli bir aidiyet çerçevesinde tanımlamak üzere baz aldıkları bir tür "doğru orta" veya farklı yaşam deneyimlerindeki ortak paydalarda buluşma noktasıdır. Castells'e (2006: 12) göre, bu buluşma noktası, en önemli "anlam ve tecrübe kaynağı" olurken, King (1998: 32) için ise, "sahiciliğin tek güvenli yeridir".

Buna göre kimlikler, geçmişte ve şu anda dönen dolayısıyla gelecekte de dönecek olan dünyada, duran, belli bir yere ve tarihin içine konumlanan sabit gönderme noktalarıdır, denilebilir (Hall, 1998: 42). Bunlar, daha çok birey-çevre etkileşimi neticesinde çevrenin özgün ve belirgin karakterini oluşturan niteliklerin farkında olunması ile belirlenebilirler (Lynch, 1960: 8). Bu bağlam içerisinde kentlere, kentli bireylere kimliklerini, kişiliklerini veren şeyin, kendileriyle özdeşim kurulan, yaşam mekânlarında zaman boyutuna işaret eden ve tarihi çevreler içerisinde oluşan otantik kent dokuları oldukları ileri sürülebilir (Hoşkara, 2007: 219).

Bilindiği üzere kentler, kozmopolit ve yapısal bakımdan küresel nitelikte birçok örgütü karmaşık ağ ilişkileri üzerinden başka ağlarla bir sistem dâhilinde buluşturan yapı ve yapılaşmaların işlediği bütünsel bir sistemdir (Ritzer, 2011: 432). Böyle bir sistem bütünlüğü ile bireylerin zihinsel bir sıçrama yaşamadıkları sürece tek başına mücadele etmesi mümkün değildir. Burada herkes herkese kendi de dâhil olmak üzere yabancıdır ve bu durum durmak bir yana giderek artar. Ancak bu, bir olumsuzluk gibi görünse de bir süre sonra bunun geçici bir durum olduğu görülebilir. Tıpkı karanlık bir sinema salonuna ilk girildiğinde hiçbir şey nasıl ilk etapta görülmüyorsa ve sonrasında bulunduğumuz ortama nasıl adapte oluyor ve yönümüzü buluyorsak, aynı şeyleri kentler

için de düşünebiliriz. O halde, kentteki yabancılar, bize yol gösteren aydınlatıcı kimliğimizdir. Bu konuya Sennett de (1996: 141) dikkat çekmektedir. Özellikle de yabancılara karşı kendimizi açmadığımız sürece kişilik güçlerimizin gelişmeyeceği, yaşam karşısında aşırı deneyimsiz ve naif kalabileceğimiz üzerinde durmaktadır. Bunun yanı sıra Sennett, bir başka çalışmasında da yabancıların yaşadıkları kentlerde birbirleriyle diyaloğa geçtiklerinde, tartıştıklarında aynı zamanda birbirlerini görmeye başladıklarını dolayısıyla kimliklerinin farkına vardıklarını ve bu sayede yabancılığın ve yabancılaşmanın sorun yaratıcı etkilerinin üstesinden geldiklerine işaret etmektedir (Sennett, 1999: 224–248). Bu bağlamda kentler, herkesin yoğun bir mücadele verdikleri ve yaratıcı bir katılımı sağladıkları dolayısıyla da bunların her ikisine yaslanarak inşa edildikleri sürece herkese kendinden birşeyler verme kapasitesine sahiptir, denilebilir (Jacobs, 2011: 258). Burada özellikle vurgulanan şey, yaşanılan yerde bir kozalite içerisinde yer alınmak istendiğinde bunun için mutlaka bir mücadelenin verilmesi gerektiğidir. Yaşanılan yerde bu mücadele verilmeksizin bireylerin bir kendilik ve kişilik haline gelebilmeleri mümkün görülmemektedir.

Bu bağlamda bir kimlik ile tanımlanmak ve tanınmak isteyenler, öncelikli olarak kendi kendileriyle, benliklerini inşa eden bilinçleriyle karşılaşmalıdırlar. Bu karşılaşmada özne bireylerin her biri, gruplara ve belli bir tarihe aidiyetle benlik bilinçleri arasında yoğun bir gerilimi yaşayabilirlerse ancak o zaman bir kimlik edinerek var olabilirler (Touraine, 2008: 210). İşte böyle edinilmiş bir kimlik, eylemin zeminini oluşturmaktadır (Hall, 1998: 64). Kentler de bu minvalde özel dokuları, seremonileri, kendilerini tanımlayıcı nitelikte ayırt edici işaretler, semboller ya da logoların manzumesinde bize

karakterini sunan bir kimliktirler. Bu bağlamda belli tarihi ve bağlamı olan bütün mekânlar, birer "yer kimliklendirici" özelliği bünyelerinde barındırırlar.

Örneğin tarihsel olarak belli bir yerde yaşayanlar ve o yeri kullananlar, burada eski bir yerleşimin çeşitli izlerini ve bir akrabalığın göstergesi olabilecek şeyleri bulabilirler. Bağlantısal anlamda da belli sayıda olan bireyler bulundukları yerlerde kendilerini birbirleriyle birleştiren bağı veya bağlantıyı pekâlâ yakalayabilirler. Yer ise, belli sayıda insanın, belli bir yerden geçip giderken kendilerini o yerlerde tanıması ve tanımlayabilmesidir. Bu nedenle, yer, tarih ve bağlantısallık sacayağı kimliğe işaret eden bir bileşimdir. Nitekim bugün bile nerelisin ya da neredensin sorusu hala her yerde ve her insanın kimliğinin içinde yaşadığı yerinkinden geçtiğini göstermektedir (Auge, 1995: 134). Öncü ve Weyland'ın çalışmasında da buna benzer bir değerlendirme yapılmaktadır. Özellikle çok önemli yerlerin topluluğun aidiyet duygusunu güçlendiren ve onların kolektif tasavvurunda ortak köken ve tarih yaratan bir mekân haline geldikleri, bunun da diğer kimlik tanımlamalarının önüne geçen bir kimlik inşa ettiği üzerinde durulmaktadır (Öncü & Weyland, 2005: 34). Bu bağlamda, toplumda genel itibariyle kentli bireylerin yaşadıkları kentlerin kimliğinin izdüşümlerine göre değerlendirildikleriyle ilgili bir kanıya ulaşılabilir. Bu değerlendirmenin olumlu ya da olumsuz olması o kentin zihinlerde nasıl bir çağrışım yaptığına bağlıdır. Bu da bir kentin sundukları ile ilgili bir durumdur.

3. Kentler, Kendilerini Özgün Kılan Birbirinden Farklı Simgelerin ve Simgesel Sistemlerin Alaşım Haline Geldiği Ortak Bir Kültürel Zemindir

Kentler, her toplumun farklı topluluklarının, alt kültürlerinin, kurumsal veya mesleki organizasyonlarının bir buluşma noktasıdır. Bu buluşma noktası, farklı kaynaklardan birikerek kopup gelen ve geldiği yerde çoğaltan etkisi yaratan bir ırmağa, göle, denize veya okyanusa benzetilebilir. Bunu belirleyen şey, bir kentsel toplumun veya topluluğun sınır çizgileridir. Bu çizgilerin ne kadar dar veya geniş olduğunu anlamak için, miras bırakılan kültürün görkemli bir yetkinliğe ve kod sistemine sahip olup olmadığına bakılması yeterlidir.

Bilindiği üzere, simgesel sistemler her yerde yapılandırılmış yapılar olarak bir kültürün bütün mensuplarınca paylaşılan derin yapısal anlamları yönlendiren kodları oluştururlar (Swartz, 2011: 121). Bu bağlamda kültürler, nesnel anlamda şifre veya kod şeklinde tanımlandıklarında, düzenlemiş oldukları somut anlam dizgelerinin anlaşılabilmesinin önkoşulu olmaktadırlar. Bu önkoşul yerine getirildiğinde kültürün kendisi karşımıza bir yetkinlik belirtisi olarak çıkar. Başka bir ifadeyle, yetkinlik belirtisi olarak kendini gösteren kültür, nesnel kültürün içselleştirilmesi sonucunda kültürel nesneleri ve davranışları tam da onları şifreleyen kodu kullanarak çözmeye dönük kalıcı ve genel bir yatkınlığa dönüşümü anlatmaktadır (Bourdieu & Darbel & Schnapper, 2011: 91–92). Kültüre bu açıdan yaklaşıldığında, onun, kendisini bilinçli olarak hayatın içinde sürekli üreten, üretmiş olduğu hayatı incelten ve bunu yaptığı esnada onu aynı zamanda tarihsel bir hayat haline getiren bilginin nesnesi olduğu rahatlıkla gö-

rülebilir (Brandist, 2011: 230). Buradaki bilgi, kurallar, standartlar, değerler ve ilgilerin ürünü olan (Pickles, 2011: 126) harmonik bir bütünselliği nitelemektedir. Bu yönüyle kültür, "bir insan ve toplum teorisi" (Güvenç, 1985: 110–113) olarak ele alınabilir. Dolayısıyla kültürün kendini bütünsel bir bilgi hatta bir insan ve toplum teorisi olarak sunduğu yerlerde bu bilgiyi ve teoriyi edinen kentli bireylerin başlı başına değerlendirici bir güç haline gelebilecekleri ileri sürülebilir. O halde kentler, kentsel topluluklar ve buralarda ikamet edenler, bu minvalde kültür üzerinden değerlendiren, eleştiren, vurgulayan, nitelendiren, sınıflandıran bir bilgi, teori ve bunların her ikisine dayalı bir güç olarak okunabilir.

Çünkü tüm kentler ve kentsel mekânlar, kültürün hayata dâhil olduğu mahalleri oluşturmaktadır. Bu kentsel mahaller, kültürü varlık sahnesine çıkaran zeminlerdir (Alver, 2007: 21). Bu zeminlerde, simgesel biçimlerde ve insani kalıplar içinde bir kültürün tipik parçalarını nakletme yeteneği, bir kentin en büyük işaretidir, denilebilir. Çünkü kentler, insanlara, potansiyelini en iyi biçimlerde destekleyen önkoşulları fazlasıyla sunmaktadır (Mumford, 2007: 118). Bu sayede kentler, çoğulcu kültürlerin en önemli merkezleri haline gelmektedir (Aslanoğlu, 1998: 98). Nitekim kentli bireylerin bulundukları kentsel mekânlarda hayatlarını bir bağlamlar çokluğu içerisinde sürdürmeleri, buna en büyük kanıttır. Denilebilir ki, bu bağlamlar çokluğunda her birey, aynı zamanda nüfuz ve işlev bakımından kentin farklı bölgelerinde yapısal anlamda karşılığını bulduğu bir ilişki içerisinde (Cohen, 1999: 25) bulunarak bir anlamda kentin sunduklarına karşılık vermektedir. Bu karşılıklılık ilişkisi, bizleri, özel anlamda kentli bireylerin genel anlamda da kamusal bir kent kültürü ve yaşam tarzının doğumuna tanık kılmaktadır.

Böyle bir ilişki düzeni ve düzeneğinin bulunduğu bütün kentler, kültürel anlamda kentli bireylere ait "anıların ve geçmişin simgesel olarak depolandığı bir ambar" olarak görülebilir (Urry, 1999: 42). O halde, bireylerin, mimarinin, mekânın, mevcut toplumsal düzenin şekillendirilmesi, amaç ve ihtiyaçların oluşturulması, yerine göre korkuların üretilmesi başlı başına belli bir yere ait kültürü simgelemektedir (Harvey, 2003: 35). Başka bir ifadeyle her mekânsal örgütlenmenin kalıcılığı, kültürel anlamda bir özgünlüğe bağlıdır. Dolayısıyla bu kültürel özgünlüğü sahiplenmek, her kentli bireyi insan kılar, onu, insani özellikleri ile tanımlar, kültürü, dili, alışkanlıkları ve değerleri açısından diğerlerinden ayırarak ayrıcalıklı bir duruma getirir (Rapoport, 2004: 19–43). Bütün bunlar ise, kentlerde ve tüm kentsel mekânlarda bulunanların en önemli zenginliğini oluşturmaktadır. Çünkü kültürlerin buluşması bir yerde ufukların buluşması haline gelmektedir.

4. Kentler, Genelleşmiş Kurumlar ve Kurumsallaşmış Yapılar Bütünlüğüdür

Toplum yaşamı, herkes için standart olabilecek kuralları ortaya koymayı ve kurallı hareket etmeyi gerektirmektedir. Bu anlamda, kentlerde çok sayıda birbirini tanımayan insanın birbirine benzer davranışları sergilemeleri, kurumsallaşmış bir kişiliğin dışa vurulma biçimidir, denilebilir. Davranışlardaki bu benzerlik, kentli bireyler için bulundukları yerlerde iş görme ve gördürme biçimleri söz konusu olduğunda da devam etmektedir. Buna göre, kentlileşmiş bir birey olarak tanımlanmak ve kentlere özgü bir yaşam tarzının sürdürüldüğüne dair bir onay almak, bir yerde, kentlerin düzenli kurumlarına ve onların düzeyli kurumsallaşmasına bağlıdır. Burada kentli bireylerin unutmaması gereken şey, bu düzen ve dü-

zeyliliği bir sistem bütünlüğü içinde sistematik olarak düşünmeleridir.

Çünkü kurumlar, genel anlamda hem insanların yaşam tarzlarının örgütlenmiş bir parçası hem de çoğunluğun paylaştığı davranış örüntüleri bileşimidir. Başka bir ifadeyle kurumlar, oldukça sürekli olan örüntü, rol ve ilişki yapılarını niteleyen yapılanmış, örgütlenmiş ve eşgüdümlenmiş genel davranış tarzlarıdır (Fichter, 1996: 119–120). Kurumların ve kurumsallaşmanın buradaki önemi, içinde yer aldıkları toplumun yerleşik görünümlerini yaratmasından ileri gelmektedir. Özellikle de toplumda birbirinden farklı ihtiyaçları gidermede işlev gören tüm yapısal bileşenlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda kurum ve kurumsallaşmaya, organizma gibi çalışan bir sistem gözüyle bakılabilir (Marshall, 1999: 438).

Ancak böyle bir sistemin işleyen bir bütün olarak işlevsel kılınabilmesi, her kurumun kurumsallaşmayı başarabilmesine ve kendilerini geleceğe taşıyacak olan yapıları, dizgeleri ve yapılaşmaları inşa etmesine bağlıdır. Yapılar, genel anlamda kurumlarda sürekli yenilenerek düzenlenmiş bir biçimde yer alan kurallar ve kaynak kümeleridir. Başka bir ifadeyle yapılar, kurumsal anlamda toplum dizgelerinin özellikleri olarak düzenlenmiş dönüşüm ilişkileri kümelerini temsil etmektedir. Bu küme içerisinde dizgeler yer almaktadır. Dizgeler, belli bir yerde bulunan topluluklar arasında sürekli olarak toplumsal pratikler şeklinde yeniden düzenlenen üretilmiş ilişkilerdir. Böylelikle düzenli dönüşüm ilişkileri kümeleri ve üretilmiş ilişkileri niteleyen dizgeler üzerinden bir kararlılık ortaya çıkmaktadır. Bu kararlılığın adı yapılaşmadır. Yapılaşma ile de belli bir toplumdaki yapıların sürekliliğini ya da değişimini dolayısıyla da toplum dizgelerinin yeniden üretimlerini yöneten koşullar kastedilmektedir (Giddens, 1999: 67–69).

Bu tanımlamalara bağlı olarak her bir kentin bir kurumlar düzeni olarak insanlar arası yaşamın sistematik bir birimi oldukları ileri sürülebilir. Bu birim, aynı zamanda insanlar arası istikrarlı davranış kalıplarının en önemli kaynağı konumundadır. Bu yönüyle kentler ve kentleri oluşturan toplulukların her biri, birbirlerinden ayrı ve sınırları belli olan insani bir yaşam kalıbıdır, denilebilir. Bunun nedeni, kurumların topyekûn bir yaşam sisteminin temelini temsil etmesidir. Doğal olarak böyle bir temsil, kentlerin "özel bir güçler sistemi" olarak düşünülmesini gerekli kılmaktadır (Weber, 2000: 58–63). Çünkü kentlerin kamusal coğrafyasını, kurumsallaştırılmış medeniyet ya da medeniyetler oluşturmaktadır (Sennett, 1996: 330). Bu bağlamda tüm kentsel uygarlıkların temelleri kurumsallaşmış yapılardan meydana gelmektedir. Bu kurumsallaşmış yapıların her biri, her zaman özgün ve ayırıcı çizgileriyle kentsel uygarlıklara kendilerine özgü çevrelerini ve varlıklarını verdiklerinden vazgeçilmez bir değerdirler (Braudel, 2001: 61).

Bu vazgeçilmez değerler, başlı başına adeta herkesin uymakla yükümlü olabileceği kuralları işaret ederler. Kent yaşamı da her kentli bireyin kurallı hareket etmesini gerektirmektedir. Kısaca, "titizlikle uyulan kurallar çerçevesinde sıkı sıkıya birbirleriyle bağlı olan kentsel mekânların tümü, her türlü toplum yaşamının yeri haline gelmektedir" (Braudel & Coarelli & Aymard, 1990: 130). Buna göre, kurumsal hareket etmek bir kentli birey için aynı zamanda kurallı ve örgütlü toplum yapısının gereklerine uygun hareket etmek demektir. O halde, kurallı ve örgütlü toplum yapısının gereklerine uygun hareket edilen her kentsel mekânın toplumsal olarak üretildiği sonucuna ulaşılabilir.

Nitekim Lefebvre de, birbirinden farklı bütün kentsel mekânların toplumsal bir inşa (Lefebvre, 1991: 113) olduğunu söyleyerek bu konudaki düşüncesini ortaya koymaktadır. Lefebvre'nin bu düşüncesine Castells de (2014: 275) "her benzer kentsel mekânsal formun toplumsal olarak üretilmelerine bağlı olarak farklı anlamları olabileceğine dikkat çekerek" eşlik etmektedir. Bu bağlamda, kentin kurumları ve kurumsallaşmış yapılar bir kentin ve kent topluluğunun aynı zamanda zihniyetini de oluşturmaktadır. Bu, kurum kültürünün hâkim durumda olduğu bir zihniyettir. Weber, bu hususu, (2000: 34) "kentin kurumları, onun zihniyetini doğrular", diyerek çok veciz bir biçimde özetlemektedir. Buna göre, bir kentin düzenli kurumları ve düzeyli kurumsallaşması, o kentin topluluğu hakkında fikir edinebilmek üzere önümüze konan, Jameson'un ifade ettiği şekliyle bir tür "bilişsel haritalardır", denilebilir (Jameson, 1994: 112). O halde, bir kentin yapısı, bu bilişsel haritalara bakıldığında o kentte yaşayan öznenin bilincinden çıkarılabilir. Çünkü kurumsal anlamda her kentsel yapı, bütünleşebileceği aşkın egoya gereksinim duymaktadır (Karatani, 2006: 81).

Sonuç olarak niteliksel anlamda bir kentin ve kent topluluğunun çözümlemesini sağlıklı bir şekilde yapabilmek, bir yerde o kentin düzenli kurumlarını ve onların düzeyli kurumsallaşmasını tüm ayrıntılarıyla ele almayı gerektirmektedir. Bu bağlamda bir kentin kurumlarını ve kurumsallaşma düzeyini yok saymak, o kentin kendini inşa eden değerlerini, kimliğini, karakterini, kısaca bireysel ve kamusal kültürünü yok saymak demektir.

5. Kentler, Farklı Anlatıları Oynanmak Üzere Sahneye Koyan Büyük Bir Tiyatrodur

Her kent, bünyesinde barındırdığı kentli bireylerin farklı yaşam deneyimlerinin, öykülerinin, hikâyelerinin ve efsanelerinin anlatıldığı bir yerdir. Bu yönüyle kentler, karşımıza, kentli bireylerin, grupların, ailelerin ve kurumların anlatılarının tematize edildiği ve dramatik bir biçimde oynanmak üzere sahneye konulduğu merkezlerdir, denilebilir. Bu anlamda Charles Dickens'in "İki Şehrin Hikâyesi", Grimm Kardeşler'in "Bremen Mızıkacıları", Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Beş Şehir'i", Osman Hamdi Bey'in "Kaplumbağa Terbiyecisi" ve buna benzer daha birçok örneği, farklı kentlerin farklı oyuncu karakterleri üzerinden anlatıldığı bir tiyatro oyununa benzetebiliriz. Bu anlamda, geçmişten günümüze bütün kent merkezleri ve kamusal yerler, başlı başına bir sahne olarak kabul edilebilir.

Denilebilir ki, bu sahnede çok sayıda oyuncu toplanmakta, çatışmaya girmekte, kendilerini kabul ettirmeye çalışmakta ve bir anlamda kendi gibi hareket edenleri kabullenmektedir (Benevolo, 1995: 60). Başka bir ifadeyle, kentli bireylerin her birinde, içinde yer aldıkları kent topluluğunda kendilerine sunulan oyunda, temsilde veya gösteride basit bir izleyici olmaktan ziyade, sunumu yapılanın bir parçası olarak görme eğilimi vardır. Böyle bir eğilim, kentli bireylerin, sahneyi, yalnız kendilerinin değil, kendi dışındaki katılımcılarla birlikte kullanmaları gerektiği anlayışını geliştirmelerine neden olmaktadır (Lynch, 1960: 2). Böylelikle bu tür etkinliklerin düzenlendiği her mekân, bir süre sonra, kendini, iş yapılmadan etkinlik gösterilen bir mekân olarak benimsettirmeye başlamaktadır. Bu durum, doğal olarak belli bir kent topluluğuna kendini ait hisseden her kentli bireyin, bu ve benzeri

mekânlarda hem kendini göstermesine hem de seyretmesine (Braudel & Coarelli & Aymard, 1990: 138–141) uygun bir zemin hazırlamaktadır. Kamusallığa açık olan bu sahnede insanlar, gündelik hayatın rutini içinde toplumsal, siyasal ve iş yaşamları ile ilgili olan rolleriyle kendilerini göstermektedirler. Ancak bahsi geçen sahne bundan daha fazla olarak, kentli bireylerin gelişimi açısından fiziksel olduğu kadar onların zihinsel bir eğitim merkezi (Wycherley, 1993: 125) olma hüviyetiyle de karşımıza çıkmaktadır.

Bu işlev sayesinde kentler, kendi karmaşık ve dayanıklı yapısı sayesinde kentli bireylerin yaşadığı yere aktif katılımını dolayısıyla da onların belirleyici bir rol oynama yeteneğini mümkün mertebe en üst düzeye yükseltmektedir. İşte bu nedenle, kentlerde sahnelenen oyunların her sahnesi, mümkün olan en üst düzeyde bilincin aydınlığını, amaçlılığın damgasını ve sevginin rengini üzerinde taşıyan bir içeriğe sahiptir. Bu içerikle kentler, duygusal paylaşım, rasyonel iletişim, teknolojik ustalık ve her şeyden çok dramatik temsil yoluyla hayatın bütün boyutlarını daha da büyüterek, süregidecek olan varlıklarına bir temel oluşturmuş olurlar (Mumford, 2007: 691–692). O halde, bu bağlam içerisinde bütün kentlerde başka bir zaman ve yere ait bir anlatının bugüne getirilmesi, dolayısıyla da onu takip edenlere görsel ve duyusal olarak kamusal bir sahnede sunulması olayına bir tür elçilik faaliyeti gözüyle bakılabilir (Sennett, 2002: 48).

Kentli bireylerin, bu elçilik faaliyetine iştirak ettiklerinde ve üzerlerine düşen rolleri yer aldıkları kamusal sahnede layıkıyla yerine getirdiklerinde çok önemli bir kazanım elde edebilecekleri beklenilebilir. Böyle bir beklentinin gerçekleşmesi, bir yerde, kentli bireylerin "farklı, çarpıcı, dikkat çekici olarak diğerleri arasında sivrilerek kendilerini özlü bir

şekilde ifade etmeleri ve karakteristik görünerek" (Simmel, 2003: 99), birer elçi sıfatıyla bulundukları yerin ve zamanın sınırlarının dışına taşmalarını gerektirmektedir. Bu da her kentli bireyin birer aktör veya aktrist olarak hareket etmeleri demektir. Başka bir ifadeyle, kentli bireylerin bir kişilik olarak kamusal alana nüfuz edebilmeleri, onların kendilerini ifade edebilmelerine ve olağanüstü yeteneklerine bağlıdır (Sennett, 1996: 256). Bu basit formül, kendini kamusal sahnede etkili bir biçimde hissettirdiği andan itibaren sergilenen her oyunun bir başyapıt haline gelmesi ve bulunulan yeri başlı başına bir merkez hatta bir kült olarak karakterize etmesi kaçınılmazdır, denilebilir.

Bu ifadelerin ışığı altında, kentlerin, zaman ve mekânsal yerleşimlere karşılık gelen siluetleriyle göze sunduklarıyla kıvanç, soyluluk, gurur, ihtişam ya da tiksinti, isyan, aldırmazlık veya tasa kaynağı oldukları ileri sürülebilir (Çizgen, 1994: 139). Burada farkı yaratan şey, kentin kamusal sahnesinde sergilenen oyunların içeriği kadar, bu elçilik faaliyetine katılarak, ona eşlik eden oyuncuların, yani kendilerini o kentin bir elçisi olarak inşa etmeye yazgılamış olanların niteliksel eylemleridir. Kentlere bu açıdan yaklaşıldığında bazı kentler karşısında büyülenmemiz bazılarında ise, bir an önce oradan uzaklaşma çabamız daha anlaşılır olmaktadır. Buna göre, bir kente yanaşmaya çalışmamız veya ondan kaçınma isteğimiz, kamusal sahneye konan anlatının çekiciliği ya da iticiliği ile ilgilidir. Nitekim bugün tüm dünyada bu anlamda kamusal sahneye konan anlatılar dikkate alındığında kentleri, sahne fakiri ve zengini olarak iki kategoride ele almak mümkündür. Bu, aynı zamanda simetrik ve asimetrik düşünme ve düşünebilme şekilleriyle de ilgili bir durumdur. Çünkü sahne, zihinsel bir işlemi, ilişkiyi ve etkileşimi gerektirmektedir. Bu

bağlamda günümüzde iktidar ve otorite ilişkilerine konu olmuş dolayısıyla da belli bir hiyerarşik düzende sıralanan kentlerin her birinin elde ettikleri konumlarını, kamusal sahnelerindeki çeşitliliğe bağlı olarak oluşturdukları düşünsel asimetrik farklılıklarla birlikte ele alıp inceleme gereği vardır.

6. Kentler, Kentli Bireyleri Sanatsal ve Estetik Açıdan Ebediliğe Ulaştıran Mekânlardır

Her kent, sanat ve estetik kategoriler içerisinde değerlendirilebilecek belli bir kompozisyona, desen çizgilerine, ritmik bir hareketliliğe, biçim ve içeriğe, orantısallığa, perspektife, stilistik bir tema ve konuya, bazen zarif bazen de yüce bir imgeye ve değere sahiptir. Bu açıdan kentler, kimi zaman bir tuval kimi zamanda sessizlik modunda konuşan bir melodi veya musiki olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki durumda da bu yolla zamanın ruhunun yakalanması veya bulunulan sınırların dışına taşarak çıkılması mümkün olmaktadır. Bu bakımdan sanata ve sanat eserlerine yapıtsal anlamda uygarlığın şahikası açısından bakılmaktadır.

Dolayısıyla bu minvalde mimariden yazınsal alana kadar geniş bir yelpazede sergilenen tüm sanat yapıtlarına genelde uygarlık, özelde ise kent uygarlık tarihinin kanıtları açısından yaklaşılabilir (Erinç, 2009: 24). Bu yapıtlarda, yaşamın kendisi yansıtılmakta ve insani olan her şey sergilenmektedir (Gasset, 2012. 34). Bu açıdan kentler sanatsal anlamda, hem yaşamın hem de düşüncelerin üretildiği alanlardır. Bunlar, aynı zamanda "düşünce zirveleri, hayatın güç hatları ve hareket demetleridir" (Braudel, 2001: 102). Bütün bunlar, kentlerin, sanatın simgesel biçimleriyle desteklendiklerinde geçmiş, şimdi ve gelecek zamanı birleştiren bir buluşma noktası olduğuna da işaret etmektedir (Mumford, 2007: 124). Sanat

bu yönüyle, tinsel yaşamla olan ilgisinde tinin yaşamının anlatımından daha fazla bir şeyi gerçekleştirmektedir. Aslında onun yaptığı daha çok dolaylı veya dolaysız bir bilinç ve tinsel yaşam pınarını her an yeni baştan yaratarak ölümsüz kılmaktır (Collingwood, 2011: 104–105). Bu ölümsüzlük arayışı, her kentli bireyin ve kentlerin de sanat ve estetik değerler üzerinden kendilerini ölümsüz kılmak arayışıdır. O halde, kentlerde gerçekleştirilen tüm sanat yapıtları bu ölümsüzlük arayışı çerçevesinde, "şiirsel anlatıma sahip bir mecaz" olarak düşünülebilir (San, 2008: 31).

Nitekim daha 14. ve 15. yy'lardan itibaren Rönesans İtalya'sında ve Fransa'da, sonrasında ise, onları sanat ve estetik bakımdan taklit ederek takip eden birçok ülkenin kentlerinde resimler, çok önemli gösterimlere konu olmuşlardır. Gösterime konu olan ve sergilenen eserler, o sıralarda Avrupa tarihinde kentlerde yaşayan insanlara kentlilik bilinçlerini anımsatan çarpıcı etmenlerin en önemlileri arasında görülmüştür (Holton, 1999: 20). Bu etki o kadar güçlü ve büyüktür ki, resimler, bir tuval haline getirilen kentlerde adeta Papa Gregorius'un ifadesiyle, "harfleri bilmeyenlerin el kitabı" (Todorov, 2011: 16) haline gelmiştir. Bu sayede kentler, ortaya çıkan ve çıkabilecek olan kolektif kişilikleri, yeni estetik yapılar aracılığı ile tanımlamışlar ve bu yapılar üzerinden kendilerine tazelenmiş bir gururla bakabilmeyi başarmışlardır. Öyle ki, en sıradan ve en aciz olan kent sakinleri bile, kendilerini, bütün gücü ve ihtişamıyla içinde yer aldıkları kentin kişiliğiyle özdeşleştirmişlerdir. Bu nedenle kentler, sanat ve estetik yaratılar üzerinden zayıflamaya başlayan biz'e ait her şeyi talep eden, büyük kolektiflerin ilahi temsilcisi olarak yüceltilmiş tek bir ben'i ortaya süren, kendi kendini yönlendiren ve yöneten ben merkezli bir kişiliktir, denilebilir. Do-

ğal olarak böyle bir kişiliğin biçimlendirdiği nesiller bir süre sonra geriye kendi ideal biçim ve imgelerinin kalıntılarını bırakma derdine düşmüşlerdir. Bu amaçla tapınaklar, ibadethaneler, saraylar, heykeller, resimler, yazıtlar, duvar ve sütunlara oymalar yaparak, yok olma tehtidi altındayken bile gurur ve hırslarını kentin taşlarına kazımışlardır. Bunlar her kentli bireyin, ölümsüzlük arzularını sonraki nesillerin zihinlerinde mevcut olma düşüncesiyle tatmin etmesine aracılık etmektedir. O halde, kentlerde icra edilen sanatlar, yaratılan estetik değerler, bir anlamda geçip gidecek olanı ebedi simgesel biçimlerde sabitleme işlevini görmekte ve bunu yazıdan önce yerine getirmektedirler (Mumford, 2007: 90–91).

Böyle bir işlevi en açık ve en canlı şekliyle Roma'da görmek mümkündür. Çünkü Roma, 2000 yıllık merkez olma konumunu ve imparatorluk doktrinini taşa yansıtmış olan nadir kentlerin başında yer almaktadır. Örneğin bugün bile Roma'da kanalizasyon kapaklarının üzerinde dahi S. P. Q. R. (Societas Populus Que Romanum) yazmaktadır. Bu, bir zaman dışılığın hâkimiyetinin işaretidir. Başka bir ifadeyle bu işaret, aynı zamanda herkesin zamanının dışında kalan bir ebediliği nitelemektedir. Böyle bir ebediyete, "donmuş gibi görünen bir hareket" gözüyle bakılabilir (Kılıçbay, 2000: 28–32).

Bu ifadelerin ışığı altında bir kentin içinde yer alan ve geçmişten gelen tüm sanat eserlerini, estetik değerleri veya yapıtları sadece maddi değerleri açısından ya da salt güzel olduklarından değil, bir kültürü ifade etmeleri nedeniyle de görmek ve değerlendirmek gerekir. Çünkü zaman ve zamanın geçtiği mekânlar, en sade ve doğal ihtiyaçların sonucu ortaya çıkan şeyleri, bir dünya görüşü ve yaşama kültürünün süzgecinden geçirerek, onları, ifade dolu bir yapı haline ge-

tirmektedir. İşte bu estetik yapılar, geçmişi yaratan olayların ve davranışların damgasını üzerlerinde taşımaktadır. Bu yönüyle tüm estetik yapılar, estetik anlamda bir kültürel mirastırlar (Kuban, 2001: 33).

Sonuç itibariyle kültürel miras olarak günümüze kadar gelen bu estetik yapılara bakarak, bir kentte icra edilen sanatın, kentli bireyleri nasıl bir duygu seli etrafında birleştirdiğini, yabancılığa ve hasmane tavırlara engel teşkil ettiğini, toplumsal dönüşümlerin hangi noktalarda olduğunu, toplumun ve toplumda yaşayanların idealleri, yaşam tarzları ve hayat felsefelerinin, kısaca zaman ruhunun neler olabileceği ile ilgili bilgileri edinmek mümkündür. Bu anlamda kentlerin her biri kentli bireyler için, sanat eserleri üzerinden yeniden yorumlanabilecek bir keşif yolculuğudur, denilebilir.

7. Kentler, Kendilerini İzleyenlere Poz Veren Bedenselleşmiş Mankenlerdir

Günümüzde kentlerin, hafızası, kimliği, kişiliği, benliği, karakteri ve dokularından sıkça söz edilmesi, onun, canlı bir organizma gibi görülmesi anlayışını beraberinde getirmiştir. Öyle ki, yapılan kişileştirmeler ile kentler, adeta bedensel anlamda ete kemiğe bürünerek yeni bir ten'e ve yüz'e sahip olmuşlardır. Bu anlamda bir kent ile yüzleşmek, onun, organizma olarak düşünülmesi ve değerlendirilmesi durumunda insanın bütün uzuvlarıyla karşılaşmak demektir. Buna göre, bir kentin açılımı aslında insanın bedensel açılımından ibarettir. Bu açılımda kentleri bedensel anlamda örten giysiler veya örtüler, kentlerin yapısal ve kurumsal karakterine göre farklı şekiller alabilmektedir. Bunları, çekingen, mutaassıp, radikal veya fazla cüretkâr biçimlerde görmek mümkündür. O halde, bütün kentler yapısal ve kurumsal karakteri ile birlikte tüm yapıp edilenler üzerinden kişiselleşmiş tek bir be-

den ve ten olarak anlatılabilir. Başka bir ifade ile kentteki tüm yapılar, taşın tende, tenin de taşta erimesiyle bedenselleşmiş ve bir kişilik kazanmıştır.

Nitekim Sennett'in "Ten ve Taş" adlı eserinde de bu hususa dikkat çekilmektedir. Sennett, bu eserinde insan bedenleri ve onların bedensel deneyimlerine, tarihi ve geçmişi anlamanın bir yolu veya yöntemi açısından yaklaşmaktadır. Sennett, bedenler üzerinden farklı şekillerde iktidar uygulandığı ve farklı kentsel formlar yaratıldığı düşüncesindedir. Özellikle de bedenin genel dili konuşulduğu esnada dışlama yoluyla başlatılan bir dilin kurulduğu kanaatindedir (Sennett, 2002: 11–19). Harvey de, Sennett'in ileri sürdüğü fikirleri paylaşmaktadır. Harvey'e göre de, beden, bir dışlamanın aracı olarak "en derin anlamıyla bir akım stratejisi ve belli bir amaca yönelik siyasi direnişin mahallidir" (Harvey, 2008: 164).

Günümüzde de bu strateji ve amacın uygulanmasına yönelik bireysel düzeyde kişileştirmelerin yapıldığına fazlasıyla tanık olunmaktadır. Bireysel kişileştirmelerle bedenler üzerinden ses, renk, tat, koku vb. görünmeyen bileşenleri içeren şeyler, belli bir kimlik özelinde kültürel manzara ve ortamları üretmeye yönelik yatkınlıkları daha da perçinlemektedir (Rapoport, 2004: 130). Bu sayede beden, ete kemiğe bürünerek ten'leşmektedir. Böylelikle belli bir ten rengini kişileştirmeler yoluyla elde eden ve bir beden haline gelen kentlerde, "görülürün gören bedene, dokunabilirin dokunan bedene sarılması" gerçekleşmektedir (Farago, 2006: 277). Bu beden, bir süre sonra sadece görmek ve dokunmakla kalmayacak, bizimle, belli bir yüz ifadesini kullanarak iletişim kurmaya başlayacaktır. Buna göre kentlerin her biri, birbirine bakan,

gören, iletişim ve etkileşim halinde olan yüz'lerimizdir, denilebilir.

Yüz'ün buradaki konumu ve önemi, kentli bireylerin eylemlerinden ziyade, onların neden oldukları görüntülere bakıldığında daha iyi anlaşıldığı bir durum yaratmış olmasıdır. Denilebilir ki, yüz, ironik bir biçimde kentli bireylerin içsel ya da pratik davranışlarını her ne kadar desteklemese de, onları başkalarına anlatmaktadır. Yüz, bu şekliyle bizlere, bireysel deneyimlerimizin, doğalarımızın temelinde yer alan ve değişmez bir biçimde biriktirilen her şeyin dolayısıyla da kalıcı içedönüklüğün görsel olarak en eksiksiz sembolizmini sunmaktadır. Bunun yanı sıra yüz'ler, aynı zamanda an'a özgü son derece değişken durumlara da açık bir kapı bırakmaktadır (Simmel, 2009: 223–224).

Bugün bu hususa daha geniş bir perspektiften de bakılabilir. Bu perspektif içinde tüm kentsel mekânlar, hem kendi içlerinde birbirleriyle olan ilişkiselliği içerisinde hem de bölgesel, bölgeler arası, ulusal ve uluslararası platformlardaki etkinlikleri dikkate alınarak inceleme konusu yapılabilirler. Bunun nedeni, bedenin, tenin ve yüz'ün boyutlarının çok yönlü değişmesidir. Nitekim günümüzde de bedenin bu anlamdaki konumlarının değişimi şaşkınlık verecek şekilde izlenmektedir. Bunun en açık örneği, haritalar üzerinde görülmektedir. Çünkü haritalar, "coğrafi anlamda bedenlerin yeniden konumlanışlarını işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle haritalar, ulusların yeni coğrafi bedenleri haline gelmişlerdir" (Pickles, 2011: 30–53).

Bu anlayış doğrultusunda kentlerin bir manken beden, ten ve yüz olması, onların, bir şekilde çarpma, bölme, toplama veya çıkarma işlemlerini, mukayeseli üstünlükleri kullanarak gerçekleştirebilmesi ya da bunları icra etmekten yoksun ol-

dukları ile ilgili bilgileri veri olarak sunmasına bağlıdır, denilebilir. Kentleri, bu minvalde haritalar üzerinden bedensel, tensel ve bir yüz olarak belli bir veri tabanına sahip olup olmamaları açısından kategorize etmek mümkündür. Yenidünya dengeleri içerisinde değeri yükselen ve düşen kentler bu konuda bir fikir vermektedir. Bu dengeler içerisinde yer alarak sahneye veya podyuma çıkarak aktör konumda olan kentleri, değeri yükselen bir yüz, ten ve beden olarak görmek ve değerlendirmek gerekmektedir. Bunların nasıl bir dağılım sergilediklerini görmek ve bir merak konusunu gidermek için de haritalar üzerinde bu kentlerin nasıl konumlandıklarına bakmak yeterli olacaktır.

8. Kentler, Kentli Bireylerin Farklılıklarla Buluşarak Belli Bir Fark Yarattıkları İktidar ve Direniş İlişkileri Odağıdır

Kentler, farklı yaşam deneyimlerine sahip kentli bireylerin zaman zaman homojen ve tekdüze bir yaşam tarzına bağlı kalmamak adına farklı yaşam stratejilerini deneyimledikleri bir alandır. Bu alan içerisinde bir şekilde yer alan, anlam arayışında olan ve eldeki mevcut tatmin vasıtalarından umudunu kesen her kentli birey, tatmin olabileceğini düşündüğü farklı yaşam stratejilerini deneyimleyebilecek en önemli adaydır. Bu nedenle kentli bireyler, bulundukları kentsel yaşam alanlarında birbirleriyle bedensel olduğu kadar zihinsel bir mücadele içerisindedirler. Bu mücadelede direnç göstererek iktidarını tescil ettirenler büyük ölçüde diğer kentli bireylerden sivrilerek ayrılmış olurlar. Nitekim Bauman da (2005: 21) bu noktada, kentli bireylerin giriştikleri tüm mücadelelerine onların bir şekilde toplum hayatına katılma biçimleri açısından yaklaşmaktadır.

Kentler bir iktidar ve direnç ilişkileri odağı olmaları nedeniyle çok önemli olan hâkimiyet alanlarını temsil etmektedirler. Berkay'ın yapmış olduğu çalışmasında da bu hususa kentin etimolojisi açısından yaklaşılmakta ve kentlerin köken itibariyle anlamının hâkimiyet, devlet, idari bölge, memleket ve yönetim bölgesi şeklinde kullanıldığına dikkat çekilmektedir. Berkay, çalışmasında aynı zamanda kentlerin bu anlamlarının, ondan türetilen statülerde de geçerliliğini koruduğuna işaret etmektedir. Bunun yanı sıra Berkay, URBS ve Urbanitas kelimelerinden hareket ederek, bu kelimelerin başkent Roma'yı ve Roma'lı kent sakinlerini nitelemekle birlikte, onları, taşralılardan ayrılan bir zarafeti temsil ettiğine de değinmektedir (Berkay, 2009: 30–46). Bu husus, iktidar ve direnç ilişkileri odağı olan kentlerin, keskin ve görünür bir biçimde sınırlar çizdiğini, bu çizgilerin hem kendi içlerinde hem de kendi aralarında belirgin bir fark yaratarak ayrıldığını göstermektedir. Bu çizgilerin her birine bu minvalde diğerlerinden sivrilen veya fark yaratan bir yer olarak bakıldığında, buralarda ikamet eden bireylerin, sergiledikleri "duruşları, dünyayı izledikleri zeminleri, referans alanları, bakış açıları veya değerlendirme odakları" ile ilgili olarak bir fikir yürütülebilir (Alver, 2007: 18). Böyle bir çıkarımda bulunurken, yerin ve değerlendirmeyi yapacak olanların üslubu belirleyici bir rol oynamaktadır. Burada üsluptan, "bütünlüklü bir ideolojik perspektifin sabit olan belirteci" kastedilmektedir. Başka bir ifadeyle üslup, "ideolojinin iç biçimi olan bir bütünlük ilkesi olarak, toplumda belli bir yerde ikamet edenler arasında sözleşmeye dayalı ilişkilerin söylemsel cisimleşmesini" (Brandist, 2011: 133–134) imlemektedir. Buna göre, tüm yerler farklı üretim, tüketim ve mücadele ilişkilerine konu olmaları bakımından hem politiktir hem de farklı ideolojiler-

le beslendiklerinden yeni bir politika üreten veya öneren odaklar konumundadırlar.

Kentlerin bu konumu, yani kolektif tüketim biçimleri aracılığı ile emek gücünün yeniden üretilmesini sağlayan ve toplumsal üretim ilişkilerindeki değişimlerden dolayı yeni politikaların ve ideolojilerin merkezi olmaları hususu, gerek toplumun gerekse bireylerin en önemli kurucu öğesidir (Urry, 1999: 25–42). Bu kurucu öğeler içerisinde de toplumsal yaşamdaki mekânsal pratiklerin altında çoğu kez soyut iktidar ilişkilerinin gizliliği yer almaktadır. Ancak gündelik yaşamın coğrafyasında hemen fark edilmeyen bir dizi politik ve ideolojik öğe bulunmaktadır. Bu nedenledir ki, mekânsal pratikler, hiçbir zaman tarafsız değildir. Çünkü bu mekânsal pratikler, toplumdaki eşitsiz güç ilişkilerinin bir aracı, örtülü bir ifadesidirler. Bu yönüyle kentler ve tüm kentsel mekânlar, politik oldukları kadar ideolojiktirler (Lefebvre, 1991: 144).

Buradan hareketle, günümüze gelinceye kadar geçen süre içerisinde tüm mekânların veya yerlerin, insanların kendi suretine uygun ve tutarlı bir bütün haline getirildiği kentlerin ve kent merkezlerinin, aynı zamanda bir iktidar alanı hizmetini gördükleri sonucuna ulaşılabilir. Çünkü kentler, toplumsal hayatın karmaşıklığı ve yoğunluğu içerisinde farklı insanları birbirlerine yabancı olarak sunarak, onları bir araya getirmeyi başarmıştır. Bu yönleriyle kentler, yani farklılık, yoğunluk, karmaşıklık ve yabancılık üzerinden bir tahakküm alanı oldukları kadar aynı zamanda tahakküme direnme olanaklarının da yaratıldığı bir alandır (Sennett, 2002: 20). Kısaca kentler, iktidar ilişkilerine konu oldukları yerlerde ve zamanlarda aynı zamanda iktidarı muktedir kılacak direncin de tohumlarını atmaktadırlar. Ancak bu karşılıklı ilişkinin sürdü-

rülebilir kılınması, eleştirinin ve eleştirel düşünebilenlerin niteliksel artışına bağlıdır. Burada eleştiri, niteliksel anlamda "sürekli bir kalkış durumunu" (Chambers, 2005: 54) ifade etmektedir. Bu sürekli kalkış durumu sayesinde kentlerin "uygarlık katları boyunca çoğalarak büyümeleri" (Braudel, 2001: 48) olanaklı hale gelmektedir.

Nitekim batı kültüründe de eleştirinin kendisine başlı başına bir otorite gözüyle bakılmaktadır. Bunun nedeni, eleştiriye dayalı otoritenin, diğerlerine de rehberlik edebilecek bir mükemmellik yeri olarak görülmesidir (Sennett, 1999: 54). İktidar ve direnç ilişkilerinin geçerli olduğu mekânlarda böyle bir mükemmellik, aynı zamanda "hem dışarıdakileri ötekilerden korumakta hem de konumsal üstünlüklere karşı bir güvenliği temin etmiş olmaktadır" (Morley & Robins, 1997: 169). O halde kentler, iktidar ve direnç ilişkileri odağı oldukları kadar bu ilişkilerin yapısal bir biçimde kurumsallaştığı eleştiriye dayalı otoritenin mükemmelleştirdiği bir odaktır. Bu husus, uygarlık katları buyunca çoğalarak büyümek isteyen ülkelerin, kentlerin ve kent yönetimlerinin şiarı olmak durumundadır.

Kentlerin kendilerine özgü anlatıları, kurumları, kurumsallaşmış yapıları, sanat ve estetik değerleri, hafıza, kimlik, kişilik ve benlik temeline dayalı belli bir karakteri ve benzeri nitelikte ayırt ediciliklerinin olması, onları, bir yerde farklı üretim, tüketim, politik ve ideolojik ilişkilerin hüküm sürdüğü bir merkez haline getirmektedir. Bu özellikleri bünyelerinde barındıran kentler veya merkezler, belli ayrıcalıkları sürdürebilir kılan rekabet ve yenilik alanlarının en önemli temsilcileri konumundadırlar. Bu nedenle ayrıcalıklarını sürdürebilir kılmak isteyen kentler, her defasında mantıklı ve sistem dâhilinde örgütlenmiş bir söylemi hem üretmek hem

de onu tüketilmek üzere dolaşıma sokmak zorundadır. Nitekim uygarlığın bir kent uygarlığı şeklinde tecelli etmesi de buna bağlıdır. Bu hususu, bir amaç olarak benimseyen kentler ve kentlerin yöneticileri, yoğun bir biçimde düşünebilen, eleştirel bir duruş sergileyen ve farkındalık yaratabilecek kapasiteye sahip bireylere ihtiyaç duyarlar. Böyle bir ihtiyacı fazlasıyla karşılayabilen kentler, geleceğe, simgelerle dopdolu bir kültürel miras bırakmış olurlar. Bu, değeri maddi anlamda hiçbir şekilde ölçülemeyecek olan bir hazinedir.

O halde kentlerin belli bir özelliğe sahip olması demek, onların, başlı başına bir güce, bilgiye, etkiye ve ayrıcalığa sahip olmaları demektir. Ancak bunların kentlerin bünyelerinde bulunmaları, Heraklit'in ifadesiyle "umulmayanın ümit edilmesi" (Changeux & Ricoeur, 2009: 277) sayesinde gerçekleşebilmiştir. Bunu başarabilen kentler, aynı zamanda kendilerinin hem sosyo-kültürel hem de kurumsal üreticileri haline gelmişlerdir. Bu bağlamda kentler, karşımıza üç şekilde çıkmaktadırlar. Bunlardan ilki, tarih yaratan ve uygarlık sahnesinde boy gösterenlerden oluşmaktadır. İkinci sırada, kendilerine özgü bir tarih ve uygarlık yaratamayıp, yaratmış olanlara yaslanmayı tercih edenler bulunmaktadır. Üçüncü sırada ise, tamamen tarih dışı veya uygarlık altı kalmış olanlar yer almaktadır.

Sonuç itibariyle bir kentin ve orada yaşayanların etraflı bir şekilde analitik bir bakış açısıyla değerlendirilebilmesi bir yerde özelliklerin, yapıların, yapılaşmaların, seçeneklerin ve bu seçenekler içerisinde tercih edilenin seçilmesini gerektiren koşulların bilinmesini gerekli kılmaktadır. Bunlar ortaya konulduğunda bulunduğumuz kentlere yalnızca bakmayız, aynı zamanda onları görmeye başlarız. Başka bir ifadeyle o yerlere kulak verir, dokunarak temas ederiz. Kısaca, kentin

bizimle sessizlik modunda konuşmasına karşılık bir ses, soluk verir hale gelerek derin bir hissiyatın içine gireriz. Görmeyi başaramadığımız yerde bakakalırız. Bakakaldığımız yerlerde ise kentleri, oralarda yaşayanları ve onların ürettikleri sayısız kültür ürünlerini göremez oluruz. O zaman bu yerlerin, beton, çelik ve insan yığınlarından bir farkı kalmaz. O halde farklı olduğumuzu düşünüyorsak ve bir fark yaratmak istiyorsak, dolayısıyla kentleri de bu minvalde görüyorsak, öncelikli olarak bakmak ve görmek arasındaki farkı ortaya koymalıyız. Bu sayede ruhi bir körlük içerisinde kalmadan "kentin gör dediği şeyi" görmeye başlayabiliriz.

10

KENT VE DEMOKRASİ*

Demokrasi, standardize edilmiş genelleştirilmiş gereklilîklerin yetkin ve yatkın bir biçimde yerine getirildiği yeterliliklerin değerler sistemidir. Bu gerekliliklerin ve yeterliliklerin, beklenildiği şekliyle uygulanmadığı veya yerine getirilemediği yerlerde demokrasinin ve demokratik bir kentin somut bir karşılığının olması beklenilemez. Gerçi soyut ya da ütopik düzeyde demokratik bir kentin veya bir kent demokrasisinin nasıl tasarlanabileceği beklentisine girilebilir. Ancak tasarlanan bu kent teorik planda veya ütopik düzeyde bir sanat eseri hatta bir başyapıt bile olsa, onun, gündelik kamusal hayatın rutin işleyişinde bir karşılığı olmayacaktır. Dolayısıyla bazı yerler nüfus, yönetsel sınır, yönetsel yapı, ekonomik ve sosyolojik kriterleri niteliksel anlamda sağlayıp bir kenti tanımlamış olsalar da, orada, demokratik bir kentin veya bir kent demokrasisinin izlerine asla rastlanılmayacaktır.

Bilindiği üzere kentler, hem çok sayıda ve türde farklılıkların ve çeşitliliklerin hem de çatışmaların, çekişmelerin, gerilimlerin ve mücadelelerin alanlarıdır. Böyle bir yapı içerisinde genelde hayatın özelde ise bir kent hayatının devam

---

* Bu çalışma, Rıza Sam ile birlikte kaleme alınan ve "*Thoughts on the City of Democracy or the Democracy of Cities*", başlığı ile "*Cities in the Globalizing World and Turkey: A Theoretical and Empirical Perspective" (Ed. R. Efe & N. Sam & R. Sam & E. Spiriajevas & E. Galay), Sofia: St Kliment Ohridski University Press, 2014* içinde yer alan makalenin gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

etmesi, bir yerde, kentte hayatlarını sürdürmek isteyenlerin yüksek düzeyde bir uyum kabiliyetine ve donanımına bağlıdır. Kısaca kentin gelişmesi, burada yaşamak isteyenlerin zihinsel gelişimleriyle bir paralellik göstermektedir. Nitekim Simmel de, bu anlamda bir kentin ekonomik bakımdan kalkınmışlığı ile insanların zihinsel kapasitelerini kullanmaları arasında bir ilgi kurmaktadır. Bu ilgi, çok yerinde bir biçimde bir kentin demokrasi kültürü veya demokratik bir kentin kültürü özelinde de ele alınabilir. Farabi'nin "Fazıl Kenti", bize bu konuda çok önemli fikirler sunmaktadır. Aynı şeyleri Thomas Moore'un "Ütopya" ve Francis Bacon'ın "Yeni Atlantis'" adlı eserleri üzerinden de düşünmek mümkündür.

1. Direnç Gösteren Bilinçli Eyleyici Özneler ve Kentler

İnsanların düşünce ufuklarının gelişmesi, farklı düşünsel karşılaşmaları ve bunlardan yeni fikirlerin üretilmesini gerektirmektedir. O halde, demokratik bir kentte yaşamak veya bir kent demokrasisini sürdürebilir kılmak isteyenler, her şeyden önce farklı düşünce egzersizleri içerisinde zorunlu olarak yer almak durumundadırlar. Başka bir ifade ile direnç gösteren bilinçli eyleyici öznelerin varlığı, demokratik bir kentin veya bir kent demokrasisinin ön koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu anlamda kentler, "düşüncenin mekânıdır", denilebilir. Nitekim Eski Yunan'da da düşüncenin kendisi "kentin kızı" olarak nitelendirilmiştir (Ağaoğulları, 1994: 4). Kısaca burada kente, dişillik ve düşüncenin kendisi üzerinden üretken bir güç olarak bakılmaktadır. Bu üretken güç, direnç gösteren bilinçli eyleyici özneler olmadan hiçbir anlam ifade etmemektedir (Sam & Sam, 2012b: 415–417). Çünkü demokrasi, ortaklaşa yürütülen özgürleşme eylemlerine her zaman katılan bir öznenin siyasasıdır (Touraine, 2000: 328). Bu özne siya-

sası, bireyin toplumsal bir eyleyen olarak verdiği çabayı gözler önüne sermektedir. Özellikle de farklı güçlere karşı bir özgürlük kesinlemesi olarak toplumsal bir hareketi nitelemektedir (Touraine, 2000: 27–28). Böyle bir toplumsal harekette öznenin kendisi, eyleyen olma isteğini olduğu kadar özgürleşme gücünü de ortaya koymaktadır (Touraine, 2000: 86–106). Ancak burada, bireyin özne haline gelmesi, kendisine direnen öz yapıtlarının denetimi sayesinde gerçekleşmektedir. Çünkü özneyi yaratan red, direniş hareketinin ta kendisidir. Nitekim her birimizi özne olarak yaşatan ve insanın kendi toplumsal rollerine göre mesafeli davranmasını sağlayan da daha kısıtlı yetenek, ait olmama ve karşı çıkma gereksinimidir. Özneleşme her zaman toplumsallaşmanın, statülere ve toplumsal rollere uyum göstermenin tam tersidir, denilebilir (Touraine, 1994: 305). Bunun nedeni ise, öznenin ve özne düşüncesinin, bitkileri, doğanın acımasız koşullarından koruyan seralarda yetişmemesinden, onun, daha çok yabanıl bir bitki (Touraine, 2000: 85) olmasından kaynaklanmaktadır.

İşte demokrasinin kendisi de tam bu noktada bütün farklılıklar içerisinde, bütün farklılıklara rağmen ve bütün farklılıklarla birlikte, "en iyi uysal düşünceyi, kişisel özgürlüğü ve kültürel kimliği bağdaştırma istenciyle" devreye girmektedir. Çünkü her birey, ancak ve ancak davranışlarında özgürlük isteğini, bir kültüre ait olma duygusunu ve usa çağrıyı, başka bir deyişle bireysellik ilkesini, bir özerklik ilkesini ve bir evrenselci ilkeyi birleştirebildiğinde başlı başına bir özne (Touraine, 1997: 28–29) haline gelmektedir. Bütün bunlar ise, bireylerin ve toplumsal grupların gündelik rutin faaliyetleri ve mücadeleleri ile birlikte bir kentin toplumsal hayatını yaratmakta; böylelikle içinde herkesin yaşayabileceği müşte-

rek bir çerçeve meydana getirmektedir (Harvey, 2013b: 126). Aksi bir durumda ise, yani bilinçli eyleyiciliğin geliştirilemediği ve bünyesinde muhalif görüşlerin barındırılmadığı bir demokrasinin, "halinden hoşnut olmanın gevşekliği içinde batıp gitmesi" kaçınılmazdır (Julien, 1974: 226). Burada, kentin geleceğini karartan olumsuz durumların bile, ancak ve ancak kent halkının örgütlü demokratik tutumu ile belirlenebileceği akıldan çıkarılmamalıdır. Çünkü kentte yaşayanların büyük çoğunluğunun örgütlü ve demokratik sosyal eylemleri ile demokrasimizin geleceği kentlerimizi de biçimlendirerek (Gürsel, 1990: 13–14) geleceğe taşıyacaktır. Bunun için demokraside, etkin bir özgürleşme istencine ihtiyaç duyulmakta ve ortaklaşa bir eylem gerçekleştirme becerisine sahip olanların eylemleri ile güven vermeleri gerekmektedir. Başka bir ifade ile demokrasinin yeşerdiği mekânlarda özgürlükle sorumluluk birbirinden ayrı tutulmamaktadır (Touraine, 2000: 327).

O halde, kentte yaşayan ve yaşamak isteyen öznelerin her birinin aktif bir aktör olarak rol almaları veya oynamalarının hayati bir öneminin olduğu belirtilmelidir. Çünkü bir kentte aktif olarak rol almak veya oynamak, onların, kentli bir kişilik olarak kamusal alana nüfuz edebilmelerine ve kendilerini ifade edebilecekleri olağanüstü yeteneklerine bağlı bulunmaktadır (Sennett, 1996: 256). Böylelikle kentte özne olmayı başarabilmiş aktörler dönüşümün pasif alıcıları değil, aktif yapıcıları olmaktadır. Nitekim ekonomik getiriler tek bir sınıfın ya da grubun tekelinde değil, kentteki pek çok aktörün, özellikle de sosyal yapının, kültürel motiflerin etkin olduğu ve ekonomik dinamizmin kentsel yaşama yansıtıldığı bir yapıya denk gelmektedir. Bunu, bir anlamda kentsel mekânda yaşanan yeni bir demokrasi pratiği olarak da görmek müm-

kündür (Keyman & Lorasdağı, 2010: 24). Çünkü Paquot'un ifadesiyle kentler, yayaları, fiilen okuyucuya dönüştüren işaretlerle dolup taşmaktadır (Paquot, 2011: 69). Bu işaretlere ritimsel anlamda kayıtsız kalınmadığı, dolayısıyla da direnç gösteren bilinçli eyleyici özneler olunduğu sürece, bir kent demokrasinin veya demokratik bir kentin ütopya olarak kalması da düşünülemez.

2. Kentsel Kamusal Alanlar

Günümüzde gerek demokrasinin gerekse demokratik ilişkilerin inşa edilmesinin önündeki en önemli engellerden birinin, kamusal alanların ve kamusal yaşamın gittikçe sıkıştırılması ve fonksiyonsuz bırakılması olduğu ileri sürülebilir. Böyle bir durumda kamusal alanda başarılı ilerlemeler kaydetmesi gereken demokrasinin yerine araşsallaştırılmış kişisel başarılar geçmektedir. Buna göre, kentsel kamusal bir alanda kamusallığın yerine kişisel başarıların konuşulmaya başlanmasıyla, orada, artık ne politika üretilebilir ne de bir kent yurttaşlığı inşa edilebilir. Dolayısıyla da bu yerler artık çöken, çözülen ve ölen bir kamusal alan haline gelmektedir. Bu da aslında bir kentin ölümü demektir.

Oysaki kentler, kendilerini geleceğe taşıyabilmek amacıyla yüzyıllar boyunca politika ve yurttaşlık için kamusal alanlar oluşturmayı, yerine getirilmesi gereken zorunlu bir görev ve ödev saymışlardır. Çünkü gerçek anlamda yurttaşlık ile politika, kişiliğin sürekli olarak geliştirilmesinin yanı sıra, eğitimin ve kamu sorumluluğu duygusunun güçlendirilmesinin sonucudur. Sözü edilen sorumluluk ise, birlikte yaşamı ve insan topluluğunu oluşturan etkin yurttaşları anlamlı kılan bir özelliktir. Başka bir deyişle bu sorumluluk, insan topluluğunun yaşamsal özünü oluşturmaktadır. Yaşam dolu bu kişisel ve politik özelliklerin ortaya çıkması ise, konuşan ve dü-

şünen bireylerden oluşan bir toplumu ve görüş alışverişine imkân tanıyan hassas bir kamu alanının varlığını gerektirmektedir (Bookchin, 1999: 290–316).

Genel anlamda kamusal alan kavramı, toplumsal aktörlerin tümüyle yabancılaşmamış olmalarını ve belli bir özdüşünümsel eleştiri yetisine sahip olmalarını varsaymaktadır. Bunun yanı sıra kamusal alan, fiziksel şiddetin yerine belli bir simgesel şiddet içermeyen iletişimi ikame ederek toplumsal davranışların yumuşatılmasına da katkıda bulunmaktadır (Dacheux, 2012: 22). Ayrıca kamusal alan, bir aleniyet mekânıdır. Dolayısıyla bireylerin bir aleniyet mekânı olan bu alana, aralarındaki eşitsizliklere bakmaksızın eşit bir biçimde katılımları söz konusudur. Bu alan, bireylerin özgürce iletişim içinde olmaları gereken bir alandır (Şengül, 2009: 262). Bu nedenle kentler, kamusal alanlar üzerinden değerlendirildiklerinde hem bastırmanın hem de bastırılan şeyin ulu orta gezindiği bir mekân haline gelmektedir. Başka bir ifade ile kentler, bireylerin kamusal alanlarda özgürce iletişime geçmeleri nedeniyle ortodokslaşan kavram ve fikirler kadar, onlarla çatışan heterodokslukların da doğum yeridir, denilebilir (Şentürk, 2013: 38).

O halde, temel demokratik haklarımızda saklı olan bir şey varsa, o da kamusal alan hakkımızdır, denilebilir. Gerçi açık bir kamusal alanda uyumsuzluk, çatışma ve sıkıntı olacaktır. Ancak bu, tam da bizim peşinde olmamız gereken bir şeydir. Çünkü bir kentin bütün yanıtlanmamış soruları burada ikamet edebilir, toplumun tüm içsel çelişkileri gün yüzüne çıkabilir ve gözler önüne serilebilir. Aynen bir psikanaliz seansının korunaklı mekânında olduğu gibi, bir birey de içine attığı her şeyi orada açabilir. Yoksullarla ve kendimizle uğraşmak, kamusal alanda büyümenin bir yolu (Merrifield, 2012: 352–

353) olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle Goethe'nin ifadesiyle, "insanlar, kendilerini diğer insanlarda tanıyabilecekleri" (Köksal, 2010: 345) fırsatları, üretken ve geliştiren etkiler yaratan kentsel kamusal alanlarda yakalamış olmaktadır.

Sonuç itibariyle kentsel kamusal alanları, çeşitli sosyo ekonomik dinamiklerin farklı mekânsal örgütlenmelerle ve ağırlık merkezleriyle bir araya geldiği, beraber yaşama, ayakta kalabilme ve çalışabilme için işlevsel bir biçimde birbirleri üzerinde bağımlılık ilişkilerini kurumsallaştırdığı bir kapsayıcı olarak düşünmek gerekmektedir. Bu durumda kentler ve kentsel kamusal alanlar, sadece sakinlerine yaşam alanı sağlayan fiziksel bir yapı değil, aynı zamanda mekânın sosyal olarak yeniden üretilişi ve diyalektiği bağlamında farklı ritimleri bir arada tutabilen, hareketin, karmaşanın ve örgütlenmenin, ötekiyle veya yabancıyla karşılaşmanın mekânı olmaktadır. Bu iki boyut, kent için farklı zamansallık ve mekânsallıklara işaret etmektedir. Çünkü bu alanlarda, aynı anda birden fazla ritmin simgelenmesi söz konusudur. Hoşgörünün, farklı kültürlerin beraber yaşayabildiği, sivil toplumun etkin olduğu bir kentsel kamusal alanda ise, ritimler daha rahat bir arada tutulmaktadır. Böyle bir durumda kentler ve kentsel kamusal alanlar, çatışma ve gerilimin mekânı olarak değil; toleransın, işbirliğinin, birlikte yaşamanın müzakere edildiği mekân olarak tahayyül edilmeye başlanmaktadır (Keyman & Lorasdağı, 2010: 28–29).

Bütün bunlar ise, demokrasinin, demokratik değerlerin, demokratik bir kent dokusunun ve kültürünün sürdürülebilir bir geleceğinin olabileceği yönünde izlenimler vermesi açısından son derece hayati bir öneme sahiptir. Çünkü katılımcı

bir demokratik çoğulculuğa dayalı bir kent yurttaşlığının yeşerebileceği uygun zeminleri hazırlamaktadır.

3. Kentsel Kamusal Yurttaşlık

Bir kentin yurttaşı olarak tanımlanmak veya nitelendirilmek, bir bakıma, o kentte alınacak kararlara sürekli katılmayı, fikir beyan etmeyi, bilinçli olarak farkındalık yaratmayı, müzakerelerde bulunmayı, eleştirel bir duruş sergilemeyi ve sorumluluk alabilen aktif bir eyleyen konumunda olmayı gerektirmektedir. Bu gerekliliklerin başarıyla uygulanmasının doğal sonucu, hem bireylerin hem de kentlerin uygarlık şeklinde gelişme göstererek çoğalmaları ve genişlemeleridir (Sam, 2010: 58–60). Nitekim uygarlık kelimesinin batı dillerindeki karşılığı "civilization"dur ve bu terimin Latince kökenini, kent anlamında kullanılan "civitas" sözcüğü oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile civitas, bir kentin yurttaşlar bütününü ve onların kültürel inceliğini nitelemektedir (Bookchin, 1999: 33). Buna göre yurttaş olmak aynı zamanda kentli olarak nitelendirilmek anlamına gelmektedir. Bunun tersi de doğrudur.

Yurttaş, genel anlamda özgür bir insandır, çünkü ona, genel istence katkıda bulunma hakkı tanıyan yasa ile tanımlanmıştır (Touraine, 2000: 34). Başka bir tanımlamada ise, yurttaş, hukuk tarafından güvence altına alınmış, onaylanmış haklar, görevler ve ödevler kümesiyle kendini bize göstermektedir. Burada hem yasal hem de hukuki bir boyut ortaya çıkmaktadır. Her iki durumda da yurttaşlığın gerekliliklerinin bir ilke olarak edinilmesi söz konusudur. Böyle bir ilke ise, zorunlu olarak demokratik bir toplumda her bireye, kendi haklarını fiilen kullanma ortamı bulmasını ve yaşam koşullarını güvenceye almasını dayatmaktadır (Schnapper, 2005: 495–505). Bu anlamda kentler, medeniyetin yaratıldığı ka-

dar, medeni kuralların da öğrenildiği ve öğretildiği, kent yaşamının ve sosyal ilişkilerin medeni kurallara göre sürdürüldüğü örgütlü bir toplumdur, denilebilir. Hayatın, işlerin ve sosyal ilişkilerin şekillendirilmesinde ve sürdürülmesinde hukuk çok önemli bir belirleyicidir.

Max Weber de bu noktada kent devrimlerinin temel hukuki başarısını, resmi olarak yeni kent hukukunda, eski kişisellik ilkesinin ortadan kaldırılmasında, özellikle de irrasyonelitenin yerini rasyonalitenin almasında görmektedir. Bu, düşünsel anlamda da büyük bir devrimdir. Böylelikle hukuk, eskisinden farklı olarak bütün yurttaşlar ve kent bölgesi sakinleri için geçerliliği olan rasyonel bir hukuk haline gelmektedir. Buradan hareketle Weber, siyasal anlamda bağımsız olan bütün kentlerin kendi özerk hukuklarını oluşturdukları sonucuna ulaşmaktadır (Weber, 2012: 618–688). Weber bunun nedenini de, özerkliğe sahip olduklarını düşündüğü kentlerde bütün ikamet edenlerin, o kentin kendi yurttaşları olmaları üzerinden açıklamaktadır. Çünkü Weber'in sosyolojisinde akıl, akılcılık ve akla uygunlaştırmacılık, iktidar ve otorite ilişkileri açısından büyük bir önem taşımaktadır. Özellikle de bu ilişki, özerk bir kent söz konusu olduğunda iktidar ve otoritenin demokratikleşmesine uygun bir zemin hazırlamaktadır. Bu anlamda Weber için batıya ve batı kentine gerçek kimliğini ve özgünlüğünü veren şey, onların, başlı başına bir demokratikleşme sürecini gerçekleştirmiş olmalarıdır (Tuna, 2011: 103–114).

Buna göre kamusal bir kentsel yurttaşlıktan söz edildiğinde, orada, kurumsal bir kişilik, kurumsal düzeyde iş gören ve gördüren, rasyonel hukuk kurallarına uyan ve uyulmasına katkıda bulunan, sorunlarını hukuk üzerinden çözen ve yaptırımlarını da hukukun sınırları içerisinde gerçekleştiren "ge-

nelleştirilmiş ideal bir tip" akla gelmektedir. Bu ideal tip, aynı zamanda gelişmiş bir kentsel demokrasinin arzu ettiği bir bireyselliğe işaret etmektedir. İşte demokrasinin arzu ettiği bu bireysellik sayesinde kentsel bir kamusal alanda, Lefebvre'nin de umut ettiği gibi herkesin bir "bütün insan" olduğu koşullar yaratılmış olmaktadır (Merrifield, 2012: 160). Rousseau da, Lefebvre'nin bu önermesini destekler nitelikte, "yapılar bir kent doğurur, oysa siteyi yapan yurttaşlardır" (Bumin, 1990: 18) diyerek bir karşılık vermektedir. O halde, kamusal alanda yurttaşlığın temellerini atamamış kentler, bir beton ve çelik yığınından başka bir şey değildir. Kent, yurttaşların varlığı sayesinde genelde bir uygarlık, özelde ise demokratik bir uygarlık haline gelmektedir. Zira medeniyet, varlığını, kentin yurttaşlarına borçludur.

Bu nedenle, P. H. Chombar de Lauwe'un ifade ettiği gibi, insanlar bir kenti doldurmak için değil, kentler insanları barındırmak için varsa; o zaman, değişik kültürden insanlar, konutlar ve yaşayacakları kentler üzerinde söz sahibi olmalıdırlar. Bu anlamda bir kentte yaşayacak olanlar da kendilerinin bir uzantısı olacak kentin nasıl olması gerektiği sorusuna en iyi cevabı verecek olanlardır. Demokratik bir toplum, ancak yurttaşların katılımlarıyla oluştuğu gibi, böyle bir toplumun kentleri de yine onların katılımlarıyla kurulabilir. Burada demokrasi, kendisi için gerekli olan yaşam enerjisi ve oksijenini, yurttaşların bir kentin biçimlenmesine olan katılımlarından almaktadır (Bumin, 1990: 149–150). Demokratik nitelikleri bünyesinde barındıran böyle bir kentli (yurttaş) hakkı, ilk etapta bir çığlık ve talep olarak dikkate alınmalı, sonrasında ise, dönüştürülmüş ve yenilenmiş bir kent hayatı hakkının sürdürülmesi için formüle edilmelidir (Merrifield, 2012: 180).

Bu formülasyonu daha da anlaşılır kılmak için Arendt'in "Vita Aktiva"'sına bakmak gerekmektedir. Çünkü Arendt'in "Vita Aktiva'sı" Antik Yunan'da yurttaşlık statüsünün verdiği imkânlarla doğrudan ilintilidir. Bilindiği üzere Antik Yunan sitelerinde siyasal kamusal alan, yurttaşların bir araya gelerek, sitelerinin yönetimi hakkında fikir beyan ettikleri ve yönetime katıldıkları bir alanı ifade etmektedir. Bu siyasal kamusal alanda söz sahibi olanlar, sadece yurttaşlardır. Bu yurttaşlar, zorunluluk alanından sıyrılarak, insani bir yeti olan konuşma ve ikna alanına gelebilen kişilerdir. Kısaca siyasal kamusal alan, özgür yurttaşların mekânıdır. Burası Arendt'e göre eylem alanıdır. Eylem ise, bu kamusal siyasal alanda insani varoluşun vücut bulduğu toplumsal bir etkinliktir. Bu etkinlik bağlamında insanlar konuşurlar, birbirlerini ikna ederler veya fikir alışverişinde bulunurlar. Konuşmak, hiçbir maddenin aracılığına ihtiyaç duymadan doğrudan insanlar arasında geçen tek etkinlik olduğundan, insan olmanın koşulu ve sonucu olarak nitelenmektedir. Kısaca, sözün olduğu alan öteki insanların da bulunduğu bir mekânı işaret ettiğinden toplumsallığıyla insani olana gönderme yapılmaktadır. Eylem düzeyinde insan artık siyasal bir varlıktır. Eylem, bilen insani yaşamın dışa dönük ifadeleri olarak kendini göstermektedir. Başka bir ifade ile eylem, bu kamusal siyasal alanda, siyasal olan ilişkisinden dolayı, tarihe ve belleğe bağlanmaktadır. Bu nedenle Arendt, her insanı başlı başına bu kamusal siyasal alanda bir yaşam filozofu olarak öne çıkarmaktadır. Siyaset sanatının kendisi, bu alanda bir yaratım sürecinin ötekilerle olan karşılaşması anında kendi saçılmasını gerçekleştiren bir etkinliktir. Yani özgür bir biçimde gerçekleştirilmeye çalışılan şeyler, bir şeylere karşı, bir şeylere rağmen veya bir şeylerden devşirilen bir haklar silsilesi olarak değil, ontolojik bir gerçekleşme anı olarak vücut bulmak-

tadır. Bu gerçekleşme anının tezahür ettiği mekân olan kamusal alan, özgürlüğün göze görünebileceği bir karşılaşma uzamı olarak özel bir öneme sahiptir. Çünkü karşılaşmanın koşullarını, "isteyen ben" ile "muktedir olan ben" oluşturmaktadır (Çoban, 2010: 96–102).

Bu ifadelerin ışığı altında, demokratik bir kent kültürünü veya bir kent demokrasisini sürdürülebilir kılacak olanların bir bakıma reşit olmaları gerektiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Buna göre yurttaşlık, bir bakıma reşit olma halidir, denilebilir. Bu reşitliğe de ancak ve ancak, siyasal bir kamusal alanda herkesle birlikte, herkese karşı ve herkese rağmen hareket edilerek ulaşılabilmektedir. Çünkü demokrasi, içinde ihtilafların kabul edildiği rejimin adıdır (Gauchet, 2013: 15). Bu ihtilafların içerisinde yer alanların her birinin, demokrasiyi demokratikleştirmeye ve özgür kılmaya yönelik katkıları, öncelikle La Boetie'nin dediği gibi "kendileri ve başkaları için özgür karar vermeleri ile mümkündür" (Boetie, 2015: 27). Böyle bir çetin uğraş ve çabanın sonunda ütopik olan şeyler, mümkün olmaya başlamaktadır. Bu husus, demokratik bir kent kültürünü veya bir kent demokrasisini sürdürülebilir kılmak için de düşünülmelidir.

4. Kentsel Demokratik Çoğulculuk

Kentsel kamusal alanlardaki karşılaşmalarda rüştünü ispat ederek yurttaş veya kentli olmayı başarabilenler, olaylara, konulara ve karşılaştıkları sorunlara çok yönlü ve boyutlu yaklaşmak durumundadırlar. Zira yurttaş, birbirinden farklı işlem becerilerine ve hacmine sahip olan bir kişi ve kişiliktir. Bu nedenle onda, ya hep ya hiç mantığı asla yer almamaktadır. Kısaca yurttaş, her şeyi müzakere etmekte ve her şeyin de müzakere edilmesini istemektedir. O, daima ihtimalleri hesap ederek, ihtimaller dâhilinde karşılaşabileceği sorunları

nasıl aşabileceği yönünde stratejiler geliştirerek hareket etmektedir. Böylelikle birbirinin alternatifi olabilecek seçenekler ortaya koyarak farklı tercihlerde karar verilebilmenin önünü açmaktadır. Denilebilir ki, yurttaşın bu müzakereci tavrı, çoğulcu bir demokrasinin yeşerebilmesine uygun bir zemin hazırlamaktadır. Buna göre, demokratik bir kent kültürü veya bir kent demokrasisi üzerine konuşabilmek, bir bakıma konuşulan şeyin yeşerebileceği yerlerde tohumlanarak kök salmasına yönelik somut örnekleriyle konuşabilmek demektir. O halde, asgari düzeyde de olsa demokratik bir kent kültürü veya bir kent demokrasisinin kök salabilmesi, bir anlamda direnç gösteren bilinçli eyleyici öznelerin, kentsel kamusal siyasal alanların, bu alanlarda kentsel kamusal yurttaşlığın ve katılımcı müzakereci bir demokratik çoğulculuğun da köklenmesine bağlıdır. Bu seçeneklerin her biri, bir kent demokrasisini veya demokratik bir kent kültürünü sürdürebilir kılabilecek başlı başına bir dayanak noktasıdır, denilebilir.

Bu bağlamda belli bir yerde veya yerleşim alanında kök salmak, aynı zamanda o yerin ortamına nasıl dayanılacağının yollarının bilinmesini gerektirmektedir. Çünkü mukim kişi, ayağının altında dünyanın merkezi olan ve kök saldığı yeri, iklimine uyarlayarak evcilleştiren kişidir. Heidegger bu hususu, yani "olmayı ve yerleşmeyi" birbirinin yerine bağlantılı bir biçimde kullanarak açıklamaktadır. Heidegger için, yerleşmek var olmaktır; dünyada var olmak ise, orada yerleşmek ve kendi konutunu inşa etmek anlamına gelmektedir. Var olmak ile yerleşmek arasındaki bu temel bağın tanınması ise, yerleşmenin her zaman özel bir biçimde burada olmayı gerektirdiğini onaylamak demektir. Japonlar bu durumu, "Fudo Hakkı" olarak tanımlamaktadır. Fudo Hakkı, genel olarak bir kişinin kendi ortamına katlanma veya dayanma hakkını işaret

etmektedir (Robert, 1999: 129–135). Başka bir ifade ile yaşatılmak istenen şeyin gerçekten yaşatılabilmesi, mutlak surette tahammül gösterilebilecek bir direnci gerektirmektedir. Çünkü demokrasi, bize verili bir şey değildir. Bu nedenle onu yaşatabilmenin yolu, öncelikli olarak onu inşa edebilmekten geçmektedir. Bir kent demokrasisine veya demokratik bir kent kültürüne de ancak bu yolla ulaşılabilir.

Çoğulculuğun, bu anlamda bir yerleşim yerinde varolabilmesi için kökleşmesi gerekmektedir. Denilebilir ki, kentler, çoğulculuğun pratiğe geçeceği en önemli mekânlardır. Çünkü kentler, heterojen toplumsal yapılarıyla bir farklılık alanıdırlar. Kentler, çoğulculuk sayesinde devletin baskı gücüne çok fazla başvurmadan, bir toplumun birliğini korumasını hem kolaylaştırmakta hem de istikrarı sağlamak suretiyle demokrasinin kalitesini geliştirmektedir. Çünkü çoğulculuğun olduğu yerlerde veya kentsel mekânlarda kendilerini farklı görenler, görüşlerini ve taleplerini kamusal bir platformda örgütlü bir biçimde ifade edebilme özgürlüğüne sahiptirler (Tekeli, 1996: 16–23). Nitekim çoğulculuk, bir kentsel kamusal alanda, herkesin kendi dünyasını kurup diğerlerinden kopmasını değil, bilakis diğerleriyle etkileşim halinde olmasını gerektirmektedir. Böylelikle çoğulculuk sayesinde kendi kültürel kimliğinden kopmadan bir üst kimlikle birleşilmektedir. Kentsel yurttaşlık, ya da etimolojik anlamda bir yere mensubiyet de ancak bu koşulla mümkün olabilmektedir (Bilgin & Göregenli, 1996: 50).

Touraine, tam da bu noktada devreye girerek demokrasinin çoğulculukla olan ilişkisi ve ilgisini, onun, geniş ölçüde temsilciliğe olanak sağlamasıyla kurmaktadır (Touraine, 1997: 45). Çünkü müzakere, farklı görüşlerin çarpışması üzerine gelişmektedir (Thompson, 2008: 389). Müzakerenin ge-

rekliliği ve önemi, genellikle vatandaşların içinde yaşadıkları toplumu ve o toplumu düzenleyen ahlaki ilkeleri anlamasını geliştirerek yasaların kalitesini iyileştirmekle birlikte kamu politikalarının ve kamusal kararların sonuçlarının doğrulanmasından ileri gelmektedir (Christiano, 1997: 248). Böylelikle kent olgusunun kendisi de öncelikli olarak çeşitlilik arz eden betimleme metotlarından doğmaktadır (Lefebvre, 2013: 48). Başka bir ifadeyle kentlerde, farklı şeylerin birbirini var ettikleri, farklılıklarını korudukları, fakat birbirinden ayrı olmadıkları bir durum yaratılmaktadır. Böyle bir kentte artık, toplumsal ilişkilerin özü inşa edilmekte, ortaya çıkarılmakta ve sunulmaktadır. Aslında bu durum karşılıklı bir varoluşun, çelişkilerden gelen ve çelişkilere kadar giden farklılıkların ortaya konulmasıdır (Lefebvre, 2013: 113). Elde edilen kazanımlar ise, genelde demokrasinin özelde ise bir kent demokrasisinin hanesine kaydedilmektedir.

İşte bu sayede kentlerin, çoğulcu kültürlerin de en önemli merkezleri haline geldikleri ileri sürülebilir (Aslanoğlu, 1998: 98). Çünkü yurttaşlık statüsüne erişen ve kentli olarak nitelendirilmeyi hak eden bireyler, "bulundukları kentsel mekânlarda hayatlarını bir bağlamlar çoğulculuğu içerisinde" sürdürmektedirler (Cohen, 1999: 25). Bu da kentlerin ve yurttaş olmayı başarmış bireylerin, "uygarlık katları boyunca çoğalarak büyümeleri" anlamına gelmektedir (Braudel, 2001: 48).

5. Kentsel Demokrasi Örnekleri

Direnç gösterebilen bilinçli eyleyici öznelere, kamusal kentsel alanlara, bu kamusal alan içerisinde kentsel bir yurttaşlık bilincine ve demokratik bir çoğulculuğa sürdürülebilir bir biçimde sahip olan yerlerde, demokratik güçlü yerel yönetimler büyük bir ilerleme ve gelişme kaydetmektedir. Bu

durum, taban demokrasisinin gelişimi ve onun sürdürülebilir kılınması açısından son derece önemlidir. Çünkü özgür ve özerk yerel yönetimlere sahip yerleşimler, politik özgürlüğün, politik özgürlükler ise, bireysel özgürlüğün ve özerkliğin tabanını oluşturmaktadır. Böylelikle, elinde kendi kaderini tayin etme hakkı bulunan özgür ve etkin yurttaşlar etrafında her defasında yeniden katılımcı bir politikanın ortaya çıkması mümkün olmaktadır (Bookchin, 1999: 290).

Ancak bunun gerçekleşebilmesi, Foucault'nun "parrhesia" kavramının sağlıklı işletilebilmesi sayesinde mümkündür. Parrhesia kavramı, genel olarak konuşmacının hakikat ile olan kişisel ilişkisini ifade ettiği, hakikati anlatma eylemini başka insanlara yardım edip onların durumunu düzeltme amacını taşıyan bir ödev gibi gördüğü ve bu nedenle hayatını riske attığı bir sözel etkinliği dile getirmektedir. Parrhesia'da konuşmacı özgürlüğünü kullanmakta, kandırma yerine dürüstlüğü, sahtelik ya da sessizlik yerine hakikati, hayat ve emniyet yerine ölümü, yaltaklanma yerine eleştiriyi, kendi çıkarını koruma ve ahlaki kayıtsızlık yerine ahlaki ödevi tercih etmektedir. Genel olarak parrhesia'nın iyi vatandaşa özgü etik ve kişisel bir tutumun yanı sıra, demokrasi için bir rehber niteliğinde olduğu ileri sürülebilir. Bu bağlamda parrhesia'sını kullanamayan vatandaşların, hükümdarın iktidarına karşı koymaları beklenilemez. Başka bir ifade ile eleştiri hakkının olmadığı bir yerde, hükümdar tarafından kullanılan iktidarın sınırı hiçbir şekilde tayin edilememektedir. Böyle bir sınırsız iktidar ise, İokaste tarafından, "deliler ile deliliklerinde buluşmak" olarak nitelendirilmiştir. Zira sınırsız iktidar, delilik ile doğrudan bağlantılıdır (Foucault, 2014: 17–26).

Bu anlamda parrhesia'nın içeriğini oluşturan çerçeveden hareketle yerel yönetimlerin var oluşlarının siyasi gerekçesinin özünde de demokrasi düşüncesinin yattığı ileri sürülebilir. Nitekim Alexis de Tocqueville ve John Stuart Mill gibi düşünürler de yerel yönetimlerin siyasal eğitim ve kardeşlik için eşsiz bir ortam olduğu kanaatindedirler (Hill, 1974: 23). Çünkü "demokrasi, bir rejimden öte, karşılıklı bir eylem sistemidir" (Linz & Stepan, 1996: 7–13). Böyle bir eylem sistemi, ulusal yönetimin demokratikliğine de katkı sağladığından yerel düzeydeki yönetimleri, başlı başına bir "demokrasi okulu" haline getirmektedir (Wickwar, 1970: 76).

Bu bağlamda günümüzdeki modern kentlerin ve demokratik yerel yönetimlerin, "belli bir tarihselliğe ve coğrafyaya göre şekillenmiş kurumları, üretim ve yeniden üretime dayalı sosyal ilişkileri, yönetsel uygulamaları, farklı iletişim formları arasındaki etkileşimle oluşmuş birer temsiliyet mekânları oldukları" ileri sürülebilir (Bocock & Thompson, 1992: 3). Çünkü bu yerlerde gerek katılımcıların gerekse karar vericilerin, halkın önceliklerini anlamak ve kararlarında yer vermek, vatandaşların yerel bilgisini kararlara dâhil etmek, halk katılımı, adalet ve tarafsızlığı sağlayarak seslerini başka yollarla duyurma imkânı olmayan grupların da sürece dâhil edilmesini temin etmek ve katılımla kamusal kararların meşruluğunu artırmak gibi genel amaçlarına değinmeleri söz konusudur. Bunların yanında katılımın, sivil toplumu geliştirdiği, kendi kendine adapte olabilen yapıları güçlendirdiği ve sorunları daha etkili şekillerde çözümlediğini de söylemek mümkündür (Innes & Booher, 2004: 419). Böylelikle Lefebvre'nin ifadesiyle "yaşanılan mekânın kendisi de, yeniliği ve özgürlüğü üretebilen bir mekân" haline gelmektedir (Lefebvre, 1991).

Demokratik bir kent kültürünün veya bir kent demokrasisinin başarıyla uygulandığı yerlerde en dikkat çekici hususlardan biri de, bu yerlerde toplumsal hareketlerin belirgin bir biçimde kendini göstermesidir. Castells, toplumsal hareketleri, bir tür toplumsal pratik olarak ele almakta ve nitelemektedir (Castells, 2014: 152). Bu hareketler, birçok insanla birlikte kendini ifade etme mücadelesi veren, aynı zamanda yerelde, kendine bir zemin geliştiren ve onun mesajını her yere yayan, demokrasinin parke taşlı ve loş ışıkla aydınlatılmış yolunda kendi gündemlerini dayatan eylemlerdendir (Merrifield, 2012: 264). Başka bir ifade ile bu hareketler, bir tür "kentsel sendikacılık biçimi" olarak da ifade edilebilir (Castells, 2014: 261). Siyasal sisteme alternatif bir öneri getiren ve yeniliğin kaynağı da olabilen böyle bir örgütlenmenin ses getiren en önemli örnekleri arasında "Paris Komünü" ilk sırada yer almaktadır. Çünkü Paris Komünü, halkın kentsel haklar için kent yönetimini ele geçirmesi ile başlayan ve 1871 yılında 71 gün süren, kent halkının kendi kendini yönettiği doğrudan demokrasinin dünyadaki ilk örneğini temsil etmektedir. Komünün, burada biri devlet diğeri ise, insanlarla olmak üzere iki ilişkisi karşımıza çıkmaktadır. Komünün devletle olan ilişkisi, yerel hükümet yönetimine uzanan haklar içerirken, insanlarla ilişkisi ise, siyasi kurumsallaşmanın sağladığı demokrasi içinde, belediye yönetimine vatandaş katılımını ve doğrudan demokrasiyi ortaya çıkarmasıyla ilişkilidir (Castells, 1983: 24). Bu örneği izleyen bir başka örnek ise, 1970'li yıllarda Batı'nın birçok kentinde görülen kentsel toplumsal hareketlerde yerel yönetimlerin çok önemli roller oynamaları sırasında karşımıza çıkmaktadır. Bunlar arasında "Bologna" en çarpıcı örnektir. Çünkü Bologna bu dönemde Batı Avrupa'da komünist bir belediye tarafından yönetilen en büyük kent konumundadır. Kapitalist sistem içinde komünist

bir belediye olan Bologna Belediyesi'ni özgün kılan gelişme ise, 1970'lerin en önemli kentsel sorunu olarak gösterilen ulaşım, konut ve temel gıda gibi taleplerin karşılanmasında, kent halkıyla birlikte çözüm yoluna gidilmesi sırasında yaşanmıştır. 1871 Paris Komünü örnek alınarak uygulanan; kenti, kent halkı ile birlikte yönetmek, yani katılımcı demokrasiyi uygulamak, Bologna Belediyesi'ni özgün kılmıştır. Daha sonrasında ise, birçok belediye Bologna'yı takip etmiştir (Güler, 2007: 241).

Günlük hayatta karşılaşılan her sorunun tavanda değil de, daha çok tabanda yer alan kentlilerle birlikte tartışılıp planlanmasını isteyen bir başka örneğe "Zürih"te rastlanılmaktadır. Bu kentte metro yapımı, halk oylaması sonucu geri çekilmiştir. Bu örnek, bizlere, kentlilerin işe karışmadan, hiçbir yerel yönetimin dâhi kentlilere ideal bir kent vaad edemeyeceğini göstermiştir (Bumin, 1990: 152). Bu arada, toplumsal değişim ve halkın demokrasisi hakkında çok şey söyleyen "Madrid"in yurttaş hareketini de örnek bir toplumsal hareket olarak unutmamak gerekir. Çünkü bu yurttaş hareketinde desteklenenler, aktörlerin rol aldıkları oyunlardan çok, oyunun senaryosunu yazan aktörleridir. (Merrifield, 2012: 267–268).

Benzer nitelikte başka örneklere "Bulgaristan" ve "İspanya"da da rastlanılmaktadır. Örneğin Bulgaristan'da "Maritza Uygulamaları" bir yerleşim yerinde, yaşamın kendisini daha yaşanılır ve demokratik kılmaktadır. Çünkü Maritza Uygulamaları, hem kentlerin hem de yerel düzeyde bir yerin gelişimini elbirliği ile sağlayan kooperatifçiliğe dayalı çalışmalardır. Başka bir ifadeyle bu uygulamada yer alan bireyler, başkalarının kölesi ve efendisi konumunda değillerdir. Kısaca, başkalarının kendilerini yönetmelerine gerek kalmadan

aslında kendilerini yöneterek bir kentin yönetimini birlikte gerçekleştirmektedirler. Aynı hususu, İspanya'da Bask Bölgesi'nde bir din adamı olan Arizmendi'nin öncülüğündeki "Mondragon Hareketleri'nin" neticesinde oluşan kentsel ve bölgesel gelişmelerde de görmek mümkündür.

Sonuç itibariyle bahsi geçen örneklerde her durumda Harvey'in ifadesiyle "belli bir yerde yaşamlarını sürdürenlerin, yaşadıkları kenti gönüllerine göre değiştirme ve inşa etme hakkını da elde ettiklerinin" izlerine rastlanmaktadır (Harvey, 2013b: 44). Elde edilen bu hak sayesinde hem kentle ilgili kararlarda kontrolün tümüyle sermaye ve devletten kent sakinlerine kaydırılması hem de kentsel mekânın üretiminin temelini oluşturan güç ilişkilerinin yeniden yapılandırılması mümkün olmaktadır (Purcell, 2002: 102). Ancak söz konusu hakların kullanımı için, bu haklar ile birlikte Touraine'nin ifadesi ile "eşitsizlik ve farklılıklarımızla birlikte yaşamayı öğrenmemiz gereklidir" Çünkü birlikte yaşamayı öğrenmek demek, başkaları, onların tarihleri, gelenekleri ve ruhsal yaşamları hakkında bilgilerimizi genişleterek yaşamayı öğrenmek demektir (Touraine, 2000: 374). Dolayısıyla da bahsi geçen örnekler bu perspektifle değerlendirildiğinde, pekala bir kent demokrasisi veya demokratik bir kentin kültürü üzerine rahatlıkla konuşulabileceği, bunun ütopik bir şey olmayacağı ileri sürülebilir.

Türkiye üzerinden kentsel bir demokrasinin veya demokratik bir kent kültürünün anlatımı söz konusu olduğunda, Fatsa Belediyesi'nde, Karşıyaka Kent Meclisi'nde ve Ankara'daki Proje Demokrasi'sine yönelik uygulamalı çalışmalar ilk akla gelenler arasındadır. Bu uygulamalı çalışmaların ilk örneği olan Fatsa, küçük bir ilçe olmasına rağmen, çok büyük bir etki yaratmıştır. Elbette yaratılan etkiler ve uyandırı-

lan yankılar, Fatsa'nın farklılığında, geleneksel yapının dışında olmasında, yeni açılımlar getirmesinde ve her şeyden önemlisi olaylara ve belediyeciliğe bakış açısında aranmalıdır. Fatsa Belediyesi'ndeki bu farklı bakış açısı, kenti, başkanın ya da meclisin yönetmesi değil, tüm halkın birlikte yönetmesinin sağlanması sırasında karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni yönetim anlayışında her şey, hep birlikte yapılmaktadır. Belediyenin yönetimi için uygulanan model basittir. Mahallelerde oluşturulan "mahalle komiteleri", kendi mahalleleri için nelerin gerektiğini belediyeye iletmekte, başkan bunları meclise önermekte ve hemen sonrasında yapılması gereken işler yapılmaktadır. Burada mahalle komitelerinin aldığı kararlar kesindir. Başka bir ifade ile kararları halk almakta, meclis uygulamaya imza atmakta, işin yürütülmesini de başkan ve halk birlikte gerçekleştirmektedir. Bir anlamda meclisin işlevi değiştirilmiş, halk, alınan kararlara ve yapılan işlere doğrudan müdahale eden, daha da ötesi, kendi işini belediye ile birlikte kendisi yapan duruma gelmiştir. Halkın doğrudan belediye yönetimine katılımının daha başka alanlarda da yararı olmuştur. Örneğin, bu yolla belediyenin gelirlerinin artmasının yanında bazı kalemlerde kısıtlamalar yapılmıştır. Bu da belediyenin gelirinin daha çok değerlendirilir olmasını getirmiştir. Özellikle gerçekleştirilen "Çamura Son" kampanyasında ilçenin çamurla dolu sokakları, mahallelerin aldıkları ortaklaşa karar sonunda, yine tüm ilçe halkının katılımıyla çamurdan arındırılmıştır (Erten, 2004: 45–46).

Fatsa örneğini, Rousseau'nun ifadesiyle bireylerin iradesinin tam anlamıyla temsiliyetinin gerçekleştirildiği adem-i merkeziyetçi bir doğrudan demokrasi uygulaması olarak görmek mümkündür (Ball, 1993: 113). Çünkü Fatsa Belediyesi, liberal yerel yönetimlerin temsil modeli ile sınırlandır-

dığı katılım modeline, doğrudan katılım yöntemi ile yanıt vermektedir (Güler, 2007: 242). O halde Fatsa Belediyesi'ne özgünlüğünü kazandıran şey, insanların kendilerini özgürce geliştirebildiği, yöneten ve yönetilen ikileminin olmadığı, herkesin yöneten konumuna geldiği bir yerel yönetim deneyimini (Güneş, 2004: 114) layıkı ile yerine getirmiş olmasıdır.

Bir diğer örneği, İzmir'in Karşıyaka İlçesi'nin Kent Meclisi oluşturmaktadır. İzmir Karşıyaka Kent Meclisi'nin özelliği, hiçbir grubun etkisi, denetimi ve çoğunluğu altına girmemesidir. Kent Meclisi üyesi olabilmenin koşulu, Karşıyaka'da ikamet etmektir. Kent Meclisi çalışma grupları, hemen oluşturulan değil, gereksinimden doğan, aşağıdan yukarıya kurulan gruplardır. Kent Meclisi'nde sorunu gündeme getirenler yer almaktadır. Kent Meclisi adına yapılacak tüm çalışmalarda yürütme kurulunun onayının alınması zorunludur. Kent Meclisi, iki ayda bir toplanmaktadır. Gündemin yüklü olduğu bu toplantılarda sorunları masaya yatırıp ayrıntılarıyla tartışmak mümkün olmadığından toplantı isteminin mahallelerden gelmesi koşuluyla mahalle toplantıları yapılmaktadır (Güneş, 2004: 115–117).

Genel anlamda Karşıyaka Kent Meclisi, çalışmalarını, kentte alınan kararlara ve kimi zaman da yönetime katılmak, yönetime öneri götürmek, yeri geldiğinde yönetimin olumsuz yanlarını eleştirmek veya destek olmak biçiminde sürdürmektedir. En kısa işlevi ile Karşıyaka Kent Meclisi, kentteki ve ülkedeki tüm sorunların konuşulabildiği, tartışılabildiği, eleştiri ya da katkılarının yapıldığı bir yerdir. Burada belediye yönetimine tüm kent sakinlerinin katılımı söz konusudur. Karşıyaka Kent Meclisi'nin ana ölçütü, gündemi tartışmak ve karar almaktır. Ortada bir şeyler görmek için, öncelikle o

şeyin yapılması ve uygulanması amacıyla bir kararın alınması gerekmektedir. Kent Meclisi herkese açıktır. Gündemle ilgili olarak öncelikle üyeler olmak üzere herkes söz söyleyebilir. Ancak kararı kent meclisi üyeleri almaktadır. Alınan karar, içine herkesin girebileceği çalışma grupları tarafından yürütülmektedir. Çalışma grupları, kararı uygulamaya çalışmakta ve her toplantıda kaydedilen gelişmeleri kent meclisi üyelerine aktararak, onları bilgilendirmektedir (Erten, 2004: 53–59).

Her iki örnekte de sokaklar, mahalleler ve bunların içinden oluşturulan komitelerin görüş ve önerilerinin dikkate alınması ve değerlendirilmeye konulması oldukça anlamlıdır. Bu anlamlılığı Weber ve Merrifield'ın bu alanlara yönelik yaptıkları nitelemeler ve değer yüklemeleri ile daha da pekiştirmek mümkündür. Weber'e göre, bahsi geçen bu alanlar ve buralarda yaşayanlar, özgür bir kentin simgesel niteleyicileridir. Çünkü bu alanlarda herkes, herkese fırsat sağlamak için işbirliği içerisindedir (Weber, 2000: 62). Merrifield açısından bu alanların önemi ise, kurumlar tarafından işgal edilmemiş, dolayısıyla da kurumsal siyasetin bıraktığı boşluğu doldurarak açıkça siyasallaşan bir toplumsal alan olmalarından ileri gelmektedir. Çünkü bu yerlerde kendiliğinden gelişebilen bir iktidar mücadelesinin gücü vardır. Dolayısıyla kendiliğinden mücadele, iktidarın gücü karşısında denge oluşturucu (Merrifield, 2012: 184) bir potansiyeli her daim bünyesinde barındırmaktadır. Bu potansiyelini pratikte de gösteren yapılar, yönetim deneyiminin demokratik niteliklerine uygun bir biçimde işleyebilmesi için yaptıkları eleştiriler ile başlı başına bir meşrulaştırma aracı haline gelmektedir. Çünkü muhalif görüşlerin bir odağı olarak kentsel muhalefet şeklinde örgütlenmekte ve tepkiselleşmektedirler (Şahin, 2012: 242–247).

Bu bağlamda demokratik bir toplumdan veya kent demokrasisinden bahsedildiğinde hem olası alternatifler arasında bir münakaşa ve müzakere olmalı hem de açık bir şekilde farklılaşmış demokratik pozisyonlar etrafında siyasal kolektif özdeşim biçimleri sunulmalıdır. Kuşkusuz mutabakat elbette gereklidir, ancak mutabakata uyuşmazlığın ve uzlaşının eşlik etmesi elzemdir. Mutabakat, demokrasiyi oluşturan kurumlar ve siyasal birliği niteleyen etik politik değerler açısından gereklidir, fakat bu değerlerin anlamına ve nasıl uygulanacaklarına dair uyuşmazlık ve uzlaşı her daim olmalıdır. Çoğulcu bir demokraside, bu tür uyuşmazlıklar hem meşrudur hem de zorunludur. Çünkü demokratik siyasetin hamurunu oluşturmaktadırlar (Mouffe, 2010: 40). Bu hususu, bir kent demokrasisini veya demokratik bir kent kültürünü sürdürülebilir kılabilecek değer yaratıcı bir unsur olarak görmek ve değerlendirmek gerekmektedir.

Son olarak Ankara'da Proje Demokrasi'sine yönelik uygulamalı çalışmalar da kent demokrasisine veya demokratik bir kent kültürüne değer katan kazanımlar arasında gösterilmektedir. Yapılan projeler, değeri yaratan ve değeri paylaştıran girişimlerin adıdır, denilebilir. Burada önemli olan nokta, projenin yaratacağı değer ile projenin sahipleri arasında güçlü bir yararlanma ilişkisinin elde edilmesidir. Böyle bir yararlanma ilişkisinin; kent kaynaklarının etkin kullanımını sağlayacağına, demokrasinin yaşamsal öğeleri olan "katılımcılık" ve "özyönetim" gibi olguları geliştireceğine, kamusal kesimin bazı işlevleri ve yetkilerini halkın kurmuş olduğu örgütlerle paylaşacağı için, bir ölçüde doğrudan yönetim aşamasına geçilmesine fırsat vereceğine inanılmaktadır. Bu inanç doğrultusunda Ankara'da Proje Demokrasi'sini uygulamak amacıyla her proje için, hiçbir yasal zorunluluk olmamasına

rağmen beş'i belediyenin ilgili birimlerinden görevliler, beş'i proje ile ilgili hemşehrilerden ve bir üye de belediye başkanı olmak üzere 11 üyeli proje karar kurulları oluşturulmuştur. Proje karar kurulları, hem fiziki, idari ve mali kararlar alabilmekte hem de aldıkları bu kararları uygulamaktadırlar. Bir süre sonra, belediye dışından bu kurullarda görev alanlar, projenin aktörleri durumuna gelmektedirler. Böylece projenin sorumluluğu paylaşıldığı gibi projenin etkin olarak denetimi de gerçekleşmiş olmaktadır (Güneş, 2004: 121–122).

Doğal olarak bu somut örneklerde kolektivitenin ne denli hayati öneme sahip olduğu da ortada durmaktadır. Bu bağlam içerisinde Durkheim da, büyük kentleri, tartışmasız bir biçimde "ilerlemenin evi" olarak görmektedir. Bunun nedenini ise, toplumların değişimini, genellikle kentlerden sonra onları taklit ederek değişmelerine bağlı açıklamaktadır. Bu anlamda Durkheim'a göre, tüm türlerin evrimi için en uygun yerler kentlerdir. Çünkü kolektif yaşamın, kentler dışında devamlılığa sahip olması söz konusu değildir (Saunders, 2013: 54). Bu yönüyle bütün kentlerin göstergeleri, toplanmanın göstergeleridir, denilebilir. Çünkü, yaratım durduğunda bile yeniden yaratmak söz konusu olduğunda, kentlerin, başkalık ve farklılık adına ürettiği hareketler, hem kendilerini hem de başka kentleri yeniden üretmektedir (Lefebvre, 2013: 114). Bu durumu, kentsel bir demokrasinin veya demokratik bir kent kültürünün üretimi ve yeniden üretimi açısından düşünmek için yeterli sayıda örnekler bulunmaktadır. Nitekim örnekler içerisinde en uç noktada, Farabi'nin "Fazıl Kenti" yer almaktadır. Farabi, en üstün iyilik ve mükemmelliğe kentin dışında ve ondan daha eksik nitelikte olan bir toplulukta ulaşılamayacağını ileri sürmektedir (Farabi, 1997: 100). Bu nedenle her birey, mükemmelleşme ve saadete erişmek ihti-

yacını ancak ve ancak muhtelif insanların bir araya geldiği bir kent toplumunda karşılayabilmektedir. Bu bağlam içerisinde Farabi de bütün dünyayı, "Fazıl Bir Kent" olarak düşünmektedir (Topdemir, 2009: 206).

Böyle bir düşünce tarzının fazlasıyla ütopik bulunması da mümkündür. Ancak unutulmamalıdır ki, ütopyalar, genelde mevcut toplum düzeninde bulunmayan veya işleyişinden hoşlanılmayan unsurların eleştirisinin yapıldığı, gelecekte hayata geçmesi istenilen, daha iyi yaşanılan ve yaşamaya değer bir dünyada beklentileri karşılayabileceği düşünülen ve gerçekleşmesi arzulanan tasarımlardır. Bir bakıma, realitede hayal edilen şeylerin gerçekleşmesi yönünde bir beklenti söz konusudur. Bu bağlamda, bir şeyin gerçekten gerçekleşmesini istemek, öncelikle onun hayal edilmesini gerektirmektedir. Nitekim geçmişte "Seksen Günde Devri Âlem" ve "Titanik" benzeri örnekler birer hayal ürünü idiler. Ancak geçmişte kendilerine türlü gariplikLerle yaklaşılan bu hayal ürünleri, bugünün gerçeği haline gelmişlerdir. Başka bir ifade ile geçmişte tuhaf karşılanan örneklere, günümüzde normal bir şey olarak bakılmaktadır.

Bu bağlamda, bir kent demokrasisine veya demokratik bir kent kültürüne de bu bakış çerçevesinde yaklaşılabilir. Gerçi içinde bulunduğumuz yüzyılda bu bakış tarzını ütopik kılabilecek, dolayısıyla da karamsar bir tablo ortaya koyabilmek için çok sayıda örnek ve neden bulunmaktadır. Çünkü mevcut örneklerin yaklaşık %99'unun çok olumsuz oldukları görülecektir. Geriye ise, sadece %1'lik bir dilim kalmaktadır. İşte bu %1'lik dilim çok olumludur ve kendisinin keşfedilmesini beklemektedir. Dolayısıyla %1'lik dilimde yer alanlar, keşfedildiğinde, model alındığında ve uygulamaya da var olan pozitif nitelikleri ile konulduğunda, onların azınlıkta

kalmaları da engellenmiş olacaktır. İşte o zaman bir ütopya üzerine değil de, somut ve realitede var olan bir şey üzerine konuşmaya başlanabilir. "Pandora'nın Kutusu"nda kalan "umut", bizim için bu konuda bir çıkış noktasıdır, denilebilir. Nitekim, Dünya'da ve Türkiye özelinde ele alınan, tartışılan ve değerlendirilen örnekler, bir kent demokrasisinin veya demokratik bir kentin kültürünün bir ütopya olmadığını yeterince kanıtlamaktadır.

Ancak uygulamada başarılı olan örnekler, makro nitelikte olmaktan ziyade mikro düzeydedir. Makro düzeyde bir başarının gerçekleştirilmesi için fonksiyonel ve anlam bütünleşmesinin sağlanması ve bunun da öğrenilmesi gerekmektedir. Kentler, bir doğumun ve öğrenmenin merkezi ise, demokratik düzeyde bir kentsel bütünleşmenin nasıl ve ne şekilde sağlanılabileceği de öğrenilebilir. Uygulamada karşılaşılan sorunların aşılabilmesi için bu çerçevede demokrasiyi yaşatabilecek standartların, kurumsal düzenlemelerin, ideal tiplerin, yeterlilik ve yatkınlıkların neler olabileceği ortaya konulmalıdır. Böylece genelde demokrasiye, özelde ise demokratik bir kent kültürünün oluşumuna engel nitelikteki "ya hep ya hiç" mantığının önüne geçilerek, çok sayıda seçeneğin ve tercihin yapılabileceği, dolayısıyla da ara değişkenlerin bir ihtimal ekonomisi dâhilinde kullanılması için yeni fırsatların yaratılabileceği ileri sürülebilir. Özetlemek gerekirse, bir kent demokrasisi veya demokratik bir kent kültürü üzerinde somut bir biçimde konuşabilmek, tartışabilmek ve sağlıklı değerlendirmelerde bulunabilmek için öncelikli olarak onu ayakta tutabilecek ve yaşatabilecek dayanaklar ortaya konulmak durumundadır. Çünkü demokrasi verili bir şey olmadığından öncelikle inşa edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ackerman, Frank (1997), "National Development: From Basic Needs to the Welfare State", Human Well-Being and Economic Goals, (Ed. Frank Ackerman & David Kiron & Neva R. Goodwin & Jonathan M. Harris & Kevin Gallagher), Washington D.C.: Island Press, pp. 281–291.

Adaman, Fikret & Keyder, Çağlar, (2005), "Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", (Erişim Tarihi: 25.11.2008).

Ağaoğulları, Mehmet A. (1999), Kent Devletinden İmparatorluğa, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Ahunbay, Zeynep & Dinçer, İclal & Şahin, Çiğdem (Ed.) (2016), Neoliberal Kent Politikaları ve Fener- Balat- Ayvansaray: Bir Koruma Mücadelesinin Öyküsü, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Akdiş, Rana (1990), Kent Kuramları İçinde Çöküntü Bölgeleri Analizi: Bursa-Reyhan Örneği, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa: U.Ü.S.B.E. , ss. 8–25.

Alkire, Sabina (2005), "Why the Capability Approach?", Journal of Human Development and Capabilities, 6 (1), pp. 115–135.

Alver, Köksal (2007), Steril Hayatlar: Kentte Mekânsal Ayrışma ve Güvenlikli Siteler, Ankara: Hece Yayınları.

Appadurai, Arjun (1990), "Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy", Theory, Culture & Society, 7 (2), pp. 295–310.

Aslanoğlu, Rana (1992), "Kent Sosyolojisinde Yöntem Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme", İktisat Dergisi, Sayı: 333, Aralık, ss. 3–10.

Aslanoğlu, Rana A. (1998), Kent, Kimlik, Küreselleşme, Bursa: Asa Kitabevi Yayınları.

Aslanoğlu, Rana, A. (2000), Nevşehir'de Girişimci Profili Analizi ve Kentsel Gelişme, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Assman, Jan (1988), Kollektives Gedachtnis und Kulturelle İdentitat, Original Veröffnetlichung in: Kultur und Gedachtnis, Frankfurt.

Atkinson, J. (1985), "Flexibility, Uncertainty and Manpower Management", IES Report, No: 89, Brighton: The Institute for Employment Studies.

Atkinson, Rowland (2000), "Measuring Gentrification and Displacement in Greater London", Urban Studies, Vol.37, No.1, pp. 149–165.

Auge, Marc (1995), Çağdaş Dünyaların Antropolojisi (Çev. Hülya Tufan), İstanbul: Kesit Yayınları.

Bachelard, Gaston (2014), Mekânın Poetikası, (Çev. Alp Tümertekin), 2. Basım, İstanbul: İthaki Yayınları.

Balaban, Osman (2011), "İnşaat Sektörü Neyin Lokomotifi?", Birikim Dergisi, Sayı 270, ss. 19–26.

Ball, Alan R. (1993), Modern Politics and Government, London: Macmillan.

Baudrillard, Jean (1997), Tüketim Toplumu, (Çev. H. Deliceçaylı & F. Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt (1997), Modernite ve Holocaust, (Çev. Suha Sertabiboğlu), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Bauman, Zygmunt (1999a), Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar, (Türkçesi: Ümit Öktem), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Bauman, Zygmunt (1999b), Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt (2003), Modernlik ve Müphemlik, (Çev. İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt (2005), Bireyselleşmiş Toplum, (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Zygmunt (2011), Yaşam Sanatı, (Çev. Akın Sarı), İstanbul: Versus Kitapları.

Bayram, Nuran & Sam, Neslihan & Aytaç, Serpil & Aytaç, Mustafa (2010), "Yaşam Tatmini ve Sosyal Dışlanma", İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:12, Sayı 4, ss. 81–92.

Bayram, Nuran & Aytaç, Serpil & Aytaç, Mustafa & Sam, Neslihan & Bilgel, Nazan (2011), "Measuring Social Exclusion: A Study from Turkey", Mediterranean Journal of Social Sciences, 2 (3), pp. 285–298.

Bayram, Nuran & Aytaç, Serpil & Aytaç, Mustafa & Sam, Neslihan & Bilgel, Nazan (2012), "Poverty, Social Exclusion and Life Satisfaction: A Study from Turkey", Journal of Poverty, 16 (4), pp. 375–391.

Becker, Uwe (1989), "Class Theory: Stil the Axis of Critical Social Scientific Analysis?", in The Debate on Classes, (Erik Olin Wright and others), London-New York: Verso, pp. 127–153.

Behar, David & İslam, Tolga (Der.) (2006), İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Benevolo, Leonardo (1995), Avrupa Tarihinde Kentler, (Çev. Nur Nirven), İstanbul: Afa Yayınları.

Benhabib, Şeyla (1999), Modernizm, Evrensellik ve Birey: Çağdaş Ahlak Felsefesine Katkılar, (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Berkay, Fügen (2009), Tarih, Toplum, Köy ve Kent: Yerleşme Sosyolojisine Başlangıç, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Best, Steven & Kellner Douglas (1998) Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar, (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bilgin, Nuri & Göregenli, Melek (1996), "Kentsel Katılım ve Çoğulculuk", Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne, (Ed. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım), İstanbul: Dünya, Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, ss. 49–61.

Bilgin, Nuri (2007), Kimlik İnşası, İzmir: Aşina Kitaplar Yayınları.

Bloch, Marc (1995), Feodal Toplum, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), 2. Basım, Ankara: Gece Yayınları.

Bocock, Robert & Thompson, Kenneth (eds.) (1992), Social and Cultural Forms of Modernity, Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Boetie, E. De La (2015), Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev, (Çev. Ayşe Meral), İstanbul: Alfa Yayınları.

Bookchin, Murray (1999), Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü, (Çev. Burak Özyalçın), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Boratav, Korkut (2010), Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye, İstanbul: Yordam Kitap Yayınları.

Botton, Alain de (2017), Mutluluğun Mimarisi, (Çev. Banu Tellioğlu), 7. Basım, İstanbul: Sel Yayınları.

Bourdieu, Pierre (1984), Distinction: A Social Critique of the Judjement of Taste, (Translated by Richard Nice), Harvard College and Routledge & Kegan Paul Ltd.

Bourdieu, Pierre (1998), The State Nobility: Elite Schools In The Field Of Power, (Translated by Louretta C. Clough), Foreword by Loic J.P. Wacquant, Polity Press.

Bourdieu, P. & Darbel, A. & Schnapper, D. (2011), Sanat Sevdası: Avrupa Sanat Müzeleri ve Ziyaretçi Kitlesi, (Çev. Sertaç Canpolat), İstanbul: Metis Yayınları.

Bourdieu, Pierre (Der.) (2015), Dünyanın Sefaleti, (Yay. Haz. Levent Ünsaldı), (Türkçesi: L. Ünsaldı & A. Sümer & H. E. Mescioğlu & Ö. İlyas & L. Tutalar & B. Öztürk & Z. Baykal & Ö. Akkaya), Pierre Bourdieu Dizisi 6, Ankara: Heretik Yayınları.

Bozdoğan, Sibel (2002), Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür, (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.

Brandist, Craig (2011), Bahtin ve Çevresi: Felsefe, Kültür ve Politika, (Çev. Cem Soydemir), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Braudel, F. & Coarelli, F. & Aymard, M. (1990), Akdeniz: Mekân ve Tarih, (Çev. Necati Erkurt), İstanbul: Metis Yayınları.

Braudel, Fernand (2001), Uygarlıkların Grameri, (Çev. M. Ali Kılıçbay), 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Buğra, Ayşe & Keyder, Çağlar (2003), Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Raporu, Ankara.

Bumin, Kürşat (1990), Demokrasi Arayışında Kent, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Burgess, Ernest W. (2016), "Şehrin Büyümesi: Araştırmaya Giriş", Şehir, (Ed. Robert E. Park & Ernest W. Burgess), (Çev. Pınar Karababa Kayalıgil), 2. Basım, Ankara: Heretik Yayınları, ss. 89–104.

Callinicos, Alex (2001), Postmodernizme Hayır: Marksist Bir Eleştiri, (Çev. Şebnem Pala), Ankara: Ayraç Yayınları.

Callinicos, C. (1998), Tarih Yazmak, (Çev. Nermin Saatçioğlu), İstanbul: Özne Yayınları.

Castells, Manuel (1977), The Urban Question, London: Edward Arnold Press.

Castells, Manuel (1983), The City and the Grassroots, Berkeley: University of California Press.

Castells, Manuel (2000), "The Rise of the Fourth World", The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate, (Ed. David Held & Anthony McGrew), Cambridge: Polity Press, pp. 348–354.

Castells, Manuel (2005), Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür-Ağ Toplumunun Yükselişi, (Çev. Ebru Kılıç), Cilt I, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, Manuel (2006), Enformasyon Çağı: Kimliğin Gücü-Ekonomi, Toplum ve Kültür, (Çev. Ebru Kılıç), Cilt II, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, Manuel (2014), Kent, Sınıf, İktidar (Çev. Asuman Türkün), Ankara: Phoenix Yayınevi.

Chakravarty, Satya R. & D'Ambrosio, Conchita (2006), The Measurement of Social Exclusion, Review of Income and Wealth, 52 (3), pp. 377–398.

Chambers, Iain (2005), Göç, Kültür, Kimlik, (Çev. İsmail Türkmen & Mehmet Beşikçi), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Chaney, David (1999), Yaşam Tarzları, (Çev. İ. Kutluk), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Changeux, Jean & Pierre/Ricoeur, Paul (2009), Neden, Nasıl Düşünürüz: Etik, İnsan Doğası ve Beyin Üzerine Bir Tartışma, (Çev. İsmet Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.

Childe, Gordon (1993), Tarihte Neler Oldu?, (Çev. Mete Tunçay & Alaattin Şenel), 5. Basım, İstanbul: Alan Yayınları.

Christiano, Thomas (1997), "The Significance of Public Deliberation", Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics, (Ed. James Bohman & William Rehg), Massachuttes: The MIT Press, pp. 243–278.

Clark, David A. (2005), "Sen's Capability Approach and the Many Spaces of Human Well-being", The Journal of Development Studies, 41 (8), pp. 1339–1368.

Cohen, P. Anthony (1999), Topluluğun Simgesel Kuruluşu, (Çev. Mehmet Küçük), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Collingwood, R. G. (2007), Tarih Tasarımı, (Çev. Kurtuluş Dinçer), 3. Basım, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Collingwood, R. G. (2011), Kısaca Sanat Felsefesi, (Çev. Talip Kabadayı), Ankara: Bilgesu Yayınları.

Commins, Patrick (Ed.) (1993), Combating Exclusion in Ireland 1990–1994: A Midway Report, Brussels: European Commission.

Connor, Steven (2001), Post-modernist Kültür: Çağdaş Olanın Kuramlarına Bir Giriş, (Çev. Doğan Şahiner), İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.

Corbusier, Le (2010), Bir Mimarlığa Doğru, (Çev. Serpil Merzi), 6. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Corbusier, Le (2014), Şehircilik, (Çev. Pelin Kotas), İstanbul: Daimon Yayınları.

Coulanges, Fustel D. (2011), Antik Site: Yunan'dan Roma'ya Kadar Tapınma, Hukuk ve Kurumlar, (Çev. İsmail Kılınç), Ankara: Epos Yayınları.

Croix, G. E. M. De Ste. (2014), Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi: Arkaik Çağdan Arap Fetihlerine, (Çev. Çağdaş Sümer), İstanbul: Yordam Kitap Yayınları.

Crowther, Chris (2000), Policing Urban Poverty, London: Macmillan Press.

Çavuşoğlu, Erbatur (2011), "İslamcı Neo-Liberalizmde İnşaat Fetişi ve Mülkiyet Üzerindeki Simgesel Hale", Birikim Dergisi, Sayı 270, ss. 40–51.

Çavuşoğlu, Erbatur (2014), Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çevik, Özlem (2005), Arkeolojik Kalıntılar Işığında Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci: Kurumsal Bir Değerlendirme, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Çizgen, Nevval (1994), Kent ve Kültür, İstanbul: Say Yayınları.

Çoban, Funda (2010), "Emek'ten Eylem'e: Hannah Arendt", Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar: Eleştiriler, Farklılıklar, Çözüm Arayışları, (Ed. Hilal Onur İnce), Ankara: Doğu Batı Yayınları, ss. 92–137.

Dacheux, Eric (2012), "Kamusal Alan: Demokrasinin Anahtar Bir Kavramı", Kamusal Alan, (Der. Eric Dacheux), (Çev. Hüseyin Köse), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, ss. 13–27.

Davis, Mike (2007), Gecekondu Gezegeni, (Çev. Gürol Koca), İstanbul: Metis Yayınları.

Davutoğlu, Ahmet (2016), Medeniyetler ve Şehirler, 8. Basım, İstanbul: Küre Yayınları.

Dumanlı, Recep (1996), Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutu, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara: Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını.

Düll, Nicola (2003), "Is precarious employment shaping European labour markets?, Assessing and accounting for precarious employment in five European countries", 15 th Annual Meeting of the Society of Advanced Economics in Aix-en Provence, June 26-28, pp. 5–6.

Eagleton, Terry (1999), Postmodernizmin Yanılsamaları, (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Eliade Mircea (2016), Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar, (Çev. Cem Soydemir), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Elliott, Anthony & Lemert, Charles (2011), Yeni Bireycilik: Küreselleşmenin Duygusal Modelleri, (Çev. Başak Kıcır), İstanbul: Sel Yayınları.

Enlil, Zeynep M. (2000), "Bir Sınıfsal Proje Olarak Eski Kent Merkezlerinin ve Tarihi Konut Dokusunun Yeniden Ele Geçirilmesi: Yeniden İşlevlendirme ve Soylulaştırma", Domus, 8, ss. 46–49.

Eraydın, Ayda (1988), "Sermaye Birikim Sürecinde Kentler", Defter, Sayı: 5, ss. 133–135.

Ercan, Fuat (1996), "Kriz Ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler: İstanbul", Toplum ve Bilim, Sayı: 71, ss. 61–95.

Ercan, Fuat (2005), "Türkiye'de Yapısal Reformlar", Kapitalizm ve Türkiye I: Kapitalizm, Tarih ve Ekonomi, (Haz. Fuat Ercan-Yüksel Akkaya), Ankara: Dipnot Yayınları, ss. 369–429.

Erdem, Nilgün (2005), "Finansal Krizler: Türkiye, Meksika ve Güney Kore Deneyimleri", Kapitalizm ve Türkiye I: Kapitalizm, Tarih ve Ekonomi, (Haz. Fuat Ercan-Yüksel Akkaya), Ankara: Dipnot Yayınları, ss. 269–293.

Erden, Dilek (2006), "Kentsel Yenileşme Projelerinin Gentrification Hedefleri ve Etkileri", İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri, (Der. David Behar-Tolga İslam), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 75–79.

Erder, Sema (2001), İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Erder, Sema (2006), Refah Toplumunda Getto, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ergun, Cem & Gül, Hüseyin (2009), "Toplumcu Belediyecilik ve Kent Kapılarını Sermayeye Açan Anahtar Olarak Kentsel Dönüşüm", Toplumcu Belediyecilik: Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi, Teorik Yaklaşımlar, Türkiye Uygulamaları, (Der. İhsan Kamalak-Hüseyin Gül), Sodev Kitaplığı: 6, İstanbul: Kalkedon Yayınları, ss. 295–332.

Ergün, Nilgün (2006), "Gentrification Kuramlarının İstanbul'da Uygulanabilirliği", İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri, (Der. David Behar & Tolga İslam), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.15–30.

Erinç, S. M. (2009), Sanat Sosyolojisine Giriş, Ankara: Ütopya Yayınları.

Erkan, Nihal Ekin & Özhabeş, Hande (2014), "Şehirden Kente Kavramlarda Farklılaşma", Şehir Kavramlarının Yolculuğu, (Ed. Nihal Ekin Erkan), İstanbul: İdeal Kültür Yayınları, ss. 154–196.

Erol, Abdullah (2013), "Kapitalizm Bağlamında Modernizm, Postmodernizm ve Kentleşme (Eleştirel Bir Bakış)", Kent Üzerine Özgür Yazılar, (Yay. Haz. Cem Ergun & Muharrem Güneş & Ayşe Dericioğulları Ergun), İstanbul: Bağlam Yayınları, ss. 70–81.

Erten, Metin (2004), Karşıyaka Kent Meclisi: Kent Yönetimine Bir Katılım Deneyimi, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Ertürk, Hasan & Sam, Neslihan (2011), Kent Ekonomisi, Güncellenmiş 4. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.

Evans, Peter (2002), "Collective Capabilities, Culture and Amartya Sen's Development as Freedom", Studies in Comparative International Development, 37 (2), pp. 54–60.

Farabi, (1997), İdeal Devlet: El Medinetü'l Fadıla, (Çev. Ahmet Arslan), Ankara: Vadi Yayınları.

Farago, France (2006), Sanat, (Çev. Özcan Doğan), Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Featherstone, Mike (1996), Postmodernizm ve Tüketim Kültürü, (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Fichter, Joseph (1996), Sosyoloji Nedir? (Çev. Nilgün Çelebi), Ankara: Attila Kitabevi Yayınları.

Field, Frank (1983), The Minimum Wage, London: Policy Studies Institute.

Fleurbaey, Marc (2002), "Development, Capabilities and Freedom, Studies in Comparative International Development, 37 (2), pp. 71–77.

Foucault, Michel (1999), Bilginin Arkeolojisi, (Çev. Veli Urhan), İstanbul: Birey Yayınları.

Foucault, Michel (2014), Doğruyu Söylemek, (Çev. Kerem Eksen), 4. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Friedman, John (1986) , "The World City Hypothesis, Development and Change, Vol.17, pp. 69–83.

Frisk, Hjalmar (1954), Griechische Etymologische Wörterbuch, Heildelberg.

Fromm, Erich (1992), Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum, (Türkçesi: Necla Arat), Dördüncü Basım, İstanbul: Say Yayınları.

Funke, Peter (1999), Athen in Klassischer Zeit, Verlag C. H. Beck.

Gallagher, D. G. (1999), "Part-Time Employment and the Worker", Changing Work Relationships in Industrialized Economies, (Ed. Işık Urla Zeytinoğlu), Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, pp. 59–76.

Gasset, J. O. Y. (2012), Sanatın İnsansızlaşması ve Roman Üstüne Düşünceler, (Çev. Neyyire Gül Işık), İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.

Gauchet, Marcel (2013), Yurttaşını Arayan Demokrasi, (Der. & Çev. Zeynep Savaşçın), İstanbul: İletişim Yayınları.

Giddens, Anthony (1994), Modernliğin Sonuçları, (Çev. Ersin Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, Anthony (1999), Toplumun Kuruluşu, (Çev. Hüseyin Özel), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Giddens, Anthony & Pierson, Christopher (2001), Modernliği Anlamlandırmak: Anthony Giddens'la Söyleşiler, (Çev. Serhat Uyurkulak & Murat Sağlam), İstanbul: Alfa Yayınları.

Giddens, Anthony (2010), Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum, (Çev. Ümit Tatlıcan), İstanbul: Say Yayınları.

Gooby, Peter T. (Ed.) (2004), New Risks, New Welfare: The Transformation of the Europen Welfare State, Oxford: Oxford University Press.

Gordon, D. & Adelman, A. & Ashworth, K. & Bradshaw, J. & Levitas, R. & Middleton, S. & Pantazis, C. & Patsios, D. & Payne, S. &

Townsend, P. & Williams, J. (2000), Poverty and Social Exclusion in Britain, York: Joseph Rowntree Foundation.

Gorz, André (2001), Yaşadığımız Sefalet: Kurtuluş Çareleri, (Çev. Nilgün Tutal), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gottdiener, Mark (2005), Postmodern Göstergeler: Maddi Kültür ve Postmodern Yaşam Biçimleri, (Çev. Erdal Cengiz & Hakan Gür & Arhan Nur), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Gül, Songül S. (2002), "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa", Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, (Ed. Yasemin Özdek), Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE), İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, ss. 107–118.

Gül, Hüseyin & Gül, Songül S. (2008), "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları", Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları, (Der. Nurgün Oktik), İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları, ss. 57–96.

Güler, Mahmut (2007), "Kentsel Toplumsal Hareketler İçinde Yerel Yönetimlerin Rolü", Yerellik ve Politika: Küreselleşme Sürecinde Yerel Demokrasi, (Ed. Ayşegül Mengi), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, ss. 235–243.

Gülhan, Sinan T. (2011), "Konuta Hücum: Devlet Müteahhitlerinden Gayrimenkul Geliştiricilerine, Türkiye'de Kentsel Rant ve Bir Meta Olarak Konut Üreticiliği", Birikim Dergisi, Sayı 270, ss. 27–33.

Güneş, Muharrem (2004), Yerel Gündem 21: Ulusal Kentlerden Küresel Köylere, Ankara: Detay Yayınları.

Gürsel, Yücel (1990), Demokratikleşme Sürecinde Kent ve İnsan, İstanbul: E Yayınları.

Güvenç, Bozkurt (1985), Kültür Konusu ve Sorunlarımız, 2. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

Hadrill, Andrew W. (2000), "Roma Kentin Seçkinler ve Ticaret", Antik Dünyada Kırsal ve Kent, (Ed. J. Rich & A. W. Hadrill), (Çev. Lale Özgenel), İstanbul: Homer Kitabevi Yayınları, ss. 245–278.

Hall, Peter (1984), The World Cities, Third Edition, London: Wiedenfeld & Nicholson.

Hall, Stuart (1998), "Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik", Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi: Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları, (Der. Anthony, D. King), (Çev. G. Keskin-Ü. H. Yolsal), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, ss. 39–61.

Hamnett, Chris & Williams P. R. (1980), "Social Change in London: A Study of Gentrification", Urban Affairs Quarterly, Vol.15, pp. 469–487.

Hardt, M. & Negri, A. (2002), İmparatorluk, 4. Baskı, (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Harvey, David (2002), "Toplumsal Adalet, Postmodernizm ve Kent", 20. Yüzyıl Kenti, (Der. ve Çev. B. Duru & A. Alkan), Anlara: İmge Kitabevi Yayınları, ss. 215–248.

Harvey, David (2003), Sosyal Adalet ve Şehir, (Çev. Mehmet Moralı), İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, David (2004), Yeni Emperyalizm, (Çev. Hür Güldü), İstanbul: Everest Yayınları.

Harvey, David (2008), Umut Mekânları, (Çev. Zeynep Gambetti), İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, David (2012), Sermayenin Mekânları: Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru, (Türkçesi: Başak Kıcır & Deniz Koç & Kıvanç Tanrıyar & Seda Yüksel), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Harvey, David (2013a), Paris: Modernitenin Başkenti, (Çev. Berna Kılınçer), 2. Basım, İstanbul: Sel Yayınları.

Harvey, David (2013b), Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru, (Çev. Ayşe Deniz Temiz), İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, David (2014), Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri, (Çev. Sungur Savran), 7. Basım, İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, David (2016), Kent Deneyimi, (Çev. Esin Soğancılar), İstanbul: Sel Yayınları.

Heintz, J. & Pollin, R. (2003), Informalization, Economic Growth and the Challenge of the Creating Viable Labor Standarts In Developing Countries, Political Economy Research Institute, Working Paper Series, Number 60.

Heller, Agnes (2006), Bir Ahlak Kuramı, (Çev. A. Yılmaz & K. Tütüncü & E. Demirel), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hill, Dilys M. (1974), Democratic Theory and Local Government (New Local Government), London: Allen & Ulvin.

Hirst, Paul (1977), "Economic Classes and Politics", in Class and Class Structure, (Ed. Alan Hunt), London: Lawrence and Wishart, pp. 125–154.

Holton, R. J. (1999), Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık, (Çev. Ruşen Keleş), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Hoşkara, Şebnem Önal (2007), "Anadolu-Türk Kentlerindeki Kentsel Mekânlara-Meydanlara Fonksiyonel Bir Bakış", Kent ve Politika: Antik Kentten Dünya Kentine (Ed. Ayşegül Mengi), Ruşen Keleş'e Armağan Dizisi 3, Ankara İmge Kitabevi Yayınları, ss. 215–220.

Huot, Lean-Loıis (2000), "Dünyanın ilk Kentleri: Kasabacıklardan Megapollere", Kentlerin Doğuşu, (Ed. J. L. Huot & J. P. Thalmann & D. Valbelle), (Çev. Ali Bektaş Girgin), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, ss. 11–103.

Innes, Judith E. & Booher, David E. (2004), "Reframing Public Participation for the Twenty-First Century", Planning Theory & Practice, 5 (4), 419–436.

Işık, Oğuz (1994), "Değişen Toplum/Mekân Kavrayışları: Mekânın Politikleşmesi, Politikanın Mekânsallaşması", Toplum ve Bilim, Sayı: 64–65, ss. 7–36.

Işık, Oğuz (1995) , "Globalleşme Süreci Ve Kentin/Kentliliğin Değişen Anlamları", Birikim, ss. 98–106.

Işık, Oğuz & Pınarcıoğlu, M. Melih (2001), Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği, İstanbul: İletişim Yayınları.

İnsel, Ahmet (2000), "Özgürlük Etiği Karşısında İktisat Kuramı: Amartya Sen'in Etik İktisat Önerisi, Toplum ve Bilim, 86, ss. 7–21.

İnsel, Ahmet (2001), "İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri", Toplum ve Bilim, 89, ss. 62–72.

İslam, Tolga (2003), İstanbul'da Soylulaştırma: Galata Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

İslam, Tolga (2005), "Outside The Core: Gentrification in İstanbul", Gentrification in a Global Perspective, Routledge, pp. 121–137.

Jach, Antoni (2001), Şehrin Katmanları, (Çev. F. Devrim Denizci), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Jacobs, Jane (2011), Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı, (Çev. Bülent Doğan), İstanbul: Metis Yayınları.

Jacoby, Tim (2010), Sosyal İktidar ve Türk Devleti, (Çev: Devrim Evci), Ankara: Birleşik Yayınları.

Jameson, F. (1994), "Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı", Postmodernizm: Jameson, Lyotard, Habermas, (Haz. Necmi Zekâ), 2. Baskı, İstanbul: Kıyı Yayınları, ss. 59–116.

Jay, M. (1989), Diyalektik İmgelem, (Çev. Ü. Oskay), İstanbul: Ara Yayınları.

Jeanniere, Abel (1993), "Modernite Nedir"?, (Çev. Nilgün Tutal Küçük), Modernite Versus Postmodernite, (Der. Mehmet Küçük), Ankara: Vadi Yayınları, ss.15–25.

Jehoel-Gijsbers, Gerda & Vrooman, Cok (2007), Explaining Social Exclusion: A theoretical model tested in the Netherlands, The Netherlands Institute for Social Research/SCP, The Hague, July, pp. 9–42.

Jehoel-Gijsbers Gerda & Vrooman, Cok (2008), Social Exclusion of The Elderly A Comparative Study of EU Member States, Enepri Research Report No:57, AIM WP8.1, September, pp. 1–84.

Julien, Claude (1974), Demokrasilerin İntiharı: Eşitlik, Kardeşlik, Özgürlük, (Çev. Mehmet A. Kayabal), İstanbul: Milliyet Yayınları.

Karatani, Kojin (2006), Metafor Olarak Mimari, (Çev. Barış Yıldırım), İstanbul: Metis Yayınları.

Karayalçın, Murat (2010), Konut Bunalımı, Kent Rantları ve Proje Muhafızları, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Karpat, Kemal H. (2003), Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm, (Çev. Abdülkerim Dönmez), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kaya, Alp Yücel (2011), "Neo-Liberal Mülkiyet ya da Acele Kamulaştırma Nedir?", Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı 122, ss. 194–236.

Keleş, Ruşen (2012), Kentleşme Politikası, 12. Basım, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Keyder, Çağlar (1999), "Konut Piyasası: İnformelden Küresele", (Çev. Bülent Tanatar), Defter Dergisi, Sayı 35, ss.73–93.

Keyder, Çağlar (Der) (2000a), İstanbul: Küresel İle Yerel Arasında, (Çev. Sungur Savran), İstanbul: Metis Yayınları.

Keyder, Çağlar (2000b), "İki Semtin Hikâyesi", İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında, (Der. Çağlar Keyder), İstanbul: Metis Yayınları, ss. 206–221.

Keyman, E. Fuat & Lorosdağı, Berrin K. (2010), Kentler: Anadolu'nun Dönüşümü, Türkiye'nin Geleceği, İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.

Kılıçbay, M. Ali (2000), Şehirler ve Kentler, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kıray, Mübeccel B. (1998), Örgütleşemeyen Kent: İzmir, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kıray, Mübeccel B. (1999), Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme, İstanbul: Bağlam Yayınları.

King, Anthony D. (1998), "Kültür Mekânları, Bilgi Mekânları", Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi: Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları, (Der. Anthony, D. King), (Çev. G. Keskin & Ü. H. Yolsal), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, ss. 17–37.

King, Anthony D. (1998), "Küresel, Kent ve Dünya", Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi, (Der. Anthony D. King), (Çev. Gülcan Seçkin & Ümit Hüsrev Yolsal), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, ss. 187–193.

Kiper, Perihan (2007), "Küreselleşme Sürecinde Değişen Kentler Yitirilen Değerler", Kent ve Politika: Antik Kentten Dünya Kentine, (Ed. Ayşegül Mengi), Ruşen Keleş'e Armağan Dizisi 3, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, ss. 77–87.

Knox, Paul L. (1994) , Urbanization–An Introduction To Urban Geography, New Jersey: Prentice Hall.

Korat, Gürsel (2009), Sokakların Ölümü: Kayseri'de ve Şehirlerimizde..., 2. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.

Köbler, Gerhard (2007), Altgriechisches Wörterbuch.

Köksal, T. Gül (2010), "Kentsel Koruma: Kim İçin, Neden, Nasıl..?", Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları, İstanbul: Örgün Yayınevi, ss. 343–373.

Kramer, Samuel Noah (1999), Tarih Sümer'de Başlar, (Çev. Hamide Koyukan), İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Kuban, Doğan (2001), Türkiye'de Kentsel Koruma: Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kurtuluş, Hatice (Yay. Haz.) (2005), İstanbul'da Kentsel Ayrışma: Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kurtuluş, Hatice (2005), "Bir Ütopya Olarak Bahçeşehir", İstanbul'da Kentsel Ayrışma: Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar (Yay. Haz. Hatice Kurtuluş), İstanbul: Bağlam Yayınları, ss. 77–126.

Kymlicka, Will (2006), Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş, 2. Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Leba, Reyhan (1998), Sosyal Devlet, İstihdam ve Gelir Vergisi: Türkiye Örneği, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa.

Lefebvre, Henri (1991), The Production of Space, (Translated By: Donald Nicholson-Smith), Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Lefebvre, Henri (2013), Kentsel Devrim, (Çev. Selim Sezer), 2. Basım, İstanbul: Sel Yayınları.

Lefebvre, (2014), Mekânın Üretimi, Türkçesi: Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Ley, David (1980), "Liberal Ideology And The Postindustrial City", Annals of the Association of American Geographers, Vol.70, pp. 238–258.

Ley, David (1986), "Alternative Explanations For Inner-city Gentrification: A Canadian Assessment", Annals Of The Association of American Geographers, Vol.76, pp. 521–535.

Liebeschuetz, Wolfgang (1999), "Antik Kentin Sonu", Geç Antik Çağda Kent, (Ed. John Rich), (Çev. Suna Güven & Ertuğrul Güven), İstanbul: Homer Kitabevi Yayınları, ss.1–47.

Linz, Juan J. & Stepan, Alfred (1996), Problems Of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe, Baltimore: John Hopkins University Press.

Littlewood, Paul & Glorieux, Ignace & Herkommer, Sebastian & Jönsson, Ingrid (Ed.) (1999), Social Exclusion in Europe: Problems and Paradigms, Aldershot: Ashgate Publishing.

Lynch, Kevin (1960), The Image of the City, Cambridge: MIT Press.

Lyotard, J. F. (1997), Postmodern Durum, (Çev. Ahmet Çiğdem), Ankara: Vadi Yayınları.

Mandel, Ernest (2013), Geç Kapitalizm, (Çev. Candan Badem), 2. Basım, İstanbul: Versus Kitap Yayınları.

Mann, Michael (1986), The Sources of Social Power, Volume I: A History of Power from the Beginning to 1760 A. D., New York: Cambridge University Press.

Marshall, Gordon (1999), Sosyoloji Sözlüğü, (Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Massey, Doreen & Jess, Pat (1995), "Places and Culture in an Uneven World", A Place in the World?, (Ed. D. Massey & P. Jess), Oxford: Open University, pp. 215 239.

McNeill, William H. (1994), Dünya Tarihi, (Çev. Alâeddin Şenel), 3. Basım, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Merrifield, Andy (2012), MetroMarksizm: Şehrin Marksist Bir Hikâyesi, (Çev. Nihal Ünver), Ankara: Phoenix Yayınları.

Mills, C. Wright (2000), Toplumbilimsel Düşün, (Çev: Ünsal Oskay), İstanbul: Der Yayınları.

Mingione, Enzo (2013), "İleri Endüstriyel Dünyada Kentsel Yoksulluk: Kavramlar, Analizler ve Tartışmalar", (Çev. Süleyman İlhan), Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek, (Ed. Ömer Aytaç & Süleyman İlhan), Ankara: Birleşik Yayınevi, ss. 3–62.

Morley, D. & Robins, K. (1997), Kimlik Mekânları: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar, (Çev. Emrehan Zeybekoğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Morris, Ian (2000), "Kent ve Devlet Olarak Erken Polis", Antik Dünyada Kırsal ve Kent, (Ed. J. Rich & A. W. Hadrill), (Çev. Lale Özgenel), İstanbul: Homer Kitabevi Yayınları, ss. 25–58.

Morva, Oya (2013), Chicago Okulu: Pragmatik Sosyal Teoride İletişimin Keşfi, İstanbul: Doruk Yayınları.

Mouffe, Chantal (2010), Siyasal Üzerine, (Çev. Mehmet Ratip), İstanbul: İletişim Yayınları.

Mumford, Lewis (2007), Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, (Çev. Gürol Koca & Tamer Tosun), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Murphy, John W. (1995), Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştiri, (Çev. Hüsamettin Arslan), İstanbul: Eti yayınları.

Narin, Özgür (2005), "Sınıf: Analiz İçin Bir Tasnif Aracı Değil, Dönüştürücü Bir Özne", Kapitalizm ve Türkiye I: Kapitalizm, Tarih ve Ekonomi, (Haz. Fuat Ercan-Yüksel Akkaya), Ankara: Dipnot Yayınları, ss. 37–73.

Nora, Pierre (2006), Hafıza Mekânları, (Çev. M. Emin Özcan), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Nussbaum, Martha C. (2005), "Women's Bodies: Violence, Security, Capabilities", Journal of Human Development, 6 (2), pp. 167–183.

Ocak, Ersan (1996), "Kentin Değişen Anlamı", Birikim, ss. 32–40.

Ocakçı, Mehmet (2016a), "Ekümenopolis", Kentsel Planlama: Ansiklopedik Sözlük, (Der. Melih Ersoy), 2. Basım, İstanbul: Ninova Yayınları, ss. 114.

Ocakçı, Mehmet (2016b), "Megalopolis", Kentsel Planlama: Ansiklopedik Sözlük, (Der. Melih Ersoy), 2. Basım, İstanbul: Ninova Yayınları, ss. 334–335.

OED (1882), The Oxford English Dictionary.

O'Neill, John (2001), Piyasa: Etik, Bilgi ve Politika, (İng. Çev: Şen Süer Kaya), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ögel, Bahattin (1991), Türk Kültür Tarihine Giriş: Türklerde Köy ve Şehir Hayatı (Göktürklerden Osmanlılara), Cilt I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Öğütle, Vefa Saygın & Çeğin, Güney (2010), Toplumsal Sınıfların İlişkisel Gerçekliği: Sosyo-Tarihsel Teorinin Sınıf'la İmtihanı, 2. Baskı, Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.

Öktem, Binnur (2005), "Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekânı Dönüştürmedeki Rolü", İstanbul'da Kentsel Ayrışma: Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar, (Yay. Haz. Hatice Kurtuluş), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, ss. 25–76.

Öktem, Binnur (2010), "Küresel/Dünya Kenti", Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları, (Der. Ö. Uğurlu & N. Ş. Pınarcıoğlu & A. Kanbak & M. Şiriner), İstanbul: Örgün Yayınevi, ss. 103–137.

Ölmezoğulları, Nalân (2008), Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm, 5. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Öncü, Ayşe & Weyland, Pedra (2005), "Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanları ve Kimlik Mücadeleleri", Mekân, Kültür, İktidar: Küresel Kentlerde Yeni Kimlikler, (Der. Ayşe Öncü & Petra Weyland), (Çev. Leyla Şimşek-Nilgün Uygun), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 9–39.

Özar, Şemsa & Ercan, Fuat (2004), "Emek Piyasaları: Uyumsuzluk mu, Bütünleşme mi?", Neo Liberalizmin Tahribatı: Türkiye'de Ekonomi, Toplum ve Cinsiyet, (Haz. Neşecan Balkan-Sungur Savran), 2000'li Yıllarda Türkiye II, İstanbul: Metis Yayınları, ss. 191–210.

Özcan, Koray (2016), "İran Türk-İslam Kenti ya da Büyük Selçuklu Kenti", (Der. Melih Ersoy), 2. Basım, İstanbul: Ninova Yayınları, ss.171–172.

Özden, Pelin P. (2016), Kentsel Yenileme, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Özer, İnan (2004), Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Paquot, Thierry (2011), Şehirsel Bedenler: Beton ile Asfalt Arasında Hassasiyetler, (Çev. Zeynep Bengü), İstanbul: Everest Yayınları.

Park, Robert E. (2016), "Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler", Şehir, (Ed. Robert E. Park & Ernest W. Burgess), (Çev. Pınar Karababa Kayalıgil), 2. Basım, Ankara: Heretik Yayınları, ss. 37–85.

Pickles, John (2011), Uzamların Tarihi: Haritacılık Mantığı, Haritalandırma ve Coğrafi Olarak Kodlanmış Dünya, (Çev. Kerem Işık), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Pirenne, Henri (1991), Ortaçağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması, (Çev. Şadan Karadeniz), 3. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.

Pogge, Thomas (2006), Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Pogge, Thomas (2008), "Küresel Adaletin Öncelikleri", Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması, (Haz. David Held & Anthony McGrew), (Çev. Ali Rıza Güngen vd.), Ankara: Phoenix Yayınevi, ss. 650–662.

Pokorny, Julius (1959), Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch, Francke Verlag Bern.

Ponting, Clive (2000), Dünyanın Yeşil Tarihi: Çevre ve Uygarlıkların Çöküşü, (Çev. Ayşe Başcı-Sander), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

Purcell, Mark (2002), "Excavating Lefebvre: The Right to the City and its Urban Politics of the Inhabitant", GeoJournal, 58, pp. 99–108.

Ragon, Michel (2010), Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi, (Çev. Murat Aykaç Erginöz), İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Rapoport, Amos (2004), Kültür, Mimarlık, Tasarım, (Çev. Selçuk Batur), İstanbul: Yapı Yayınları.

Rawls, John (1971), A Theory of Justice, Cambridge, Mas.: Harvard University Press.

Rawls, John (2003), Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ricoeur, Paul (2010), Başkası Olarak Kendisi, (Çev. Hakkı Hünler), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Ritzer, George (2000), Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek, (Çev. C. S. Kaya), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ritzer, George (2011), Küresel Dünya, (Çev. Melih Pekdemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ritzer, George (2012), Modern Sosyoloji Kurumları, (Çev. Himmet Hülür), Ankara: Deki Yayınları.

Robert, Jean (1999), Kent ve Halk: Kent Üzerine Alternatif Düşünceler, (Çev. Özgür Orhangazi), Ankara: Ütopya Yayınları.

Robertson, Roland (1992), Globalization: Social Theory and Global Culture, London: Sage Publications.

Robertson, Roland (1994), "Globalization or Glocalization", The Journal of International Communication, 1(1), pp. 33–52.

Robertson, Roland (1999), Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür, (Çev. Ü. H. Yolsal), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Robeyns, Ingrid (2005), "The Capability Approach: A Theoretical Survey, Journal of Human Development, 6 (1), pp. 93–117.

Room, Graham (1995), "Poverty and Social Exclusion: The New European Agenda for Policy and Research", Beyond the Threshold: The Measurement and Analysis of Social Exclusion, (Ed. Graham Room), Bristol: The Policy Press, pp. 1–9.

Rosenau, Pauline Marie (1998), Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri: İçgörüler, İçakışlar, İçeri Dalışlar, (Çev. Tuncay Birkan), Ankara: Ark Yayınları.

Rothbart, Murray N. (2009), Özgürlüğün Etiği (Çev. Recep Tapramaz), Ankara: Liberte Yayınları.

Russ, Jacqueline (2014), Avrupa Düşüncesinin Serüveni: Antik Çağlardan Günümüze Batı Düşüncesi, (Çev. Özcan Doğan), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Sam, Neslihan (2008), "Yoksulluğa Bir Yaklaşım Biçimi: Kapasite Yaklaşımı", Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt XXVII, Sayı 1, ss. 59–70.

Sam, Neslihan (2010), "Soylulaştırma Süreçlerine Ekonomik Bir Yaklaşım: Rant Farkı", Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: XXIX, Sayı: 2, ss. 133–151.

Sam, Neslihan & Sam, Rıza (2012a), "Örgütlenemeyen Bağımlı Kentlerin Kronikleşen Benzerlikleri", Sosyo- Kültürel Farklılık ve Alaşım Mekânları: Kent ve Kentler, (Ed. Neslihan Sam & Rıza Sam), Bursa: Ezgi Kitabevi, ss. 5–38.

Sam, Rıza (2010), Siyasi Değer ve Siyasi Etik: Kuramsal ve Uygulamalı Bir Perspektif, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Sam, Rıza (2011), "Bilgi Bilişim Sürecinde Beyaz ve Mavi Yakalı İşgücü Göçünün Doğurduğu Riskler", Küreselleşen Dünyada Değişimin Farklı Yüzleri: Disiplinler Arası Bir Yaklaşım, (Ed. Neslihan Sam & Rıza Sam), Bursa: Ezgi Kitabevi, ss. 173–195.

Sam, Rıza & Sam, Neslihan (2012b), "Bir Kente Bakmak, Bir Kenti Görmek", Sosyo- Kültürel Farklılık ve Alaşım Mekânları: Kent ve Kentler, (Ed. Neslihan Sam & Rıza Sam), Bursa: Ezgi Kitabevi, ss. 397–423.

San, İnci (2008), Sanat ve Eğitim: Yaratıcılık, Temel Sanat Kuramları, Sanat Eleştirisi Yaklaşımları, 4. Basım, Ankara: Ütopya Yayınları.

Sapancalı, Faruk (2003), Sosyal Dışlanma, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Sapancalı, Faruk (2005), "Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri", Çalışma ve Toplum, 3, ss. 51–106.

Sarton, George (1995), Antik Bilim ve Modern Uygarlık, (Çev. Melek Dosay & Remzi Demir), Ankara: Gündoğan Yayınları.

Sarup, Madan (1997), Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm, (Çev. A. Baki Güçlü), Ankara: Ark Yayınları.

Sassen, Saskia (1991), The Global City: New York, London And Tokyo, Princeton: Princeton University Press.

Sassen, Saskia (1995), On Concentration And Centrality In The Global City, Cambridge: Cambridge University Press.

Sassen, Saskia (2006), Cities in A World Economy, 3. ed., Pine Forge Press, Londra & New Delhi.

Saunders, Peter (2013), Sosyal Teori: Kentsel Sosyoloji, (Çev. Songül Doğru Getir), İstanbul: İdeal Kültür Yayınları.

Schnapper, Dominique (2005), Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki, (Çev. Ayşegül Sönmezay), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Schneider, Friedrich (2004), "Size and Measurerement of The Informel Economy In 110 Countries Around The World, Australia: Workshop of Australian National Tax Centre.

Schneider, F. & Buehn, A. & Montenegro, C. E. (2010), "Shadow Economies All over the World, New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007", Policy Research Working Paper 5356, The World

Bank Development Research Group Poverty and İnequality Team & Europe and Central Asia Region Human Development Economies Unit, July.

Schneider, Friedrich (2015), Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments, ShadEcEurope 31_January2015.doc, (Erişim Tarihi: 09–03–2017).

Sen, Amartya (1979), "Equality of What?", The Tanner Lecture on Human Values, Stanford University, pp. 197–220.

Sen, Amartya (1981), Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation, Oxford: Clarendon Press.

Sen, Amartya (1983), "Poor, Relatively Speaking", Oxford Economic Papers, New Series, 35 (2), pp. 153–169.

Sen, Amartya (1985), "A Sociological Approach to the Measurement of Poverty: A Reply to Professor Peter Townsend", Oxford Economic Papers, 37 (4), pp. 669–676.

Sen, Amartya (1995), "Rationality and Social Choice", American Economic Review, 85 (1), pp. 1–24.

Sen, Amartya (1999), "The Possibility of Social Choice", American Economic Review, 89 (3), pp. 349–378.

Sen, Amartya (2001), "Economic Development and Capability Expansion In Historical Perspective", Pasific Economic Review, 6 (2), pp. 179–191.

Sen, Amartya (2004), Özgürlükle Kalkınma, (İng. Çev. Yavuz Alogan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sen, Amartya (2005), "Human Rights and Capabilities", Journal of Human Development, 6 (2), pp. 151–166.

Sen, Amartya (2009), The Idea of Justice, Harvard University Press.

Sennett, Richard (1996), Kamusal İnsanın Çöküşü, (Çev. Serpil Durak & Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sennett, Richard (1999), Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam, (Çev. Süha Sertabiboğlu & Can Kurultay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sennett, Richard (2002), Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir, (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.

Sennett, Richard (2009), Yeni Kapitalizmin Kültürü, (Çev. Aylin Onacak), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Seyffert, Oskar (1956), Dictionary of Classical Antiquities, The Meridian Library.

Short, John R. & Kim, Yeong H. (1999), Globalization and The City, New York: Longman.

Silver, Hilary (1994), Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms, International Labour Review, 133 (5–6), 531–578.

Simmel, Georg (2003), Modern Kültürde Çatışma, (Çev. Tanıl Bora & Nazile Kalaycı & Elçin Gen), İstanbul: İletişim Yayınları.

Simmel, Georg (2009); Bireysellik ve Kültür, (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.

Simmel, Georg (2014), Paranın Felsefesi, (Çev. Yavuz Alogan & Öykü Didem Aydın), İstanbul: İthaki Yayınları.

Smith, Adam (2004), Ulusların Zenginliği, 1. Cilt, (İng Çev. Ayşe Yunus & Mehmet Bakırcı), İstanbul: Alan Yayıncılık.

Smith, Neil (1984), Uneven Development, Oxford: Basil Blackwell.

Smith, Neil (1986), "Gentrification, The Frontier And The Restructing Of Urban Space", Gentrification Of The City, (Ed. N. Smith & P. Williams), London: Unwin Hyman, pp. 15–34.

Smith, Neil & Williams Peter (2015), Kentin Mutenalaştırılması, (İng. Çev. Melike Uzun), İstanbul: Yordam Kitapları.

Snodgrass, A. M. (2000), "Arkeoloji ve Yunan Kentinin Çalışılması", Antik Dünyada Kırsal ve Kent, (Ed. J. Rich & A. W. Hadrill), (Çev. Lale Özgenel), İstanbul: Homer Kitabevi Yayınları, ss. 1–22.

Soja, Edward, (1994), "Los Angeles 1965–1992: The Six Geographies of Urban Restructing", Center for Social Theory and Comparative History, Los angeles: University of California Press, pp. 1–39.

Soja, Edward W. (2000), Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions, Oxford: Blackwell.

Stavrides, Stavros (2016), Kentsel Heterotopya: Özgürleşme Mekânı Olarak Eşikler Kentine Doğru, (Çev. Ali Karatay), İstanbul: Sel Yayınları.

Stewart, Frances (2005), "Groups and Capabilities" Journal of Human Development, 6 (2), pp. 185–204.

Sümer, Faruk (1993), Eski Türklerde Şehircilik, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Swartz, David (2011), Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi, (Çev. Elçin Gen), İstanbul: İletişim Yayınları.

Şahin, Savaş Zafer (2012), "Kent Konseyleri, Yerel Siyaset ve Demokrasi: Ankara Örneği", Sosyo-Kültürel Farklılık ve Alaşım Mekânları: Kent ve Kentler, (Ed. Neslihan Sam & Rıza Sam), Bursa: Ezgi Kitabevi, ss. 241–259.

Şahin, Yeşim, E. (2009), "Yerelleşme ve Toplumcu Belediyecilik", Toplumcu Belediyecilik: Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi, Teorik Yaklaşımlar, Türkiye Uygulamaları, (Der. İhsan Kamalak-Hüseyin Gül), Sodev Kitaplığı: 6, İstanbul: Kalkedon Yayınları, ss. 333–352.

Şen, Besime (2005), "Soylulaştırma: Kentsel Mekânda Yeni Bir Ayrışma Biçimi", İstanbul'da Kentsel Ayrışma: Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar, (Yay. Haz. Hatice Kurtuluş), İstanbul: Bağlam Yayınları, ss.127–159.

Şen, Besime (2010), "Kentsel Dönüşüm ve Kaybetmeden Mücadele Etme Arayışı: Gülsuyu-Gülensu ve Başıbüyük Deneyimleri", Tarih, Sınıflar ve Kent, (Der. Besime Şen-Ali Ekber Doğan), Ankara: Dipnot Yayınları, ss. 309–353.

Şenel, Alâeddin (1995), İlkel Topluluktan Uygar Topluma: Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi, 4. Basım, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Şengül, H. Tarık (2009), Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Şengül, Mihriban (2007), "Kentleşen Dünya, Küreselleşme ve Yoksulluk: Türkiye Kentleşmesine Bir Bakış", Kent ve Politika: Antik Kentten Dünya Kentine, (Ed. Ayşegül Mengi), Ruşen Keleş'e Armağan Dizisi 3, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, ss. 89–106.

Şenses, Fikret (2002), Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İstanbul: İletişim Yayınları.

Şentürk, Levent (2013), "Kent nedir"?, Kent Üzerine Özgür Yazılar, (Ed. Cem Ergun & Muharrem Güneş & Ayşe, D. Ergun), İstanbul: Bağlam Yayınları, ss. 31-39.

Şenyapılı, Tansı (1978), Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu, Ankara: ODTÜ Yayını.

Şenyapılı, Tansı (2004), Baraka'dan Gecekonduya: Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü (1923–1960), İstanbul: İletişim Yayınları.

Şenyapılı, Tansı (2006), "Gecekondu Olgusuna Dönemsel Yaklaşımlar" Değişen Mekân: Mekânsal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923–2003, (Der. Ayda Eraydın), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, ss. 84–122.

Tekeli, İlhan (1977), Bağımlı Kentleşme: Kırda ve Kentte Dönüşüm Süreci, Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.

Tekeli, İlhan (1988), "Kentleşmeye Kapital Birikim Süreçleri Açısından Bakmanın Sağladığı Açıklama Olanakları", Defter, Sayı: 5, ss. 130–132.

Tekeli, İlhan (1996), "Türkiye'de Çoğulculuk Arayışları ve Kent Yönetimi Üzerine", Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne, (Ed. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım), İstanbul: Dünya, Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, ss. 15–27.

Tekeli, İlhan (2001), Modernite Aşılırken Kent Planlaması, Ankara: İmge Kitabevi.

Tekeli, İlhan (2009), Kentsel Arsa, Altyapı ve Kentsel Hizmetler, İlhan Tekeli Toplu Eserler–6, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Thalmann, Jean-Paul (2000), "Doğu Akdeniz Tunç Çağı Kentleri", Kentlerin Doğuşu, (Ed. J. L. Huot & J. P. Thalmann & D. Valbelle), (Çev. Ali Bektaş Girgin), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, ss. 107–247.

Thompson, John B. (2008), Medya ve Modernite, (Çev. Serdar Öztürk), İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Todorov, T. (2011), "Resimde Bireyin Gösterimi", Sanatta Bireyin Doğuşu, (Der. B. Foccroulle & R. Legros & T. Todorov), (Çev. Esra Özdoğan), İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları, ss. 11–23.

Tomlinson, John (2004), Küreselleşme ve Kültür, (Çev. Arzu Eker), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Topdemir, Hüseyin G. (Yay. Haz) (2009), Farabi: Doğu Bilgeliğinin Kapısı-Fikir Mimarları: 16, İstanbul: Say Yayınları.

Toulmin, Stephen (2002), Kozmopolis: Modernitenin Gizli Gündemi, (Çev. Hüsamettin Arslan), İstanbul: Paradigma Yayınları.

Touraine, Alain (1994), Modernliğin Eleştirisi, (Çev. Hülya Tufan), İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.

Touraine, Alain (1997), Demokrasi Nedir?, (Çev. Olcay Kunal), İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.

Touraine, Alain (2000), Eşitlik ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?, (Çev. Olcay Kunal), İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.

Touraine, Alain (2008), Başka Türlü Düşünmek, (Çev. Mehmet Moralı), İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Townsend, Peter (1985), "A Sociological Approach to the Measurement of Poverty- A Rejoinder to Professor Amartya Sen", Oxford Economic Papers, 37 (4), pp. 659–668.

Tuna, Korkut (1987), Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen-Ed. Fakültesi Yayınları.

Tuna, Korkut (2002), Yeniden Sosyoloji, İstanbul: Karakutu Yayınları.

Tuna, Korkut (2011), Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri, İstanbul: İz Yayınları.

Tümertekin, Erol & Özgüç, Nazmiye (1999), Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma, İstanbul: Çantay Kitabevi.

Tümtaş, Mim Sertaç (2012), Kent, Mekân ve Ayrışma: Kentsel Mekânda Ayrışma Dinamikleri, Ankara: Detay Yayıncılık.

Türkdoğan, Orhan (1996), Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler, İstanbul: Timaş Yayınları.

Türkdoğan, Orhan (2006), İstanbul Gecekondu Kimliği, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

UNDP (1990), Human Development Report 1990, New York: Oxford University Press.

UNDP (1997), Human Development Report 1997, New York: Oxford University Press.

Urry, John (1999), Mekânları Tüketmek, (Çev. Rahmi G. Öğdül), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Uzun, Nil (2000), "Eski Kentte Yeni Konut Dokusu: Cihangir ve Kuzguncukta Sosyal ve Mekânsal Yenilenme", İstanbul, 35, ss. 54–61

Wacquant, Loic (2007), "Territorial Stigmatization In The Age of Advenced Marjinality", Thesis Eleven, Number 91, November, Sage Publications, pp. 66–77.

Wacquant, Loic (2011), Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi, (Çev. Mehmet Doğan), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Waters, Malcolm (2001), Globalization, Second Edition, Taylor & Francis e-library, Routledge.

Weber, Max (2000), Şehir: Modern Kentin Oluşumu, (Türkçesi: Musa Ceylan), (Ed. Don Martindale & Gertrud Neuwirth) 3. Baskı, İstanbul: Bakış Yayınları.

Weber, Max (2012), Ekonomi ve Toplum, (Çev. Latif Boyacı), 2. Cilt, İstanbul: Yarın Yayınları.

Wickwar, William H. (1970), The Political Theory of Local Government, Columbia: University of South Carolina Press.

Wright, Erik Olin (1997), Classes, London-New York: Verso.

Wycherley, R. E. (1993), Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?, (Çev. Nur Nirven & Nezih Başgelen), 3. Basım, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Yörükân, Ayda (2006), Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri (Der. ve Yay. Haz. Turhan Yörükân), Ankara: Nobel Yayınları.

Zogan, Carlos Ruiz (2008), Rüzgârın Gölgesi, (Çev. Mustafa Karabiber), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.

Zukin, Sharon (1987), "Gentrification: Culture and Capital in the Urban Core", Annual Review of Sociology, Vol.13, pp. 129–147.

Zukin, Sharon (1995), "Whose Culture? Whose City?", The Cultures of Cities, Oxford and Cambridge, MA: Blackwell, pp. 1–47.

Zukin, Sharon (1998), "Urban Lifestyles: Diversity and Standardisation in Spaces of Consumption", Urban Studies, 35 (5–6), pp. 825–839.

Kentler, her toplumun farklı topluluklarının, alt kültürlerinin ve kurumsal organi-zasyonlarının bir buluşma noktasıdır. Bunu belirleyen şey, bir kentsel topluluğun sınır çizgileridir. Bu çizgilerin ne kadar dar veya geniş olduğunu anlamak için, miras bırakılan kültürün görkemli bir yetkinliğe ve kod sistemine sahip olup ol-madığına bakılması yeterlidir.

Kültür kavramı, bir birey, grup ya da toplumun entelektüel, ruhsal ve estetik geli-şimini ifade ettiği gibi aynı zamanda onların, yaşam biçimini, faaliyetlerini, inanç-larını ve göreneklerini de belirtmektedir. Kültürün kendini bütünsel bir bilgi, hatta bir toplum teorisi olarak sunduğu yerlerde, bu bilgiyi ve teoriyi edinen kentli bi-reylerin başlı başına değerlendirici bir güç haline gelebilecekleri ileri sürülebilir. Zira bilgilenme, zihindeki tasarımlararasındaki bir ilişki ve bu ilişkinin doğruluğu sorunu değil bilakis bireyin kendisi ve zihni dışındaki toplumsal-tarihsel bir dün-yada eyledikleri ile bu eyleme sırasında bildikleridir. Bu bağlamda kentsel toplu-lukların, kültür üzerinden değerlendiren, eleştiren, vurgulayan, nitelendiren, sı-nıflandıran bir bilgi, teori ve bunların her ikisine dayalı bir güç olarak okunması mümkündür. Nitekim kent ve kentsel mekânların, kültürel bir çerçeve içerisinde kendilerine verilen anlama bağlı olarak farklı şekillerde yorumlanabilirliği söz ko-nusudur. Çünkü kentler ve kentsel mekânların, en doğal ihtiyaçların sonucu ortaya çıkan şeyleri dahi zaman içerisinde bir dünya görüşü ve yaşama kültürü-nün süzgecinden geçirerek ifade dolu bir "yapı" haline getirdiği görülmektedir.

Bu düşünsel çerçeveden hareketle, yapılan bu çalışmada da kentlerin oluşumu ve gelişiminin, toplum-kültür etkileşimi dikkate alınarak farklı tarihsel bağlamlar-da analiz edilmesi hedeflenmiştir.

Bandrol Seri: THG-LCB 392510-393059
Sertifika No: 13740

İSTEME VE DAĞITIM ADRESİ

EZGİ KİTABEVİ
Altıparmak Cad. Burç Pasajı No: 35
Osmangazi - BURSA
Tel: (224) 220 96 97 - Fax: (224) 247 08 06
www.ezgikitabevi.com / ezgi@ezgikitabevi.com
www.ezgiyayinevi.com / ezgi@ezgiyayinevi.com

ISBN: 978-605-4484-40-9

